

86

આધાર

“**કેવો**”

12-31-22

E. J. Taleyarkhan
 M. D. S. S. S.

“**કેવો**”

પારસી સંસારી વાર્તા.

સમ્પત્તિ—મીંડી દીનચાંદલ ન. પારસી, બી. એ.

~~સમ્પત્તિ~~

પ્રગટ કરનાર—પૅસિસ પબ્લીશીંગ કા.
 કાંતા બીલ્ડીંગ કાલકાટેરી, મુંબઈ.

—:—

ઈ. સ. ૧૯૨૨,

[ક્રી. ૨. ૧૩૩.]

‘ ફીલીપ્સ ’ મોટરકાર લેમ્પસ.

હાલમાં હમો પાસે “ફીલીપ્સ” મોટરકાર લેમ્પસ દરેક વેલ્ડેન્ગ તથા કેનડલ પાવરમાં આવી પુગ્યા છે. માટે હમારો માનવંત ધરાકોને અરબ કરીએ છીએ, કે એ લેમ્પસ એક વખત વાપરીને ખાતરી કરો. કારણ

“ ફીલીપ્સ ” મોટરકાર લેમ્પસ.

ની બનાવટ એવી છે કે તમો યોગ્ય લાંબો વખત સુધી એ લેમ્પસ વાપરી શકશો અને તમોને કોઈપણ બતતી ફરીયાદ કરવાનું કારણ મળશે નહીં.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[મુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૬૦૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રંગી નેલો રંગ

વિષય ૧ : ૩

૧-રોશનીનો એક સરખો ફેલાવો ૨-લાંબી અને ઉપયોગી જીવંતી ૩-ખુબીવાલી રોશની ૪-તદન સ્થીર સફેદ રોશની ૫-અસર માટે સ્પષ્ટપણું. ૬-મજબુત તાર. ૭-મજબુત પ્રકસર બરવા ૮-મજબુત બરોસાદાર. ૯-પાવરના અપમાનમાં મોટો બચાવ. ૧૦-દેખરેખની બહાર વગરના અને આ ૧૧મું ૧૨મું કારણ જુવો.

અમારા સમર્થ લેમ્પોનું કામ દરેક રીતે પહેલા પ્રકારનું છે. અને એક પેઢલા પ્રકારની ઉપજ માટે આજામાં આજો આવ રાખી શકીએ તેટલી આજી અમારી માલની કીમત છે.

ફીલીપ્સ ગ્લોલેમ્પ વર્કસ લીમીટેડ,

કારખાનું હોલિવુડમાં ઇન્ડોવન ખાતે છે.

સેલ નંબર-પ્રેસીઅસ ઇલેક્ટ્રીક કંપની,

૪૭ બી. એપોલો બીટ, કાટ-મુમ્બઈ,

ટેલીફોન નંબર ૨૪૪૭

ટેલેગ્રાફ “પ્રેસીઅસ”-મુમ્બઈ

દેશની-કેમની ને કુટુંબની ઉન્નતિ અને ફતેહનો આધાર
તમારો નાણું સંગ્રહવાની ટેવ ઉપર રહે છે.

ગુરુત વિધાયોગ પ્રશાસન
અમદાવાદ
જરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

જે આ યોજનાની ફતેહ અને લોકપ્રીયતા ખતાવે છે.
સેવાગ બેંકના ઇતિહાસમાં આ એક રેકૉર્ડ છે, તે જુલવા નહીં તમે
પણ એક ખાતું બુધાડી આ યોજનાનો લાભ મેળવો.
સો. ન. પાંચખાનાવાળા, મેનેજીંગ ડીરેક્ટર.
સેંટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા લી. હોરનબી રોડ—મુંબઈ.

શીશીની સીમત ૧૪ આના.

ડોંગરિ

વાલ મૃત

આપીવાથી
છોડ્યાઓની તાફદ
વધીતે આજુપુર થાય છે.

11/11/11 7 12/11/11 12/11/11

ખરી યાદગારી માટે—

સાફ મન પસંદ કામ કરાવવું હોય તો

ધોલીતલાવ ઉપરના અમારા આર્ટ સ્ટુડીઓમાં
તમારી એક મુલાકાત આપજો.

હિંદના આ જીવનના પ્રખ્યાત મઠક વિષે જે મત છે તે નવી
આઈલ-વોટર-પાસ્ટલ કલરમાં તેમજ બ્રોમાઇડએનલાઈનમેન્ટ
વગેરેમાં અમેએ હિંદના અનેક મોટા જાણીતા એકઝીબીશનોમાં
અનુભવ સોનાના ચાંદો તેમજ સર્ટીફિકેટ આફ મેરીટ મેળવ્યા છે.

અમે સેટલા મોટા એનલાઈનમેન્ટ તથા આઈલપેન્ટ માટે
તેમજ “મનીએચર પેનટીંગ એન્ડ આઈવરી” માટે મળ્યાં યા કદ ને
માવતાળ માટે અરજ કરે. આખા હિંદમાં અમે એક ને પહેલાજ
આર્ટીસ્ટ છીએ; તમારી જાતીખાતી કરવી કરવી હોય તો જરૂર
પ્રધારશીલ.

એરથશાહ પેસ્ટનજ આર્ટીસ્ટ.

“આર્ટ સ્ટુડીઓ” ધોલીતલાવ-મુંબઈ.

જેમ્સ મેન્યુફેક્ચરીંગ કુ.

મુંબઈના સર્વ કરતા જીવનને જાણીતા વેપારી.

અમે આમોદાનના એક સ્પેસીયાલીસ્ટ છીએ. ગમે તેવાં
આમોદાનો તથા હારમોનિયમો સમારી આપીએ છીએ, ને
નવા વેચીએ છીએ. એ ઉપરાંત ખાત્રીપૂર્વક રબર સ્ટામ્પનું
અન્ડરવરનુ-સ્ટીરીઓ અને ઇલેક્ટ્રો ટાઇપનું, ફોટોઝીકો, કાંઈ
વગેરે બનાવવાનું કામ અનુભવીઓના હાથેજ થાય છે.
તમારા કામ માટે અમારી સલાહ જરૂર લેજો. તમોને
લાલજ છે. નવા વર્ષના, બર્થડેના વગેરેના કાર્ડોના મોટા
જથ્થો હમેશા સ્ટોકમાં રાખીએ છીએ.

મુંબઈનું જાણીતું મઠક

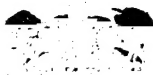
ન. ૧૬૩, કાલખાદેવી રોડ, -મુંબઈ.

બહારગામના દરેક એરડરે ખાત્રીપૂર્વક રીતે બજા-
વીએ છીએ.

પ્રજાનું માનીતું અને જાણીતું

જેમ્સ પીયર્સ કુાં નું પ્રખ્યાત રેસ્ટોરાં

આગેવાન
કનફેક્શનર્સ

લીડીંગ
કેટરર્સ

“તંદરોસ્તી એજ પૈસો છે” માટે ખરાબ વખતમાં તમારી તંદરોસ્તી નહિ બગાડવી હોય તો જરૂર અમારાં રેસ્ટોરાંની મુલાકાત લેજો, કે જ્યાં તમારા સુખ સગવડ વગેરે ઉપર અપ-ટુ-ડેટ રીત મુજબ હમેશાં લક્ષ આપવામાં આવે છે, માટે નીચલી ચીજો સાફ કુદુબ ચા મિત્રો સાથે જરૂર પધારજો.

ઓરડર માટે યાદ રાખજો.

મધ્યમધતું પાઈ, પેટીશ, પુડીંગ,
ઇટેલીયનઇનફેક્શનરી વગેરે
ચોકલેટસ, સ્વીટશ, કુકસં
આઇસ બીયર.

પાર્ટીઓ, હીનરો વગેરે, વગે-
રેના કામો દુક મુદતમાં બહુજ
સંતોષકારક રીતે મધ્યમ કામો
બજાવી આપવામાં આવશે.

જાત જાતના વાઇનો તેમજ
ફાફકામ વગેરે.

દરરોજ તાજુજ મલશે.
તરેહવાર સ્વાદીઠ ઇંગ્લીશ
“ડીસીસ” તમારી સેવામાં
હાજર છે.

ગરમા ગરમ પેટીસો, લેહેજ-
તદાર આઇસક્રીમો અનેક
જાતના કૉલ્ડડ્રીંસ

દીવસે તેમજ રાત્રે જમવાની
સગવડ માસિક લવાજમે
કરી આપીશું.

નાનાં મોટાં કામો માટે જરૂર
મુલાકાત લેજો.

જેમ્સ પીયર્સની કંપની

એન્ટીયુબરકયૂલોસીઝ લીંગ સાંમે પ્રિન્સેસ સીટ,
ધાબીતલાવ—મુંબઈ.

“સંગ તેવો રંગ”

આ વાર્તાનું પુસ્તક ઇ. સ. ૧૮૬૭ના રૂપમાં કાચંદા મુજબ સરકારમાં નોંધાવ્યું છે. અને ફરીથી છપાવવાનો ને બીજા સઘળા હકો લખનારે તથા પ્રગટ કરનારે પોતાને સ્વાધીન રાખીઆ છે.

છાપી ઇ. સ. ૧૯૨૧.

આ પુસ્તક સુરત ખપાટીઆ ચકલા લક્ષ્મીનારાયણની વાડીમાં આવેલા “જૈન વિજય” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં મુજબ કસનદાસ કાપડીઆએ છાપ્યું. અને બરોડા, ગ્રીનવીલા, બદ્ર નગરીકથી મિ. દીનશાહજી નવરોજી પાવરી બી. એ. એ લખીયું છે.

પ્રગટ કરનાર-

“પૉલિશ પબ્લીશીંગ” કું. માટે મિ. કેમ્પશર એન. પૉલિશવાળાએ પ્રગટ કર્યું છે. કાંતા પ્રિન્ટીંગ, કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ.

આ પુસ્તક બહારગામથી મંગાવનારે પોષ્ટેજ વી. પી. ને રજીસ્ટર્ડના પૈસા, કોમત ઉપરાંત મહીને મોકલવાં.

આ ખરાબ વખતમાં

ડ્યૂક એન્ડ સન્સના

જાણીતા એરેડ વોટર્સ પીવા.

દરેક જાતના એરેડ વોટર્સ માટે ડ્યૂકનું નામ એક ધરગતુ બાલ થઈ પડ્યો છે, કાંકે ડ્યૂકનું નામ તેનાં લહેજતદાર પીણાંઓથી દરેક કોમમાં વિશ્વાસને પાત્ર થયું છે.

લગનમાં	મેળાવડાઓમાં	કુટુંબોમાં	રેસ્ટોરામાં
નવજોતમાં	પાર્ટીઓમાં	કલબોમાં	હોટલોમાં
ડ્યૂકનાજ માલને	ડ્યૂકનાજ માલને	ડ્યૂકનાજ માલને	ડ્યૂકનોજ માલ
આઈશ મળે છે.	પસંદગી મળે છે.	આગેવાની મળે છે.	અપે છે.

દરેક પીણું જાતી દેખરેખ હેઠળ, ઉચ્ચ એસેસો સાથે, છેલ્લામાં છેલ્લી રૂઢી મુજબ બનાવવામાં આવે છે.
તમારો નાનો કે મોટો આર્ડર

— ડ્યૂક એન્ડ સન્સને આપજો.

થર્સ્ટો

આ એક “તદન વેલ્ટેરીયન પીણું છે.”

એની લેહેજત કાંઈપણ મોસમ માટે અજબ જેવી છે. ગરમીની મોસમમાં તે હીલને આરામ આપે છે, કારણ તે ઉમદા કુદરતી ફળની બનાવટ છે. ખાસ વેલ્ટેરીયનોએ તપાસી જેવા લાયક છે.

ડ્યૂક એન્ડ સન્સ, જાણીતા એરેડ વોટર્સના વેપારીઓ.

નોં. ૩૧-૩૩ ખિલી હોટલ બેન, એપોસો સ્ટ્રીટ, કોટ—સુખા.

ફૂલના મધમધતા તુરાની વચ્ચે ગુલાબનું ફૂલ જો નહીં
હોય તો તુરો શોભે ખરો કે ?

ખચીતજ નહી. પાણીના ઝરા વગરના રેતીનાં રણ જેવુંજ તે થઇ પડે અને
તેજ મુજબ આજે તમે હજારો ખાણીપીણી કરો અને તેમાં જો

રોયલ ફ્રેન્સી સ્વીટમીટ મેલુનવાળા.

કમરૂદીન ઈબ્રાહીમજી.

તે તમાના સવાદયાં મલાઇનાં ખાળાં સાચને મીઠાઇને ખુમચો નહીં
હોય તો સઘળું ફીકુંફચ સમજવું; અને આજે શાદી, શાદચેહ
નવજોત કે બીજા ખુશાલીના હોંગામેપર

કમરૂદીન 'સ્વીટસ' વગર નથી ચાલતું, તેનો એજ સમજ છે.
અમે અમારી નાકેશ શક્તિ મુજબ—દેશી મીઠાઇની ખીલવણી
ખાથે જે સુધારો કરતા રહ્યા છીએ તેની નકલ બીજાઓને કરતાં જોઇને
અમેને ખચીતજ ખુશાલી ઉપજે છે.

ચોખામાં ચોખું ઘી, એ મીઠાઇની બાબદમાં ખાસ
ચીજ છે અને તેને લીધેજ આજે

કમરૂદીન ઈબ્રાહીમજીનું

નામ સંરસ દેશી મીઠાઇના પાચોનીર તરીકે જગપ્રસિદ્ધ છે.

અમારા સેલુનની ફક્ત એકજવાર મુલાકાત લેવો અને તમેને
અમારા જથુકના ગ્રાહક થયા વગર ચાલશેજ નહીં. ગમે તે મીઠાઇનો
નાનો કે મોટો ઓર્ડર હુંક મુદતમાં સંતોષકારક રીતે બજવીશું તેમજ

બહારગામના ગમે એટલા મોટા ઓર્ડરો તાકીદ
બખવવામાં આવે છે.

[ટિલીફોન નં ૦ ૨૮૭૬.]

રોયલ ફ્રેન્સી સ્વીટમીટ સેલુન.

આલેક—કમરૂદીન ઈબ્રાહીમજી.

બારીઆ મેનસન્સ-કાફક મારકેટની સામે મુખ્ય,

પુરૂષોની નબળાઈનો ખાસ ઈલાજ.

હાલના ઠટાકટીના જમાનામાં પુરૂષોનો ધણો મોટો ભાગ એક મા ખીજાં અનેક કારણોથી કમતાકાતીના ખુરા દરદોથી પીડાય છે, અને ઘટતે ટેકાણે સલામત ઇલાજ કરવાને બદલે ચકચકીત જાહેર-ખખરો વાંચી જાય અંજણ લેભાગુ દવાઓ પાછળ ગભરાતનાં મારેલાં છુપી કોપેશો કરી પછસાનો ધુમાડો કરી આખરે લીધે મુજે મેં ઢે મુજબા કરે છે, જેને માટે આ આબદના ખાસ અનુભવી અને જાણીતા તખીએ ધણોજ સાદો, પરેડજ તથા ઇજા વગરનો, સસ્તી કીંમતનો, ધણોજ ખાત્રીપુર્વક ઇલાજ શોધી કાઢ્યો છે જેનો લાભ વરસો થયાં હરેક કોમના સેંકડો પ્રહર્યોએ લીધો છે અને પુરતો સતોષ જાહેર કીધો છે. આ ઇલાજમાં લેભાગુ ઇલાજે માફક મારેલી ખાક, અશીષ, બાંગ, સોમલ જેવી આખરે નુકશાન પુગાડે અને પસ્તાવો થાય તેવી ઝેરો વસ્તુઓ મુદ્દલજ વાપરવામાં આવતી નથી, એટલા સુધા કે સાધારણ દરેક શક્તીની દવાઓમાં NUX VO-MICA, STRYCHNINE વાપરવામાં આવે છે તેની પણ ચીજ મુદ્દલજ વાપરવામાં આવતીજ નથી. આ જગજાહેર ઇલાજથી સારા થયેલા હમારા એક દરદીએ પોતાની ખાસ ખાત્રી માટે સરકારી કેમીકલ એનેલાઈઝર પાસે દવાની તપાસ કરાવી હતી, જેના રીપોર્ટ ઉપરથી ખુદલું પુરવાર થાય છે જે દવામાં કશી પણ નુકશાનકારક ચીજ નથી જેથી દવા કોઈપણ મોસમમાં અને વરસના બારે મહીના વાપરી શકાય છે. આ કંઈ પેટનટ દગ નથી પણ દરેક દરદીની હકીકત જાણવી પછીજ દવા તેના ખાસ પ્રમાણમાંજ બનાવી આપવામાં આવે છે જેથી ગમે એવા નાસીપાસ થયેલા અને રાજવંશી હકીમે અને વહદોના ઇલાજે કરી થાકેલા દરદીને પણ જરૂર શાયદો કરે છે, દરેક દરદીની હકીકત તથા પત્રવેહવાર તદનજ ખાનગી રાખવામાં આવે છે. ખાનગીમાંજ તપાસી સલાહ આપવામાં આવે છે. સલાહ માટે કશીપણ ફી લેવામાં આવતી નથી બહારગામ તેમજ મુજબના દરદીઓ જેઓથી દવાખાને આવી નહીં શકાતું હોય તેઓ માટે એક કાગળ મલેવેથી છાપેલું ખુલાસાપત્ર તથા સવાલપત્રક તદનજ મુશ્કેલ ટપાલ ખર્ચ પણ લીધા વગર તદનજ સાદા કવરમાં મોકલી આપવામાં આવે છે, જે ખુલાસાપત્રમાં દવા, દવાની કીંમત સારા થયેલા દરદીઓએ રાજખુશીથી આપેલી નામ કામ સાથેના સરટીફિકેટો વીગેરે સર્વે ખુલાસો માલમ પડશે, અને પછી દવા જે મંજાવવી હોય તે સવાલપત્રકમાં કંઈપણ ચરમાયા વગર હકીકત મોકલી દવા પોસ્ટ પારસલથી કોઈપણ ટેકાણે મંગાવી શકાશે. આ કારમસીમાં નબળાઈનાં ખાસ ઇલાજ કરવા ઉપરાંત હરેક ખીમારીના ઇલાજ આશાનીયા અને ફતેહમંદીથી કરવામાં આવે છે, જેને માટે દવાખાને મલખું. હમારી જાહેર ખખર અને સવાલ પત્રકની નકલો કરવામાં આવે છે, તેવી જાહેર ખખરોથી ચેતવું. મેલાપનો વખત સહવારના હા થા ૧૨૧૧ સાંજના ૫ થા ૮ (સ. ટા.)

ટેકાણું—પેતરીક ફાર્મસી લાલસાંગ બીહડીંગ, પહેલે માળે, લોહારચાલને નાકે, કાફડ મારકીટ સામે-મુજબ.

તમારી કીમતી આંખોમાં કાંઈપણ પ્રકારનો બગાડ
થયો હોય તો “સત શ્રી કબીર” ફાર્મસીની વખ-
ણાયલી બજીતી અકસીર દવા નામે

—ન્યુરેલાઈન વાપરો.

ન્યુરેલાઈન ચાહુ જમાનાનો આંખના ફરેક રોગ
ઉપર એક અકસીર ઉપાય છે, તમો હજારો રૂપીયા
ખર્ચ કરશો પણ આવો રામબાણુ ઉપાય કદાચ જ
મેળવી શકશો, પુલા, તાપોડીઆ, ખીલ, મોતીઆ વગેરે
આ દવાના સેવનથી નાબુદ થાય છે, અને ગરમી,
રતાશ, અગનછારી, બાંજવા, રતાંધળાપણું વગેરે વગેરે
પર આ દવા આંજવાથી તુરત દર્દીને તે આમરા આપે
છે, સઘળાને પરવડે તેવી નજીવી કીમતે છે. ફક્ત
ખાટલીનો રૂ. ૧-૮-૦ તમારી ખાત્રી માટે આ ઉપાય
જરૂર અજમાવજો.

ડૉ. સત શ્રી કબીર
ફાર્મસી.

ડૉ. એમ. જે. કટારીયા,
નાં. ૧૦૩. ગુલાબવાડી-મુંબઈ નં. ૪.

જપાનીઝ મ્યુઝીયમ

ચાર્જ બિલ્ડીંગ હાર્નબીરોડ, મુંબઈ.

જપાનીઝ રેશમી આર્ટ અને

હુનરમદીનુ આગેવાન મથક.

ઉંચી ક્વૉલિટીના ઇંગ્લીશ કલરના જ્યોર્જએટ-જપાનીઝ
ચુંદરીઓ-ઉંચા બરતના જપાનીઝ સ્કરટના ગારાઓ-ઇંગ્લીશ
કલરના જપાનીઝ પ્લેન અને ફલાવર્ડ ચીરમીન-ચીનાઇ ગાજ
તથા હોબરયાં કેર તથા વેલના ગારાઓ, ઉંચી ક્વૉલિટીની
ગીપીથોર (જ્લાઉઝ માટે)-સ્પેનગલની તરફવાર જાતની નેટા,
જાપનોની બાદલાં બરેલી સાડીઓ-પાજ, ગાજ, સેટીન, નીનોન,
શીશિન-મોન્, રમાલ, ટાઇ, કીમેનોઝસ્કાવર્ડ-ઉંચું પ્લેટેડ-
વેર જ્યુવેલર-અને બીજી હજારો ચીજો ! તમારે માટે મોજુદ
છે. એક મુલાકાત જરૂર લેશો.

વેસ્ટ એન્ડ વોચીસ.

હીંદમાં વેચાતાં બીજા ઘડીઆળો કરતાં સઉથી મજબુત-સઉથી સરસ ટાઇમ આપનાર-તથા ઉત્તમ છે.

હીંદના પુર્વ મુલકમાં અમો સઉથી મોટો સ્ટોક ધરાવ્યે છીએ. અમારી પાસે ૨૦૦થી ઉપર જુદી જુદી જાતો છે.

અમારું કેટલોગ મંગાવો અને તે કોઈબી ઠેકાણે ટપાલ મારફતે મુફત મોકલવામાં આવશે.

વેસ્ટ એન્ડ વોચ કંપની.

૩૭૩, હોરનબી રોડ,
મુંબઈ.

૧૪, ડાલ હાઉસી રકવેર,
કલકત્તા.

સર અવસરે તમારા ઓરડરો કયાં આપશો ?

કેકો આરે { ગ્રાંટ રેસ્ટોરા અને બેકરીમાં } ઓરડર નાંધવાએ

કે ત્યાં ફરેશન ફેન્ચ, ઇટાલીયન, ઇંગ્લીશ વગેરે જાતજાતની પેન્સીએ તાજી બને છે. તેમજ ગ્રેવીડન, ઓર્થોગેનસ્ટોર, વેલાતી મેવો, હરેક જાતની વેલાતી બીસકીટ, પેપરમીટ, વગેરે જથ્થાબંધ તેમજ છુટક વેચાય છે.

ગ્રાંટરોડ અને મેડોસ્ટ્રીટ—કોટમાં,

અમો છેલ્લામાં છેલ્લી રૂઢી મુજબ સારી વખાણવા લાયક હરેક જાતની પેન્સીએ, ડઝનબંધ જાતના કેકો, બીસકીટ, મકરૂમો, નાતાં-બના માંગો તેવા કેકો ને વેડીંગ કેકો, ફ્રેન્ચીકોરેટેક કેકો, કોસ્ટેલાઇઝ ફ્રુટસ, ચોકોલેટો, કેકર્સ-બોન બોન્સ, ઇટાલીયન તથા અમેરીકન સ્વીટ્સ વગેરે નાના મોટા જથ્થામાં તાજે માલ મહશી. તેમજ અમો વેલાતથી હરેક પ્રકારની ખોરાકની લગતી ચીજો, બાળના તેલો, અગ્રેજી મીઠાઇઓ, જાત જાતની ચોકલેટો વગેરે મંગાવીએ છીએ, ને મારફીટનાજ બાવે વેચીએ છીએ. તમારો એક ત્રાયલ ઓર્ડર જરૂર આપશો. જહારમાતના ઓરડરો ઉપર પુરવું લક્ષ આપી વી. પી. થી હરેક ચીજ સંબાળથી મોકલવામાં આવે છે. ખહમન મેહેરવાન એન્ડ કું. ગ્રાંટરોડ સ્ટેશનના અમુ પ્લેટફોર્મના સામે તથા નં. ૬૭ મેડોસ્ટ્રીટ કોલ-મુંબઈ.

હાંદુસ્તાન સરખા ગરમ મુલકમાં
બાલને સાફ, સુંદર તનદૃસ્ત સ્થિ-
તિમાં જળવી રાખવા, તથા માથાની
તવચાને સ્વચ્છ અને મગજને શાંત
અને યુશનુમાં રાખવા માટે—
કામીનીઆ ઓઈલ.

(રજીસ્ટર્ડ)

વાપરવું અત્યંત ફાયદાકારક હોવાથી
તેના આ અલકીક ગુણો વીશે વીચાર
કરવાની જરૂર નથી, હજારો લોકોએ
કામીનીઆ ઓઈલ વાપરી જોયું,
અને વાપરે છે, તમે પણ એજ તેલ
વાપરવું શરૂ કરો, તેનાથી તમેને
ખરચેલા પૈસાને પુરો સંતોષ મળશે.

કામીનીઆ ઓઈલ હરેક રાહરે તથા ગામડાઓમાં એક રૂપીઆની કીમતે
વેચાય છે, પણ ખરીદતી વખત બરાબર નામ વાંચી પેકનું બાકસવાળી
ખાટલી લેજો.

સોલ એજન્ટ.

ધી એન્ડો ઈનડીઅન ફૂગ એન્ડ કેમીકલ કં.

નં. ૧૫૫ જુમામસીદ—મુંબઈ.

સુરતના એજન્ટ:—શેઠ હાજી અબ્દુલકાદર મુસાભાઈ
ભાગાતલાવ—સુરત.

કોઈપણ વખતે—

કોઈપણ કારણે—

જે તમેને હવાપાણી ફેરફાર કરવાની જરૂર પડે તેા, સર્વથી
પહેલા દેવલાલીના જણીના “એમપ્રેસ હોટલ”માં જરૂર પધારજો.
અને દરેક રીતે તમારી જાતી ખાત્રી કરજો.

લખો:—જમશેદ એન્ડ સંન્ત હાઉસ, એસટેટ અને
વીમાના એજન્ટો—નાશીકરોડ—દેવલાલી.

બી. પટેલની ફાં. } ટલીફોન
ના. ૩,૧૫૭.

કેમીસ્ટ, ડ્રગીસ્ટ, અને હરેક પ્રકારના વેલાતી માલના
જાણીતા વેપારીઓ.

પ્રીશ્ચકીપશ્ચનની દવા, રાત દિવસ ધણીજ સંભાળથી બનાવી
આપવાંમાં આવે છે.

બહારગામના નાના મોટા ખોરકરો ઉાર પુરતું લક્ષ આપી
સંભાળથી તુરત V. P. P. થી મોકલવામાં આવે છે. સધળી ચીજો
મારકેટનાજ ભાવે મળશે. એકવાર પધારી ખાત્રી કરજો.

ચની રોડ બંકજન આગળ, રેલ્વે હોટલની સામે—મુંબઈ.

બે મિત્રો વચ્ચે ખરા ખોટાની તપાસ

કાવસ કરકતી—શું કરેલું ડીપર મરુ. લખા-
 સથી લલચાઈને હું ધણક ચોખાયાં। આહક થયો,
 પણ પૈસા પાણીમાં, જો પરેશીથી હું “શાન વર્ધક
 અને મહિમામય” નામના જુના ભણીન મલિકનો
 આહક થયો હતો તો, ખીજ કોઈપણ ચોખાનાં કામ
 પડતો નહીં—અને મથે કાથ દઈને હું પરતાનેજ નહીં.
 ભટાક ઉપર લલચાઈ-હું તો તદ્દન મુખી જ ન્યો. બરા
 આ “શાન વર્ધક”ના દેશો અંક મને જોવા આપશો. ?
 માકું મરકતા—સે મિત્રાં શું હ-મેં તને
 મથે સાલ પણ જણાવ્યું કે—એમ પૈસા પાણીમાં
 ફેંકીને પીજણપાતળા ઉપર લક્ષ ના પુમાઈ—તે
 છતાં મરૂ કહેલું તો માન્યુજ નહીં,—જો હજુરખી
 તારા પૈસાનો સારો ઉપયોગ કરવો હોય, ને વિવિધ
 પ્રકારના ઉમદાં વાચણને રસિક વાર્તાઓ વાંચવી હોય
 તો આજેજ વાર નામ કોંતા બિહારી કાલ્યા-

દેવી, મુખખને નામે બર નોવારી દે, વાંધેક લલાજમ પણ આ મોંગવારીનોવાખત જોતા માત્ર રૂ. ચાર છે તે પણ
 પાર્ટેજ સાથે છે, આજે તારો બોરડર મોઢળી આપવાને બર વાદ રાખજે ડીપર, નાહ તો વળી પાછો રડતો આવશે.

બહેસ્તનશીન મારા વહાલાં

નેક માત-પિતા,

મોતીબાઈ નવરોજી પાવરીની

તથા

નવરોજી ખુરશેદજી પાવરીની

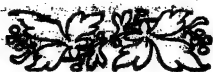
ભક્તી અને પવિત્ર યાદમાં.

લેખક તરફના બે બોલ.

આ પારસી સંસારી વાર્તા માટે લેખક પોતે શું લખવું?—કંઈએ નહીં; ફક્ત એટલું જ જણાવવાનું કે આ વાર્તાના પહેલાં પ્રકરણો જાણીતાં “જ્ઞાન વર્ધક” માસિકમાં દર મહિને પ્રકટ થયાં તે વેળા ફેટલાક ભલા બાઈ-જોએ ઉતાવળમાં અનુમાન કર્યું હતું કે આ વાર્તા મહાન લેખક સ્કોટની પ્રખ્યાત નોવેલ Kenilworth “કેનીલ્વર્થ” નો અનુવાદ છે, પણ તે પૂરી વાંચ્યા પછી આ બાઈજોની પૂર્ણ ખાત્રી થઈ હશે કે આ નવલકથા “સંગ તેવો રંગ” “Kenilworth” નો અનુવાદ નથી. ખરું છે કે આ વાર્તાનાં પહેલાં થોડાં પ્રકરણો રચવામાં આ ક્રમતરીન લેખકને મહાન લેખક સ્કોટની આ જાણીતી નવલકથાએ ઉત્તેજન આપ્યું છે.

આ નવલકથા વાંચ્યા પછી વાર્તા વાંચનારા શોખી-નોને કંઈક નવું જણવાનું યા શિખવાનું મળશે અને દરેક વાંચકોની પ્રશંસાને પાત્ર આ વાર્તા થશે તો આ લેખકની મહેનત સફળ થયેલી ગણાશે.

દી. ન. પાવરી.

તમારા બાળકોને બચાવો.

માતાઓ અને માતાથનારી સ્ત્રીઓ માટે

“બાળ બરદાસ”

હિંદના દરેક શહેરોમાં આજકાલ બાળમરણ પ્રમાણ જે ભયંકર રીતે વધી ગયું છે. તેનું મુખ્ય ખર્ચકારણ “માતાઓની અજ્ઞાનતાજ છે”

બાળકોને શરૂઆતથી કેમ ઉછેરવા, જતન કેમ લેવી-તેની દરેક રીતોની સમજણ આપનાર આ એક બહુજ ઉપયોગી પુસ્તક થોડાક વખતમાં બહાર પડશે. “હિંદની દરેક કોમની સ્ત્રીઓ માટે આ પુસ્તક એક ખર્ચ અભિયાસ કરવા લાયકજ છે”

માત્ર એક નકલ તમારા સેંકડો રૂપીઆ ડોક્ટરને ત્યાં જતા અટકાવશે, ને તમારી બાળાદ વધારશે, -તેમજ તમારા નિર્દોષ કોમતી બાળકનો જીવ બચાવશે. કાંકે તમોને બાળકોને કેમ ઉછેરવા ? તે વિષેની સંપૂર્ણ સમજણ શરૂઆતથી આપશે. નવી માતાઓ જરૂર વાંચજો, -કાંકે બાળકોના શરૂઆતના અનેક દર્દોની સમજણ-રૂઢ ખોરાક વિષે-દર્દોના ઉપાયો-દર્દોની નીશાણી-જતન, પહેરવેશ, ઉંઘ-હવા, માતાનું રૂઢ-તેની પુષ્કળ સમજણો-આયાઓની પસંદગી, ઘરગથુ ઉપાયો-વગેરે સેંકડો બાબતો સાદી ને સરળ ભાષામાં લખાયલી છે. ને જુદી જુદી બાબતોના ઘણાંક પ્રકરણો છે. આ પુસ્તકની દરેક બાબતો જાણીતા ડોક્ટરની તપાસ પછીજ છપાયા છે. વધુ વિગતો માટે “જ્ઞાન વર્ધકમાં” જાહેર-ખબર જોતા રહેજો. અગાઉથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવનારને સુદલ કોમતે, પુસ્તક બહાર પડીઆ પછી વધુ. જ્ઞાન વર્ધકની ઓફીસમાં નામ નોંધાવો પ્રગટ થવે V. P. P. થી મોકળીયું.

ઠે. કાંતા બિલ્ડીંગ, કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ.

[નામ ઠેકાણું બરાબર ખુલ્લાજ હરફે લખવું]

પ્રકરણ ૧૬: સચીનની ધર્મશાળા.

લીખા તાડીવાલાની સચીનની ધર્મશાળા વખાણના જોગ મળ્યા છે. સચીન રોજનથી આશરે એક માઇલ દૂર આવેલી આ ધર્મશાળા ખંડીયેર હાલતમાં દીસે છે, અને તેની આસપાસનાં ખજુરાનાં ઝાડો મનોહર દેખાવ રજુ કરે છે. સચીન આવવું અને આ પ્રખ્યાત ધર્મશાળાના માલેક લીખા તાડીવાલાને ત્યાંનાં ખજુરાંની મીઠી હેઠતદાર તાડી નહીં પીવી, એ ઉદ્દેશો જઈ આતશખેડરામ સાહેબના દર્શન નહીં કરવા બરાબર છે, એમ આ લીખા તાડીવાલા શેઠનું કહેવું હતું. લીખાભાઈને ત્યાંની પરંપરાગત ખચ્ચીત સર્વે ઉતાઈએને આનંદ આપતી હતી, જેથી આ ધર્મશાળા લોકપ્રીય અને મજબૂર થઈ હતી.

એક સુંદર સહવારે આશરે દશેક વાગે લીખાભાઈ ધર્મશાળાના ઓટલા ઉપર ઉભા હતા, તેવામાં મુસલમાન પોશાકમાં સજ થએલો એક જવાન ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને તેણે બીખા તાડીવાલાને પુછ્યું:-

“કામ, ભાં મીઠી, સરસ તાડી મળશે કે ?” “હા, બાપા, કાંઈ નહીં !” બીખાભાઈ જણાવ્યું છ, “ખરાબ તાડી તો અહીં રાખવામાં આવતીજ નથી. સુરતનાં ભલા ભલા પારસી શેઠો અહીં આવી તાડી મી જાયછ, અને તેઓને ખરાબ તાડી ને આપવામાં આવેને તો આ ઘડાયેજ તેઓ મારું માથું ભાંજી નાંખે હો !”

આ મુસલમાન જવાને એક ખાટલી તાડી માંગી, અને જેવી ખાટલી આવી કે, ઓટલા ઉપર ખેસી તેણે તે તાડી પીવા માંડી, અને બીખા કામએ પોતાના હમેશનાં રિવાજ મુજબ સવાલ કર્યો:-

"તમે ક્યાંના રહેવાસી ? બાપા, તમે સુરતથી આવ્યા છ કે ?"

"હા હા, કાકા, હું અસલ અફઘાનીસ્તાનનો રહેવાસી છું, પણ મેં કંઈક દેશો ખુદી કાઢ્યા છે, અને હવે હાઈસ્તાનની બાંધકામ પહોળા સુસાધરી કરી કાલ સુરતમાં હું થર પડ્યો છું. તમે તો આ ગામનાજ રહેવાસી હશે ?"

"હા, બાપા, વર્ષો થયાં અહીંજ પડી રહ્યાં છું; આજે પાસેનું દેર મારા બાપના બપાવાએ બંધાવેલું." અલસથીજ ખેતીનો ધંધો કરી અજુરાં હેદી અમે ચાર પૈસે સુખી થયાં હતાં, અને આ ધર્મશાળા મારા બાપા બંધારી ગયેલા. કેમ બાપા તાડી દીક છે ને ?" બીખા કાકાએ પોતાની તવારીખ રજુ કીધી અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સવાલ કર્યો.

"હા, કાકા, તાડી સરસ અને મજેદાર છે," તે જવાને પોતાનું મત આપ્યું.

"હં હં—હું શું કહેતો તો—હા, મારા બાપા બાપા ધર્મશાળા બાંધી ગયા અને સર્વે ઉતાડીને સુખ મગતું ગયું, પણ હવે શું થશે તેની મને ફીકર પડી છે."

"કેમ, કાકા ફીકર આ સાર ?"

"મારા મુલા પછી એ કાણ ચલાવવાનું છે ? હવે મારું રહ્યું છેજ કાણ ? મારી ધન યૈરી અને મારો એક પુરો દીકરો તો રહેમમાં મરી ગયાં. બાપા પહાડ જેવો દીકરો હતો ને ! આટલું બોલતાં બીખામાઘના આંખમાં આંસુઓ આવ્યાં.

"હું દલગીર છું ! હું ખચ્ચીત દલગીર છું," પેલા જવાને જણાવ્યું, "ત્યારે તમારું કોઇ અત-લગતું ખેતી રહ્યુંજ નહીં ? અફસોસ !"

"અરે, આ દુન્યામાં હવે એકજ સગો મુઓછ ખરો. મારો બેહનનો તે દીકરો થાય, પણ જીવતો ને મુવેલો તે સરખો ! પહેલ્લા નંબરનો લુચ્ચો ડામીજ !"

"કાકા, તે તમારો બાણિજ પહેલ્લે લુચ્ચો હોય, પણ હવે સુધરી ગયો બી હોય ! તેનું નામ કાકા ?"

"કાવલો—બાપા, મારી સગી બેહનનો પોરીયો ! એનું નામબી ન દઉં અને એનાં કામો પણ થાદ ન કરું તેટલું સાર !"

"હોય, કાકા, હોય, એવા ખરાબ જવાનો, ઘણી વેળા સારી સંગતમાં સુધરી જાય છે, માટે તમારે એમને માટે વધુ જાણ વગર એમની ઉપર ખરા થવું નહીં જોઈએ !"

"અરે મુલો, એ કમખખત ! પાડોશીનાં કંઈ મરઘાં ચોરી ખાધ જશે; ગરીબોને મારી તેમને લૂંટી લેશે; નવસારી સુરત જશે

સા કુકાનો ઉપરથી ચીજ ઝડપમાં કંઈક ઉઠાવી મળવામાં સેરવી દેશે. ખુશ બન્યાસ. અરે, છેલ્લે છેલ્લે તો મારા પીછે એ કમળપત્તે તો એવો પકડ્યો કે રાંધણીમાંનાં વાસણો ચોરી તે વેચીને પૈસા બજાર કરી ગીયો. પેલા સચીનના મનમૈરજી આપણવાલાનું સોનાનું ધડીયાળ ચોરું તે મનાવવા પોલીસે માર મારી એવા તો પેટ ઉપર ડામ પાડ્યા કે કમળપત્તના પેટ ઉપર એનાં મરજી સુધી તે ડામ રહી જવાના જો ! ”

“શું ? ખરી વાત ? કાકા,” આ મુશ્કેલીની પોશાકમાં સજ્જ થયેલા જવાને સવાલ કર્યો અને જણાવ્યું : “મને તો લાગે છે કે તમે જુદું બોલો છો. જુવો ત્યારે”—આમ કહી તે જવાને તુરંત પોતાના માથાં ઉપરથી ફુપેટો કાઢી નાંખ્યો અને કઃણી મમમમની ટાપી પેઢેરી પોતાના કોટના મટન છોડી સદરા ઉચકી માથાની બાજુએથીમાં વધુ જણાવ્યું : “ક્યાં છે ? મારા બોળા મામાજી, ક્યાં છે પેલા ડામ ? કેમ, તમે તમારા લાચુજી કાવલાને નહીં જોળખતા શું ? હવે તો એ તદન સુધરી ગયોછ, —સમજ્યા કે ? મામાજી, તમારા બદમાસ કાવલામાં હવે ફેરફાર થઈ ગયોછ.”

લીખાજી પોતાના બાણેજને હવે પિછાની સન્નિહ રીતે છક સજ કાવલા તરફ પ્રેમની નજરે જોતા ઉભા રહ્યા. પછી લીખા-બાણે કાવલાને કોટી કરી કહ્યું, —“બાપા કાવસ, માફ કરજો. મેં તારે માટે ધણા ખરાબ બોલો કહ્યાછ, હું ખુશી છું કે તું સુધરી ગયોછ, —પણ એ તારા ડામ તો દેખાતાજ નહીં તેનું શું કારણ ?”

“અરે મામાજી, એ તો તદન ખોટો મામ-મપાટો ઉઠ્યો હતો કે આપણા ગામના પ્રેમાનંદ પર્યે મને મારીને પેટ ઉપર ડામ દોષા હતા. પ્રેમાનંદ બાપડો મારેથી ધુનતો હતો તે ડામ તે શું હેંઠ મરે ! લોકોમાં બીકક પેસારવા પ્રેમાનંદે એવી ખોટી જીમ ઉરાડેલી કે જેથી કોઈ ફરીથી મામમાં ખીસાં માતરવાની લીમત કરે નહીં. એ વિવસો તો પસાર થયા, મામાજી અને હવે હું તો સુધરી ગયોછ.”

“આજ, કાવસ બાપા, અંદર આવ. એ દાઢી કાંવ લાંબી વધારી દીધી હોયજો ? કાંથે હળમ આવેને બોડાવી નાંખજો, બાપડે”

“નાર, મામાજી” કાવસ એ ટુંકમાં જણાવ્યું. લીખાજી પોતાના એક વખતના માન-મુદ્રા બાણેજને આવકાર આપી અંદર બોલાવ્યો અને પોતાના પાંચ છ ઉતારણા સાથે કાવસની બાજુએ કસાવી ચોટી પણ પછી લીખાજીનો પુરો નેતર સુમેમાન જે કાવસજીને સારી રીતે પિછનતો હતો તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો : “

"હો હો ! કાવસ શેઠ, તમને ધણી વર્ષ પછી જોઈને કે
ધણી ખુશી થયો છું."

"કેમ, સુભેમાન, કેમ છે ? કંઈ ગામ-ગપાટા ?" કાવસે સવાલ
કર્યો.

"ખુશીમાં છું,—શેઠ, મારા લીખા રોટી નોકરીમાં હું
સુખી છું."

"અરે પણ આપણા ગામની શું ખબર ?" કાવસે ફરી સવાલ
કર્યો.

"તમે અહીંથી ચાલી ગયા પછી ગામમાં તો બધે સુમ-સામ;
ફક્ત પેલા કુંવર હોલમાંજ મડબડ સડબડ અને ધુમ-ધામ."

"શું ? ત્યાં હજી જુતોની વરતી છે શું ?" કાવસે પુછ્યું "અરે
શેઠ હવે જુત-પુત કાઢ નથી. હવે તો એ હોલમાં પરીઆંખો ઉડે
છે, પરીઆંખો ! અને એ ફરીઆ માટે તો ઠાંઠ-માઠ ચાલી રહ્યો છે."

"કેમ, સુભેમાન, તે વળી તારા ટાહેલાં ચલાવ્યાં કે ?"
લીખાજીના વચમાં બોલી ઉઠ્યા.

"મામાજી, જરા સુભેમાનની વાતો ધણે વર્ષે તો સમજવા
દો," કાવસે અરજ કીધી.

"હા, પણ એ મોટે મોટે યુગો મારી વાત કરેછ તે મને
પસંદ નથી. આજે ત્રિચારા બધા જાંઠગીરજી શેઠ મુંગા મુંગા
'ન્યુસપેપર' વાંચેછ તેવજુને ખલલ થતી હોશે !"

"નહી, નહી, લીખા શેઠ, કંઈ નહીં," જાંઠગીરજી જેવજુ
એક ભાંગેલી ઇંડીયેર ઉપર બેસી "જામે-જામશેઠ" વાંચતા હતા
તેમણે પત્રમાંથી ડાહ્યું બહાર કાઢી જણાવ્યું, "લીખાજી શેઠ,
જરાએ ખલલ થતી નથી, તમે સુભેમાનને વાત કરવા દો, મને એ
કુંવર હોલની વાત સમજવા ગમે છે."

"અહં ! પણ સુભેમાન એ પરીઆ આવીછ ક્યાંથી ? આઠા-
જામાંથી કુદી પડીછ શું ?" કાવસે સવાલ કર્યો.

"કોણ જાણે ક્યાંથી આવી છે ? આપણા ગામમાં એવી
ધુમ ઉડી રહી છે કે આ કુંવર હોલ સુરતના એક પ્રેસાદાર પાર-
સીએ ખરીદ્યો છે અને ત્યાં એક રૂપાળી હિંદુમાઈ રહી ગયા-
પછી હવે કોઈ પારસી બાઈ ત્યાં આવી છે."

"શું ? તે પારસી બાઈ હજી ત્યાં રહે છે ?" જાંઠગીરજી
શેઠે સવાલ કર્યો.

"હારે સાહેબ; બધા પહેરગીરાની વળી ચાંપતી કેપરેખ હેઠળ
તેણી રહે છે," સુભેમાને કંઈકર-વાળો.

“સુમેમાન, તારા જેવા ધરણ અને અખરી વખરી ગયેલા મોહીધરી ત્યાં હશે !” બીજા ઉતાર રવનજી રખાડીએ તપઘરી સુધતાં સુધતાં ઠોકાર કીધી, અને જાંઘીરજીએ બીજો સવાલ કર્યો :

“તું આ સમજી ખરી વાત છે ?”

“હારે સાહેબ !”

“અને તો શાને છે સુમેમાન કે તેં સ્વપ્નામાં કુંવર હોય, પેલી પારસણ બાઇ અને પહેરેગીરી જોયાં હશે,” કાવશે જણાવ્યું.

“તું ઉકડે ! કું ખોટી વાત કરે છે ?” સુમેમાને પુછ્યું અને પછી કહ્યું : “કાવસ શેઠ, પેલો તમારો જીનો દોસ્ત ફેજી જે બડો કુચ્ચો પોશાગીર મુવોછ, તેની દેખરેખ હેઠળ આ કુંવર હોય અને પેલી પારસણ બાઇ છે. જો હું કુંવર હોયને રસ્તે જાઉં તો ખચ્ચીત ફેજી મારું ડોકું છટકાવી કાઢે હો ! એ કંઈ બધા આદ-મીનો પોરચો છે ?”

“કાણુ ? ફેજી ? હો ! હો ! હો ! તેનાથી તું બીડે છે ?” કાવસે સવાલ કર્યો અને સુમેમાન જવાબ આપે તે અચાક જાંઘી-રજીએ બીજો સવાલ પુછ્યો : “પણ હું એમ પુછું કે એ પારસી બાઇ ક્યાંથી આવી છે તેની કંઈ તમને ખબર છે ?”

“ભોકો તો કહે છે કે સુરતથી આવી છે,” સુમેમાને તુરત જવાબ આપ્યો. પણ બીજાજી શેઠ વચમાં બોલી ઉઠ્યા, “નારે બાપા, સુરતથી નથી આવી. એ તો બરચ કે અંકભેચરથી આવી છે એમ મેં ફેજીને મોઢેથી એક દિવસે સાંભળ્યું હતું.”

“હોય, ખરું હોય !” જાંઘીરજી શેઠે કુંકમાં જવાબ આપ્યો અને પછી પુછ્યું, “સુમેમાન, આ બાઇને જોવાની તક તમને મળી છે કે ?”

“નહી રે, સાહેબ, જોડે ક્યાંથી ? જો જોવા જાઉં તો પેલો કમગમત અશીષી ફેજી મારાં હાડકાં પાંસળાં રંગી નાખે !”

“વાહરે છુકા !” કાવસે જણાવ્યું “જવાનીમાં તો તું જહાડરી દેખાડી બહા બધાઓને જેર કરતો હતો અને હવે હાંચકારાપણું કેમ આવ્યું ?”

“કાવસ શેઠ, જીવાનીની વાત જુદી હતી. હવે પદપણ આવ્યું. એટલે જહાડરી હવામાં કૂદી મછજ, અને જે જોર અને જોમ હતું તે તો હવે સદાનું ગુપ્ત થયુંછ. કાવસ શેઠ, તમે ખોટી શીશિવારી કરો છો. પણ શેઠ, તમે ફેજીને નહીં પૂછો હો !”

“ખરે જોમ, મેલ, મુખો મેલ ! ફેજી જેવા સત્તરને તો ખીસાંમાં બીને દરજી,” કાવસે કમગમતનું કહ્યું.

"ત્યારે હીમત હોય અને ટાંટીયામાં જોર હોય તો કાલે કુંવર હોલમાં જઈ આવો અને પછી તમારો ગડાઈ હાકજો," સુલેમાને જણાવ્યું.

"હો ! બહી ખુશીથી. પણ સુલેમાન, ત્યાં અમરચે નહને આવડે કે રેશુને મળી બેઠી એ અરીણીને અરીણી ગોટી અગમવીને આઉં ?" કાવસે પુછ્યું.

"જો હીમત હોય અને કમરચે કાઠો મજબુત હોય તો જાએ, શેઠ," સુલેમાને ટૂંકામાં ઉત્તર વાળ્યો ત્યારે કાવસજી શેઠ હું પણ તમારી સાથે આવું તો કંઈ વાંધો છે ?" જાંહગીરજીએ સવાલ કર્યો.

જવા દોડી, બાપા, સુલેમાન કહેશે કે કાવસની છાતીનાં પાઠ્ઠાં દીલાં થયાં તેથી સાથે મદદગારને લઈ જવા માંગેલું. હું જવાનો અને ફર જવાનો અને તમે આવતી કાલે નહીં આવો તો સાફ !"

"નહીં, મારે તો એ હોલ જોવો છે. એટલે તમે સાથે લઈ જવો તો હું ઉપકારી થઈશ," જાંહગીરજીએ અરજ કીધી.

"જવો, બન્ને શેઠો સાથે જવો તો સાફ ! પણ ફેણ સાથે ખટપટમાં ઉતરતા ના હો !" સુલેમાને સલાહ આપી.

બીબા કાકાની એલ્તેમાસ ઉપરથી તેઓએ કુંવર હોલ વિષેની વધુ વાતો કરવાનું બંધ કરીધું અને "ખીચડી-કલાક" થયેલો હોવાથી પેટની પુંજ કરવા માટે તેઓ સર્વે આગળા ઓરડામાંથી જમવાના ઓરડામાં ગયા.

પ્રકરણ ૨ જી.

કુંવર હોલ.

બપોર પછી કુંવર હોલને લગતી કશી વાત ધર્મશાળામાં ચાલી થઈ નહોતી, રાત્રે જમતી વેળા જાંહગીરજી શેઠ કુંવર હોલની તપાસ લેવા માટે અને સહવારમાં તેમને સાથે લઈ જવા માટે કાવસને સંભારી રાખવા વિનંતિ કીધી હતી.

કાવસભાઈઓ આગળે દિવસે તાડી સેહેજ વધુ પીધી હતી, એટલે તેઓ જલદી ઉઠી શક્યા ન હોતા.

"કેમ, બીબાજી શેઠ, તમારા ભાણેજ ઉઠ્યા કે ?" જાંહગીરજીએ સહવારના બીબાકાકાને પુછ્યું.

"હા, ઉઠ્યા છે. જરા, બાપાએ તાડી મધ રાત્રે વધુ લીધીંતી તે મોડે સુધી સુઈ રહ્યા હતા. મેં જગાડ્યા ત્યારે ચોકીને ઉઠ્યા છે—પણ જોવની, બાપા જાંહગીરજી, મારે તમને ખાનગીમાં કહેવું જોઈએ કે એને વધુ કાહું નહીં આપો તો સાફ ! જો કે એ

મારો સગો છે, મારી સગી બેઠનનો દીકરો છે, પણ મને ક્યા વિન નહીં ચાલતું કે એ પોરથો બદમાસનો બદમાસ, ચોરનો ચોર, જુમારીનો જુમારી અને પોશાગીરનો પોશાગીર છે. માટે તમે શેઠને ચેતવેલા સારા! ઉતાવળો ચતા ના, બાપા. નારતો લખનેજ જાગે.”

“બીખાજી શેઠ કાવસજીથી હું ચેતીને ચાલીશ; તમારે કશી ફીકર રાખવી નહીં.” જાંઠગીરજી શેઠે ખાત્રી આપી જણાવ્યું અને તેવજી નારતો ભેવા બેઠા. થોડીક પળ પછી કાવલો ઠાઠમાઠ કરી ફાંકડો ખતી ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“હો, સાહેબજી!” જાંઠગીરજી શેઠ, કેમ તૈયાર છો કે? શેઠ, ખુલાતું નામ ઝયાં ઉપર લખને આવજો અને ફેજી સાથે કંઈ ઝપા-ઝંપી થાય તો કમ્મર યામટ રાખશો કેની? શેઠ.”

“તે વખતે થઈ રહેશે, કાવસજી બા, તમે ક્યાં કમતી કો? હું ધારું છું કે તમારા જેવા પહેલવાન ત્રણ રેતુને પુરા પડે,” જાંઠગીરજીએ કાવલાને છાપરે ચંદાવી જણાવ્યું.

“હા, એમ છે ખરું,” કાવલાએ હસીને ટુંકમાં પતાવ્યું, અને તેણે બીખામામાને પુછીને ચાહના પ્યાલાંને બાંધે તાડીતું લડીયું લાયમાં લીધું, નારતો કરવાનું મુગતવી રાખી તેણે આશરે દોઢ-એક ખાટલી જેટલી તાડી પેટમાં હોમાવી દીધી. જાંઠગીરજી શેઠ અને કાવલો હવે કુંવર હોલ તરફ જવા માટે ધર્મશાળામાંથી બહાર નીકળ્યા, અને થોડેક છેટે ગયા પછી કાવલાએ વાત શરૂ કરી! “જાંઠગીરજી શેઠ, એ કુંવર હોલ કોણનો છે, તે તમને ખબર છે?”

“નહીં, કાવસજીબા, નથી ખબર,” જાંઠગીરજીએ કહ્યું. “શું તમને ખબર નથી? સુભેમાને તમને નહીં કહેલું? એ તો પેલા સુરતવાલા કોઈ લીમજી શેઠની માલેકીનો છે. સુભેમાને અને ગઈ રાત્રે કહ્યું કે આ લીમજી શેઠની ચાલ-ચલણ ખરાબ છે અને તે પાપી સંગતમાં રહેવાથી બદીઆમાં ફસેલો જવાન છે.”

“હશે, મને તેની ખબર નથી, પણ હું એમ પુછું કે રેતુ જે આ કુંવર હોલનો રખેવાલ છે તે શું રાત અને દિવસ ત્યાંજ પડી રહે છે?”

“આ સવાલ પુછવાનું કંઈ કારણ? જાંઠગીરજી શેઠ,” કાવલાએ ખોલાસો માંગ્યો.

“કારણ કંઈજ નહીં;” જાંઠગીરજી બોલ્યા, “હું તો, અમરથો પુછુ છું કે એ પડીયો પાથરીયો ત્યાંજ રહે છે કે?”

“હા, -પણ જાંઠગીરજી શેઠ હું એમ પુછું કે તમે કેમ મારી સાથે આવા બદમાસને બેઠવા તૈયાર થયા છો?”

“ આ કુંવર હોલ જોવાને ફક્ત મારી જીગસા ઉચ્કેરાઇ છે,” જાંઢગીરજીએ જવાબ આપ્યો.

“ હું નહીં માનું, શેઠ, તમે મને તો મારા બોળા બીખામામાને એમ સમજાવો, પણ હું તે નહીં માનું કે તમે કંઈપણ કારણ વગર આ હોલ તરફ મારી સાથે આવવાને તૈયાર થાવો. ”

“ ખચીત, કાવસજી બા, મને જીનું ખંડીયરો જોવાનો શોખ છે તથા નવી જાણીતી ઇમારતો પણ જોવાનો. અમખરો છે અને તે કારણને લીધેજ હું આજે તમારી સાથે આવું છું. ”

“ હવે તમારાં ખંડીયર-ખંડીયર તમારી પાસેજ રહેવા દેવોજી, તમે મને નહીં બનાવશો કે કે ? જાંઢગીરજી શેઠ. ” કાવસે દમામ-માંજ જણાવ્યું અને જાંઢગીરજી શેઠ ધીમે સાદે કહ્યું :

“ જોવ, કાવસજી બા, —મારે—મારે તમને ખરું કહેવું જોઈએ; પણ તમે સોગંદ ઉપર મને કહો કે હું જે ખાનગી વાત તમને હમણા કહું તે હાલ તમેજી તમારાં અંતરણ્યમાંજ કોતરી રાખવી. ”

“ અલખત, મારી દાદીના સોગંદ ખાધને કહું છું કે ” —કાવસે રમુજમાં બોલવા જતો હતો પણ જાંઢગીરજી શેઠ ગંભીર થઈ વચમાં બોલ્યા :—

કાવસજી બા, આ કંઈ હસવાની વાત નથી. તમે મારે સાંભળશો ત્યારે ખચીત તમે દલગીર થશો. ”

“ જો એમજ હોય તો હું તમને વચન આપું : અને સોગંદ ખાધ કહું છું કે તમારી ખાનગી વાત હું હાલ કોઈને કહીશ નહીં. ”

“ જોવ, કાવસજી, વાત એમ છે કે આ બદ્દેલ લીનજી શેઠનું નામ મેં સાંભળ્યું છે. તમે જણાવો છો તેમ તે દરેક બાજુમાં ફસેલો એક પાપી જવાન છે. પૈસાના જોરે તે અનેક કુકર્મો કરતો ફરે છે. બણીક નિર્દોષ સ્ત્રીઓને તેણે રસાવી છે, જે સુંદર બાઈ વિષે સુલેમાન કહેતો હતો તે મારી અતલગની સગી છે અને તેણીને આ પાપી પંજમાંથી છોડાવવા મારેજ હું આજ મહિનાઓ થયા મથ્યો છું. તમારા મામાજીની ધર્મશાળામાં આજે ખીજ વેળા હું આવ્યો છું. પહેલી વખતે મને નિષ્ફળતા મળી, પણ આ ખીજ વેળા હું મક્કમ નિશ્ચયથી અહીં આવ્યો છું. મારાં સારાં બાગ્યે તમે મને મળી ગયા છો, અને હવે કંઈ પણ યુક્તિઓથી તેણીને અહીંથી દોડાવવાને હું બાગ્યશાળી થાઉં એવું ઇચ્છું છું, ” જાંઢગીરજીએ શોકાતુર બની ઉપર પ્રમાણે જણાવ્યું.

“ ખચીત આ સંભળી હું દલગીર છું, ” કાવસાએ કહ્યું. “ અને તમે જોવા બલા ગ્રહરથને આવાં બલાં કામમાં મદદ કરવા હું તૈયાર છું. ”

“હું ખુશી છું કે તમે જરા મારી મદદે છો,” જાંઘીરજી બોલ્યાવું.

“જાંઘીરજી શેઠ, હું અમાડ ગમે તેવો બદમાશ અને લુચ્ચો હતો, પણ દોષદ આધ કહું છું કે હું આવી બદીમાં ફસેલો નહોતો. જાંઘીરજી શેઠ, કેટલાક મુર્ખ પૈસાદારો પોતાનાં જરનાં જોરે આવી બદ્દેલીનાં ફંદામાં ફસેલા રહે છેજ. વાર, પણ તમે કંઈ યુક્તિથી તમારી આ સગીને હોડવવા પારો છો ?”

“હું હમણા કંઈ કહી શકતો નથી, કાવસજી બા. આપણે આ કુંવર-હોલમાં જઈએ અને પહેલે જરા રાહમાટ તો જોઈએ !”

“ત્યાં જવું જરા કઠણ તો છે,” કાવસજી બા, “પણ જો અહીંથી ફેણ મળી જાય તો પછી કંઈ રસ્તો શોધીએ ખરા ! હા, — પણ મેં જુલ્મ કીધી; થોડીક બીડીઓ અને થોડુંક અહીંથી લીધું નહીં; જાંઘીરજી શેઠ, ફેણ માટે આ ચીજો લેવી જોઈએ. જરા તમે પા કલાક અહીં ઉભા રહો તો હું દોડતો જઈને તે લઈ આવું.”

દીક, લઈ આવે ત્યારે, અને લેવો આજે પૈસા, કાવસજી બા, “જાંઘીરજીએ પોતાનો મજવામાં હાથ ધાલીને રૂપિયો કાઢ્યો પણ કાવસજી તે લેવા ના પાડી અને ઝડપી પગે તેણે બજાર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

કુંવર હોલ ધર્મશાળાથી આશરે જે માઇલ દૂર મરાલી ગામ નજદીક આવ્યો હતો. આ મેહેલ પહેલે ખીસમાર હાલતમાં હતો પણ તે નવા માલેકના હાથમાં આવ્યા પછી એક રોકનદાર અને બબ મેહેલમાં ફરવામાં ગયો હતો. આ મેહેલની આસપાસનો ફરતો કમ્પાઉન્ડ ગંજવર હતો અને તે કમ્પાઉન્ડ માળીની દરકાર વગર વેરાન જંગલ જેવો દીરતો હતો. મેહેલની નજદીકમાંજ એક સુંદર નાનો બાગ બનાવવામાં આવ્યો હતો જ્યાં યુવાન, મોગરા, ચંપેલી અને મલગોટાનાં ઝાડો સહજે પમરાટ ફેલાવતાં હતાં. આ મેહેલના કમ્પાઉન્ડમાં હામલ થવા માટે લાકડાંનો એક મોટો દરવાજો હતો જે ખુદ મેહેલથી આશરે પા માઇલ જેટલો દૂર હતો. કમ્પાઉન્ડની આસપાસ ફરતી દિવાલ હતી જે અહીં તહીં બાંગી મચેલી હાલતમાં જણાતી હતી. આ દરવાજા ઉપર એક દુબરાને પેહેરેગીર તરીકે રાખવામાં આવ્યો હતો જે પોતાનાં નાનાં કુટુંબ સાથે દરવાજા નજદીકનાં ઝુપડામાં રહેતો હતો, આ મેહેલના કમ્પાઉન્ડના દરવાજામાંજ કોઇને પણ હામલ થવું જરા અશક્ય હતું, કારણ કે દુબરે ઓઢીવાળો બેળનો સહેજ અડેલ હતો અને મિળજનો જરા થાણ હતો.

કાવલા બીડી અને અપીણ લેવા ગયો ત્યારે જાંઘગીરજી શેઠ આ કુંવર હોલના વિચારમાંજ આશરે અરધો કલાક ખોટી થતા ઉભા રહ્યા. કાવલા આખરે આવી પહોંચ્યો અને :તેઓ બંને ઝડપી પગલે આગળ ચાલ્યા. તેઓ ફેણુ વિષેની વાતો કરતા આખરે કમ્પાઉન્ડના દરવાજા નજદીક પાંચરા આવી પહોંચ્યા અને અકડબાજ બનેલા કાવલાએ પોતાનો રોફ પ્રકટ કર્યો. તેણે દરવાજા ઉપર પોતાની લાકડી જોશથી અદાળી પુછ્યું: "દરવાજા ઉપર કોણ છે કે? અહીં દરવાજો ઉઘાડ:—કોણ છે કે?"

"કોણ છે?" દુબરા ચોકીદારે ઝુપડાંમાં બેસીનેજ સવાલ કર્યો.

"કાકો તારો!" કાવલાએ પોતાની સભ્યતા દેખાડી. પેલો દુબરા ફફડતો-ચટકતો ઝુપડા બહાર નીકળ્યો અને તેણે દરવાજા ઉપર આવી પુછ્યું:—

"હું છે છેઠ? હું કામ છે?"

"ફેણુમીયાં છે કે?" કાવલાએ સવાલ પુછ્યો. "હા, છે, હું કામ છે?"

"અમારે એમને મળવું છે, મારે જલદી દરવાજો ઉઘાડ!" કાવલાએ ગુસ્સામાં કહ્યું.

"હીક છે, મારે હજી દળણું દળવું છે, "આમ કહી ઝુપડાં તરફ તે દુબરાએ જવા માંડ્યું.

"અરે ભાઇ, આમ આવ, બાપુ " જાંઘગીરજીએ સભ્યતાથી તેને બોલાવ્યો "જરા સાંભળ તો ખરો!" આ મીઠા શબ્દો સાંભળી તે દુબરા પાછો ફર્યો અને બોલ્યો:—"હું જાંબલે? કોઇને અંદર જવાનો હુકમ નથી."

"હીક બાપુ, હુકમ નથી તો હીક, પણ તું અહીં ફેણુમીયાંને બોલાવી તો લાવ," જાંઘગીરજીએ ફરીયા કહ્યું.

"તે એ તમારો નોકર છે હું?" દુબરાએ રોકડું પરખાવ્યું.

"ના, બહ, ના, અમારો નોકર નથી. એ તો મારો જુનો ડોસત છે. તું એમને બોલાવી લાવ અને—જેની, બાપુ, આજે બીડીઓ લે, અહીં આવ લે, બહ લે આ" કાવલાએ હવે સમજાવીને કહ્યું અને તેના હાથમાં એક બે આની સેરવી દીધી.

આ દુબરા "ના, છેઠ, ના, છેઠ," બોલતો ગયો અને બીડીઓ હાથમાં લેતો ઉભો અને પછી તેણે જણાવ્યું, "હીક, ફેણુ શેઠને હું બોલાવી લાઉં છું."

થોડેક રસ્તે ગયો ત્યાં કે તે પાછો ફર્યો અને મોટે સારે પુછવા લાગ્યો: "છેઠ તમારું નામ હું?" બીજાભાઇનો કાવલા કાવલાએ જણાવ્યું! હું છેઠ કાવલાભાઇનો બીજો?"

“નહીં નહીં બીખાબાધનો કાવસો, કમ ખરાબર કહેજે,” કાવસોએ ખુમ પાડી કહ્યું અને ફાગરો “ઠીક, છે, ઠીક છે, છેક” આમ બબડતો બબડતો દોડ્યો અને કાવસો તથા જાંઘગીરજી શેઠ ત્યાં દરવાજા આગળજ યોગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

કુંવર હોલનો પહેરેગીર.

આશ્વરે પંદરેક મીનીટ પછી તે ફાગરો ફેંજીમીમાં પહેરેગીર સાથે દરવાજા ઉપર આવી પહોંચ્યો. જેનું મીયા આંગે મજબૂત અને તાડ જેવો હતો, પણ તેનો ચેહરો કદરવો અને ધિક્કારવા જેમ જણાતો હતો. તે એક હાથે લાંબી લાકડી ફેરવતો ફેરવતો અને બીજો હાથ પોતાની દાદી પસવારતો પસવારતો ત્યાં દરવાજા ઉપર આવી કાવલાને જોઈને સહેજ વિચારમાં પડ્યો અને બોલ્યો:—

“કેમ, શેઠા શું કામ છે?”

“કેમ, ફેંજી તું મને નહીં જોળખતો કે?” કાવલાએ તુરત જવાબ આપ્યો “તારો જાનની દોસ્ત બીખાબાધનો કાવસો. કેમ જોળખ્યો કે? જરા દરવાજો તો ઉઘાડ.”

“હા હા, કાવસો, કાવસો! હો હો! ધણે વર્ષે તું ક્યાંથી?”

“જહાનમમાંથી! તું તારે દરવાજો તો ખોલાવ કે તુંને દાખી ચાંપીને ધણે વર્ષે કાઢી તો કરે!” દરવાજો ખોલવામાં આવ્યો અને કાવલાએ ફેંજીનો હાથ દાખીને જોશથી ‘સેક-હેન્ડ’ કીધી.

“કેમ, કંઈ કામ કાજ?” ફેંજીએ પૂછ્યું,

“જોની! ફેંજી મેં આજ્ઞા રાખી હતી કે તારી તરફથી મને સારો આવકાર મળશે પણ—

“આવકાર! તું ને વળી આવકાર કેવો! તું દુન્યાના દગલખાજને! ચોટાના ચોરને! વાહરે વાહ, તુંને આવકાર કેવો!” કાવસો પુરેપુરું બોલે તે અગાઉ ફેંજીએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું. આ સાંભળી કાવસો લાલચોળ બન્યો અને તે મિઝજ ખોલી હવે બોલ્યો: “પણ તું કાણ હતો અને હાલ વળી કેવો સુવેળ? મુંગો મર, અહીં ચોરનો બાધ ચંધા-છોડ! આજે શેઠના દેખતાં વારી ઢેક-ફજીતી કરાવવા માંગેજી શું?”

“ગરદન સાચું રાખવી હોય તો સીધી વાત કર,” ફેંજીએ પણ ગુસ્સામાં કહ્યું, “નહીં તો બારી પડશે.”

“જરે અફાણી છોકરી! તારા જેવાંજોને તો ખીસમાં રાખીને રહેજી!” કાવલાએ દમામમાં કહ્યું, “કમખખ એક મરઘીની ગરદન મરડી શકતો નથી તો આજે કાવલાની ગરદન મરડવાનો છે!”

" કાવસજી વગર ફોમકની કાંચ પચાતી કરો છે ? " આખરે જાંઘીરજી બોલ્યા, " તમારો જીનો દોસ્ત આવકાર આપે કે નહીં આપે, તો થયું થું ? પણ તમે એકમેકની જીની સાફી-બાફી કાઢો છે તમાં ફામદો થું ? "

" ઠીક કહ્યું, ઠીક કહ્યું ! " અફીણી ફેંજીમીયાંએ જણાવ્યું અને કાવલાએ પણ નરમાશથી કહ્યું :-

" દોસ્ત ફેંજી ! તું મને નથી જાણખતો ? એ તો તાડીયા ઇસ્ટીમ વધી ગયેલી તે કંઈ કંઈ બકી જવાય ! જોની હું ધણે વર્ષ હેત ખાધને તું ને મળવા આવ્યો તો તું એમ કેમ કરે છે ? "

" અરે કંઈ નહીં કાવસ દોસ્ત, કંઈ નહીં, ચાલો મેહેલ તરફ તો આવો, પણ કાવલા, કાંઈને મેહેલ તરફ લઈ જવાનો મને હું જ નથી. જો ! તું જેવા જીના દોસ્તને નહીં લઈ જઈ તો કાણને લઈ જઈ વાર ? આજે એવણ શેઠ કાણ છે ? "

" મારા મામાજીના જીના દોસ્ત છે, " કાવલાએ ખોડું જણાવ્યું, " સુખકના રેપારી છે. "

" ઠીક ચાલો, શેઠ, તમે પણ પધારો. " ફેંજીએ અરજ કીધી અને તેઓ ત્રણે ધીમે કદમે મેહેલ તરફ ચાલ્યા.

આ મેહેલનો વિશાળ ઝોટલો અને તે ઉપર જવાની સીડીઓ અત્યંત કાંઈતું પણ ધ્યાન ખેંચે તેવાં હતાં, ઝોટલા ઉપરના એક ખુણામાં ત્રણ અસલી ઢંગ બાજઠો હતા અને બે હાથવાળી પુરસીઓ જણાતી થોડીક હતી. સીડીઓની સામેજ મેહેલમાં દાખલ થવા માટેનો ગંજવર મજબુત દરવાજો હતો અને તે દરવાજો હમેશા અર્ધો ખંધ રહેતો હતો.

તેઓ ત્રણે ઝોટલા ઉપર ચઢ્યા અને કાવલો તથા જાંઘીરજી બાજઠ ઉપર બેઠા અને કાવલાની પાસે ફેંજીમીયાં ગોઠવાઈ ગયા.

" ત્યારે તો તને અહીં ઠીક છે ? ફેંજી, " કાવલાએ વાત છેડી.

" હા, કાવલા, ઠીક છે તો ખરું ! પાંચ વર્ષ થયાં ઠીક દાળ-રોટલો મળે છે અને દામકાજ કંઈ વધુ નથી. બસ રાત દિવસ ચોકીદારની નોકરી કરવાની ! મારી છોકરી પણ અહીંજ નોકરી છે. "

" શુક્રે ખુદા ! તું સુખી થયો, " કાવલાએ જણાવ્યું, " અને હું તો એવોજ અડીબલ રહી ગયો, લે, દોસ્ત ખીડી તો લે. જો, આજે ખીડીઓ હું તારે માટે છેક રાજકોટથી લઈ આવ્યો છું ! પણ ફેંજી, હું એમ પ્રાર્થું કે તારી અફીણની ગોટી હજી લે છે કે વાર ? "

" ઝાઝ ! તે નહીં લઈ તો ખીજે દહાડે મરી જઈ હો ? " ફેંજીએ પોતાનું મત દર્શાવ્યું.

“ત્યારે તારી આ ટેવ કદી ગઈ નહીં.”

“અરે એ તે કંઈ નય ?! ‘ટાઠ નય રૂએ અને આદત નય મુવે’—એ કેહતીનો જોડનારો ખરો હો ! એ તો હું મરીશ ત્યારે એ ટેવ સદતર જતીજ રહેશે.”

“હો, ત્યારે તારા માટે રાજકોટથી અરીણ પણ લાવ્યોછ. તુને તો એ એવું ગમશે કે”—આમ કહી તેણે ગજવામાંથી અરીણ કાઢ્યું.

“જોડ—જોડ,” ફેંટુ અધીરો બન્યો અને કાવલાએ જેવી તે ગોટી દેખાતી કે ફેંટુમીયાં તે ગરક કરી ગયા.

“શાખાશ ! કાવલા, રાજકોટનું અરીણ ! ફફડ ! ખચ્ચીત લહે-જતદાર,” ફેંટુએ તે ખાઈને વખાણ કર્યા માંડ્યા. “દાસ્ત, એટલું તે કંઈ ચાસે ? લાવ્યો ત્યારે બરાબરજ લાવતે કેની ?”

“છે, છે, વધારે છે; ગભરા ના,” કાવલાએ જણાવ્યું. તું તો હવે સુખી થયો પણ તું હવે મને સુખી નહીં કરે વાર ?”

“કેમ સુખી કરું ? બોલ દાસ્ત,” ફેંટુમીયાંએ પુછ્યું.

“જોની, હવે ગામે—ગામ રખડતાં રજાતાં તો કંટાળી ગયોછ, મને તો માઝું સચ્ચીન પસંદ છે, બાપામામા ધપે તો ધર્મશાળા ચલાવું, પણ હમણા શું કરું ?” આટલું કહી કાવલાએ ફેંટુના દાનમાં ધામેથી કહ્યું.

પ્રકરણ ૪ થુ.

કુંવર હોલની સુંદરી.

જાંહગીરજીને ત્યારે ફેંટુ મેલા હોલમાં લઈ ગયો ત્યારે તેવણુ તે હોલની દીવાલ ઉપર ટાંગેલાં ચિત્રો શ્રી શ્રીને જોતા રહ્યા, પરંતુ એમનું મન શાત નહોતું એમની નજર ચિત્રો અને છબીઓ ઉપર હતી, પણ એમના વિચારો આ મેહેલમાં રહેતી બાનુ માટે તેમના મગજમાંથી અકેક પછી પસાર થતા હતા. તેવણુ એક ડેકાણે પોતાનું ચિત્ર એકાગ્ર કરી ઉભા રહી શક્યા નહીં. તેમની જીજ્ઞાસા ઉશ્કેર્યાથી હોલની ઉત્તર બાજુના બારણા તરફ જવાની તેમને ઉલટ થઈ. તે બારણું ઉંઘાડવાની તેમણે હાળવેથી કેપેશ કાઢી અને નસીબ સંજોગે તે તુરત ઉંઘડ્યું, અને તેમણે સારા પોશાકમાં સજ થયેલી એક પારસી બાનુને પીઠેથી જોઈ, જેણી બીજા ઓરડામાંથી ઝડપી પગલે ચાલી જતી હતી. બારણાં નજદીક મૂકેલી એક ધડીયેર ઉપર જાંહગીરજી ગુપ-ગુપ બેસી ગયા અને પોતાનો મન સાથ નીચે પ્રમાણે બંધબંધા મંડ્યા:—

“આ તારું ઘેર ! હું, નાનકડું પાપી દગલબાજોના પંજમાં પડી તું ખાનદાની છોકરી, અહીં શું કરે છે ? તારી એક વખતની

માયા-મેરઆતી માટે હું તને એક વખત ચાહતો હતો પણ હવે હવે તારી બેવકુફ નાદનીઅત અને કુકર્મી વર્તણુક માટે હું તને ધિક્કાર છું-પણ નહીં, મારે મારી સગીને ધિક્કારવી જોઈએ નહીં, ઓ નાનં! હું તારી પુઝ છોડીશ નહીંજ, જો કે હવે પછી તું મારે મનથી કંઈજ નથી, તોયે હું તને તારા ફસાવનારના ફસામાંથી છોડાવીશ-હું તને તારા વહાલા પેદરના હાથમાં પાછી સોંપીશ, અરે, તારા ખુદને એક વાર ફરીથી પિછાણતાં હું તને શીખવીશ. અરે નાનં! આ દોજખી દરબારમાં તું કેમ ધસહધ આવી? તને હુંજ-હું-હુંજ-

જાંહગીરજી આગળ વધુ ઘેંચક કરે તેટલામાં ઓરડાની બાજુનું બારણું પાછું ઉઘડ્યું અને તેમના આ બોલવામાં ખલલ થયો. તેમણે કીમતી પોશાકજામાં સજ થયેલે આથરે આવીશ વર્ષની રૂપાળી બાલુને અંદર દાખલ થતાં દીડી. જાંહગીરજીએ તુરત આ બાળને જોળખી. તેણે પહેલે વિચાર કર્યો કે મોઢાં ઉપર રમાલ નાંખી પોતાનું મોઢું આ બાલુને દેખાડવું નહીં. એમ કરવાને તેણે યત્ન કર્યો, પણ આ બાળ ધસારાળું તેમની આગળ ધસી આવી અને તેમનાંમોઢાં ઉપરથી રમાલ ખસેડવાના વિચાર કરતી બોલી “નહીં, નહીં, વહાલા લીમ, આજે વળી મારવાડણ મારક ધુમટો તાણી શાના બેડા જો? તમે ક્યારે આવ્યા? તમે સમજે કે હું ભરખ બેસું તે મારી આગળ નહીં ચાલે જો! મેં તો તમને પકડી કાઢ્યા!” હવે તેણીએ રમાલ ખસેડ્યો.

“અરસોસ નાનં!” જાંહગીરજી ધીમા અને ગંભીર અવાજે બોલ્યા: આ અવાજ સાંભળી તેણી ચોકી. જાંહગીરજીનો ચહેરો જોઈ આ બાલુનું રમતિયાળ હસ્તખુ મુખ તદ્દન બદલાઈ ગયું. તેણી કુશ અને પજવાડે હડી. તેણી ઝીંકી પ્રયત્ન થઈ ગઈ અને પોતાના ચહેરા ઉપર તેણીએ બાંધેલા મુકયા, અને જાંહગીરજી તુરત બોલ્યા:

“નાનં, ખીલ ના-બહેન, નાનં, ગમરા ના.” પોતાના સુંદર મોઢાં ઉપરથી નાજુક હાથો ખસેડી તેણી બોલી:—

“કોણ? જાંહગીરજી? અરે તમે કેમ અહીં આવવા પામ્યા? હું તમારેથી શાની ગભરાતું?—પણ તમે અહીં આવવાજ કેમપામ્યા?”

“મને એ સવાલ પુછજ ના, નાનં, આજે શું તારું ઘેર? તારો આ કહેવાતો મહેલ! ઓ ખુદા! આ બંધીખાતું એ તારો જાણીતો હાલ! કેદખાનાં કરતાં પણ વધુ ભયંકર અને વધુ એકાંત જગ્યા તુંને વહાલી લાગે છે?”

“હા, આ મારું ઘેર અને એવાં ઘેરમાંજ મને રહેવા ગમે છે, અને જ્યાં રહેવાની મારી મરજી હોય ત્યાં કોણ મને પુછનાર છે?”

“તારા વહાલા બુનરોગ પિતાજી! બીજું કોણ? તુટેલા જીવનો દુઃખી ગમગીન અનેકો તારો પ્યારો કદરવાન આપ! તારા બાવાજીએ મને તારી શોધમાં મોકલ્યોજી, જેવણ પોતાની હાલતની ખરાબ માંદગી વખતે”—

“શું? મારા બાવાજી માંદા પડીઆજી?” તે બાતુએ ઇતેઝારીથી પુછ્યું.

“એટલો મોટો કે હવે વધુ વખત ગુમાવવો ફાકતો છે. બહેન નાજાં, તૈયાર થાવો અને અહીંથી મારી સાથ ચાલો.”

“જાંહગીર, હું નહીં આવી શકતી, મારે અહીંથી નહીં આવવું જોઈએ. આ જગ્યા છોડવાને હું હીંમત કરી શકુંજ નહીં. મારા બાવા આગળ પાછો તું જ અને કહે કે એક-એ દિવસમાં પરવાનગી લઈને આવી જઈશ; પાછો જા, જાંહગીર, તું પાછો જા અને તેમને કહે કે હું સુખી અને તનદરસ્ત છું. એટલુંજ તું કહેશે અને મારા બાવાજી એમનું દુઃખ સધળું વિસરી જશે. જા, ભઈ જાંહગીર, જા-મેં તારું પણ દિલ દુખવ્યું છે અને તારા દિલમાં જે ધા લાગ્યોજ તેના વિચારોજ મને હમણા ઘેલી બનાવે છે. તું જા, હવે જા.”

“તું મારે માટે વાતજ ના કર,” જાંહગીરજી શોકાતુર બની બોલ્યા. “હું કંઈ તુંને ઠપકો આપવા નથી આવ્યો, નાજાં. પણ હું તારી મદદે આવ્યો છું. તું અમારી આગળ કશું હવે છુપાવ ના. અમે જાણીએજ કે તું અહીં એક કેદીની મારક જાંદગી ગુમરે છે. ચાલ કમનસીબ ઇગાયેલી નાજાં, તું તારા બાવાજીને ત્યાં ચાલ. સધળું વિસરી જવામાં આવશે; સધળું માફ કરવામાં આવશે. તારી સાથની મારી થનારી સગાઈ તો હવામાં ઉડી ગઈ છે માટે હું ચાલ, મારાં માની તું તારા બાવાજી આગળ ચાલ.”

“મેં તમને કહ્યું કેની કે મને પરવાનગી મળશે કે જરૂર હું મારા બાવાજીને મળી જઈશ, હા પરવાનગી મળે પછી વાત.”

“કોણની પરવાનગી?” જાંહગીરજી આકળા અને કડક થઈ બોલ્યા. “કોણની? પેલા કાવત્રાંબાંજ બદમાસની? એ નાપાકની કે જે દોસ્તીના છુપા વેશમાં ભટકી તારા વહાલા બાવાજીનાં ઘેરમાંથી તુને કુસલાવી લઈ ગયો તે કાકરની પરવાનગી?”

“જાંહગીર, તમે તમારી જાબાન ઉપર કામુ રાખો; એવું સખ્ત ના બોલો.”

“શું? કહેલ બુરો માણસો પોતાના છટકાં બોલવી એક નિર્દોષ કદું અને દુઃખમાં મીરકતાર કરે તેને માટે શું હું નહીં બોલું?” જાંહગીરજી ગુસ્સામાં વધુ બોલ્યા: “એવા કમબખ્તોના જીવો શું

કીડાઓ કોતરી નહીં ખાતા ? નાનું, હું એક વારફરીથી કહું છું કે તારી આ પાપી કીચડવાળી જગ્યામાંથી તને બહાર કાઢવા હું અહીં આવ્યો છું, તેટલા માટે હું તને હવે હુકમ કરું છું કે તારા યુદ્ધા યુજરોમ હુખી બાપને ખાતર મારી સાથે હુમણા ચાલ." આટલું બોલી જાંહગીરજી ક્રોધાયમાન બની આ બાઇ આગળ ધસ્યા અને તેણીના હાથ પકડવા ગયા અને આ બાનુએ તુરતજ એ ત્રણ ચીચીઆરીઓ જોરથી પાડી કે જે ચીચીઆરીઓના અવાજથી કાવલા અને ફેળુની વાતમાં હરકત નહીં અને જેથી ફેળુ તથા કાવલો આ ઝોરડા તરફ દોડી આવ્યા હતા.

ફેળુ ઝોરડામાં દાંખલ થતાં તુરત બોલ્યો:—“અરે એ શું મોહકાણુ ? એ અહીં ચીચીઆરીઓ શાની ?” પછી આ બાનુ તરફ જોઈ તે તેમને કહેવા લાગ્યો: “મહેરમાન બાઇ સાહેબ, તમે અહીં કેમ આવ્યાં ? જાઓ, તમારા ઝોરડામાં, જાઓજી, નહીં તો જીવ સટોસટનો વખત આવશે. અને એ પારસી, તમે ગમે તેવા હોવ, પણ આ મેહેલમાંથી એકદમ બહાર જાઓ, કાવલા એમને બહાર કાઢ.”

“ના, હું તો નહીં કાઢું ! મારા બાપનું ઘેરજે શું ?” કાવલાએ જણાવ્યું, “પણ જાંહગીરજી શેઠ, એ શું કોદરાન મચાવ્યું ? મારા સાહેબ, કોઈની સાથે આવી પારકાના ઘેરમાં આ પ્રમાણે ગડગડ કરોજ ? તમે હવે અહીંથી જાવોજી.”

જાંહગીરજી ધસારાખંધ હોલમાંથી બહાર નીકળી ચાલી ગયા.

“મહેરમાન બાઇ સાહેબ” ફેળુ શરીથી બોલ્યો, “તમે અહીંથી ચાલી અંદર જાવોજી.”

“તું કાણુ મને હુકમ કરવા આવ્યોજી,” નાજનબાઇએ મિનજબમાં જવાબ આપી ત્યાંજ ઉભા રહેવાને દરસ્ત ધાર્યું.

જાંહગીરજી ઉતાવળે પગથે કમ્પાકિન્ડના મોટા દરવાજા નજીક આવી પહોંચ્યા, દિલગીરી, ચિંતા અને ગુસ્સાની ધ્રુંધમાં તેઓ રસ્તો ચુકી ગયા. ઘેરી રસ્તા તરફ જવાને બદલે તેવણુ આડા ફાટ્યા; સામે કાંટાની વાડ આવી, તેવણુ ત્યાં થોભ્યા અને કપે રસ્તે જવું તે વિષે વિચાર કરતા ઉભા, આ વાડનો નાનો દરવાજો છેક દુર આવ્યો હતો બ્યાંથી એક હીંદુ નરને આવતાં જાંહગીરજીએ દોકો, જાંહગીરજી તેની તરફ ચાલ્યા અને આ પુરુષને જોઈ તેવણુ અચાનકમાં યુમ પાડી. “કાણુ ? પેસો નાપાક અમદાવાદી વીઠ્ઠલ !” અને આ હીંદુ આદમી બોલ્યો, “અરરરર જાંહગીરજી !” એક પણ પછી તેણે એમના કાલી પુછ્યું:—

“અધ્યા મૂઠ, તનેઅહીં આવવાનું શું કારણ ?”

“ નાપાક, તારું શું અહીં કામ ? ” નાંહગીરજીએ પણ બંધાઈ તો હોંદુ તરફ જોઈને પુછ્યું, અને લાલચોળ બની તેવણ વધું બોલવા મંડ્યા; “એ પાપી ચંડાળ ! અહ કાવત્રાબાજ મુજ, હવે તું શું કહેવા માંગે છે ? ઠીક સપડાયો; ચાલ સુર્યના છેલ્લા દર્શન કરી લે; તારું મોત હવે નજદીક આવ્યું છે. ” આટલું કહી નાંહગીરજી તેઠં એકદમ આ હોંદુ ઉપર ધસ્યા અને તેને બે-ચાર લપડાક અને મુકીઓ જોરથી લગાવી કાઢી. બાપડો હોંદુ જમીન દોસ્ત થઈ ધુળમાં આળોટયાં ખાવા મંડ્યો અને જેવા નાંહગીરજી હાથ ઉચકી તે હોંદુને મારવા જતા હતા તેવામાં તેમના બંને હાથો કાષ્ટએ પછડેવાંથી પકડયાં.

“અરે બસ, બસ, શેઠ બસ, જવા દો,” કાવલો જે ત્યાં દોડતો આવી પહોંચ્યો હતો તે નાંહગીરજીના હાથો પકડી બોલવા લાગ્યો. “એ પોત્યાંદાસ કોણ મુવોછ ?—જવા દોરે, શેઠ જવા દો. ના મારો.” “શું એ નાપાક સેતાનને જવા દઉં ? સુખી ઘેરનું સત્યાનાથ વાળનાર એ પાપીને મારી નાંખવો જોઈએ.” નાંહગીરજી ખીજાઈને બોલ્યા, “તમે એ મુછને નહીં ઝોળખતા, બા.”

“એ પોણીયાચંદ ! ચત્ર ઉઠ,” કાવલોએ હાથ પકડી તે હોંદુને ઉડાડ્યો અને પછી કહ્યું, ચાલ પૈસા કાઢ. નહીં તો આ શેઠ પાસ વધુ માર ખવરાવીશ. તું છે કોણ ? કેમ પૈસા ઘણા ખખડેછ ? ચાલ જલદી કર.”

“હે ? ચીમ ? લંટવા આવ્યો હશે ? પિંદોરો છે શું ? ” હોંદુએ હોંમત રાખી સવાલ કર્યો, અને કાવલોએ એક મુકી આ હોંદુના કાન ઉપર જોશથી લગાવી કાઢી.

“હે હે ! બાપુ મારશો મા, આહું છું. પૈસા આહું છું. ધીર ધર બાપુ,—ધીર ધર.” આમ કહી એ રૂપિયા તથા ચોટક પરચુરણ ખીસામાંથી કાઢી તેણે કાવલાને આપ્યાં.

“ચત્ર, નાહસ, ઉધી પુછડીએ નાહસ પોત્યાંદાસ, નહીં તો આએ શેઠ મારી નાંખશે. દોડ, જલદી નીકળ અહીંથી ! ” કાવલો આટલું બોલી નાંહગીરજીને આંખ મારી બોલવા લાગ્યો. “તમે જવો શેઠ, જવા દો—શેઠ, એને માફ કરો અને જવા દો, મોહરખાન.”

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રપંચીનું પત.

જેવું પેલી સુંદરી નાનખાઈ સાથે હજી તકરાર કરતો ઉભો હતો અને તેલી દરેક ધમકી તથા આજીજીની કસી દરકાર કર્યા વિના તે રૂપાળી બાલુ તેઓરડામાંજ ઉભી રહેલી હતી, એટલામાં દરવાજા નજદીકથી સીસોડી વગાડવાનો અવાજ આવ્યો.

“આલો, બાઈ સાહેબ, શેઠ સાહેબ આવવાની નિશાની થઈ છે,” રેવુ બોલ્યો, “અને મેહરબાન બાઈ સાહેબ, આ ગડબડ થઈ છે તે માટે શું જવાબ આપું ? એ આ કાવલાનું નખખોદ વળે તો સારું ! એ અહીં ક્યાં લાંબે વખતે આવી મુવો ?”

“અસ, મુગો રહે, વધુ લવલવારો ના કર,” તે બાઈ બોલી, “અને જો શેઠ આવતા હોય તો જઈને જલદી બારણું ઉઘાડ.”

થોડીક પછી પછી તેણી બારણું આગળ જતાં બડબડી—“મારક વહાલા લીમ !” પણ તેણી એકાએક નિરાશ બની બબડવા લાગી.

“છટ, મુવો એ ક્યાં અવદશા જેવો આવી ઉભો. મુવો એ તો વીકૂલ મુવોજ !”

“બાઈ સાહેબ નાજાંબાઈ,” આ હીંદુ દાખલ થઈ સલામ કરતો અને હાંરતો હુંડતો બોલ્યો,—“હાજી, એ—તો—અમદાવાદી વીકૂલદાસ આવી પહોંચ્યા છે. બાઈજી, પુર્વ દિશાએ વાદળાંનું ઘોળું ધાલું દેખાય તો એમ સમજવું કે સુર્યનારાયણ બહાર દેખાવાની તૈયારીમાં છે.”

“કેમ ત્યારે શેઠ આજ રાતે આવવાના છે કે ?” નાજાંબાઈએ ખુશ થઈ પુછ્યું.

“હા, બાઈ સાહેબ, આજે સાંજે આવશે ખરા !” હાં ! આવશે ! અહા ! કેવું મજેનું !” નાજાંબાઈ કંઈક વિચિત્ર લાગણી સાથે બોલ્યા. “ત્યારે તો મને—પુરેપુરું બોલ્યા વિના બારણું ઉઘાડી તેણીએ પોતાની આંખોને ખુમ પાડી બોલાવી; “ઝોરા, ઝોરા, આયા, મારા ઝોરાડામાં જલદી આવ.”

ત્યાર પછી વીકૂલે પોતાની દગલીના ગજવામાંથી એક ખિંદી કાઢી કહ્યું:—

“બાઈ સાહેબ, શેઠે આ તમારે માટે મોકલ્યું છે, આ પાકિટ લેવોજ.”

નાજાંબાઈએ તે ‘પેકેટ’ લીધું અને તેવણ બટબટ્યાં:—“મારા લીમ પોતે સાથેજ કાંચ નહીં, લાવતા હશે ? જે કાંઈ હોયજ તે એ મુવા સાથેજ મોકલી આપેજ !” આ પછી તેવણ પોતાના ઝોરડામાં ગયાં અને આયા ઝોરા,—આશરે સત્તર વર્ષની કુમારીકા જે ફેબ્રુઆરી પહેરેગીરની છોકરીજ થતી હતી તે પોતાની શેઠાણી આગળ આવી પહોંચી. નાજાંબાઈના હુકમથી ઝોરાએ તે પેકેટ બોલ્યું અને નાજાંબાઈએ તે પેકેટમાંથી એક મોતીની “નેકલેસ” બહાર કાઢી.

“અહા ! બાઈ સાહેબ,” તે નેકલેસ તરફ ટગર ટગર બોલ્યા પછી ઝોરા બોલી, “દીલ્લીના બાદશાહોની રાણીઓએ પણ આવી સુંદર માળા પહેરી નહીં હશે, અને એવી માળા તમારેજાનાં રાનક-

દાર રૂપાળી ગળાનેજ છાતે ! ગધેડાની ઉપર જન મૂળી કુલથી સજાગારી ગધેડાને બપકાદાર બનાવવામાં આવે તેથી તે કદરૂપું લાગે, તેમ બાઈજી, અંમો જેવાનાં ગળાં ઉપર તો આંત્રી માળા મુકવાથી અમો વધુ અને વધુ કદરૂપાં અને કમ્મતર લાગીએ.”

“કેમ, ઝોરા તું આવી મળ્નની પુતળી જેવી છે ને હું તારે માટે એમ કાંય બોલે છું ?” નાજાંબાઈ બોલ્યાં, “ચલ, ઝોરા—જેની, આજે મારા લીમ આવવાના છે માટે સુવાતો ઓરડો બરાબર સાફસુક રાખ. હું બી અહીં તહીં પડેલું બધું ગોઠવી દઉં છું !”

આટલું બોલી તેવણ પોતાને કામે વળગ્યાં.

+ + + + +

“બાઈ સાહેબનો મિનનજ અને દમામ વધતો જાય છે હો !” અમદાવાદી વીઠ્ઠલદાસ—લીમજી શેડનો માનીતો વિશ્વામ્વ મહેતાજી અને કારભારી—બહાર નીકળી ફેંજીને કહેવા ઉભો.

“અરે મને તો જરાએ ગણકારતાં નહીં ને !” ફેંજીએ જણાવ્યું.

“પણ મેર માંકડા ! વાંક તારો છે,” વીઠ્ઠલ બોલ્યો, “તારામાંકળા હોય તો સર્વ કામ તું શ્તેલથી કરે. જીત-ડાકજીની વાતો કરી તેણીને ગભરાવી મારને ! આ તરફ ઘોરો તો ઘણી છે તે કંઈએ કરી બોટી રીતે તેણીને જીત પિશાચ દેખાડને કે—”

“અરે એમ ના બોલો, વીઠ્ઠલદાસ શેડ, એવી વાતો ના કરો. હું જીવતાથી બીહતો નથી, પણ મુવેલાં સાથ ચેરાં કાઢી હું મરવા માંગતો નથી. જેવની શેડ, તે દિવસે મારો બાણજીને કબર આગળ બેસી હસ્ત મંડ્યો, તે બાજે દિવસથી મદ્રિ પડ્યો !”

“મેર દોઢ ડાહ્યા, તારી વહેમી જીમ બંધ કર અને આડી આવ.” આમ કહી તે મેહેલના ઓટલા ઉપરથી કતરી મેહેલની સામે બાંધેલા નાના ઘરમાં વીઠ્ઠલ દાખલ થયો અને ફેંજી તેની પુકે ચાલ્યો. વીઠ્ઠલ પાછડી કાઢતાં ફેંજીને પુછ્યા મંડ્યો; “અલ્યા, ફેંજી, પેલો જાહગીરજી આ તરફ ચીમ ચાલ્યો હતો ?”

“કોણ ? જાહગીરજી ? હું તો કેઈને નહીં જોળખતો.”

“અહ અનાડી, નહીં ખબર ? બોલો. નાજાંબાઈ સાથ પરણવાનો હતો તે !—એ આ તરફ ચાલ્યો તે તને નહીં ખબર ? આમ સર્વેને અહીં બોલાવી કશું જાનું રાખી નહીં શકતો તે ચીમ ચાલશે ?”

“અરે શેડ, એ તો મારો જીનો દોસ્ત કાવલોચાલ્યો તો ! એ તો આપને નોકર જોઈએ છે તે મેં એને અહીં બોલાવ્યો તો ! અલ્યાના નામથી કહુ છું કે કાવલો ઘણો ચાલાક ને હીંમતવાન છે. ધમાનથી ! વીઠ્ઠલદાસ શેડ, એ તમને ઘણો કામ લાગશે. ઉડાવગીર છે પણ ઘણું કામનો છે.” અરીણી ફેંજીમાંએ કાવલા માટે સિફારસ કરી.

“પણુ ફેળુ, મને તો નોકર અંતઃકરણ વિનાનો જોઈએ; સંપૂર્ણ હૈયાકુટો જોઈએ !”

“અરે શેઠ, એને હૈયુંજ નથી ને ! આપ એને રાખી તો જુવો.”

“પણુ એની સાથે બીજું કોઈ અહીં આવ્યું હતું ને ?” વીઠ્ઠલે સવાલ કર્યો.

“હા, હા, ખરી વાત કોઈ પારસી આવ્યા હતા ખરા પણ-પણુ ૫૫પણુ-વીઠ્ઠલદાસ શેઠ, તમો મોટા શેઠને નહીં કહો તો કહું.”

“શું છે ? બોલોને, આમ આકુળબ્યાકુળ ચીમ બની ગયો ?”

“નાનું બાઈ સાથે કંઈ તકરાર થઈ હતી જો !”

“અરરર ! મુઠા છુટા !-એ શું બોલી મરે છે, તેં ત્યારે કર્યું શું ? તને મહેલ તપાસવા ફાગટનો રાખ્યો હશે ?”

“અરે, ગભરાશો નહીં, શેઠ, બાઈ સાહેબે તો એને જોઈને જો ચીસ પાડી કે હું એ તુરત દોડી જઈ તેને લાત મારી મુકી લગાવી બહાર કાઢ્યો, એમ તો હું ખાંડ્યો નહીં જાઉં હું ! શેઠ,” ફેળુએ ડંડાસ ચલાવી.

“હીક કર્યું ! હીક કર્યું ! પણુ ફેળુ આમ કરને !” વીઠ્ઠલે કહ્યું. “તારી છોડીને કહીને બાઈ પાસથી આ જંગીરજીની કંઈક અપર મેળવ કે એ શા સાથે અહીં આવ્યો હતા !”

“ના, શેઠ ના, એમ તો બનેજ નહીં ! મારી છોકરીને આવાં કામમાં પડવા હું નહીં દઉં એ તો હું પોતે ગમે તે કઈ, કારણ કે હું તો જાણું છું કે અસ્લા પાક મારાં પાપો કાપી નાંખશે, હું ગમે તે પાપી પંખમાં પ્રસૂ, ખરાબીના ખાડામાં પડું, કારણકે મારામાં હુશિયારી છે, નહીં વીઠ્ઠલદાસ શેઠ, મારાં ગરીબ બકરાંને આવી બાબદમાં હું પડવા નહીં દઉં.”

“જા, જા, મુર્ખ હટ્ટા ! આમ ખોટી તકરાર શીદને કરે છે ? પણુ સાંભળ, ફેળુ, સાંભળ, મારે તો કાંઈએ કરી આ જંગીરજીના નિકાળ કાઢવો જોઈએ હું ! હું તો એને ધિક્કારું છું-એના દેખાવ મને વિષ સમાન લાગે છે. આજે એ મને મારી નાખતે અને વૈકુંઠ અથવા નર્કનો રસ્તો દેખાડતે, પણુ ભગવાને કોઈ બીજા પારસીને મોકલ્યો જેણે મને આજે બચાવ્યો હો !

“કોણ પારસી ? એ તો મારો દાંત કાવલોજ હશે ! ઉંચો અને જરા જાડો જેવો હતોને ?” ફેળુએ પુછ્યું.

“હા, હા,” વીઠ્ઠલે જણાવ્યું.

“ત્યારે શું ? કાવલાએ એની હીમતનો પુરાવો તો આપને આપી દીધો. શેઠ, ત્યારે એને નોકરીએ રાખી લેવો.”

“હીક જોઈશું, હમણા આ તૈયાર કરાવ, ફેળુ.”

આ તૈયાર થયા પછી બંને સાથે તે પીવા બેઠા; કારણ કે વીઠ્ઠલદાસ હાંદુ ધર્મ કેમ પાળવો સમજતા નહોતા. આ પીતાં ઈશુ દિલગીરી સાથે બોલ્યો:—

“વીઠ્ઠલદાસ શેઠ, ધમાનથી કહું છું કે બાઈ સાહેબ મારી ઉપર ગુસ્સે થયાં છે. એમની મરણ ઉપરાંત એમના ઝોરડામાંજ રહેવા કહું છું ત્યારે તો વાઘણુ માફક છેડાયે છે.”

“મેર બાયલા ! નારીથી ડરી ગયો ! હું તે બાઈ સાહેબને ઠેકણે લાવીશ,” વીઠ્ઠલે કહ્યું. “તું ડરીશ મા. હું દેખાડી આપીશ કે તે જે સંધળું ક્યું છે તે એમનાં બલાં અર્થેજ ક્યું છે.”

“અરે પણ શેઠ, તમને પણ હવે ધિક્કારની નજરથી જુવે છે,” ઈશુ બોલ્યો.

“ના, ના, તું બુલ્યો, ઈશુ તું બુલ્યો.” વીઠ્ઠલે ગંભીર થઈ જણાવ્યું, “તેણી મારી તરફ માનની નજરથી જુવે છે અને તેમ કરવામાં તેણી બંધાયેલી છે.—આ નાન્નબાઈ—તેં પેલા પેસ્તનજીની છોડી, અને પેલા બેળાબા નાંગીરજીની થનારી વડુને—તેણીનાં ઝુંપડાંમાંથી અહીં આ મેહેલમાં લાવનાર કોણ ? અરે ઈશુ, એ હું પોતે. એ હું પોતે કે જેણે બાજીઓ ખેલી, યુક્તિઓ રચી આ રૂપસુંદરીને અહીં લાવવાને અડાગ મહેનત કરી હતી ! હું જાતે કે જે આજના દિવસ સુધી આ છોડીના કુટુંબની ગાળો ખાતો રહ્યો છું. આ બંને આશુક માથુકનાં પ્રેમ પત્રિકા ક્યો કાસદ લઈ જતો હતો ? હું પોતે પેલા ગરીબ યુક્તને અને પેલા નાંગીરજીને ખોટા રસ્તે દોરવનાર કોણ હું પોતે.—ઈશુ, મારે આપ વડાઈ તો કરવી ન જોઈએ અને મને આપ વડાઈ પસંદ પણ નથી.—કરી કહી ગયો છે.

“બડો બડાઈ ન કરે, બડા ન બોલે બોલ, હિરા મુખસે ના કહે, લાખ અમારા મોલ.”

તેમ ઈશુ, હું વધુ તો કહેતો નથી.—ટુંકમાંજ કહું તો હું પોતે વીઠ્ઠલદાસ કે જેણે કાંઠાવાળી ઝાડીમાંથી આ મનોહર ગુલાબને ઉચકી લાવી આ સુંદર બગિચામાં રાખ્યું છે. હા,—પણ,—ઈશુ, એ ખુશી દરવાજે કોણ અફાળે છે ? જોને !—કાંઈને અંદર આવવા દશ મા.”

“અરે એ તો મારો દોસ્ત કાવલોજ છે !” ઈશુએ બહાર નીકળી જણાવ્યું.

“હીક, ત્યારે દુબરાને કહે કે એને અંદર આવવા દે; પણ હમણા એને મારી આગલ લાવીશ મા.

ઈશુ બારણું ઉઘડાવવા ગયો અને વીઠ્ઠલદાસ વિચારમાં થોડીક મગ વાળી પોતાના બંને હાથો કેડે રાખી આમ તેમ તે ઝોરડામાં

ફરવા મંડ્યો અને પછી પોતાના મનના વિચારોનો ઉભરો નીચલા શબ્દોમાં ખાલી કરતો તે ઉભો:—

“અચ્ચીત આ મુસલ્લો પણ જાણે છે:—ખરી વાત છે-હા, ખરી વાત છે કે નાનંબાઈ-મને ધિક્કારે છે. હા, હું મુખો—મુખો છું. મારે આ ધિક્કારનું વેર લેવું ન્નેધએ. એક વેળા એવો આવશે કે આ નાનંબાઈને મારે ચરણે પડવું પડશે,—પડશે હા, પડશે!—ચીમ, આજ હું ગાડો બન્યો છું—મારા શેઠની વહુ અને હું આજે એમના મારે શું વિચારું છું!—પણ પેલા જંગીરજનો છવ ન લઉં તે! આ અમદાવાદી વીઠ્ઠલ ન ગણાડે! હીક-ન્નેધશું.”

આટલું બોલી તે ધૂળતે હોડે અને ઘડકતી છાતીએ ખીજા ઝોરડામાં મૂકેલી ઇઝીયર ઉપર લાંબો થઈ પડ્યો.

પ્રકરણ ૬ હું. પ્રીતમનો વિચાર.

“કુંવર-હોલ” બધા મળી છ ગંજવર ઝોરડાઓનો બન્યો હતો. બચ્ચી-ખાનું, તમેલા અને નોકરોની કોડીઓ આ મહેલની પછવાડે બાંધવામાં આવ્યાં હતાં, મહેલની સામેની બાજુએ નાનું ઘેર હતું, જેમાં લીમચ શેઠના કારભારી વીઠ્ઠલદાસ બ્યારે મરોલી ગામ આવતો ત્યારે ઉતારો લેતો હતો છ ઝોરડાઓમાંનાં ચાર ઘણી સુંદર રીતે શણગારવામાં આવ્યા હતા. આગલા બે ખિસમાર હાલતમાંજ હતા. વળી માળ ઉપર પણ છ ગંજવર ઝોરડાઓ હતા અને તે સહેજ સારી સ્થિતિમાં રહ્યા હતા. મુંબઈના ચાલાક કારીગરોનીચેના ચાર ઝોરડાઓ દૃશ્ત કરી શુશોભીત બનાવી ગયા હતા; આ એક વેળાની ખંડીયેર હવેલીનો દેખાવ કંઈક અજબ રીતે હવે પ્રરી ગયા હતા, અને અંદરખાનેથી તે હોલ એક સુંદર મહેલ જેવો દીસતો હતો, મુંબઈના કુશળકારીગરો ગુપ-ગુપ કામ કરી વિદાય થયા હતા, જે વિદેની ક્ષી બચ્ચર બહાર પડે કેમ? વીઠ્ઠલદાસ મહેતાજનો કારભારી હતો એટલે પુછવું શું?

વીઠ્ઠલદાસે આજ સાંજે આ ઝોરડાઓમાં બહુકદાર રોશની કરવાનો હુકમ આપ્યો હતો, જેથી રાત્રે આ ઝોરડાઓ ખરેખર એક રાજ્યના મહેલમાંના સુંદર ઝોરડાઓ જેવા લાગતા હતા. રોશની એવી ઝળકી રહી હતી કે જો કુંવર-હોલની આસપાસ ઝાંઘો ન હોતો તે રોશની દુર છેક અરધો માઈલ સુધી ઘણી સારી રીતે દેખાતો.

નીચલા શણગારેલા ચાર ઝોરડાઓને બારણાં એવી રીતે કરવામાં આવ્યાં હતાં કે એક ઝોરડામાંથી ખીજા ઝોરડામાં જવાનું શક્ય હતું.

પહેલા ઓરડામાં એક મોટી સીસમના લાકડાની ગોલ ટેબલ વચ્ચેવચ્ચ મૂકવામાં આવી હતી, જેની આસપાસ નાનુક સુંદર ખુરસીઓ ગોઠવવામાં આવી હતી, ચારે દિવાલો તરફ સોફાઓ જે શોભી રહ્યા હતા તે નક્કીદાર કપડાંવાળી ગાદીઓથી શણગાર્યા હતા. મોટી આકર્ષિક છબીઓ દિવાલ ઉપર ટાંગવામાં આવી હતી, અને એક રોનકદાર ચક્રચકિત ઝુમ્મર ઓરડાની વચમાં લટકતું હતું. આ ઓરડામાંથી તગ-તગ થતા સુંદર મોટા જમવાના ઓરડામાં જઈ શકાતું હતું, તેમજ સુવાના ઓરડામાં પણ જવાતું હતું.

જમવાનો ઓરડો એવો ચળકી રહ્યો હતો કે જોનારની આંખને આંછ નામે; આ ઓરડાનું ફરનીચર જેવું કીમતી અને શોભાયમાન ફરનીચર કોઈ પણ દિવસ મરોલી કે સચીન ગામમાં આવ્યું નહોતું. જમવાની ટેબલ-લાંબી અને મજબુત-કેવી રમણિય દીરતી હતી! તેના ઉપર ભરતકામથી ભરપુર કપડું ગિછાવવામાં આવ્યું હતું. કાચનાં વાસણો ઘણી અચ્છી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં તથા બાગમાંનાં ફુલો ગિલોરી ‘જલોવર-વાઝ’માં ગોઠવી મૂક્યાં હતાં, જેનો પમરાટ-આ ઓરડાને મધ્યમધતો બનાવતો હતો.

ટ્રેસિંગ-રૂમ અને જમવાના ઓરડાની બાજુએ સુવાના જે ઓરડો હતા, જેમાં સીસમના જે પલંગો કોતરકામની કારીગરીના ખ્યાલ આપતા હતા. અમદાવાદના ખાસ કસબી કારીગરોએ વીકુલ-દાસત્તી શરમાસથી ઉચી તરેહતું કોતરકામ આ પલંગો ઉપર દેખાડ્યું હતું. આ બંને ઓરડાઓની જમીન ઉપર રંગમેરંગી ગલીચા એવા પાથર્યા હતા કે ગમે એવા મજબુત ચાલનારનાં ભારે પગલાંનો અ-એવાજ જરા સંભળાય નહીં. દરેક પલંગ સામે એક નાની “ટ્રેસિંગ ટેબલ” હતી, જે ઉપર મોંઘ જેવાની આરસી ઓરડામાં દાખલ થનારનું પહેલ્લે ધ્યાન ખેંચતી હતી. વળી જે વોર્ડરોલ, એક્ઝીચેર અને ચાર નાની રંગીન ગાદીથી મટેલી ખુરસીઓ ખચ્ચીત મનોહર-તાના નમુના હતા.

પૈસાનો આટલો બધો ધુમાડો ફૂકત આ મેહેલની બાતું નાજાં માટેજ કરવામાં આવ્યો હતો એમ ફૈયુ પહેરેગીર હમેંશા બોલતો હતો.

આજ સાજે નાજાં આ ઓરડામાંથી પેલા ઓરડામાં અને પેલાં ઓરડામાંથી આ ઓરડામાં એમ વારંવાર ઝડપી પગલે ફર્યા કરતી હતી અને તેણીના વિચારો પોતાના પ્રિતમને રિઝવવાની રચનામાં મુંઘાયેલા હતા. પોતાના વહાલા લીમના ખાર માટે તેણી એક પળે વિચાર કરતી અને બીજી પળે પોતાની દાસી ઝોરને કંઈ કંઈ સવાલ તેણી કરતી હતી.

“ઝોરા, આએ સઘળો દાડમાઠ કોણુને ખાતર? સઘળો મારે ખાતર શું?—મારા લીમ હવે આવી લાગશે; મારે લીમનો કેટલો ઉપકાર માનવો જોઈએ?” નાગ્ન્યાઈના આ સવાલો હતા.

“બાઈ સાહેબ, ખુદાનો ઉપકાર પહેલ્લે મનો, કારણકે તેનાથીજ આ સઘળું છે. પણ બાઈસાહેબ તમે આમથી તેમ દોડયા કરો છો તે તમારા બધા સરખા હોરેલા બાલ વીખરાઈ જાય છે. બીબી ઝોરાએ જણાવ્યું.”

“ખરું કહેછ, ઝોરા તું ખરું કહેછ.” નાગ્ન્યાઈએ કહ્યું. “બાલ ત્યારે મારા બાલ પાછા ગોઠવી નાખ ને આએ સુયાખી બરાબર ખોસી મૂક.”

આમ કહી સુવાના ઓરડામાં તેવણુ ગયા અને એક ખુરશી ઉપર બેઠા, જ્યારે ઝોરા તેમના વાળ સરખા કરતી ઉભી રહી. આ વખતે નાગ્નુક નાગ્નનો સુંદર ચહેરો મનમોહક દીસ્તો હતો. તેણીની કાળી ચળકતી આંખો તેજસ્વી નુર દેખાડતી હતી. ભવા અને આખના પાપણુ કાળા રંગના હોવાથી તેણીનો સફેદ ચહેરો ખુબ દીપી નીકળ્યો હતો. તેણીનું અણીયાળું નાક એક “ગ્રીશન” રૂપાળી છોડીના નાકને આંખેડું મળતું આવતું હતું. તેણીના સફેદ ગાળાએ આમ તેમ દોડવાના સખમે હમણા રતાસ પકડ્યો હતો; તેણીના દાંતો પેલી મોતીના માળામાં જે દાણા હતા તેના કરતા વધુ સફેદ જણાતા હતા. ખરેખર આ મનોહર રમકડાને બે ઘડી નિહાળવું એ ગોયા બેહસ્તની હુરીને જોવા મિસાલ હતું. ઝોરા વાળ સરખા કરતી ઉભી હતી ત્યારે વળી નાગ્ન્યાઈએ તેણીને સવાલો પુછ્યા.

“ઝોરા, બોદાએ આપણુ સ્ત્રી જાતને શા સારખેદા કર્યાં હશે કેવી કંટાળા ભરેલી આપણી જીંદગી?—પણ આપણી હરિન મરદો ખાતર છે. શું સ્ત્રી મરદના સુખ દુઃખની સાથી નથી? જ્યાં જ્યાં સ્ત્રી જાય છે ત્યાં ત્યાં સ્ત્રી સુખી થઈ બીજાને શું સુખી કરતી નથી? આફતમાં અને મુશ્કેલીમાં દિલાસો આપવાને તથા મરદોની સઘળી ચિંતા ઓછી કરી તેમને આનંદ આપવાને સ્ત્રી જન્મ લે છે એમ તું શું માનતી નથી?”

“બાઈ સાહેબ, હા, હું માનું છું,” ઝોરાએ નર્મતા પુર્વક જવાબ આપ્યો. “પણ બાઈ સાહેબ, આ દુન્યામાં કેટલી સ્ત્રીઓ પોતાના બલા ભરથારને સઘળી રીતે મદદ કરી રિજવે છે? થોડી—આ જમાનામાં ઘણીજ થોડી! પોતાના તાજ વગરના રાગને કેવી રીતે ખુશી રાખવો ને થોડીક સ્ત્રીઓ બરાબર સમજતી હશે. કળ્યા—કકા સના બી રોપી, માઠા પ્રજો ઉત્પન્ન કરવાને સ્ત્રીઓ શું પોતાનો બાગ

નથી ભવજતી? એવી ઘણી સ્ત્રીઓ હશે કે જેમણે મોટી મોટી આશાઓ બાંધી, કર્પીણ કાવત્રા રચી, કંઈ અનેકનું નખોદવાનું હશે!”

“હા, જોરા, ખરી વાત, એવી થોડીક સ્ત્રીઓ દુન્યામાં હશે—ગરીબ વર્ગમાં, તેમજ તવંગર વર્ગમાં, અલણ વર્ગમાં તેમજ બણલા વર્ગમાં એવી થોડીક સ્ત્રીઓ હોય છે અને જોરા, ગામ ત્યાં ઢેડવાડો તો હોયજ નહીં!” નાનખાઈએ જણાવ્યું અને તેણી થોડી પળ ચુપ બેઠી, આ પછી તેણી એકાએક દિલગીર બની બોલવા મંડી: જોરા, હમણા એક દુઃખી વિચારે મને દિલગીર કરી નાખીજ. અશ્વેસ! મારા બાવાજી ઘણા સીક છે તે તું જાણેજ?” નાનખાઈની આંખોમાં આંસુઓ આવ્યાં; તેણી વધુ બોલ્યા: મારે ખાતર તેવણનું હૈયું દુખી થઈ ગયુંજ અને માંદગીને બિછાને હમણા પડેલા છે. અરે ખુદા પણ કંઈ નહીં! હું એવણને ખુશી કરશ. મારા સુખ વિષે જાણી એવણ એકદમ તનદસ્ત થઈ જશે.” આટલું બોલી તેણીએ પોતાના આંસુઓ લુછ્યા, અને તેણીએ ઉમેર્યું: “મારે બી હવે એકદમ તૈયાર થવું જોઈએ. મારા લીમ હવે આવતાજ હશે!”

“હાજી” જોરાએ ટુંકમાં જવાબ આપ્યો.

“પણ જોરા, કમખખત પેલા વીઠ્ઠલને બોલવાની અહીં! ખરે—હું તો સહવારની વાત જીલ્લીજ ગઈ. એ આવ્યો ત્યારેજ તારા બાપ સાથે કંઈ ધુસ-ધુસ થું કરતો’તો, એને આગલા ઓરડામાં જરા બોલાવવાની, એને જરા પુછી જોઉં.”

આ ચાલાક છોકરી બાઈના હુકમથી તુરત ગઈ અને મેહતાજી વીઠ્ઠલદાસને બોલાવી લાવી. નાનખાઈ આગલા ઓરડામાં આવ્યા અને જોરાને ત્યાંથી થોડીક પળ ચાલી જવા કહી તેણે વીઠ્ઠલદાસને પુછ્યું:—

“કેમ, વીઠ્ઠલદાસ કંઈ નવી જીની ખબર?” “અરે, બાઈજી, જીની ખબર શું કહું? જીની ખબર તો આપ જાણો છો અને નવી ખબર જે આજે સહવારે મને મળી છે તે આપની મરજી હોય તો કહું.”

“કંઈ ખબર?” નાનખાઈએ અધીરાઈથી પુછ્યું “પેલા જાંહગીરજી અહીં આવ્યા હતા, અને”—વીઠ્ઠલ વધુ બોલવા જાય તેટલા નાનખાઈએ પુછ્યું: “અહ! તે શું કહેવા માગોજ?”

“બાઈ સાહેબ, મને કશું લાગતું વળગતું નથી પણ મારા શેક જાણશે તો—”

“અને જાણશે તો શું થયું? મારા બાવાજી સીક છે તેની એ ખબર લાગ્યો તો!” નાનખાઈએ ભવા અઢાવી કહ્યું.

“હેં આપના પિતાજી માદા! એ સી વાત લાવ્યો? ગઈ કાલે અંકલેશ્વરના સ્ટેશન ઉપર અમદાવાદથી મેલ ટ્રેનમાં આવ્યો ત્યારે મેં આપના પિતાજીને દીડા હતા. માદા પડ્યા તે કદાચ એકાએક હશે! મને લાગે છે કે આ જાંગીરજી કંઈ ખોટી વાત લાવ્યા હશે—અને આમ કરવાનું કારણ જાંગીરજીને છેને? એ આપનું રડું કદી ધ્વિજ્જોતોજ નથી.”

“તમે જુદું બોલતા હોવ એમ મને તો લાગેજ, અંકલેશ્વરના સ્ટેશન ઉપર હમણા મેલ ઉભોજ ક્યાં રહેજ?” નાનખાઇએ તિરસ્કારી નગરસાથ જવાખ આપ્યો, “અને તમે જાંગીરજી સાર એમ કાંય બોલોજ? એવણુના જેવા ગરીબ, બોળાને માયાળુ દુન્યામાં યોડાજ હશે તે તમે જાણોજ કે?”

“એઅદબી માફ છે, બાઈસાહેબ” વીઠ્ઠલદાસે જણાવ્યું “તમે જ્યારે મારું બોલવું જુદું ગણ્યો છો ત્યારે—”

“હા, તમે જુદુંજ કહ્યો છો. જાંગીરજી માટે મારે કહેવું જોઈએ કે જો કે મેં એવણુને તો તુકસાન કીધું છે, અને વળી તે તમે કાં નથી જાણતા? તો પણ એ બલો છે, એમનું હૈયું બીજા કપટી માણસોના જેવું નથીજ. એમની સારી ચાલચલણ માટેજ મારા બાવાજી એવણુને ચાહતા હતા—અને જો મારેથી બની શકતે તો હું પણ એમને ચાહતે, પણ હા, આટલું તો ખરું હોય કે કદાચ એવણે મારા બાવાજીની ‘સીકનેસ’ માટે ગંભીર રૂપ આપી મને છેતરી હોય!”

“અહં! બાઈ સાહેબ હું કંઈ સમ્બાધ દેવીને! પુંજરી તો નથી, પરંતુ એ જાંગીરજી કંઈ પ્રપંચ કરે છે હો! બાઈ સાહેબ, એ આ બોલો તે વિષે શેઠજીને જણાવશો મા,” વીઠ્ઠલે જણાવ્યું.

“કાય નહીં જણાઉં? હું આ બધું મારા લીમને કહેવાની તૈયારી કરું કહેવાની.”

“આપ બાઈ સાહેબની મરજી!” વીઠ્ઠલદાસે ગભરાયેલો ચેહરો કરી જવાખ આપ્યો, “પણ બાઈ સાહેબ, માફાં રજો આવશે તે વિષે સંભાળજો હો! બાઈ સાહેબ, આપ વિચાર કરો કે અતિશય સંભાળથી અને છુપી રીતે આપને અહીં રાખવામાં આવ્યા છે તેનું કંઈ કારણ હશેને?”

“જેવી મારા લીમની મરજી!” નાનખાઇએ ટુંકામાં કહ્યું. એ શેઠની મરજી પણ ખરી, મરજી શા સાર? કોઈપણ આપ આગળ આવી આપને બીજી જગ્યાએ નહીં લઈ જાય, વીઠ્ઠલે ખોલાસો કર્યો.

“ઠીક; એવો તમારો ખોટો બકવાટ મને નહીં જોઈએ, જો શેઠ અવાવતાંજ હશે. ઘોડાના પગલાંનો અવાજ આવે છ!”

“તહીં બાઈ સાહેબ નહીં એ એ—”

“હટ, —જઈને જીવો, શેઠજ આવી લાગ્યાહ; તમારા કાન કરતાં મારા કાન ધણા ઉંચા છે.

“પણ બાઈ સાહેબ, શેઠને આ જંગીરજી વિષે કહેશે મા હો ! હું આપને અરજ કરું છું કે આપ કહેશે મા.”

આમ કહી વીઠૂલ ત્યાંથી ચાલી ગયો અને એટલા ઉપર જઈ ઉભો, બા યોડીક પળમાં ભપકાદાર પોશાકમાં સજ થયેલો ઉંચો અને પાતળો જવાન અહરથ, હેલ છખાલો અને ડાચા-મેડેલો દીસ્તો હતો, તે દાખલ થયો.

પ્રકરણ ૭.

પ્રીતમની મુલાકાત.

ડાચાં બેઠેલો જવાન અહરથ કોઈજ નહીં, પણ ખાનબહાદુર લીમજીભાઈ કુંવરજી પટેલ હતો. જેવો તે દાખલ થયો કે વીઠૂલદાસે વાંકા વળી નમન કર્યું અને નાનજાંબાઈ બહાર એટલા સુધી આવી પોતાના પ્રીતમને બેટવા જતાં બોલ્યાં : “મારા લીમ, આખરે તમે ડોળા તણાવી તણાવીને આવ્યા ખરા ! હું કેવી સુખી સ્ત્રી !” અને આ પ્રેમાલ જોડું હોલમાં દાખલ થયું તથા વીઠૂલદાસ નીચે પ્રમાણે મનમાં બડબડતો બહારજ ઉભો :—“લ્યો, સુખી સ્ત્રી ! અરે, પણ જેના કાન મારા કાન કરતાં ઉંચા હોય તે-હા, ઉંચા અને લાંબા કાન તો ગથેડાંનાં હોય ને ?—બાઈ સાહેબ એ પણ અગાઉ ગથેડાં બન્યાં હતાં અને હમણા સુખી સ્ત્રી ! વાહ ! એ પણ ઠીક.”

નાનજાં લીમજીને જોઈ ઘણી આનંદ પામી; તેણીનો ચહેરો તદ્દન બદલાઈ ગયો; પોતાના પ્રીતમનો પ્યાર જીતવા તેણીએ કંઈક ગાંડી ઘેલી વર્તણૂક ચલાવી અને પછી મધુર અવાજે લીમજીને પુછવાનું શરૂ કર્યું :

“મારા લીમ, એટલા બધા દિવસો પછી આવશે તે કેમ પા-
ળવશે ? કહ લવંગની વખારે ગયાંતા ?—નહીં, એ નહીં ચાલે. જે
વહાલાં લીમ, તમે જલદી જલદી આવો તો સારું ! મરેરે-મારો
જીવ તમારા વગર ઝુમઝ નહીં જાય શું ?”

“વહાલી, હું મને એટલા બધા વહાલથી ચાહેજ તેથી હું
સુધી છું.”

“લીમ, આજે વિંદી વળી ક્યાંથી લાયા ?” “માસ દોસ્તો
એટ કીધીજ કેમ જુને પસંદ પ્રેમ ?” “સહુ, રપું ને લીરા પોતી
કોણને નહીં પસંદ પડે ને ?” નાનજાંબાઈએ જણાવ્યું.

“વહાલા, આએ ઘડીઆળ તો કંઈ ખીજી જાતનું છે? એ હાથે કાંય બાંધ્યું? એ વળી ક્યાંથી લાખા?”

“અરે એ તો જ્યારે મને ખાન બહાદુરનો ખેતાબ મળ્યો, ત્યારે મારા માસાજીએ ‘પ્રેઝન્ટ’ તરીકે આપ્યું હતું. ઘડીઆલ ઘણું મજેનું છે, એની ચાવી એક મહિના સુધી ચાલેજી, નાનું ડીઅર.”

“વહાલા બધાંજ તમને ભેટ સોગાદથી નવાજેજી તે હું કેટલી ખુશી? મારા લીમ. ચાલો મારી તરફની પણ એક મીઠી ભેટ લેવો.—પણ વહાલા લીમ, મને તમે તમારા સુરત ખાતેના બંગલામાં હવે ક્યારે લઇ જશો? કેહોની? ડીઅર.”

“આએ મહેલ શું ખરાબ છે? નાનું ડીઅર, મારા સુરત અને અમદાવાદના બંગલા કરતાં તો એ ઘણો મજેનો છે” લીમજીએ જણાવ્યું.

“મને તો તમારી સાથે રહેવા ગમેજી.” નાનુંએ દિલગીરમાં કહ્યું, “શું છુપી રીતે પરણેલું જોડું એમ જુદુંજ રહેતું હશે? હા લીમ કેહોની? તમે મને ક્યારે સાથે રાખશો?”

“વહાલી નાનું, એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે આપણ બન્ને સાથે રહીશું, અને યાદ રાખ નાનું કે એ દિવસની રાહ તારા કરતાં વધારે હું જોઉંજી. હું હવે થોડો વખત પછી આ લોન્ની જીંદગીની જાનજામાંથી નીકળી જવા માંગુ છ અને પછી મારી મધુરી સુર્તી નાનું સાથેજ રહેવશ.”

“પણ હમણા કાંય નહીં?” નાનુંએ આગ્રહ કરી પુછ્યું, “હમણા તે શું નહીં બને?”

“હું નહીં સમજે, વહાલી, મારાં છુપાં લગ્ન હમણાં જાહેર કરવા હું માંગતો નથી, પણ મારું માન, વહાલી કે એવો સુખી દિવસ આવશે ને તે હવે ઘણો જલદી આવશે કે જ્યારે આપણ બન્ને વધુ સુખી થઇને રહીશું. જે હમણા નહીં બની શકે તેના વિચારો કરી તું તારાં હાલનાં સુખમાં કંઈપણ ખટકો નાખ ના; પણ હું જાણુવા માંગુ છ કે અહીં ખરાબર તારી બરદાસ્ત થાયજી કેની ડીઅર? ફેજુ ખરાબર ચાલેજી કેની?”

“હા, એ તો મને વારે ઘડીએ યાદ આપી જણાવેજી કે બાઈજી તમે તમારા ઓરડામાંજ બરબ ખેસો!”

“પણ એમ તુંને રહેવાની જરૂર છે, વહાલી. મેં તુંને સમજાવ્યાને કહ્યું કેની?—પણ નાનું ડીઅર, તને કંઈ કોઇની દરિયાદ કરવીજ? ‘કુક’ પકાવેજી તો સારુંની?”

“વહાલા, મને કોઈની ફરિયાદ કરવી નથી. ફેબુ વફાદારીથી નોકરી કરેછ અને એની છોકરી ઝોરા મારા એકાંતવાસમાં એક આપણુ અને હસમુખી સાથી છે. મને એ છોકરી ઘણી પસંદ પડેછ ‘કુક’ તો હુને ઠીક છે.”

“નાનું ડીઅર, જે તુને સુખ આપતું હોય તેને કંઈ પણ ભેટ આપવી જોઈએ. વહાલી, ઝોરાને બોલાવ.”

નાનું ઉઠી બારણાં આગળ ગઇ અને ઝોહરાને હાંક મારી બોલાવી. આ ચંપળ છોકરી તુરત આવી અને નાનુંએ કહ્યું.

“ઝોરા અહીં શેઠ આગળ આવ. શેઠની આગલ મેં તારી વાત કીધીછ તે શેઠ ખુશી થયાછ, ચત્ર આવ, શરમાયછ શાની જો?”

“ઝોરા, તેં બાઈની ચાકરી ઘણી સારી રીતે કીધીછ તેટલા માટે આએ વિંટી ભેટ આપું છું તે લે.” જેવી ઝોહરા નાનુંબાઈ સાથે લીમજીની ખુરસી આગલ ગઇ કે લીમજીએ કહ્યું.

“હું ઘણી ખુશી છું, સાહેબ, કે મારાં બાઈ સાહેબ, મારી ચાકરીથી ઘણું રાજ થયાં છે,” ઝોહરાએ નમન કરી જવાબ આપ્યો. “સાહેબ, અમે આવી વિંટી પહેરતાં નથી માટે—

“શું આવી વિંટી પહેરતાં નથી ત્યારે લોખંડની વિંટી પહેરેછ?” લીમજીએ ટકોર કરી.

“નહીંજ, હું એ વિંટી લઇ શકતી નથી.” “ત્યારે લે, આએ લે” લીમજીએ પોતાના ગળવામાંથી પાંચ રૂપિયાની નોટ કાઢી આપીને કહ્યું.

“પણ સાહેબ એ કાગળને લઈ હું શું કરું?”

“લે, લે, ઝોરા, એ કાગળના તો રૂપિયા આવશે, તારા બાપને આપજે કે એ રૂપિયા વટાવી લાવશે.” નાનુંબાઈએ સમજાવીને કહ્યું.

“બાઈ સાહેબ—શેઠ સાહેબ, તમારો મોટો ઉપકાર થયો!”

“ચલ, ઝોરા, બોણું તૈયાર કરાવ,” નાનુંબાઈએ ઝોરાને ૧૨-માવ્યું અને પોતાના પતિને અરજ કરવા મંડ્યાં; “વહાલા લીમ, મને એક ખાનગી વાત તમને કહેવાની છે તે હમણા સમજશો?”

“નહીં, નહીં વહાલી, હમણા નહીં—ને જો ડીઅર, કંઈ કહેવું હોય તો મારા વીઠૂલને કહેજો. વીઠૂલ મારી સઘળી ખાનગી વાત જાણેછ. વીઠૂલ ઘણો મજેનો વિશ્વાસુ માણસ મળી ગયોછ,”

“નહીં, વહાલા લીમ, એને કહીને હું શું કરું? મને તો તમનેજ તે કહેવી છે.”

“ઠીક ત્યારે કાલે સહવારના કહેજો, ડીઅર. ચત્ર બોણું તૈયાર થયું હશે, ચલ બા, પેટમાં પોપટી પડીછ,” આટલું કહી લીમજી નાનું સાથે જમવાના ઝોરડામાં ગયો.

ખાણું સ્વાદીષ્ટ અને ઉત્તમ હતું, જેને લીમણ તથા નાનગે સારો ઇન્સાફ આપ્યો. જમણ પછી તેઓ થોડીકવાર વાતો કરવાં બેઠાં. મોડી રાત થવાથી વિસામનો વખત હવે નજદીક આવ્યો હતો. તેઓ બંને રાતના અગિયાર વાગ્યા પછી સુખ આપનારી કિંદ્રા-દેવીના સુંદર પાળણામાં પડી મીઠી ઉંઘ કાઢવા મંડ્યાં અને અર કુંવર હાલમાં રાત્રીનો બાકીનો વખત શાંતીમાં પસાર થયો.

સહવારનું પોહોર ફાટતાંજ લીમણ ઉઠ્યો. સૂર્ય પૂર્વ દિશાનો. મોટો દરવાજો ઉઘાડી પોતાનો તેજસ્વી ચળકાટ દેખાડવા બહાર નીકળે તે અગાઉ લીમણ તૈયાર થઈ કુંવર હાલમાંથી ઉપડી જવાને વિચાર કરતો હતો અને તેમ કરવાને તેને ધણું અવશ્યનું હતું. ગામના લોકોના ગામ-ગપાટા અને ગપ્પાં સપ્પાથી તે ડરતો હતો અને પોતાની ખાનગી મુલાકાતો છુપાવાને તે હમેશા મત્ન કરતો હતો.

વીઠ્ઠલદાસ આગલા ઓરડામાં શેઠની રાહ જોતો ઉભો હતો. કારણ કે આજે શેઠની સાથે તે સુરત જવાનો હતો. લીમણ સ્થેડે તેને બોલાવ્યો અને થોડો તૈયાર કરવાને જણાવ્યું. “વીઠલ, જલદી કર, વખત થઈ ગયોછ. બનતાં સુધી આઠ વાગ્યામાં ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ. વળી પેલી વખતની માશક મારી બહેન બંગલે આવી લાગશે. તો કંઈ વહેમ લઈ જશે, માટે ચલ, જલદી થોડો તૈયાર રખાવ.”

વીઠ્ઠલ દુબરા નોકર સાથ તમેલામાં ગયો, અને ન્યારે દુબરા થોડો તૈયાર કરતો રહ્યો ત્યારે વીઠ્ઠલ તમેલાની “બહાર ઉભો રહી પેતાના જીવ સાથ નીચે પ્રમાણે વાત કરવા મંડ્યો:—હું! શેઠ હમેશ ડરે છે. શા સારુ ડરતા હશે? મારા જેવાં શેઠને કોઈ નેહીં મળતે તો સઘળું બોપાળું બહાર પડતે હો! એ તો હું સઘળું છુપું રાખુ છું. અને રાખીશ—કવિ દલપત્તરામ કહી ગયો છે—હા,—એ કહી ગયો છે. પણ હું એ કવિના બેસો બોટા પાડીશ; એ બોટું ડોળ ઘાલી કહે છે:

“ફેરવી રૂપ દગાથી અરે નર અંતર ફોગટ કુલે,
છાની રહે નહીં છેક હમેશ, ખરેખરી વાત કહી પણ ખુલે.
બોલવીએ ભરમાવી બલે, પણ બોળપણે ફરીથી નહીં ભુલે,
કાગળ હાંડલી કોઈ કરે, કહી એકજ વાર ચડે પણ સુલે.”

હીક,—અરે પણ હું પોતે વીઠ્ઠલ દગો રમી, સર્વને ભરમાવી આ છાની વાતને ખુલવા દઉં કે? સઘળાને ફરી ફરીથી ભુલાવું એવો હું પોતે છું.—અરે, કવિ દલપત! તુંજ ભુલ્યો, રે તુંજ ભુલ્યો! મારા જેવા નર વિષે તને ખબર થી હતી?—હા,—પણ શેઠ જેવો શિખંત હું કયારે થઈશ?—હીંમત રાખ, ધીર ધર, વીઠ્ઠલ, ધીર ધર. તારો પણ સારો વખત આવે છે. ધાલમેલ અને શિશુ કપાં સિવાય કોઈ

વળવાનું નથી, — ઠીક, હું ! ઘોડો લાવ્યો ? લાવ, બહાર લાવ." મન સાથે ધાર્તો કર્યા પછી દુબરા નોકરને વીઠ્ઠે ફરમાવ્યું.

વીઠ્ઠને ઘોડો તૈયાર કરવાનો હુકમ આપી લીમજી પોતાની પ્રીયાને બેઠવા અને પ્રીયાની છેલ્લી મુલાકાત લેવા સુવાના ઝોરડામાં પાછો ગયો. નાનંગબાઈ પલંગ ઉપર સુતી હતી; તેણીના વિખરાયલા વાળો સરખા કરતી તેણી તુરત ઉઠી અને 'લીપર' પગમાં પહેરી તેણી ઉભી થઈ.

"ચલ વહાલી નાનંગ, મારી લાકડી, હું હવે જાઉં છું," લીમજી તેણીને ગળે વળગી બોલ્યો, "સુરજ ઉઘોઈ અને હવે મારે અહીં ચોભવું નહીં જોઈએ. ચલ, હું હવે રજા લઉં છું," લીમજી આ પ્રમાણે કહેતો ગયો પણ તેણીથી તે છુટો પડી શક્યો નહીં; એકવાર ફરીથી તેણે રજા માંગી અને નાનંગબાઈએ હૃદયના ઉઝાળા સાથે પુછ્યું. —

"તમે સધાવો છો તો ખરા, પણ મારી વાત સાંભળવાનાં નહીં કે ?"

"બોલ, બોલ, શું કહેછો, વહાલી."

"મારી અરજ કમુલ કરો તો કહું," "જો આપણે બન્નેને નુકસાનકારક નહીં હોય તો તે અરજ હું કમુલ કરીશ. ચલ, બોલી દે, મારી વહાલી."

"મારા વહાલા બાવાજી સીક છે. તેમને મને મળવા દેશો ?"

"કોણ કહેછો કે સીક છે ! એ વળી તારાં ભેજાંમાં કોણે ઠેસવ્યું ? વીઠ્ઠે તુને નહીં કહ્યું કે એવણુ સાજા-તાજા ફરેછ ? મને ગઈ ઠાકે સહવારે વીઠ્ઠ કહેતો, તો ને વળી સીક શાના પડી ગયા ?"

"ગમે તેમ હોય, પણ મારા બાવાજીને મારી નજરે જોઉં તો ઠીક."

"નહીં વહાલી નાનંગ, એમ બનેજ નહીં. તારા બાવાજીને તથા તારા ઘેરમાંના કોઈને હાલ તારેથી મળાણ નહીં !"

"અને કોઈનેથી હું મળી હોઉં તો તમે ગુસ્સે થાઓ કે ? કાલેજ હું જાહંગીરને અહીં મળી હતી તે તમને ખબર છે ?"

"શું ? કોણને ? — જાહંગીરને તું મળી !" લીમજી ગુસ્સાથી અને અદેખાઈથી લાલચોળ બની બોલવા મંડ્યો. "એ શું બોલે છે ? જો નાનંગ, મારી ખાનગી બાબતમાં જે કોઈ અડો અવશે તેના ભુરાં હાલ થશે અને યાદ —

લીમજીના ઉપલા બેસો સાંભળતાંજ નાનંગબાઈ આખું શરીર ધ્રુજ્યું; તેણીના ગાળો ઉપરની લાલી ઉઠી ગઈ; હોડો સફેદ પ્રણી જેવા કપડાં અને તેણી પુરસી ઉપર શિથિલ રહ્યો પડી.

"શું છે ? વહાલી શું છે ? એમ કંઈ કરેછ ?" લીમજીએ પોતાનો હાથ તેણીના ગાળ ઉપર મુકી પુછ્યું.

"કંઈ નહીં, લીમ, કંઈ નહીં? વહાલા, કંઈ નથી," તેણી અભરાયેલે અવાજે બોલી "હું બધી હકીકત કહેવા માંગતી તી, પણ તમારો ગુસ્સો જોઈ હું બધું વીસરી ગઈશ."

"વહાલી અમરથી શાની ગભરાયછ? કંઈ નહીં, ડીઅર બીજી વખત મળું ત્યારે વાત કરજો. ચાલ મારી લાડકી, હું જાઉં છું" એકવાર શરીરથી બંને એક મેકને બેઠમાં અને નાજાંએ ટુંકમાંજ કહ્યું, "સંધાવો, વહાલા, વહેલા આવજો, લીમ."

લીમજી ઉતાવળમાં તબેલા નજદીક ગયો અને ઘોડા ઉપર સ્વાર રૂંધ તે દરવાજા બહાર નીકળ્યો. વીકુલદાસ તેમની પુઠે નાના ટડુ ઉપર બેસી ઉઘી નીચી રોકી કરતો હુસુક હુસુક ચાલ્યો. પોતાના શેડ લીમજીને આદર સત્કારથી નમીને સલામ કરવાં મોટા દરવાજા ઉપર ફેંચુ ઉભો હતો; ફેંચુને જોતાંજ વીકુલ ટડુ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો અને બોલ્યો: "લે, ફેંચુ શેડે તને આ બે રૂપિયા આપ્યા છે."

"પણ વીકુલદાસ શેડ, મોટા શેડ મારી ઝોરાને કાલે રાત્રે શું કામ પાંચ રૂપિયા આપ્યા! હં! કહો ને, શા સાર આપ્યા?" ફેંચુએ ઉતાવળા થઈ પુછ્યું.

"બોલ, તુંને શા સાર આપ્યા?" વીકુલે સવાલ કર્યો.

મને મારી મહેનત માટે!

"ત્યારે તારી છોડીને પણ મહેનતના રૂ."

"ના, ના વીકુલ-હ, એ એમ નહીં ચાલે, એ લીમજી શેડ મારી બેસી ઉપર આટી-મીડી નજર રાખશે તે નહીં ચાલશે; હું તમને સાચ કહું છું."

"અરે જા મેર માંકડા, ગાંડો બની ગયો છે ગાંડો! તારાં રૂડાં બાગ્ય હોય તો મારા શેડ તારી છોડી માટે પ્રેમ-ધેલો બને!"

"ના, ના, એ નહીં ચાલે. લેઓ, આ લીમજી શેડના રૂપિયા પાછા; ધમાનથી કહું છું એ નહીં ચાલે. મારે એવી નોકરી નથી કરવી."

"અરે એ તો બાહસાહેબે અપાવ્યા છે, ગાંડો!" વીકુલદાસે ફેંચુને ચડો પાડી કહ્યું, "નસીબ દેવી ચાલેલો કરવા આવે ત્યારે શીદને નહાસી બાગ છે? ચલ, જા, હવે સમજ અને બરાબર તપાસ રાખજો હો!" આટલું કહી વીકુલદાસ ટડુ ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ચાલ્યો. થોડાક છોટે તે ગયો એટલામાં ટડુ ભડક્યું. આ ભડકણતું કારણ એ હતું કે કાવલો જે ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો તેણે ધીમે અને મક્કમ પગલે ચાલતાં ટડુનું લાંબુ પુછડું બે ત્રણ વેળા જોશથી તાણ્યું હતું.

વીકુલદાસ ગભરાયો; તેણે ટડુ ઉપરથી ઉતરી પડવાને પ્રયાસ કર્યો અને કાવલાએ પછવાડેથી ઘુમ પાડી, "કેમ, શેડ, એ ટડુ એમ કેમ કરે? એ ટડુના પેટમાં ચુંક તો નહીં આવી હોય?"

“અહો ! તું આવ્યો છે ? કાવસજી ચીમ એટલો વહેતો ?” વીઠલે સવાલ કર્યો.

“આપે ગઈ કાલે બપોરે જાંહગીરજી શેઠની તપાસ કરવા જાણુ-
વ્યું તું તે સાહેબ, જાંહગીરજી શેઠ તો કોણ જાણે ક્યાં નાહસી
ગીયાજી તે પટોજ નહીં મળે. રાતે આખું ગામ ખુંદ્યું પણ એમની
અનનસલજ નહીં મળે !”

“એટલે ?” વીઠલે પુછ્યું.

“એટલે જાંહગીરજી શેઠ પોત્તાર ગણી ગયા તેથી પટો મળે
ક્યાંથી ?—પણ, શેઠજી કાલે આપે મને નોકરીએ રાખવા કહ્યું પણ
પગાર તો કંઈ કહ્યો નહીં. શું મળશે. પગાર !”

“જે ફેજુને મળે છે તે તને મળશે; જે કામ ઉપર લક્ષ
અપાશે તો વધારે આલીશું. તને કારબારીનું કામ કરવું પડશે.”

“અરે તે તો સાહેબ તમે જોયાજ કરજોને કે કામ કેવું
કરજી તે ? હું બધે ફરીને પાહવરદો બની ગીયોજી તે તમે જાણોજી ?
સાહેબ; મને કંઈબી કામમાં નાંખો અને પછી જોઈ લેવો કે શેઠનો
એહડો પાર થાયજી કે નહીં, પણ, સાહેબ, આપની મહેરબાની જોઈએ
હો ! સમજ્યા ? સાહેબ.

“હીક; કાવસજી, જે કામ સોંપુ તે વફાદારીથી કરશો એક
પૂરતું છે.”

“અરે સાહેબ, વફાદારી, દીનદારી, ધમાનદારી મારામાં જન્મ-
થીજ છે અને તેથીજ ફેજુએ મારી સિપારસ કીધી કેની ? સાહેબ
પણ, હું પુછું, સાહેબ કે મારા શેઠનું નામ શું.”

“વીઠલદાસ અમૃતલાલ દલાલ.”

“નહીં, નહીં ! સાહેબ, તમારું નામ તો હું જાણુંજી, જે ઘોડા
ઉપર બેસીને પહેલે ગયા તે આપણા શેઠનું નામ શું ?”

“તને શીદને એમના વિષે પિડા ?” વીઠલે બધાં ચઢાવી કહ્યું,
“ચલ જા, કાવસજી, તને ગઈકાલે કહ્યું હતું તેમ સુરતની તાપી
નદીના હોપ પુલ ઉપર સાંજે પાંચ વાગે મળજે; પછી તને જે કામ
સોંપવું હશે તે હું તને સોંપીશ.”

“હીક, વીઠલદાસ શેઠ, હીક.” આટલું કહી કાવસ કુંવર હોલ
તરફ ફેજુને મળવા આશ્યો અને વીઠલ પોતાના ટકુને જોશથી દોડા-
વતો આગળ વધ્યો.

નિરાશા અને નિષ્ફળતા.

કાવસ કારભારી જે કાંઈ વીઠૂલદાસ આગલ ખોલ્યો હતો તે શું ખરું હતું? નહીં. કાવસ પોતાના મામા બીખાભાઈ તાડીવાલાને ત્યાં ગાંધી રાત્રે નવ વાગે જાંહગીરજી શેઠને મળ્યો હતો, તોપણ તેણે વીઠૂલદાસને ખોટું જણાવ્યું કે જાંહગીરજીને પટ્ટો મળતો ન હોતો. પારસી બચ્ચો પોતાની કોમના એક ભલા ગ્રહસ્થ માટે રહેમ નગર ન દેખાડે તો પછી ખીજી કોણ દેખાડે? વીઠૂલદાસ જાંહગીરજી શેઠને નાશ કરવાને અનેક પ્રયત્નો રચતો હતો; પણ જ્યાં ઇશ્વરની મહેરબાનીનો છાયો છે ત્યાં વીઠૂલદાસના કુકર્મો નિષ્ફળ નીવડે તેમાં નવાઈ શી?

જાંહગીરજી વીઠૂલદાસને 'મેથીપાક' જમાડ્યા પછી ધર્મશાળા તરફ પાછા ફર્યા હતા, જ્યાં બીખા મામાએ કંઈક અનેક સવાલો પુછ્યા હતા, જેના જવાબો ધણા શાંત સ્વભાવે જાંહગીરજીએ આપ્યા હતા. આ બોળા બીખા તાડીવાલાને પોતાની ખાનગી ઘર સંસારી વિના કહી સંભળાવી બે ત્રણ વેળા નાજાંબાઈ માટે દિલગીરી દર્શાવી જાંહગીરજીએ નિસાસા મૂક્યા હતા. બીખાભાઈએ જાંહગીરજીને હીંમત આપી અને ખાત્રીથી જણાવ્યું કે જે કુંવર હાલમાંથી કંઈ પણ ખાતરી મળશે તો તે તેમને જણાવવાને ઘટું કરશે. કાવલાએ તથા બીખા મામાએ જાંહગીરજીને ધર્મશાળા તુરત છોડી જઈ પોતાને ગામે પધારવાને સલાહ આપી હતી, કારણ વીઠૂલ જેવો ધાતકી હૃદયનો અંડાળ મનુષ્યનો નાશ કરવાને જરાએ ડર નહીં. "જેને અંતઃકરણનાજ વાખા, તે સઘળાને કરે ખાખા-વરખા" આમ બીખા ભાઈનું કહેવું હતું.

પોતાની ભલી નેમમાં ખીજી વેળા નિષ્ફળતા મળવાથી જાંહગીરજી ઉદાસ બન્યા હતા; સારી સલાહ પ્રમાણે જાંહગીરજી ખીજી સહવારનાં નવસારી જવાને નિરાશામાં નીકળ્યાં. નવસારી એમના ભાઈને મળી નાજાંની સઘળી હકીકતથી વાકેફ કરવાનો તેમનો ઇરિદો હતો. વીઠૂલના ડરને લીધે નવસારી પગ રસ્તે જવા માટે બીખાભાઈએ જાંહગીરજીને સખત બલામણુ કરી હતી અને રસ્તાની સઘળી સમજ અને એધાણીઓ આપી હતી. ખેતરો અને ખાડી પસાર કરી આશરે દશ વાગે ના ઉમેદ બનેલા જાંહગીરજી તવડી ગામમાં દાખલ થતાંજ જાંહગીરજીને માણુમ પડ્યું કે તેમના એક યુરની એડી તદ્દન ધસાઈ ગઈ હતી અને ખીજી યુરની એડી તદ્દન નીકળી જવાની આશી હાંપર હતી રસ્તો થોડો કાપવાનો હતો, પણ આવાં યુર સાથે નવસારી

ગામમાં જવું તેમને ઠીક લાગ્યું નહીં. તવડી ગામમાં પારસીવાડ તરફ તેવણ આવી પહોંચ્યા; એક ડોશાં પોતાનાં ધરનાં એટલા ઉપર ઉભાં રહી દુબરી સાથે મરઘીનાં ઈંડાં માટે રક્તક કરતાં હતાં તેમને જાંહગીરજીએ પુછ્યું:—

“ માએજી, કોઈ મોચી અડોં મળશે ? ”

“ કાણુ ! બાવા કાણુને પુછોશજી ! ” ડોશાંએ જવાબ આપ્યો. “ માનેકઝી, જોવને, કોઈ તમુને પુછેશ. ”

“ એ વરી કોણુ આપુશ ! ” અંદરથી અવાજ સંભળાયો “ હમુરે બણવાતું પુરું નથી થયું ને એ વરી કોણુ આપુશ જો ! ”

“ તે બહાર આવેને ! ” ડોશાંએ કહ્યું. “ શું મૌશું ફારવદ હમુરે તો કાંગાઝીના તરજુમાનો અબ્યાશ કરવાનો શેને એ શું પિડાએ ! ” મોએદ માનેક દાર “ મથા અહુ વધરયો ” ના કલામેદ બણતા બણતા તથા પોતાની દાઢી પસવારતા અને ખંબે રમાલ નાખતા આવી પહોંચ્યા અને જાંહગીરજીને જોતાંજ માનેક દાર બોલ્યા:—“ આવો ઝી આવો ઝી કેમ, સાહેબ ક્યાં શીધારવાના ? ”

“ દસ્તુરજી, કોઈ મોચી અડોં મળશે ? ”

“ શું ? અહોં મોશી તો નહીં મળશે, સાહેબ નેશારીમાં ધણુદ મળશે,—મથા અહુ વધરયો પંઝ અઝ હમા ગુનાહ પતેત પશેમાનુમ, હં ! પણ કામ શું હેજી ? ” મોએદ બણતા બણતાં સવાલ કર્યો.

“ દસ્તુરજી બાવા, મારાં મુટની એડી નીકળી ગઈ, ” જાંહગીરજીએ જણાવ્યું.

“ અરે પણ જોરા પહેરવાના કેવા મઝેના જો ! ” મોએદ માનેકદારએ જવાબ આપ્યો અને બણવાતું પાછું શરૂ કર્યું “ અઝ હર્વસ્તીન દુસ્મત, દુઝૂપ્ત, દુજવસ્ત, મેમ પ ગેતી મનીદ,—તીરે એમ કરેનીઝી બેક એડીને ઝરા ખીલા ચોકાવીને નાર મરાવી દેવાની ઝી, પીશે શુમા વેહાન, મનશની, ગવસ્ની કુનસ્ની—પેશે મોકબતખાં નાર-બંધ શે તેને તોં જાવોઝી !

ડોશાં જોએ શુપ-ચુપ ઉભાં રહ્યાં હતાં, તેઓ વચમાં બોલ્યા:— “ નહીરે, માનેકઝી, મુવાને તોં કોં મોકસોચ જો ! ઝાદુ-કોતકનો મુવો મોચેથી તે પગ સુધીના બરેસો ! ”

“ બશ, તમે શુપ-ચુપ રહોઝી,—તની રવાની ગેતી મીનોઆની, જોએ અવાખ્શ પશેમાન પ સે ગવસ્ની પ પતેત હોમ,—તમે સાહેબ મથાતું નોમ ક્યાં ઉપર લાઈને ઝઝો ! પણ તડકામાં કોં જાવોચઝી ? એશો, અંદર આવો, સાહેબ ઝમિન મારી બેનના હીરા સાથે ઝઝો ! શાસો, મામઝી, હું ‘ પતેત ’ બણી રહું કે ઝમવાતું કરોઝી—અહોં

મેશીને કંઈ વાંચો, શાહેય” —

આટલું બોલી મોખેદ માનેકદારએ પોતાની બંદગી ચાલુ કરી, અને બાંહગીરજી તેમનો ઉપકાર માની બાંગેલી પુરસી ઉપર બેસી. “હું ચોપાન્યું જે દસ્તુરજીએ આપ્યું હતું તે વાંચવા માંડ્યું.”

બંદગી પુરી કરી રહ્યા પછી મોખેદ માનેકદારએ બાંહગીરજી શેઠને પૂછ્યું.

“કેમ, શાહેય, ચોપાન્યામાં શું વાંચીયું?”

“ખરેખર દસ્તુરજી, આએ ચોપાન્યાનાં લખનાર ધણો અતુભવી અને બાહોશ લાગે છે. જે પારસીઓ પોતાના ધર્મ ઉપર એકીન રાખતા નથી તેઓની ધુળ ઠીક પખોડી છે. આજ કાલ પારસીઓ ધર્મ શું છે તે સમજતાજ નથી.”

“રાસ્ત વ દરોખસ્ત !” મોખેદ માનેક દાર પુશી થઈ બોલ્યા, “ઝમને એકીનજ નહીં તે ધરમ શું શાયવે ને ઝેઓ ધરમઝ નહીં શાયવે તે પરવરદેગારને કાંથી ઝોળખે? તમે શાહેય ન્યુશ-પેપરો વાંચોશ કે? એઝ પારસીઓ હવે કહેવા બેકાશ કે તમારા મોખેદને સુધારો. એ કલમકશો ને વક્તાબાઝો એવું કહેશ કે મોખેદો અબણુ શે ને કશું સમજતા નહીં, તીરે હું પુશું કે બેહદીન શાહેઓ એટલા બધાં શરશ હુશિઆરનાં પુશડાં કેમ થઈ ગયાં? સાહેય, ખરું પુશો તો અયોરનાનઝદો બાહોશ ને બણેસો શે. દાદાબાઈ નવરોઝી કોણુ કિતા? અયોરનાન, શાહેય, અયોરનાન! વળી પેલા ઝગઝાહેર અકલ-વંત જમશેદજી તાતા કોણુ કિતા? અયોરનાન, શાહેય, અયોરનાન! સરદારી મોટા ઝોંઘા કોણુ ધરવેશ? અયોરનાન શાહેય, અયોરનાન! — હું તો કહેંછ કે તમે તમારું બાંગેલું ઘેર દરસ્ત કરી બીઝાનાં ઘેરનું સમારકામ કરવા ઝાવો. શાહેય બેહદીનોમાં કેટલી બદી? શદરો નહીં પહેરે! મોનામાં લાંબી શીરટ ધાલે! શુખી રીતે બબે ઇસ્તરી રાખે! પરકોમની ઇસ્તરી શાયે પરણે ને હવે હવે પારસી દુક્તીની જાત પરકોમના મરદ શાયે પરણી જાય! કેમ? શાહેય, ખરું કેહેંછ કે ની?”

“હા, દસ્તુરજી, તમે કહો છો તે વાજબી છે, પણ દસ્તુરજી બા, અયોરનાન જદાઓ ક્યાં ઝોછી બદીમાં ફસેલા છે. તમે જેવાં ધર્મ ગુરૂએ બેહદીન અને અયોરનાન બંનેને સુધારવા જોઈએ એમના મગજ ઉપર તમારી વાચબેથી આપણા બુલંદ ધર્મ માટે સારો છાપ બેસાડવો જોઈએ અને શુમરાહી તથા બદીના રસ્તા ઉપરથી નેકીના રસ્તા ઉપર એઓને લાવવા જોઈએ,” બાંહગીરજીએ જણાવ્યું.

“ઝમને શું લાવે? તેઝનિ દુશરો ને ગધેડાને દીશ! ઝમને દીકાં મારે કોણુ ઝો? કોઈ સમજવા જશે તો તેનેઝ એક લપડાક

લગાવી કાઢશે એવા આજના પાગલી જવાનીઆઓ ! રોઝ તે શાહેબની બંદગી કરે તો તે સાહેબ ઝરર એમને નેક તોરીયત બક્ષે !” મનિકદારએ જુ સ્સામાં કહ્યું.

“પણ એઆઈબી માફ છે, દસ્તુરજી બા” જાંહ-ગીરજી બોલ્યા “તમે માફ બંદગી કરવી ડીક નથી. તમે સાહેબે પછી બણતાં બણતાં મારી સાથે ઘણી વાતો કીધી જેથી મને કચવાટ લાગ્યોજી. એક ચિત્તે તે કીરતારની બંદગી કરવી એ ઘણું સારું છે: દસ્તુરજી બા, ખરું છેની ?”

“હાજી ખરું શે; પણ સાહેબજી, મને એ નાપાક ટેવ પરી અમશજી. હવે એ ટેવ સુકી દેવી ઝોઝએ આપણો ધરમ પણ એમજ સંખિવેશ. શાહેબ, પેલા ન્યુશપેપર વાસઓ શરિઆદ કરેશ તેથી હવે હું અવસ્તાનો તરજુમે વાંચુશ ને ધરમનો અબ્યાસ પણ બરેખર કરુંશ તારે બધી રીતે હું વાંદેશ થયોશ, -પણ શાલોનીઝી, બોણું તૈયાર થયુંશ. કુસ્તી. પાપદાગ કરો શાહેબ.”

જાંહગીરજીએ હાથ-મોહું ધાયું; ઘટતી બંદગી કરી અને સાદી ઉપર પલાંડો મારી મોખેદ મનિકદાર નેડમાં તેઓ જમવા બેઠા. બંને જમતા હતા ત્યારે આશરે સાંજ વર્ષનો છોકરો ઘેરમાં દાખલ થયો; આ છોકરો દેખાવે જરા કદરૂપો આગે પાતળો પણ મજબુત, ગાજર જેવાં માથાંવાળો અને એક આંખે જરા બાડો હતો. આ છોકરાને જોતાંજ ગંબીર માણસને પણ હસતું આવે અને દર આંદરાની-હસનારા ખગ્ગીત આ છોકરાને જોઈને હસે ખરા. તે દાખલ થયો કે ડોશાંએ તેને આવકાર આપ્યો:—“કેમ, હીરા બાવા, આયો કે મર ?” અને પોતાની આગલ બોલાવી, તેને પેટમાં દાખી. લાડકાં નામોથી બોલાવી બે વેળા વહાલથી ‘કિસો’ લીધા.

જમી રહ્યા પછી મોખેદ મનિકદાર બોલ્યા:— આવ, હીરા, એમ આવ, આએ શેઠને પેલા મહો બતખાં નાખખંધનું ઘેર દેખાડી અમર.”

“નહીં રે ! મરે રે !—બાપા મનિકઝી એને કોં મોકલોચઝો !” ડોશાં બોલી ઉઠ્યાં, “એ સુવા પલીદને તો એને કોં જવા દેવોશઝો !”

“માયઝી, કંઈ અરશણુ નહોયે ! આજે સહવારે એ અરદીએસ્ત એસ્ત બણ્યાય તો કેહજી બલા એને વરગશે નહીરે ! કંઈ નહીં ! જવા દેઓઝી !”

“અહ કંઈ નહીં ! ખરેખર એની બાજુએ વંદીદાનો દોરો આધમોશ તે કંઈ થવાનું નથીઝો !” ડોશાંએ હવે ધીરજથી અને હીમતથી કહ્યું અને પોતાની છોકરીના એક પુરા દીકરાને જાંહગીરજી સાથે જવા દરખાવ્યું.

આ રમતિયાળ મસ્તીખોર છોકરો તવડી ગામમાં પોતાની મસ્તીથી મશરૂ થયો હતો અને લોકો તેને “હીરા હાડકાં લાગુ” તથા “હીરા હરામી”ના બૂંડાં નામે ઓળખતાં હતાં. હીરા જાંઘીરજીની આગલ ચાલતો થયો અને જાંઘીરજીએ દસ્તુરજીને સલામ કરી તેમનો ફરતી ઉપકાર માની તથા ડોશાને નમનકરી તે છોકરો આજળ ચાલવાનું શરૂ કર્યું.

પ્રકરણ ૯.

મહોબતખાં નાળબંધ ઉફે હકીમ.

“બા, હીરાજી, જરા આંસ્તે આંસ્તે ચાલની, ” જાંઘીરજીએ આ છોકરાને રસ્તે ચાલતાં જણાવ્યું, “એક તો પુટે દગો દીધો છે તે ચલાવું નહીં ને તું બા આટલી ઉતાવળ કરશે તો મારેથી નહીં ચલાશે.”

“શું ? નહીં ચલાશે તો તમને ખાંધપર મારશ. ને ખાંધપર મારેથી નહીં મરાશે તો તમારા ડગલાં સાથે તમારા પગો બાંધીને તમને ધસરશ.” હીરાજીએ અફલ ખર્ચી પોતાની મસ્તીનો નમુનો દેખાડવાને આ પ્રમાણે કહ્યું.

“હીરાજી, મળેનો ડાહ્યો છોકરો થઈને એમ શું બોલેજી ને ?”

“લેઓ, તમારી નજરે મળેનો ને ડાહ્યો લાગુજી કે ? કાકા, તમેથી કેડા મારાં મમઘ જેવા ઉલ્લું છે !”

“કેમ, બા, હું ઉલ્લું કેમ થઈ ગયો ?” જાંઘીરજીએ પૂછ્યું.

“તે આપું ગામ મને કદરૂપો ને ગાંડો કહે ત્યારે તમે ને મારાં મમઘજી મને મળેનો છોકરો કેહવો ! હવે મારાં મમઘજી તો ઉમ્મરે પુગવાથી જરા આંધળા થયાંજ ને સગાધને લીધે જરા વધુ આંધળાં બનીયાંજ. તેથી એવાજુ તો “મારો હીરા, મોતી, વહાલો, પહેલવાન, ડાહ્યો” વગેરે વગેરે બોલવાનાંજ; પણ કાકા, તમે કાંય એમમોલોજી ?”

હીરાજી, તું ચાલાક છે એમાં તો કશો શક નહીં.” જાંઘીરજીએ જણાવ્યું, “પણ તું પેલા મહોબતખાં નાળબંધથી બીહીતો તો નથીની ?”

“કોણનાથી બીહુ ? એ મીયાં-માંદાં-તંગરી-કંચીથી હું બીહુ ? અરે હું એનેજ કાચ્યો ને કાચ્યો ખાઈ જાઉં ! ને હાડકાં કદાચ વધે તો તેનો સેરવો કરી પી જાઉં ! પણ કાકા, એ મારા મમઘજી કહેચ તેવો નથી જો ! એ તો જે એને ઓળખે તેજ ઓળખે.”

“અહ ! ત્યારે એ સારો માણસ છે શું ?”

“ હા, હા, તદન સારો; સાત પાણીએ ધોયલો તમારા કરતાં અજેનો, ને ગોરો ગોરો, બણે અગ્નિજનો દીકરો ! પણ કાકા, હું જે કંઈ તે કમુલ કરશે તો એવું ઘેર બતાવું. નહીં તો બાએ, ગમે તેમ તમારું ફાડી ક્ષેઓ. શું ? જોયા શું કરો ? મારા સાહેબ. ”

“ અરે, પણ બોલની શું કહે ? ” બાંહગીરજીએ સવાલ કર્યો.

“ હા, તે સમજો. મને ઇચ્છાએ હવે જવા ગમતું નથી, પેલો કમખખત ઘેલામાઘ માસ્તર દરેજ પેટમાં એવા તો આમરા અમરાવેલ કે બાપ-બપાવા યાદ આવેલ. ને જે કંઈ વાંચું તે કમખખત ચાલજ નહીં રહેતું ! એમ તો બીજું બધું યાદ રહેલ. બેગમાં કંઈ છેક એકદમ છાયાં બર્યાં નથી. હજુર છઠ્ઠીના કલાસમાં છેક તે નાદલા નાદલા છેકરાઓ આગલ તો હું સુસેમાન સાટકા જેવો ને લુકમાન લલા જેવો લાગું. પેલા મારા મામા વળી નાવર મરતબ થવા કહેલ; એ બા આપરેથી નહીં થવાય, માટે તમે કંઈ અને ચાકરીએ કેંડે રખાવો તો સાડ ! કેમ નોકરી કેંડે અપાવશે ? ”

“ તારા મમઘને મામાજીની ખુશી હોય ત્યારે કેની ? ” બાંહગીરજીએ પુછ્યું.

“ અરે ! વળી એમાં એ લોકોની શાની ખુશી ? હું નોકરી કરશ કે એ લોકો કરશે ? બોલો, વચન આપો, નહીં તો આએ ચાલ્યો. ” આમ કહી હીરાએ જ્ઞેશમાં દોડવા માંડ્યું અને બાંહગીરજીએ ખુમ પાડી તે છોકરાને ખાત્રી આપી જણાવ્યું કે કોઈ પણ જગ્યાએ નોકરીની તેમણે ખચર મળશે ત્યાં હીરાજીને રખાવવા માટે તેવજી અચ્યોત કોશીશ કરશે. તેઓ બંને હવે મહોબતખાં નાળખધનાં રહેડાણુ નજદીક આવી લાગ્યા; એક નાની ટેકડી નજદીક આવી પહોંચતાં હીરા બોલ્યો:-

“ ચાલો મહોબતખાનું સાહેબખાનું આવ્યું ! જોવ, ટેકડી ઉપર થીમે પગલે સંબાળીને ચલજો, નહીં તો જરાખી અચાજ કરતાં ચલજ કેની તો હુસ મુરડું થઈ જશે. જોવની આડી તો હુતોની વસ્તી છે, માટે બંને હાથો માથાં ઉપર મુકી આસ્તે આસ્તે ચલો. ”

“ હીરાજી બા, કેમ મને બનાવવા આપો છે શું ? કોણની આગમ એ બધી ક્ષીસીઆરી કરવા આપો ? ”

“ જો એમ અપમાન કરશે તો ચાલો જવજ, ” હીરાએ દમ બરાવ્યો.

“ જા, જા, હીરાજી બા, તું તો ગાંડાં-પેલાં કાંડે છે, ” બાંહગીરજીએ હીરાને પતાવીને કહ્યું.

“હું તો ધારતોં તો કે ખીજ ગામડીઆએની મારક તમે ખી માયે હાયો મુકશો ને પછી હું તમારી બગલમાં બપ રોતો કે મુઠ્ઠી પહેરાની દેવશ, પણ તમે તો કે! પચી છો!”

“શાઆશ! છોકરો હાંશયાર તો ખરો!” આમ કહી જાંહગીરજી હીરાજી સાથે ટેકડી ઉપર ચડ્યા, જ્યાં તેઓએ એક ઝુપડું દીધું. “અડી બહાર ઉભા રહો, હું એને બોલાવી લાઉં છ” એમ કહી હીરા હરામી ઝુપડાંનો દરવાજો ઉઘાડી અંદર ગયો. થોડીક પળ પછી હીરા એક જવાન ખુબસુરત કદાવર મુસલમાન સાથે ઝુપડામાંથી બહાર નીકળ્યો.

“લે, મહોબત, એમની એડી દરસ્ત કરી આપ ને એક નાર માર.” હીરાએ જણાવ્યું.

“નહીં, હીરાજી મારી એડી નહીં! મારાં મુઠ્ઠીની એડી દરસ્ત કરાવવાની છે.—મીયાં, ક્ષેવો, એડીને જરા સીવીને નાળ મારી આપો, શું લેશો?” જાંહગીરજીએ કહ્યું અને મહોબતખાં નાળખંધ જાંહગીરજી શેઠને ટગર ટગર જેતો ઉભો અને પછી બોલ્યો:

“શેઠજી, આપકે પાસ દામ ઝીઆદા નહીં લઉં છ, દેખો, શેઠજી, ત્રીન આને લઉં છ.”

“હીક, અચ્છા જાહી કર દો” જાંહગીરજીએ કહ્યું, અને મોહબતખાં જાંહગીરજીને પાછો નિહાળતો ઉભો પછી ઝુપડાંમાંથી એજરે લાવી તે એડી દરસ્ત કરવા બેઠો. દરસ્ત કરતી વેળા તે જાંહગીરજીને કહેવા મંડ્યો: “શેઠજી એ મુઠ્ઠી કીહાંસે લીએયે?—શેઠજી મયેં આપકે પેઠાનતા હું? બેશક, મેને આપકે અંકલેસર ગાકમે ત્રીન ખરસ અગાડી દેખાયા, જસ વક્ત અંકલેસરકે શેક પેસ્તનજીને અપને દોસ્તોકે અંકલેસરમે પારડી દીધી, હસ વક્ત મેં વહાંપર જાંહગીરજીને ખેલ બતાવે કો આયાયા. એર આપને મેરે ખેલકા બેદ લોકોકું અચ્છી તરેહસે સમજા દીયાયા, હસ વક્ત મેં જરા નારાજ હો કર આપકીપર ખંદા હુવા થા.—એર શેઠજી, વહાંપર એક ખુબ સુરત પારસીકી લડકીથી,—ઓ તો પેસ્તનજી શેઠકી લડકીથીની?—ઉસ્કો આપ સખ બેદસે ખરાખર વાકેફ કરતેયે.”

“ખરાખર હય, મીયાં, એ બાત સચ્ચ હય. મગર ઓ ખેલ કરને વાળેકુ તો બડી દાઢીથી.” જાંહગીરજી જણાવ્યું.

“હાજી, ઓ દાઢી મયેને અખી મુંડા દીલાઈ હય.”

“એર ઓ ખેલ કરનેવાળા તો ગુજરાતી બોલી બોલતા થા!” જાંહગીરજીએ વધુ જણાવ્યું.

“હા, શેઠજી, હું તે વખતે ગુજરાતી બાપામાંજ બોલતો હતો.” મોહબતખાં નાળખંધ હવે એકાએક ગુજરાતી બોલીમાં બણી સારી

નિતે જોત્રવા માંડ્યો: “આખી ગુજરાતમાં મારે ફરવાનું હોવાથી અને હીંદુઓ સાથે વધારે બેળાનો હોવાથી હું ગુજરાતી અચ્છી રીતે બોલતો હતો અને હજી પણ બેલું છું, અને શેઠ, ભરૂચ, અમદાવાદ, અને કાઠીઆવાડ તરફના મુસલમાનો વળી કંઈ ઉરદુ ભાષા બોલે છે જે? તેઓ તો વાણીયા મારફત બોલવાના, શેઠ, મારો ફરસો તો ધણો મોટો છે,—પણ સાહેબ, પેલી સુંદર છોકરીને આપ બધા જાહુના ખેલોના ભેગા સમજાવતા.—

“બસ, મીંવાજી, તે બાઈ વિષે બોલતાજ ના.” જાંહગીરજીએ વિચિત્ર લાગણીઓ સાથે કહ્યું.

“કેમ શેઠ શું છે? શું તે બાઈ મરી ગયાં?” “નહીં, પણ મુવેલાં જેવું તો, પણ મીયાં, તમારો ફરસો તો જણાવો.”

“હા, સાહેબ, ખુશીથી,—ત્યારે સાંભળો.” મહોત્તમમાં તે બુટ ફરફટ કરતો કરતો બોલવા લાગ્યો, “શેઠ, મેં સત્તરશો ધંધા કીધા છે. પહેલ્લે તો મારા પેર સાથે આ મારા આપ-દાદાનો ધંધો કરવા માંડ્યો. પછી સત્તર વર્ષના આ હીરા જેટલો મોટો થયો કે મુંબઈ ગયો. ત્યાં આંટરોડની નાટકશાળામાં હું એકટર થયો. હું નાનો હતો ત્યારે ધણો ખુબસુરત હતો જેથી મને છોકરીના પાર્ટ બજાવો પડતો હતો. એક દિવસે મારા મેનેજરે મને મરદનો પાર્ટ બજાવવા કહ્યો; તે દિવસે હું તદ્દન ગર્હિલ બની ગયાં. સ્ટેજ ઉપર કંઈ ઉધું ચતું બોત્રવા લાગ્યો કે પારસીના પોરચાઓએ કોહિલાં છડાનો વરસાદ મારી ઉપર વરસાવ્યો, —કાણુ જાણે તે વખતે છડાં સસ્તાં થયેલાં હશે શું?—હા, તે દિવસથી મેં તો એ નોકરી છોડી દીધી. આ પછી એક હાથ-ચાલાકીના ખેલ કરનાર પ્રેફેસર ખુદાપક્ષ કરીમખાનને ત્યાં નોકરીએ રહ્યો. જરા ચાલાક હોવાથી જે બેઠી ખેલો મારો શેઠ કરતો તે હું શીખી જતો અને મારા હાથે ખુણે ખંટાળે બેસી એવા ખેલના પ્રયોગો કરતો. વળી શેઠે મને થોડાક જાહુ ખેલો શીખવ્યા અને હું થોડા ધણા ચમત્કાર કરતાં શીખ્યો કે પછી દમણ, નવસારી, સુરત, ભરૂચ, અંકલેશ્વર, વડોદરા, અમદાવાદ, ભાવનગર, રાજકોટ વિગેરે શહેરોમાં જાણીતા મહમદ દેલના ચેત્રા તરીકે ખેલ કરવા લાગ્યો અને જ્યારે હું અંકલેશ્વર હતો ત્યારે મેં તમુકે કહ્યું તેમ શેઠ પેસ્તનજીને ત્યાંની પાર્ટીમાં તમો દીડા હતા. તમોએ જ્યારે મારા જાહુના ખેલો કેટલાકો આગળ ઉઘાડા પાડ્યા ત્યારથી મેં એ ખેલ કરવાનો ધંધો છોડી દીધો. પછી તો સુરતમાં ઘેરાળાનો ધંધો કીધો; નદીઆદમાં પોલીસ સિપાઈ બને, પછી અમદાવાદમાં એક બકાલની મીલમાં પગી તરીકે રહ્યો, પછી પાછો મુંબઈ ગયો અને બુદેશ્વર ખાતે રહેતા. જેથી—વેલ

જમીયતરામ મંગળરામને ત્યાં હું નોકરીએ રહ્યો. આ બેસી મહારાજ જન્મોત્તરી બેવામાં કુશળ હતા. કઈ મહાદશા ચાલે છે અને ક્યો મક પેડા કરે છે તે આ બેસી વૈધ ઝટ કહી દેતા. વળી વૈદનું કામ તો એમના બાપા પાસે સીખ્યા હતા. દવાદાર કરવામાં જમીયતરામ વૈધ તો એકેકો ! મેં થોડા નુસખા વૈધરાજ પાસથી શીખી લીધા. એક દિવસે વૈધ જમીયતરામ એકા એક પોતાના ઘેરથી ચાલી ગયા. આખા મુંબઈ સહેરમાં શોધ્યા, પણ પટ્ટાજ નહીં. આથી મેં તો એમની કેટલીક કેતાબો જેમાં દવાના નુસખા હતા તે લઈ જમીયતરામનું ઘેર છોડ્યું, અને પછી અહીં આવીને પડ્યો તે આજની ધડી સુધી. અહીં આવીને હું તો આ ગામડાંના તથા નવસારીના લોકોને તબીબ બની ગયો—અને શેઠ, હું ખરેખર કહું છું. કે આ હીરાએ મારા કામમાં ધણી મદદ કીધી; કેઈ પણ કેળી, દુખરો, પારસી, હોંદુ મદિ પડતો કે એ અહીં લઈ આવતો અને હું એને ધરાક દીઠ એક પૈસા કે પૈસા આપતો. પણ એક દિવસ એમ બન્યું કે ભુવમાં ત્રણ માણસોને ભલતી દવા આપી દીધી એટલે તેઓ જીવત ગુજીન થઈ ગયા. આથી આખા ગામમાં મારું નામ વાયડું પડી ગયું, અને લોકો મને જાદુગર તથા ધુતારો કહેવા મંડ્યા. આ દિવસથી મારી ધરાકી દુટ્ટી ગઈ, એટલે આ મારા બાપ—દાદાનો ધંધો પાછો મેં શરૂ કર્યો.” આટલું બોલી રહી મહોબતખાંએ થોડુંક પાણી પીધું. તે વાત કરતો ગયો હતો અને જુટ દુરસ્ત કરતો હતો, અને જાહ-ગીરજ કંઈક વિચારમાં બેસી સઘળું સાંભળતા હતા.

“ અહો ! મહોબતખાં, તમો કેહા સો ધંધાના ધણી છો ! ” જાહગીરજએ સઘળી હકીકત સાંભળ્યા પછી જણાવ્યું “ પણ હવે જાલદી કરો, મને સાંજ પડતાં નવસારી જવું જોઈએ. ”

“ હવે એક બે મિનિટનું કામ છે. ” મહોબતખાં બોલવા મંડ્યો. “ શેઠ, હું ખરેખર કહું છું કે મારી પાસે દવાના ધણી સારા નુસખાં છે. અને ધણાં દુઃખ દર્દી મારા નુસખાથી સારા થયાં છે. ”

“ અહ ! એમ ? મીયાં ત્યારે તમારી પાસે દિલગીરી અને ગમથી માંદા પડી ગયેલાંઓ મારે કંઈ દવા છે ? ” જાહગીરજએ અંગળાતે અવાજે પુછ્યું.

“ હા, સાહેબ, તે પણ છે, બે આપને જોઈતી હોય તો તે આપવાને સેવક તમારો હાજર છે. ” પણ મને નથી જોઈતી. મારા અતલગના બેસી મારે જોઈએ છે. એવણુ અંકલેશ્વર રહે છે. ”

“ આપ કહેતા હોય તો અંકલેશ્વર બી આવું અને તે શેઠને ખરાખર તપાસીને મારા નુસખા પ્રમાણે દવા આપું. બે ત્રણ દિવસમાં કાયદો નહી થાય તો. ” —

“જે ત્રણ દિવસમાં એમને આરામ થશે તો રૂપિયા ત્રીસ અપાવીશ,” જાંહગીરજી દુરત બોલી ઉઠ્યા, “આવતી કાલે બપોરની ગાડીમાં હું અંકલેશ્વર જનાર છું, માટે આવતી કાલેજ મારી સાથે આવો. જે આવતી કાલે બપોરે નવસારી સ્ટેશન ઉપર મળે તો આપણે સાથેજ જઈએ.”

“હા જરૂર, શેકજી જરૂર આવીશ, લેવો સાહેબ, આ યુદ્ધ પણ તમારે થયું.”

હીરા હરામી જે સઘળી વાત ધ્યાનથી સાંભળતો એટલે હતો તે હવે બોલી ઉઠ્યો:—

“એ ગામડીઆ ગમાર ! કેમ મને મુકીને આલી જવા માંગેછ કે ?—નહીં, નહીં, હું તને નહીં જવા દઉં.”

“અરે હીરા, એક બે દિવસમાં તો હું પાછો આવીશ.” મહોબ્બતખાં નાળાયધે જણાવ્યું.

“નહીં, નહીં, એમ નહીં બને.” હીરાએ જરા ગુસ્સામાં કહ્યું, “કેમ કાકા, બીજાના ગામના માણસોને કુસલાવીને નહસાડી લઈ જાઓછ કે ? મેં તમને મારી નોકરી શોધવા કહ્યું ત્યારે તમે તો એ મુસલ્લા માટે નોકરી શોધી ! હુંબી તો ખરે કે તમે બંન્નેની પુકેજ આવશ.”

“અરે ! તારો મામો મારી મારીને ગામની પાદરે મુકી આવશે. હીરા, તે જણેછ કે ?” મહોબ્બતખાંએ હીરાને કહ્યું.

“અરે પણ એની કાણુ દરકાર કરેછ જો !” હીરાએ પોતાના મામા માટે બે દરકારી બતાવી.

“ચાલો, મીયાં મહોબ્બતખાં, આ કેસા લેઓ.” જાંહગીરજી યુદ્ધ પહેરતાં પહેરતાં બોલ્યા, “કાલેબપોરે નવસારીનાં સ્ટેશને જરૂર મળજો. સાહેબજી હીરાજી, આએ તમારી મહેનત માટે નજી રકમ આપું છું તે લેશો.”

“અરે કાકા, મને કાં વળી તમે સમજાવવા આયા છ ? હું તો તમારી સાથે આવવાનો ને ફર આવવાનો ! એ બે આતો આપી કંઈ નાદાનને હેતરવા આયા છ શું ? નોકરી અપાવવાનું વચન આપીને હવે ફરી જાઓ છ ?” હીરાએ મોટે સદે ખુમ પાડી જણાવ્યું. “જાઓજી જાઓ; બચ્ચે-બાળેકા ખેલ કરવા આયાછ શું ? એ હુશિયારી છોડી નહ મને કેડે નોકરી રખાવો તો સારી વાત છે નહીં તો”—જાંહગીરજીએ યુદ્ધ પહેરી મોહબ્બતખાંને સલામ કરી નવસારી તરફ ચાલવાનું શરૂ કર્યું અને હીરા પછવાડેથી ખોટી ખુમો પાડતો અને જાંહગીરજીને દમ વગરની ધમકીઓ આપતો ત્યાંજ ઉભો.

પિતાનો સંતાપ.

નાનંગબાઈના પિતા શેઠ પેસ્તનજી અંકલેશ્વરીઆનો બંગલો અંકલેશ્વર સ્ટેશનથી થોડેક દૂર આવ્યો હતો. આ નાના અને જુના બંગલાની આસપાસ ૩ અને કપાસના ઢગલા પડેલા હોવાથી બંગલો થોડોક ઢંગાઇ ગયેલો દીસ્તો હતો. સાત-આઠ દિવસો થયા બંગલામાં શાંતિ ફેલાઇ હતી; બંગલાનો માલેક માંદગીને બિછાને પડ્યો હતો અને આજ સાંજે તેમનાં દુઃખનું જોર વધ્યું હતું; દુઃખનું જોર રાત્રીએ વધુ હોય છે અને તે કારણને લીધે આજ સાંજથી આ જુરોગ અહસ્થ પેસ્તનજીનું દુઃખ બેહદ હતું.

નવસારીથી ઉપડેલા જાંહગીરજી તથા મહોબતખાં નાળાયંધ સાંજ પડતાં અંકલેશ્વર આવી પહોંચ્યા. જાંહગીરજીએ નવસારીમાં રહેતા પોતાના એકપુરા બાઈને નાનંગબાઈ ત્રિપેની સર્વ બિનાથી વાકેફ કરી મહોબતખાં નાળાયંધ સાથે તુરત અંકલેશ્વર આવવાને દરસ્ત ધાર્યું હતું.

ધીરજથી સંકટ અને બળાપો સહન કરતો બસો આદમી ઉમદા વિચારવાલો હોય છે; અને આ પ્રકારનો બસો આદમી જે પોતાના જેવાજ દુઃખી આદમીને સંકટ અને દુઃખમાંથી છોડાવવા ધાય છે તે વધારે ઉમદા વિચારો ધરાવનારો હોય છે. જાંહગીરજી ખરેખર ઉમદા અને ઉદાર અહસ્થ હતા; આદત વેળા પણ તેવણ શાંત રહી હમેશા ધીરજ રાંખી પોતાનું તેમજ બીજા દુઃખીઓનું દુઃખ ઓઢું કરવાને કિસ્મત રહેતા હતા. આ બલા અહસ્થ આજ સાંજે મહોબતખાં સાથે પેસ્તનજી શેઠના બંગલામાં દાખલ થયા અને તેવણે પેસ્તનજીના આનિતા નોકરને પેસ્તનજીની તખીયત માટે તુરત પુછ્યું; “કેમ, બેજન, શેઠ કેમ છે?”

“સારું થયું કે તમે સાહેબ આવી લાગ્યાછ,” બેજન નોકરે જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે પેસ્તનજી કુવા કંઈ વધારે બિમાર છે શું?—હાં, બોલની!” જાંહગીરજીએ અધીરાઈથી સવાલ કર્યો. “એવુંજ તો; જાંહગીરજી શેઠ, આજ બે દિવસ થયા પેસ્તનજી સેઠ તો ખાતા નથી, ને સુતા નથી. પાસેનાં હાંડોશાં કહેછ કે એવનની પાચન શક્તિ બગડી ગઈછ;—પણ નહીં, જાંહગીરજી શેઠ, એમ નથી. મેં તમેને તે દિવસે કહ્યું તેમ ગમગીનીએ એવન ઉપર ગલબો કર્યોછ.”

“ત્યારે તમે લોકો એવનને કંઈ ખાવાનું આપી નહીં શક્યા? જરા સમજવી પતાવીને આપતે કેની? હમણા એવણુ બગેછ કે?”

જાંહગીરજીએ એજનને પ્રેમ પૂછ્યા, “ ડોક્ટર સોલોમનને બોલાવો હતા કે ? ડોક્ટર શું કહે છે ? ”

“ જાંહગીરજી શેઠ, એજનને ડોક્ટરે ઘણા સમજાવ્યા, પણ કશું લીધું નહીં. ડોક્ટર સાહેબ કંઈ અમને કહેછ કે આ દુઃખ એમને છે ? હું તપાસી આવું કે એ શું જાગેછ કે નહીં. ”

“ પણ સખર, એજન, આ હકીમ સાહેબને મારી સાથે હું લઈ આવ્યો છું, માટે આપણા ઘોડાવાળાની ઝોરડીમાં એમને માટે બદાવસ્ત કર ને પછી શેઠજીને જોઈ આવ. ”

મહોબતખાં નાજાબંધ ઉર્દૂ હકીમ સાહેબ માટે બદાવસ્ત કર્યા પછી એજન પેસ્તનજી શેઠના ઝોરડામાં ધામિ પગલે જઈ આવ્યો અને પાછો ફરી જાંહગીરજીને કહેવા લાગ્યો; જાંહગીરજી શેઠ, એવણુ જાગેછ તો ખરા, પણ હું નહીં ધારતો કે એવણુ તમને જાણખીને તમારી સાથે કંઈ વાત કરી શકે. ઘેરમાંનાં સઘળાંનાં નામે પણ વિસરી ગયાછ ને પરમ દહાડે તો એવણુ કંઈ ને કંઈ લવારો કરવા બેઠા ! આપણા હોરમજદાર પંથકી તે દહાડે જરા આવીને બેઠા તો કહે જે એવણુ શિરેસ્તા થઈ મને ઉંચકી લઈ જવા આવ્યાછ. ”

“ અરે ખુદા ! અફસોસ ! ” જાંહગીરજીએ ઉડેા નિસાસો મૂક્યો અને પછી તેવણુ બોલ્યા; “ ચાલની એજન, હું એમની આગળ અંદર તો જઈ ! ” જાંહગીરજીની આંખોમાંથી અશ્રુ પડ્યાં; દિલગીર ચેહરે અને આંસુઓથી ભરપુર બનેલી આંખો સહીત તે શાંત ઝોરડામાં જાંહગીરજી દાખલ થયા અને માંદગીને બિઠાને પડેલા પેસ્તનજી શેઠે અજબ લાગણીઓ સાથે જાંહગીરજી તરફ જોયું. એબાન હાલતમાં પડી રહેવા પછી જેમ એબાન પુરૂષ એક નિસાસો મૂકી ઉઠે તેમ પેસ્તનજી શેઠ જાગૃત થયા અને એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના તેવણે પોતાનાં ખંન્ને હાથો લાંબા કર્યા અને જાંહગીરજીએ તેમને આસ્તેથી વગગી તેમના કપાળ ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવ્યો.

“ હજી જીવવાનું શું બાકી છે ? ” પેસ્તનજી આ પ્રમાણે બોલ્યા અને પોતાનાં દિલને ઉભરો તેવણે રડીને ખાલી કર્યો; તેમના મનની વેદના પુષ્કળ હોય એમ દીસતું હતું; આંસુઓ તેમના કરચલી વળેલાં ગાળો ઉપરથી અને સફેદ લાંબી દાઢી ઉપરથી અકેક પછી ગમડવા લાગ્યા, અતે તેવણે વધુ બોલવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ બોલી શકાયુંજ નહીં. નર્સ મીસ સીમ્પસન જેણીને એમની આગળ કેટલાક દિવસોથી રાખવામાં આવી હતી તેણી મુંગી મુંગી ત્યાંજ ઉભી; જાંહગીરજી તેમના પલંગ ઉપર બેઠા અને એજન મનમાં બડબડવા

લાગ્યો:—“અરે પરવર ! આજે શો ગજબ ? મારા શેઠ કોઇ દિવસ રહે નહીં ને આજે એવણુ એમ કાંય કરે?” આ દયાળુનક દેખાવ નિહાળતાં તેઓ સર્વે શોકના પુરમાં તણાયાં, અને તેઓના મનમાં વિવિધ શંકાઓ ઉત્પન્ન થઇ. થોડીક પળો પછી પેસ્તનજી શેઠ ખોત્ર-વાની કોશીશ કરી અને પછી અચકાતાં-અચકાતાં તેવણુ બોલ્યા:—

“જાંહગીર દીકરા, તું આવ્યો ?—હું તને કંઈ પુછ-પુછતો નથી, નહીં-જાંહગીર, નહીં. તેં નામને શોધી નહીં કા-કા-કાદી ? એ મળે તેનાં કરતાં, એ પાછી મળે તેનાં કરતાં ગુમ થઇ ગઇ હોય તો સારું ! ઓહ ! કે-કેવું હુ:ખ !”

જાંહગીરજી કશો જવાબ આપી શક્યા નહીં. તુરત તેવણે પોતાના હાથો પોતાના મુખ ઉપર મૂક્યા, અને તેમની આંખોમાંથી અશ્રુની ધાર વહેવા લાગી.

“બસ જાંહગીર, તું ના રડ, ના, નહીં, એમ-ના રડ; એ તો મારે રડવું જોઇએ, હા, નાનાં મારી નાશરમાન દીકરી હતી,” પેસ્તનજી શેઠ વધુ બોલવા મંડ્યા. “જાંહગીર, તારે તો ખુશી થવું જોઇએ કે નાનાં તારી ધ-ધ-ધણીયાણી થવા નહીં પામી-ઓ બાપ ! ઓ ખુદા !-મારી જાંહગીની ખા-ખાહેશ જાંહગીરને નાનાં સાથ પરણાવવાની હતી; જે તે ખાહેશ-ઓ ખુદા !-તું બર લાવતે-તો જાંહગીરને હવે મારું મોહું હું કેમ દેખાડતે ? !”

“બસ, શેઠજી, હવે આપ જરા મુંગા રહો,” બેજને કહ્યું, “જે થવાનું હતું તે થયું. હિંમત રાખો, શેઠજી, એ માટે વિચારજ ના કરો.”

“એ-એ-બેજન, શું હિંમત રાખું ?—હા, પણ મારે હવે શાંત થવું જોઇએ, કંઈ નહીં, દીકરા જાંહગીર, આપણે શું ખોયું છે ?—કંઈજ નહીં-કંઈજ નહીં-શકત નાશરમાન છોકરીજ-ઓ, દાદર ! એ શું થયું ?—ઓહ ! અરે પરવર !—આ જખરો સંતાપ !” આટલું બોલી પેસ્તનજીએ ઉડવાને કોશીશ કરી.

“સો જાઓ, શેઠજી, ખી ક્યામએટ !” નર્સ મીસ સીમ્પસન હવે બોલી અને પેસ્તનજીને સુધ જવા માટે વ્યાજબી કરતી ઉભી. થોડીક પળ પછી પેસ્તનજી ઉંઘમાં પડ્યા પણ આશરે દસેક મિનિટમાં તેવણુ ખૂમ પાડી પાછા ઉડ્યા:—“ઓ ખુદા !-એ છે ક્યાં ?—ઓ જાંહગીર-અરે !—” જાંહગીરજી ખેટ્યુકત થઇ આંખોમાંથી આંસુઓ ટપકાવતા ઉભા; આ વ્રદ બધા સગાનાં હુ:ખે એમનાં કોમળ હૈયાં ઉપર ઉડી અસર કરી; જાંહગીરજી શુંગળાતે અવાજે બોલ્યા:—

“પેસ્તનજી બાદા, એ આજે એમ શું કરોજ જો ! જરાં શાંત રહી-સુધ જાઓ તો ઘણુંજ સારું !”

“સુધ જાઉં, ચાલ દીકરા, ત્યારે સુ-સુ-સુધ જાઉં,—પણ નાનું, જરા પાણી પા,” પેસ્તનજી બોલ્યા જરા પાણી આપ.—પણ નાનું, હા નાનું અહીં છે ક્યાં જો ! અરે—બુદા ! માફ ચિત્ત-ટોકણે નથી !”

નર્સ મીસ સ્પીમ્પસને ખાલામાં થોડો સોડા-વોટર લાવી પેસ્તનજીને આપ્યો અને તે પી તેવણ પલંગ ઉપર આડા પડ્યા. જ્યાં સુધી નિદ્રાસ્થિતિ વશ થઇ તેવણ શાંત પડ્યા નહીં ત્યાંસુધી જાંહગીરજી પલંગ નજદીક બેસી રહ્યા અને પછી બીજા ઓરડામાં ગયા જ્યાં ઝરફ હોરમજદાર પંથકી આવીને બેઠા હતા.

“કેમ બધું, પેસ્તનજી શેઠ કેમ છે ?” જાંહગીરજીને હોરમજદાર પંથકીએ પુછ્યું.

“હોરમસજી બાવા, એવનની તબિયત મને તો સારી લાગતી નથી,” જાંહગીરજીએ જવાબ આપ્યો. “બુદા કરે તે ખરું ! હું નવ-સારીથી એક હકીમને લાવ્યો; છું તે હવે દવા આપે અને એવણુ જલદી સારા થાય તો બસ !”

“બહુજ નેક કીધું; નવસારીના હકીમો હુશિયાર છે જો, પણ કેમ, બધું, કંઈ છોકરીનો પત્તો ?”

“હાજી, પત્તો તો મળ્યો ખરો, હું એને મળી પણ આવ્યો. અહીં આવવા મેં ઘણી સમજાવી, પણ ફાકટ; હુંએ રજા વગર આવી શકે નહીં, એ તો કેદીની માફક પડી છે,” જાંહગીરજી વધુ બોલે તેટલામાં એજન ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો:

“સાહેબ, હકીમ સાહેબ તમને મળવા માંગેજી, મારે એમને અહીં લઇ આવે ?”

“હા, લઇ આવો,”—જાંહગીરજીએ હુંકમાં જણાવી હોરમજદારને કહ્યું:—“દરતુરજી બાવા, હવે શું કરવું તે કશું સુઝ પડતું નથી.”

“અરે, તમે પેલા કમગમત પાપી વિઠ્ઠલ ઉપર તોહમત મૂકી એને પકડાવોજી. પેસ્તનજી શેઠ જરા સાજા થાય ને તમો એમજ કરોજી. એવા-અધર્મિ પાપીને તો આપણા ધર્મ પ્રમાણે દાર કરવા જોઇએ.” હોરમજદાર ગુસ્સામાં બોલ્યા, એટલામાં મહોબતખાં નાળાયે ધ ઉર્ફે હકીમ સાહેબ ઓરડામાં દાખલ થયા અને કહેવા લાગ્યા.

“ જાંહગીર શેઠ, મને શેઠ સાહેબને એક વાર જોના દેવો; મેં એજનજી તરફથી હકીકત તો સાંભળી છે. સાહેબ, એજનજીના કહેવા ઉપરથી તો એમજ મને ખાતરી થાય છે કે એમને ગમ લાગ્યો છે. ચિંતાને દુઃખથી આ ગિભારી લાગુ પડી છે. તુલસીદાસ કહી ગયો છે કે.

“ ચિંતાએ ચતુરાઇ ઘટે, રૂપ ગુણુ ઉડ જાય,
ચિંતા બડી અભાગીણી, સોહી માંસકુ ખાય. ”

“ હકીમ શાહેજ બરાબર કહે છે, ” પંચકી હોરમજદારે બોલ્યા. “ શેઠને જરા જોવા તો દેઓ; લઈ જાઓ, એમને અંદર લઈ જાઓ. ”

મહોબતમાં પેસ્તનજી શેઠના ઝોરડામાં ગયો અને તેમને દુસ્તીજ જોઈ આવ્યો. પછી બગરમાંથા ગાંધિને ત્યાંના વસાણાં મંગાવી તેને છુંદી છાંડી ગોળીઓ બનાવી મહોબતે બે ગોળીઓ જાંહગીર શેઠને આપતાં જણાવ્યું:—“ રાત્રે થોડાં દુધ સાથે આ બે ગોળીઓ શેઠજીને આપી દેજો. રાત એમની ધણી શાંત પસાર થશે. ઉધ બરાબર આવશે અને અલ્લા પાકની મેહરથી સહારમાં એમનું ઘણું દુઃખ ઓછું થશે. ”

“ પણ મહોબતમિયાં, આથી કંઈ બરાબર પરિણામ તો નહીં આવે ? ” જાંહગીરજીએ કંઈક શંકાની લાગણી સાથે પૂછ્યું.

“ જાંહગીરજી શેઠ, મારી ઉપર ઇતિબાર રાખો, અલ્લાની મહેરમાનીથી સહવારમાં તમો એમનામાં ઘણો સારો ફેર થયેલો જોશે. ”

“ ખુદા કરેને એમની તબિયતમાં સુધારો થાય તો સારું ! ” આ પ્રમાણે દુવા છંદી શેઠ જાંહગીરજી ખુરસી ઉપર બેઠાએટલામાં પંચકી હોરમજદાર અને બેજન ઝોરડામાં દાખલ થયા. બેજન કે જેના હાથમાં એક ટેલીઆમ હતો તે દાખલ થતાં બોલ્યો:—

“ જાંહગીરજી શેઠ, આએ તમારે નામનો તાર આવ્યોછ, ” જાંહગીરજી થોડીક પળ અચચક તથા વિચાર સુન્ય બની ગયા અને કુજતે હાથે તાર ઉબેડી તેવણે તે વાંચ્યો, અને દિલગીરીના છાપ તેમના ચહેરા ઉપર પ્રગટી નીકળ્યો.

“ કેમ; શું છે ? જાંહગીરજી બા, એ કોણનો તાર આવ્યોછ ? ” પંચકી હોરમજદારે કંઈ અસીરાઈથી પૂછ્યું.

“ સુરતથી મારાં માસીજીએ તાર કર્યો છે. એવણુ જણાવે છે કે નાજાં વિઠૂલ સાથે સુરત આવી છે અને નાનપુરે લાઇન્સમાં એક બંગલામાં ઉતરી છે; તમો જલદી અહીં આવો. ”

“ શું તમારા માસીજીએ તાર મોકલ્યો છે ? ”

“ હાજી; હવે શું કરું ? રાતના સુરત ઉપડી જાઉં ? પણ એ કંઈ સમજીને આવી મરવાની છે ? ”

“ અરે, હવે એને મરવા દેએજી. એવી નાફરમાન નાપેકાર બેટીનો મારા શેઠ પેસ્તનજીને ત્યાં જન્મ નહીં થયો હતો તો બહેતર ! ખુદાએ એક પુરું ધરજંદ આપ્યું ત્યારે આવું કમબખ્ત તે નીકળ્યું ! ” હોરમજદારે જનુન દર્શાવતા બોલવા લાગ્યા, “ એવી બેટીઓ દુન્યામાં પેદા નહીંજ થાય તો બહેતર ! મામાખને કેટલો સંતાપ ! અરે મારાં

શેઠાણી બહેતનથી ન પીરોજ્યાઈ હતો તો તેમને કોણ જાણે કેવું દુઃખ થતે ! એવી નાદરમાન ઉછાછથી, બદ ચાલની છોકરીઓ દુન-મીને ઘુસ્ત મરી જાય તો જોઈું દુઃખ ! જાહંગીરબા, તમે! પેસ્તનજી શેઠને જોડીને ના જાઓજી. એ પોતાની મેજે ટેકણે આવશેજી. પરવરદેમાર એવી જુડી, અધર્મી છોકરીઓને કોઈ દહાડે શિક્ષા કરશેજી ! ”

“ દસ્તુરજી બાવા, થવાનું હતું તે થયું ! હવે એવાં કમ અકલ મદ બાન-જુલાઓને દુઃખ અને પાપમાંથી છોડવવાં જોઈએ. હું તો ખરો કે નાજાને બનતી મહેનતે અહીં પાછો લાઇ આવું ! આજે હકીમ સાહેબની દવા આપી હું રાતની ત્રેનમાં ઉપડી જઈશ. ખુદ કરશે તો પેસ્તનજી બાવાને સહવારમાં ફેર પડશે. ખુદ કરેને નાજાં સમજે અને હું એને લઇ આવું ! પેસ્તનજી નાજાને જરા જોશે તો કંઈક સારો સુધારો થશેજી. ”

“ તમારી મજજી હોય તો જાઓજી; ફતેહ કરો, જાહંગીર બા, ” હૈરમજદારએ જણાવ્યું. “ પરવરદેમાર તમારો મદદમાર રહે ! આલો, સાહેબ, હું રજા લઉંછ; રાત પડવા આવીછ. સાહેબજી ! ” આમ કહી પંચકી હૈરમજદારએ પોતાના ધર તરફનો રસ્તો પકડ્યો.

સાંજના સાત વાગ્યા હતા. પેસ્તનજી શેઠ પલંગ ઉપર અછાડ-પછાડ કરતા વ્યાકુલ પડ્યા હતા. નર્સ મીસ સ્ટીમ્પસને જાહંગીરજીના કહેવા પ્રમાણે પેસ્તનજીને સમજાવતી બે ગોળીઓ ગળી જવા અરજ કરી, અને પેસ્તનજી તે ગોળીઓ ગળી રહ્યા પછી બોલ્યા : “ નાજાં-મુઠ, એ, એવું નામ કેમ માદ આવેછ જો !-અરે-જાહંગીર દીકરા, દવા કેટલી પીવડાવ્યા કરેછ-મને-મને ઉધ તો નહીંજ આવતી, જો-બેજન નાજાં આવી કે ? અરે, જો-ના-ના- ” “ બાવાજી, તમેજો આ ગોળીઓ લીધી છે એટલે જાલદી ઉધ આવશે. તમે હવે સાંત થાને સુઇ રહેજી ” જાહંગીરજીએ સમજાવતી કહ્યું.

આ પછી સર્વ આ ઝોરડામાંજ બેઠાં અને પેસ્તનજીનો ટળ-વળાટ અધુજ રહ્યો. આશરે અરધા કલાકમાં ગોળીએ પેસ્તનજી ઉપર અસર કરી; તેવજી હવે ઉધમાં પડ્યા અને જાહંગીરજી ઘુસ્ત ઉપડવા માટે તેમની કસવા ઝોરડામાંથી બેજન સાથે બહાર નીકળ્યા. ત્રેનનો વખત થયો અને જાહંગીરજી ધરેથી સ્ટેશન ઉપર જવા ઉપડી ગયા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હુટની દગલખાણ.

તે રાત્રે ચંદ્ર પુર તેજ સાથે પ્રકાશતો હતો; જેમ જેમ રાત અધતી જતી તેમ તેમ ચંદ્ર પશ્ચિમ દિશા તરફ નીચે ઉતરતો જતો અને અસંખ્ય તારાઓ મનને દીપાવી ઝમક ઝમક રોશનીથી અંધકાર દૂર કરવાને ચત્ત કરતા તે વેળા અંધ જતી ફાસ્ટ ટ્રેન કુદારક મારતી સુરત સ્ટેશને આવી પહોંચી. જાંહગીરજી સ્ટેશન ઉપર ઉતર્યા અને પોતાના માસી જે સુરત મધે ગોપીપુરે રહેતાં હતાં ત્યાં ગાડીમાં બેસી આવી લાગ્યા. ગાડી ગોપીપુરની પારસી દરેહમેહર નજદીકની અહીં આગળ થોભી; ગાડીમાંથી ઉતરી જાંહગીરજીએ પોતાના માસીના બરતું બારણું ઠોક્યું, પણ કશો જવાબ મળ્યો નહીં, એક વાર ફરીથી તેમણે બારણું જેસથી ઠોકી બસ પાડી, પણ કંઈ ઉત્તર મળ્યો નહીં, જવાબ તે ક્યાંથી મળે ? થોડીક પળે જાંહગીરજીએ અચંપા વચ્ચે માલુમ પડ્યું કે બારણુને બહારથી તાળું મારીને બંધ કરવામાં આવ્યું હતું.

“એ શું હશે ? માસીએ તાર ક્યો અને માસીજી ઘરેજ નહીં !” કદાચ માસીજી નાનંને ત્યાં તો નહીં ગયાં હોય ?” જાંહગીરજી પોતાના મન સાથે વાતો કરતા ઉભા, “હા, માસીજી ત્યાંજ ગયાં હશે અને નાનંને સમજાવતાં હશે. ચલ ત્યારે હાલ તુરત નાનપુરે સાહેરના હોટેલમાં હું જઈ અને કાલે સહવારમાં હુંજ તપાસ કરવા નીકળીશ—પણ હા,— નાનં આવશે કે નહીં ? વગર ફોકટનો હું ક્યાં ધકેલામાં પડ્યો.—પણ નહીં, જાંહગીર, તારે હિંમત હારવી નહીં જેમજે. કંઈએ કરી એ છોકરીને એકવાર ફરીથી એના અુર્ગ મલક આપના ઘેરમાં લાવવી જેમજે.”

બડબડતા બડબડતા જાંહગીરજી તેજ ગાડીમાં પાછા બેઠા અને નાનપુરે સાહેરના હોટેલ તરફ જવા નિસર્ચ્યા. જાંહગીરજી પોતાના કામ, સાર, જ્યારે સુરત પધારતા હતા ત્યારે ચારંવાર તેવજી આ હોટેલમાં ઉતારે લેતા હતા અને આજ રાત્રે એકવાર ફરીથી તેવજી અહીં આવી પહોંચ્યા હતા. હોટેલના મેનેજરે જાંહગીરજી શેકને આવકાર આપી હોટેલમાં દાખલ કર્યા. અનેક વિચારોની હારમાળામાં જાંહગીરજીનું મન તક્લીન થઈ ગયું હતું; તેવજી જેમ તેમ રાત્રીનો બાકીનો વખત પસાર કર્યો. પોહો ફાટતાં પવનની લેહકી સાથે જાંહગીરજી ઉપર નિંદ્રા દેવી પ્રસન્ન થઈ અને તેવજી હવે મીઠી હાલમાં પડ્યા પ્રભાત થયા પછી સૂઈનાં કિરણો જાંહગીરજીના

સુવાના ઝોરડામાં પ્રકાશવા મંડ્યાં જ્યારે ચૌદ વર્ષના એક છોક્ર
છોકરા બે વેળા ત્યાં આવી જાંહગીરજીને સુતેલા જોઈ ચાલી ગયા.
ત્રીજી વખત તે પાછો આવ્યો અને જાંહગીરજી આંખો ચોળતા
ઉઠ્યા. તે છોકરાએ ગમરાઈને પૂછ્યું:—“આપનું નામ જાંહગીરજી!”

“હા, કેમ?”

“તમારાં માસીએ આ ચીઠ્ઠી આપી છે.” તે છોકરાએ તુરત
હિસાર વાળ્યો, અને અધીરાઈથી જાંહગીરજીએ તે ચીઠ્ઠી ઉઘાડી અને
નીચે પ્રમાણે વાંચ્યું:—

“મારા વહાલા બેટા જાંહગીર,

“હું ગઢકાલની નાનગી શાયમાં અડીં આવીશ. નાનપુરે
પાર્લિઆ મહોદ્દામાં મારી સહીને ત્યાં રહેલી છું, તેથી દીકરા આજે
આણસ સાથે આવજો ને મને મળી જજો, નાનું માટે કંઈ વાત
કરવીશ.

**લી. દુવાગીર માસી આવાંમહી
દા. ફરામરોઝ”**

“દીક, છોકરા, બેસ હું સાથે આવું છું” ચીઠ્ઠી વાંચી રહ્યા
મહી જાંહગીરજીએ પેલા છોકરાને કહ્યું અને તે છોકરા ઝોરડાની
અહાર બેઠો.

જાંહગીરજી ન્હાઈને તૈયાર થતા હતા એટલામાં એક ખીજ
પારસી ઉતારે ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને જાંહગીરજીને સલામ કરી
તેજ ઝોરડામાંની એક ખુરસી ઉપર બેઠો. આ પારસી કોઈ ગામડીઓ
હોય એમ દીસતું હતું; તે ઇચ્છાપોર યા રાંદેરથી કંઈ કામ સાફ
સુરત આવ્યો હોય એમ જાંહગીરજી ધારતા હતા અને એમ ધાર-
વાનું તેમને કારણ મળ્યું હતું; આ પારસીનો પહેરવેશ કંઈક ગામડીઆના
જેવો હતો. લાત્ર ઇબર સાથ ચુંઈની કસવાળી ડગલી તેજ પહેરેલી હતી.
પગમાં ચાંચવાળા લાત્ર બેઠો, માથે પાવડી, કાને વાળી—એ સર્વ
ઉપરથી અનુમાન થઈ શકતું કે સુરત શહેરની પાસેના ગામડાંમાંના
આ એક પારસી ખેડૂત હોવો જોઈએ.

જાંહગીરજી તૈયાર થઈ ઝરખા ઉપર તાપી નદીનો દેખાવ નિહા-
ળતા હતા, એટલામાં ન્હા અને પાઉં-માખણની “ટૂ” લઈ હોટલનો
નોકર આવી પહોંચ્યો. ટેબલ ઉપર “ટૂ” મૂકી તે નોકર જાંહગીરજીને
બોલાવવા ગયો, પણ જાંહગીરજી વિચારોમાં લીન થયેલા હોવાથી
થોડીક પછી ત્યાંજ ઉભા અને પછી ન્હા પીવા “ઝોરડામાં આવ્યા,
રકાખીમાં આ રેડી હોડ આગળ રકાખી સેવા જાંહગીરજી જાય તેટ-
લામાં પેલા ગામડીઆ પારસીએ પોતાની ખુરસી ઉપરથી ઉઠી

જાંહગીરજીએ જે હાથમાં રક્ષાળી પકડી હતી તે ઉપર જોસથી ૧૨કેઠા માર્યા. રક્ષાળી ભોંય ઉપર પડી અને તેના ચુરેચુરા થઇ ગયા. ખાલું પણ આ ગામડીઆ પારસીના હાથે કકડે-કકડા થઇ ગયું. આ ગામડીઆ અહરથની આવી વિચિત્ર વર્તણૂક જોઈ જાંહગીરજી પહેલાં સ્તબ્ધ થઇ બેઠા, પણ પછી : એકદમ ગુસ્સાથી લાલચોળ બની બોલવા મંડ્યા:—“કેમ, શેઠ, આ પ્રમાણે બેઅદબી કરવાનું શું કારણ? કંઈ જંગલમાંથી આવ્યા છો શું?”

પેલા ગામડીઆ પારસીએ કરો ઉત્તર વાળ્યો નહીં, અને જાંહગીરજીનો ગુસ્સો વધતો ગયો.

“કેમ, કાકા, કંઈ મેંડ-હાડિસમાંથી દોડી આવેલા લાગો છો? મારા સાહેબ, તદન બેવકુફ ગધેડાની માફક શું જોયા કરો છો? બોલોની, એમ કરવાનું કારણ શું? એના પૈસા કોણ ભરી આપશે?”

જાંહગીરજીના બોલવા ઉપર કશું લક્ષ આપ્યા વિના પેલા ગામડીઆ પારસીએ ઇશારત કરી લાંબા લાંબા હાથો કર્યા અને પછી એક હાથે પોતાની છાતી ટોકી. ખરેખર આ કોઇ ગાંડો આદમી હતો શું? કોઇ “મેંડ-હાડિસ”માંથી પલાયન કરી સુરતના સાહેરનાં હોટેલમાં આવી ઘેલી વર્તણૂક ચલાવવાને આ ગામડીઆના નસીબમાં વિધાતાના લેખથી નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું શું? આ પારસી તરફથી કરો જવાબ નહીં મળવાથી જાંહગીરજી વધુ અનુની અને હાંફલા-ફાંફલા બની મોટે સોદે બોલવા મંડ્યા. “મારા સાહેબ, જવાબ આપો, નહીં તો હમણાં મેનેજરને બોલાવી બહાર કઢાવું છું. અહરથની એ શું રીત છે? તમે કોણ છેઓ? એવ જંગલી પારસીઓ મેં મારી જાંદગીમાં કદી જોયા નથી.”

“નથી જોયા તો જીવો હવે,”—પેલો ગામડીઆ અહરથ મુઠમાં હસ્યો અને તેણે હવે જવાબ આપવાને દરસ્ત ધાર્યું: “હો હો! જાંહગીરજી શેઠ, કેમ ઝોળખતા નહીં કે કકડા?” આમ કહી તે ગામડીઆએ પોતાની પાંધડી માથાં ઉપરથી ઉતારી અને વધુ બોલવા માંડ્યું:—“અરે એટલી બધી ખસો શાની પાડો છો? કાવસ કારભારી તે લીંપા તાડીચલાના બાણેજને નહીં ઝોળખતા કે? મારા શેઠ બહેલી ભગત કેમ થઈ જાઓ છો?”

જાંહગીરજી પહેલ્લે જરા ચોકચા અને આ બોલોથી ચકીત થયા; પછી ખુશી થઇ બોલ્યા:—

“અરે નેકળખત, એ શું કહ્યું? એ એમ કરવાનું કંઈ કારણ? અને તું અહીં કેમ આવી પુજો? કાવસજી.”

“એ એમજ! અમારી ખુશી પડે ત્યાં જઈએ ને ખુશી પડે ત્યાં નહીં જઈએ. સમજ્યા કે? સાહેબ.”

“ કેમ, કાવસજીયા. કંઈ સવારના પહોરમાંજ કોપટાં બોપટાં ભરીને આવ્યા છ કે ? એમ ગાંડી-ઘેલી વાત શું કરેછ ? સીધા-પાધરો જવાબ આપોની. ”

“ સીધા ને પાધરો ! કોપટાંને બોપટાં ! ગાંડી ને ઘેલી ! વાહ, જાંઠગીરજી બા, એ બધું કાંથી શીખ્યા ? ” કાવસજી ખીજ પાડી બોલ્યો.

“ કેમ કંઈ ભેળું ખસી ગયું છ કે ? એમ કાંય કરેછ ? કાવસજી, ” જાંઠગીરજીએ ઉશ્કેરાઈને પુછ્યું.

“ તમેને ચીકવવા ! જાઓ, મહેરબાન જાંઠગીરજી શેઠ, આજે આજે પ્યાલાં-રકખીના દુકડે દુકડા આ પ્રમાણે નહીં થતે તો તમે તમારાં માયના મમઈ-સાસુને સીધા પાધરા મળવા એકદમ દોડી જતે ! ”

“ એ બકો છો શું ? કાવસજી. ” જાંઠગીરજીએ સવાલ કર્યો,

“ હા, ખરું કહું છ, જાંઠગીરજી શેઠ, દુકડામાં કહું તો બલા ફિરેસ્તાઓ તમને અહીંથી ઉચકીને બોદાયજી પાસ લઈ જતે ! એ તો તમારાં મોટાં નસીબ કે આ ગાંડો કાવસજી અહીં આવી લાગ્યો ! ”

“ તમારી ભેદી બાપા અને સમજ પડતી નથી. ” જાંઠગીરજીએ જણાવ્યું, “ જરા ખુશાસાથી તો બોલો. ”

“ પેલા વિઠ્ઠલને ઓળખો છ કે ? ” કાવસ કારભારીએ સવાલ પૂછ્યો અને જાંઠગીરજીના એકસમાં કંઈક ફરશાર થયો. “ એ પોણુમા-જાંઠે તમે મારેજો તે માફ છે કે ? ”

“ હા, કેમ ? ”

“ ઠીક ત્યારે; સેવક હવે વીઠ્ઠલદાસના “પરાછવેટ સેક્રેટરી” થયા છ તે માલુમ છેની તમુને ? એ કમખખત પામલ તમારી પુઠે લાગો છે તેનું તમને બાન ક્યાં છે ? આજે ચાહેમાં શું નાંખવામા આવ્યું તું તે જાણો છ ? તમને સાધ કરી નાખવાને ઝેરની - પુડીની પેમે છોકરો લાવ્યોતો તે તમને માલુમ છે ? ”

જાંઠગીરજીનો ચહેરો આ સાંભળતાંજ શીકો થયો અને તેમનું મન ઉચ્છાદમાં પડ્યું. તેવજે ધીમે સાદે સવાલ કર્યો. “ એ તમે કેમ જાણ્યું ? કાવસજી બા, ”

“ અમ કાલનાં તમારે ચાટે એ છટકાં રાખવામાં આવેલાં છે. તમને આંકલેખર જતાં સુરતના સ્ટેશન ઉપરથી વિઠ્ઠલે જોવા એટલે એક ખેડો તાર કરી તમુને દસાવી. અહીં બોલાવી ઝેર દધ મારી નાંખવાનો વિચાર કાલનો આ નાપાક વિઠ્ઠલે કર્યો છ. એને ખબર થયો હતી કે તમારાં માસી સાત આઠ દિવસો થયાં કુમસ ગયા છે, તેથી લામ બેઈ અને બોટા તાર કીધી છે અને તમુને અહીં બોલા-

જ્યા છે. સમજ્યા કે ? એ બરાબર જાણેછ, કે તમે હર વખતે સાહેરના હોટેલમાં જ ઉતરોછ, તેથી સવારનાં પહેરમાં પેલી ચીટ્ટી સાથે—હા, પણ એ ચીટ્ટી પેસો છોકરા લાવ્યો કેની ?— પેલી ચીટ્ટી સાથે મોકલ્યો. એ છોકરા હમણા હોટેલમાં છે કે ? જોવની, એ તો ક્યારનો અહીંથી વળે માપી ગયો હશે. તમારી ચાહેમાં જે જેરનું પુડીકું નાંખવા આપ્યું હતું, તે ચાલાકીથી નાંખી એ છોકરાએ ચાલતી પકડી છે. જો તપાસ કરવી હોય તો આએ જમીન ઉપર પડેલી ચાહેનું એક ટીપું ચાખી જુઓને તમને માલુમ પડશે. ગદ કાલની એ બધી મસલત થતી હતી જે હું છુપાઇને સાંભળતો તો; અને હું આજે તેથી ગુપ-ગુપ આ ફરમાસુ વેશ લઇ સવારનો અહીં આવેલો છું અને તમને બચાવવાની મારી ફરજ સમજી છું. એવા બદમાસ ચંડાળ હિંદુના હાથે ખારસી બન્યાનો જીવ જાય એ મારાથી કેમ જોવાય ? ખરું પુછો તો એ મારો હાંલ શેઠ છે. શું કરું ? પેટને ખાતર એવા કમળત કર્પિણ શેઠને પણ વેઠવા પડેછ, સમજ્યા કે જાગીરજીઆ.” કાવસજીએ સંઘનો ખુલાસો કર્યો અને સર્વ બિના ધીરજથી સાંભળ્યા પછી દિલ-નીરી સ્થિતિ અને ધડકતી છાતી સાથે જાગીરજી બોલ્યા :

“શું એ પાપીએ આવી બદમાસી કરી છે ? અરે ખુદા, એનું શું બલું થશે ? જો એ ખરી બિના હોય તો હું એને માટે જોઈતાં ચગલાં લઈશ. કાવસજીઆ, તમારે સાક્ષી આપવી પડશે; એ પાપીને હવે કંઈ પણ કરી ઠેકાણે લાવવો જોઈએ.”

“નહી જાગીરજી શેઠ, મારું માની એને એવાં નીચ કામમાં મરવા દો. એ કદીપણ શાવવાનો નથી. કોર્ટ—દરબારમાં જવાથી આપણુ ખારસીઓનો ફજોતો બહાર પડે તે ઠીક નહીં, આપ આજે બપોરના અંદાજે પાછા ઉપડી જાઓ તો સારું !”

“હા, કાવસજીઆ, તું ખરું કહે છે” જાગીરજી પોતાનું કપાળ રમાલથી લૂછતાં બોલ્યા : “એ દુષ્ટ દગલબાજ કદી શાવવાનો નથી. તમારા જેવા મદદગાર મને મળે છે તેટલા માટે હું તે પર-વરનો ઉપકાર માનું છું; એ માટે હું કશી દરકાર કરતો નથી. જેખી દુઃખ મારા ઉપર પડશે તે હું ધીરજથી સહન કરીશ. ખુદાની મહેરબાનીથી હું આ પ્રાણુધાતક છટકાંમાંથી છુટ્યો છું અને કાવસજીઆ, એ માટે હું તમારો પણ આભાર માનું છું. આ વિઠ્ઠલ જેવા નીચ પાપી હોંચકારો શાવત્રાંબાજની હું તણખલાં બાર પણ દરકાર કરીશ નહીં, દારણ કે તે દારૂ મારો પાસબાન છે. એ પાપી પોતાની મેજેજ ઠોકડ ખાઇ પોતે ખેદેલા ખાડાઓમાં પડવાનોજ. ઠીક, કાવસજીઆ ત્યારે હું બપોરપછી અહીંથી ચાલી જઈશ.”

“ જો જો, સંભાળથી જજો વળી રસ્તામાં કંઈ એ કમગમ્મત ઉંધું ચતું નહીં કરે ! એ જાણશે કે તમે તો જીવતાજ રહ્યા છો ત્યારે મધિડાંની માફક કંઈ ચાર ચાર પગે કુદશે અને વળી કંઈ નવી બાજુ રમશે. જાંહગીરજી શેઠ, હું જાઉં છું; મને આ વેગ બદલીને નવ વાગ્યામાં એ કમગમ્મતની ખીદમતમાં હાજર થવાનું છે.—પણ જાંહગીરજી શેઠ, મહેરબાની કરી મારું નામ કોઈને જણાવતા ના; નહીંતો ધર્મ કરતાં કર્મ મને નડશે અને હું વગર ફાકટનો નોકરી બોલી દઇશ તો પિડા ! ચાલો, સાહેબજી ! જાંહગીરજી શેઠ, હું રંગ લઉં. ” આટલું કહી કાવસે જાંહગીરજી સાથે “ શેઠ-હેન્ડ ” કરી અને જાંહગીરજીએ કાવસનો એક વાર ફરીથી ઉપકાર માન્યો. કાવસ ત્યાંથી કુચ કરી ગયો અને જાંહગીરજીનું મન વિચારોમાં સુંચાયા કર્યું.

પ્રકરણ ૧૨મું

શિકાર સલામત.

પાપી આદર્શી નિરંતર સુખી રહે છે એવું કોઈએ સાંભળ્યું છે ? હા, કદાચ ક્ષણ બંધુર દુન્યામાં તે સુખ મેળવતો હોય, પણ પેલી અમર દુન્યામાં શું તે સુખ મેળવશેજ ? પાપી વિઠ્ઠલ બહારથી સુખી દેખાતો હતો પણ વિઠ્ઠલનું મન ન સમજી શકાય એવા ઉદ્વેગમાં હાલ પડ્યું હતું.

સુરત શહેરના નાનપુરે મધિનાં એક ઘેરમાં આજ સાંજે વિઠ્ઠલ દાસ કંઈક ઝંખવાણો બની આંમ તેમ ફરતો હતો; થોડીક પણ ખુરસી ઉપર બેસતો અને પછી હી પલંગ ઉપર આડો પડતો; પછી પાછો અકળામણમાં પડી ખુરસીને અડેલી એક બે પળમાં આમ તેમ ડગલાં ભરતો. તેનું હૃદય ચિંતાતુર હાલતમાં જરા સ્થંભિત થઈ ગયું હતું; વિચારોની ઘટમાલાથી તેનું મસ્તક ધ્રુમધ રહ્યું હતું; સસુદ્ર તરંગની માફક એક પછી એક વિચાર તેના મનમાં આવ્યા જતા અને તે મન સાથે નીચે પ્રમાણે બોલતો:—

“આખરે જાંહગીરજી બચવા પામ્યો. એ શીદને બચી ગયો ? આવાં જીવમેણુ ઝેરની અસર એના ઉપર કશી થઈ નહીં. હું તો ધારતો હતો કે એ મરી જશે; પણ મરી ગયો નહીં, આજે અપોરની માડીમાં એ ગયો એમ વેણુઓ કહે છે; આ સાંભળીને મારું શરીર બળી-જળી રહ્યું છે. એ છોકરાએ પેલી પુડીકી બરાબર નાંખી નહીં હશે; હા, એમ હશે ખરું ! હવે શું કરવું તેની ગમ પડતી નથી. હીમજી શેઠને શો જવાબ આપીશ ? એ છોકરો ચંચળ નહીં હો !

હાથ, શીને મારું હૈયું ધ્રુજે છે? જાંઘીરજી આ નાનું બાળને ખરી પ્રીતિથી માહે છે. એ જેમ ફાગરના ફાંકાં મારતો હશે?—જમિયતરામ વૈદનું ઝેરી ઝાસડ એને આપતું હતું—એ શીરમાંએ કંઈ સાંચ લીધી હશે અને જાંઘીરજીને બચાવ્યો હશેજ—અરે, પણ બળ્યું આ મન, જગત્તે શાંતિ નથી પડકતું. હાય! આ કાળજી જેમ ધડકે છે?—શેઠને શા જવાબ આપીશ?—હું ચિત્તને સ્થિર રાખી શકતો નથી. શિકાર છટકી ગયો!—પણ પેલો દોકરો ઠીક માદ આવ્યો છે:—

“હલકાને અહંકાર વ્હાલો, ઠગારાને ફાંસો,
પારધાને શિકાર વ્હાલો, જોગીને વણવાસો.”

હું આ જાંઘીરજીને છોડવાનો નથી. તે દિવસ એ શાવી ગયેલ છે. આજે આ શિકાર જીવતો ધરે ફર્યો છે. પણ હું એને છોડીશ નહીં.—ઠીક, વિઠ્ઠલ, સમય વર્તે સાવધાન—હં! એ કાણુ? હં એ,—”

આ પ્રમાણે મન સાથે બોલતો વિઠ્ઠલ એકાએક મુગો રહી ગયો, અને તેનાં ઝોરડામાં એક હિંદુ છોકરો દાખલ થયો.

“જેમ, વેણીઆ, જમિયતરામ વૈદ આવે છે કે? અને ડાકટર સાહેબ પણ આવે છે કે?” તે છોકરો ઝોરડામાં દાખલ થયો એટલે વિઠ્ઠલે તેને પૂછ્યું.

“હાજી, હમણા આવશે. ડાકટર સાહેબ પરેરા બહાર ધરવા ગયા છે તે રાત્રે સાત વાગે આવશે આમ, એમનો નોકરો કહેતો હતો.”

“ઠીક, પણ વેણીઆ, અલ્યા તે પેલી પુડીકી ચ્હામાં બરાબર નાંખી હતીને?”

“હા, શેઠજી, તે બરાબર નાંખીને હું ત્યાંથી ન્હાસી આવ્યેલ હતો.”

“તેં બીજાનાં ખ્યાલાંમાં તો તે ન નાંખી હોય?” વિઠ્ઠલે શંકા લાવી પૂછ્યું.

“ના, શેઠજી, ના પેલા જાંઘીરજી શેઠનોજ ખ્યાલો હતો તેમાં તે નાંખી હતી.”

“જાંઘીરજીએ ચ્હા પીધી તે તે બાલી હતી?” “ના, શેઠજી, મેં નહોતી બાલી. હું તો પુડીકી નાંખી જીવ લઈને ત્યાંથી ન્હાસી આવ્યો હતો.” છોકરેએ જણાવ્યું.

“હં! ઠીક, હવે છાનો રહે, પેલો કાવસજી આવે છે. માટે એ વાત બોલતો મા હો!”

કાવસ કારભારી ઝોરડામાં એકદમ ઝડપી પગલે દાખલ થયો.

વિઠ્ઠલદાસને તેણે વાંકા ટીકા થઇ સલામ કરી અને વિઠ્ઠલે લગીર હાથ ઉઘો કરી તે સલામ સ્વીકારી.

“ એમ, કાવસણ, પારસલ કરી આવ્યો ? ” વિઠ્ઠલે કાવસને પૂછ્યું. “ વખત બહુ ગાળી નાંખ્યો, અલ્યા. ” “ હા, શેડણ, પારસલ તો ઇસ્ટેશન ઉપર ગાડી ઉભેલી હતી તેમાં બરાબર ચઢાવીને આવ્યો છું, પણ વખત જરા એમ લાગ્યો કે જરા દાઢી બોડાવાની હતી તે ઇસ્ટેશન ઉપર હજમ મળ્યો તે ત્યાંજ બેસી ગયો ને ”—

“ દાઢી મુંડાવાને આટલો વખત ? ” વિઠ્ઠલે તુરત સવાલ કર્યો.

“ તે શેડ આપ મારું બરાબર સમજીને ! હજમ તો કેડો ગામડીઓ મળ્યો તે દાઢી બોડતાં મારા વહાલાને આવડી નહીં ને આ ચાર-પાંચ ચપકા મેળી દીધા; જુઓને, શેડણ, આ લોહી નીકળે છે તે ! ” આટલું બોલી કાવસ કારભારી વિઠ્ઠલદાસ આગળ પોતાનું મોઢું વાકું વાળીને ઉભો.

“ પણ આટલો વખત ? ! ” વિઠ્ઠલે ચીરદાખને પાકું પૂછ્યું.

“ અરે પણ સાહેબ, બરાબર સમજીને !— તે હું ત્યાંથી ઇસ્પી-તાલમે બેચેને થોડો મલમ લઇને અહીં દોડતો આવ્યો, ઇસ્પીતાલ-વાલો ડાક્ટર ”—

“ મર, મેર માંકડા, એ બોટી બોટી વાતો શીદને કરે છે ? ”

“ નહીંરે શેડ હું ખરું કહુંછ. મારી જનોઈનાં સમ !—પણ,—શેડણ પેલો જાંહગીરણ પારસી મરેલી ગામનાં આપણને મળ્યોતો તે આજે અહીંના ઇસ્ટેશન ઉપર આવેલો હતો. ”

“ અહં ! હં, તેનું શું ? ” વિઠ્ઠલે અધીરાધથી પૂછ્યું.

“ તે જાંહગીરણ ઇસ્ટેશન ઉપર કોઈ ફાજદાર-જમાદાર સાથે વાત કર્યો કરતો તો ને ફાજદારને કંઈ લખાવતો તો. ” કાવસને આ બોલો સાંભળ્યા પછી આ વિઠ્ઠલના ચહેરાનું રૂપ બદલાયું; તે જરા લાલચોળ થયો; તેના કપાળ ઉપર કરચલી વળી અને તેની આંખો વિકળ વાઘની ચક્ષુ માદક ચળકી રહી; તેણે ગભરાટમાં તુરત પૂછ્યું:—“ હં ! તે શું લખાવતો હતો ? ”

“ એ બધા ઉભા હતા અને જાંહગીરણ શેડ તમારું નામ લખાવતા હતા, મેં ફાજદારની રૂબરૂ જાંહગીરણને પૂછ્યું કે ‘ મારા સાહેબ, એમ કોઈ અહરચના નામો શા સાર પોલીસને આપોછ ’ અને તો એમણે કોહું આપ્યુંજ નહીં ને હું તો પછી ત્યાંથી ચાલી આવ્યો. ” “ હશે કાવસણ હશે ! નામ આપે કે ન આપે એમાં આપણને શીદને ગમરાયું ? એ ફજનો એવી લુઆઈજ કરતા શરે ! એ જાંહગીરણ સારો આદમી નથી હો ! હતો. કરશે તે બરશે. ”

" શેઠ, હવે હું ત્યારે ઘેર જાઉં છું સવારમાં વહેલો આવશ. "

" ઠીક, વહાણમાં જલદી આવજો. " વિઠ્ઠલદાસે હુકમ કર્યો અને કાવસ કરબારી ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો. તે ઓટલાની સીડી ઉપરથી ઉતરતો હતો, ઓટલામાં જમિયતરામ વેદને કાવસે દરથી આવતો જોયો, આથી તે થોભ્યો અને જોયો જમિયતરામ આવી પહોંચ્યો કે કાવસે લાંબા હાથ કરી સલામ કરીને જણાવ્યું: " નમસ્કાર ! જમિયતરામ મહારાજ, નમસ્કાર ! તમારાં નામોપર ફીટકાર ? "

" એ ચોં હેડ્યો ? કાવશજી, " જમિયતરામે સવાલ કર્યો.

" સેવકના બંગલે પેટની પૂજા કરવા ! ' આટલું બોલી કાવસ નીચે પ્રમાણે મન સાથે બડબડતો ઉતાવળે પગલે ચાલવા લાગ્યો. -

" એ કોણ જાણે ક્યાંથી બરાબા છે ? મારો વિઠ્ઠલ શેઠ તો તદ્દન ઉલ્લુ છે. હું જે કંઈ અસ્તમ-પસ્તમ સમજાઉં છું તે એ માની લેજી, પણ છે તો બડો કાવત્રાખાજ ઉઠાવગીર ! એ તો જમિયતરામ કહે તેમ મારી સાથે રાશ ઠીક આવે છે તે જે કહું છું તે માનેજી; લેવ-હમણા એ જમિયતરામ ખોદાયજીનો દીકરો થઈને આવ્યો હોશે ? કંઈ વેદપણું કરશે, કંઈ જાદુમંત્ર કરશે અને કંઈ જોશીપણું ચલાવી એના બપાવાના બાપના ગ્રહો જોશે ! એ કમળખતો કોણ જાણે ક્યાંથી ફુટી નીકળ્યાજી ? "

આ પ્રમાણે બડબડતો તે આગળ ચાલ્યો થોડેક છોટ તે ગયો. ઓટલામાં અંગ્રેજી પોશાકમાં સજ થયેલા એક શીરંગી ગ્રહસ્થને આવતાં તેણે દીડો પેલા શીરંગી ગ્રહસ્થે નજીક આવતાં કાવસને કંઈ પુછ્યું; પણ કાવસે બગબગત થઈ ચાલવા માંડ્યું.

અંધરે કાવસ મિસ્ટર વિઠ્ઠલ ધરકુ હય ક્યા ? અરે સુનતા નાહી રે ? -એમ-શીટ-શીટ. "

" હં હં ! કોણ ડાકટર સાહેબ ! ડાકટર સાહેબ ! પરેશ સાહેબ ! " જાણે ઉધમાંથી જાગૃત થઈ અચાંખમાં ગરકાવ થયો હોય એવું ડોળાવાલી કાવસ સ્થિર ઉભો રહી બોલવા માંડ્યો.

" અરે પિયાનતા નાહીરે ? છે ! -આપુન તુમકો પુચના હયરે સેટ વિઠ્ઠલ ધરકુ હય ક્યા ? "

" હા, હા, શેઠ વિઠ્ઠલદાસ ઘેર છે; બેઠા બેઠા માખ મારે છે ! "

" માખ મારેય ! એ કીયા કરતારે ? "

" તોડહું તાર ! " જાઓ, જાઓ, શેઠ મીલેગા જલદી જાઓ. "

આટલી વાત કરી તે બન્ને જુદા પડ્યા. ડાકટર પરેશ વિઠ્ઠલદાસના ઘેર તરફ ચાલ્યા અને કાવસે થડે કસેજે બડબડતાં હુસુક હુસુક હાડ્યા માંડ્યું: -

“ એ વળી દેડનો ખાધો માફ માથું ખાસ આવ્યો ’ તો ! એ વળી એની બધી પતરાણ એવી દેખાડતે કે રાતના બાર અહીંજ વાગી જતે ! ચલ-દીકરા કાવસ, હવે પેટની પૂળ કરવીજ; જલદી ચાલ મારા બાપ ” કાવસજ હવે ઝડપી પગલે ચાલી પોતાને ઘરે આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

દુષ્ટના દોસ્તો.

મુંબઈના જાણીતા જમિયતરામ વૈદને તમે કદાચ ઓળખતજ હશે. મહોબતખા નાળબંધે એમની દુકમાં ઓળખ આપી છે; મહોબતખાને આ વૈદનો પત્તો મુંબઈમાં મળ્યો નહોતો અને તે ક્યાંથી મળે ? મુંબઈથી ન્હાસી આવી સુરત મધે જમિયતરામ મહારાજે આપધાલ્ય ઉંઘાડ્યું હતું, દેશી વૈદકશાસ્ત્રનો એમને પાકટ અનુભવ હતો એમ કહી લોકોને તે ખાત્રી આપતા હતા; વળી જ્યોતિષ વિદ્યાની બારાખડીથી વૈદ જમિયતરામ વાકેફ થયા હતા અને આથી તે પોતાને એક “જોશી-વૈદ” તરીકે ઓળખાવતા હતા. એવણુ સર્વને જણાવતા હતા કે પહેલ્લે દર્દીની જન્મોત્તરી તપાસ્યા પછી તે દર્દીનાં દુઃખ નિવારણુ અર્થે જોઈતી દવા તે આપતા; ટપકો જોઈ તે પુરત જાણી લેતા કે બિમાર આદમી થોડા દિવસો આ દુન્યામાં કાઢી શકશે કે નહીં. જો તેમનું જ્યોતિષ જ્ઞાન એમ દેખાડતું કે દર્દી પાંચ-છ દિવસો યા પાંચ-છ મહિનામાં મરી જશે તો પછી દવા આપવાને તે જરા બેદરકાર રહેતા ! એમના વડવાઓના પુસ્તકાલયમાંની કેટલીક જ્યોતિષ શાસ્ત્રની ચોપડીઓનો તથા વૈદક-વિષયક પુસ્તકોનો તેમણે બારીક અભ્યાસ ખાટલે પડી ક્યો હતો એમ મગરરી સાથ તે સર્વને જણાવતા હતા. આ તો જાણીતી બિના હતી કે વિઠ્ઠલ આ “જોશી વૈદ”ની સલાહ તારંવાર લેવાને ચુકતો ન હોતો; વળી વિઠ્ઠલ પોતાનાં પ્રાપિષ્ટ કામો એક ફીરંગી ડોક્ટરની મદદ વડે સિદ્ધ કરવાને હંમેશા તત્પર રહેતો હતો.

આ ફીરંગી ડોક્ટરનું નામ ડૉ. પરેરા હતું. તેણે અંગ્રેજી છ ચોપડીઓનો અભ્યાસ મુંબઈની વિખ્યાત સેન્ટ ઝર્વિઅર સ્કુલમાં ક્યો હતો; એમના બાપા દરજ્જો ધંધો કરતા હતા, પણ તેને આ ધંધો પસંદ ન પડવાથી ઘરે બેસી વૈદક-સંબંધી ચોપડીઓ વાંચવાને

તેણે દરસ્ત ધાર્યું હતું. "મૈટીરીઆ મૈટિકા"ના (ઔષધના ગુણ અને ઉપયોગ સંબંધી શાસ્ત્ર) પુસ્તકમાંના યોડાંક પ્રકરણો તેણે વાંચ્યા હતા. વળી "એન્ટોમિ"ની (શારીરિક શાસ્ત્ર) ચોપડીમાંથી યોડાંક પ્રકરણોનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને પછી ચિકિત્સાની એમ. ડી. ની ડીગ્રી મેળવવા મુખ્યધેશી તેણે અરજી કરી હતી. મારવાડીને ત્યાંથી બ્યાજે યોડાંક રૂપિયા કઢાવી આ કહેવાતી માનવંત પદ્ધતિ મેળવવા તેણે તે વાતચીત હતા. ધરે બેઠા એમ. ડી. ની ડીગ્રી એને એનામત કરવામાં આવી અને પછી એ પોતાને ડૉક્ટર પુરેરા તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યો. મુખ્યધેશી મધે એક વેળા એના હાથે ઉંટ-વૈદ્ય થઈ જવાથી એના મિત્રનું મરણ નીપજ્યું હતું, તેથી ગમડામને તે શુરત આવેદ અને ત્યાં તેણે પોતાનો "મેડિકલ હાલ" પ્રુક્ષો મેળ્યો હતો.

આ બંને અર્ધ-હકીમો વિકૃલ્લદાસને ત્યાં રાત્રે આશરે સાત વાગે આવી પહોંચ્યા હતા, જ્યાં નીચે પ્રમાણે કંઈક તકરાર ચાલી રહી હતી.

"એ જાંઘીરજી બચી ગયો ! જમિયતરામ મહારાજ ! " વૈદ જમિયતરામ ઓરડામાં દાખલ થયો કે વિકૃલ્લે જણાવ્યું. "આ કંઈ જોવું તેવું દુઃખ અને અપમાન નથી ! આથી હું હવે ચિંતામાં પડ્યો છું."

"તમને મારું ઓસડ રચ્યું નહીં એટલે હું શું કરું ? અમેા જોશી-વૈદોતું તો તમેા માનોજ નહીં. મારી દવા હટ દહને એ જાંઘીરજીનો નિકાળ કરતે" જોશી જમિયતરામે ઉત્તર વાળ્યો, "હો, એ તમારોડોડટર સાહેબ પણ આવ્યો. હવે એને પુછો કે આનું કારણ શું ?"

ડૉક્ટર પુરેરા દાખલ થયા અને વિકૃલ્લે તેના સામું તિરસ્કારની નજરથી જોઈ કહ્યું. "એ ડૉક્ટર, તુમકો હવે શી નહીં મીલેગા !"

"છે ! આપુન અંગતાજ નહીરે, મિસ્ટર વિકૃલ્લ; તુમ બન્યા લોક અધિસાજ આહેઃ અમ પિયાનતા બરાબર ! " ડૉ. પુરેરાએ દમમાંજ જવાબ આપ્યો.

"તુમને અધસી-કધસી દવા આપીઆ કે આ જાંઘીરજી મર નહીં ગયા !"

"ક્યા બોલતા રે ? મર નહીં ગયા ! તુમને દવા બરાબર ડાલા નહીં હોયગા. અમને ઔટ બરાબર દવા દીઆ ચા રે !"

"શી દવા આલી હતી ?" જમિયતરામે વચ્ચે મિનનમાં પૂછ્યું.

“ અધરે ! તુમકો ઇંગ્લીશ દવા માલુમ નાહી. ચુપ ખેડો; ગડબડ મટ કરો ! ”

“ પણ હિંમત હોય તો કહેને શી દવા આલી હતી ? ” જાનિયતરામે ફરી સવાલ કર્યો.

“ સિટ્કનાદન ! તુમકો માલુમ હય ? દેખા હય કોઇ દીન ? ” ડૉ. પટેરાએ ગુસ્સામાં વળતા પશ્ચાત્તુ.

“ ચિકુલદાસ, આવી દવા વૈદક-પુસ્તકોમાં નથી. ” જાનિયતરામ મહારાજે દોઢ ચતુર ચઇ જણાવ્યું. “ આ નામનું આપધ દુન્યામાં હશે પણ નહીં. એ શીરંગી આપણને ધૂતવા આવ્યો છે. એ છેતર પીડી કરે તે મારી આગળ ન આવે. ”

“ છે ! અધરે, તુમ ગુપ-ચુપ ખેડો. તુમકો કુચ્છ માલુમ નાહી, આવ તુકા સાંગતેરે, આપુન તુમકો બોલતારે બંચમે મટ બોલો ! તુમકો કુચ્છ-કુચ્છ નાહી માલુમ ! ”

“ અરે શીરંગી સાહેબ, આમ આંકુળ વ્યાકુળ ના બનેા; તમને સર્વ માલુમ છે તે જાણ્યું હવે ! આમ શુદ્ધિનો ચમત્કાર દેખાડી શીદને છેતરો હો ? ” જાનિયતરામે ‘ આવ પડોસણુ લઢીએ વાળી વાત ’ પ્રમાણે મર્મ વચન કહી સંજળાવ્યું.

“ એઇ, તુમારે બોપકુખી ઇંગ્લીશ દવામે હમ માર દાક્તારે ! પુસીક એસીડ (Pepsic Acid) તુમકો ઓર તુમેરા બોપકુ બોપકુ પિલાયા તો સાચ હો બતારે; કુચ્છ માલુમ ? ”

“ બહે; તમારી પાસેજ આપધો છે એમ નહીં સમજવું હો ! તમારામાં શુદ્ધિને જ્ઞાન જરાએ નથી અને આમ ખોટી ગડબડ શીદને કરતા હશે ? ”

“ છે ! યુ સ્ટરૂપિડ ટુલ ! કયા બોક્ષતા રે ? તુમારા સીર તોર દાક્ષેગા ” આટલું બોલી ડૉ. પટેરાએ પોતાની લાકડી ઉંચકી; ચિકુલદાસ તુરંત વચ્ચે પડ્યો અને આ શીરંગી ડૉક્ટરને સમજાવી ચિકુલદાસે મંડ્યો:—

“ તુમ ત્યાં ગડબડ ના કરો; તુમ તુમારે દવાખાનેમાં જાઓ. હમ તમારી ફી આપી દઇમે. ડાક્ટર સાહેબ જાઓ. તુમ સારા માણસ ચઇ અઇતી અઇસી ગડબડ કરતે એ ઠીક નહીં લગતા. ”

ડૉ. પટેરા દોષાવેશમાં બડબડતો ત્યાંથી ચાલી ગયો અને જાનિયતરામને શિખામણ આપતો ચિકુલદાસ ખેડો. “ જાનિયતરામ મહારાજ એ શીરંગીને નહીં છેડીએ હો ! એ તમને અર્તજ સ્વર્ગાસી બનાવતે. એ મદિરા પીને આવ્યો હતો, હું વચ્ચે પડ્યો તે મેં ઠીક કર્યું, નહીં તો તમ કુણુ મોતીદ ! ”

“અરે સ્વર્ગવાસી બનાવ્યા બનાવ્યા ! આપ શું ખોલો છો ?” જમિયતરામ હવે પોતાની જ્યોતિષ વિદ્યાના આધારે કહેવા લાગ્યા. “મારી જન્મ પત્રિકા મેં જોઈ છે; સ્વામી શની ઉચ્ચનો થઈને પાંચમાં શુભ ભુવનમાં તુળા રાશીમાં બેઠો છે અને તેને બુધ તથા શુક્રની દષ્ટિ છે, એટલે માફ આયુષ્ય ધણું લાંબુ થવાનો સંભવ છે.”

“તેથી તમે આ શીરંગી સાથે કહ્યો કરવા બેઠા શું ? વિકુલે બુદ્ધિ, “મહારાજ, કેમ ભુલી ગયા ?—સમય વર્તે સાવધાન !”

“ખચિત આ શીરંગી કશું વૈદક જ્ઞાન ધરાવતો નથી અને ખોટી ખોટી વતો કરે છે તેથી મને ખોલવું પડ્યું, એ શું ઝેરી ઔષધ આલે ? ! હું મારી ફાકી કોઈને આહું તો હટ દઈને તેનો નિકાળ થઈ જાય; ક્ષેત્રના મુળ અને ઝેરી કચુરો આ બંનેનું મિશ્રણ કરી ચોક્કસ બીજ દેવા બેળું તો એક બે પગમાંજ નાડ નબળીને ધામી પડે, આપ્તો બહાર નીકળી આવેલ માત્રુમ પડે. હાથ પગની નસો ઉડી આંકડી આવે, જડયું ખીડા જાય ને પછી થોડી પળમા તે મરવા પડે અને હટ દઈને મરી જાય !”

“હો ! આમ ? ત્યારે, મહારાજ તમારું ઔષડ્ય વાપરવું હતું.” વિકુલે પાપી વિચાર જણાવ્યો. “બીજ વેળા કંઈ યુક્તિ રચી એ બાંહજીરજીને અન્ને ખોલાવી એનો છેડો લાવીશું.”

“જીવો, વિલકૃદાસ શેઠ, હું કામ કરીશ તે પાકું કરીશ. પહેલે ક્યા નક્ષત્રમાં ઔષધ આપવું તે હું તપાસીશ; તમને ખબર હશે કે સલ્લખા મળી સત્તાવીશ નક્ષત્રો છે.—આપણે કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં આ કામ આરંભશું તો ફતેહ મળશે.”

“હીક ત્યારે જમિયતરામ મહારાજ બીજ વેળા હું જરૂર તમારી સલાહ લઈશ. તમે હવે પધારો. હું શાકથી ખિન્ન થઈ ગયો છું અને હાલ મારા મનને શાંતિ નથી.”

“હા, વિકૃતદાસ શેઠ, આપને શાંતિ નથીજ એમ રૂડાં જ્યોતિષ શાસ્ત્રના બળથી હું કહી શકું છું. હાલ તમારો નબળો મંગળ ખીડાકારક છે, માટે રાત્રી, ગ્રાંથુ, વસ્ત્ર, ગોળ વિગેરેનું દાન કરેલું એટલે શાંતિ થશેજ.”

“હીક ત્યારે, આવતી કાલે હું કંઈ પણ દાન કરીશ, આપને માટે પણ કંઈક મોકલીશ. જમિયતરામ મહારાજ આવજો હો !” વિકુલે જણાવ્યું અને તે પલંગ ઉપર જઈને સુતો.

રાત્રીનું વાણું પણ તેણે નહોતું કર્યું. તેનું મસ્તક મરમ થઈ ગયું હતું; મેંકડો વિચારો તેનાં નબળાં બેભાંમાં રમતા હતા; વિચારોની પરંપરાએ તેના અંતરમાં ગભરાટ ઉત્પન્ન કર્યો હતો; તેનાં

એમાં ઉપર નિરાશાના મિઠનો જણાતાં હતાં; તેનું હૃદય તેને ડંખતું હતું, અને પલંગ ઉપર આમ તેમ પછાડા મારતો તે પડ્યો હતો. મધ્યરાત થવા આવી હતી. તેને ઉંઘ આવીજ નહીં; અને બ્યારે નિંદ્રા એના ઉપર મધ્યરાત પછી પ્રશન્ન થઈ ત્યારે બચકર સ્વપ્નાના બિહામણાં હુમલાઓએ એનાં નખળાં બેગળે ચાકરી નાંખ્યું. આ પ્રમાણે તે દિવસની રાત્રી વિકૃત દુઃખરથી કાંટાના બિહાના ઉપર પસાર કરી.

પ્રકર ૧૪મું.

મહોપતપાનો મિત્ર.

ખરી બિના છે કે બલા અને સદગુણી આદમીનાજ દુસ્મનો વધુ રહે છે; જેમ મીઠાં ફળોથી લાઢલાં ઝાડો ઉપર લોકો પથરો પુબળ ફેંકે છે તેમ નેકીના સુંદર શણગારથી લાઢલા મનુષ્ય ઉપર મુરા ઘાતકી બદમાસો અદેખાઈ અને કિનાનો વરસાદ વરસાવે છે. પણ ઇશ્વરની જ્યાં કૃપાદષ્ટિ હોય છે ત્યાં કર્મચંડાણો ઉંઘા વળે છે. કિરતારની કૃપાથી જાંહગીરજી દગલબાજના છટકામાંથી છટકી ગયા હતા, અને તે અશુભ દિવસેજ અંકલેશ્વર પાછા શ્યાં હતા. કાવસ કારભારીની સલાહ પ્રમાણે બપોરની ત્રેનમાં ઉપડી તેવણ અંકલેશ્વર આવી પહોંચ્યા હતા. એજન તથા પંચકી હોરમજદાર રૂડા સમાચાર સાંભળવાને ધણાં આતુર હતા અને તેઓ બને નાનનાં તથા જાંહગીરજીની પધરામણીની કાગને ડોળે રાહ જોતા બેઠા હતા. તેઓને કશી ખબર ન હોતી કે જાંહગીરજી સાથે દગો રમવામાં આવ્યો હતો અને તેમનો કિંમતી બ્યારો પ્રાણ જોખમમાં પડ્યો હતો. તેઓ એમ ધારતા હતા અને આત્રીથી માનતા હતા કે આ ધીરજવાંત અટપટીઆ અને ચાકાક જાંહગીરજી કાંઈએ કરી નાજનને અંકલેશ્વર લેતા આવશેજ; પણ મનુષ્ય ધારે છે શું અને ઇશ્વર પાર ઉતારે છે શું? ઇશ્વરની ગતિ ઇશ્વરજ જાણે છે.

જાંહગીરજી ઉદાસ ચહેરે અને આશા ભંગમાં ગરકાવ થયેલ હૃદય સાથે ધરે પાછા શ્યાં અને એમને એમલા આવતા જોઈ પંચકી-હોરમજદાર શોકાતુર થઈ બોલ્યા:-

“ કેમ જાંહગીરજી બા, પેલી નાપેકાર નહોંજ આવી કે? હરે એવી ના શરમાન છેકરીને મરવા દેઓજ.”

“ દસ્તુરજી બાવા, થોભો, હું બધી હકીકત જણાવુંછ, જરા થોભોજ. પણ દસ્તુરજી બાવા પેસ્તનજી કુવા હાલ કેમ છે? ”

“ખુદાના હુકમથી ઘણા સારી પેઢે છે.” હોરમજદારએ જણાવ્યું.

‘હીક, શુકે ખુદા !’ આટલું બોલી જાંહગીરજી કપડાં બદલવા ગયા. અને વ્હાલું એક કપ પી જાંહગીરજી સર્વ હકીકત પંચદી હોરમજદાર આગળ કહેવા બેઠા. હોરમજદાર આ સાંભળી ગુસ્સાથી તદ્દન તપી ગયા; જે વિકૂલ આ વેળા એમની નજદીક હતે તો કંઈ ખુદે પરિણામ આવતે. ખુની આખ્યો સાથ તેવણુ જોવા લાગ્યા અને પછી ગુસ્સાથી બોલવા મંડ્યા.

“એ પાપી ચંડાળને તમે ખોલીસના હાથમાં આપોજી. એવા કમખખત કસરવેજ કાવત્રાંબાજને ગરદન મારોજી. તમે લોલી દોરી હવે ના રાખો, જાંહગીરજી આ એ તમને વધુ તુકશાન કરશે; એને હવે પકડાવો. એ મુજી મારી આગળ હોય તો એનો ટોટો પીધી લોહી પીવું તો પણ મને પાપ નહીં લાગે ! એવા નાપેકાર બદમાસના નામ કિપર ધ્યાનત હોજો ! એવા કમખખત ચંડાળની પડતી આવજો ! ઓ દાદર ! આવા લુચ્યા પાપી કિહાવગીરને કેમ શિક્ષા નથી થતી જો ! જાંહગીરજી આ, મારું માની તમે હવે કંઈ પગલાં ભરો; નહીં તો જરૂર એ તમને દુઃખ આપશે. અરે, એને ગરદન મારોજી. બસ, એને—”

“દસ્તુરજી આવા, એટલા બધા તમે ગુસ્સે થઈ ના બોલો; કંઈ નહીં ધીરજ રાખો.” જાંહગીરજી વચ્ચે બોલી કહ્યા. “ખુદાનું આહવું હશે તો કંઈ સારું જ થશે. મારાં નસીબમાં એવો વખત પસાર કરવાનો હશે તે પસાર થયો છે. સયુરીનાં ફળ મીઠાં છે; દસ્તુરજીઆવા, એમ ફરિયાદી માંડી હું ફજોતો કરવા માંગતો નથી. લોકો ઠૂકા કરી અમારાં કુટુંબની બદગોઈ કરશે અને આથી મારા પેસ્તનજી આવડને ઘણું દુઃખ થશે. આ કિછાણલી નાફરમાન જાંકરીને લગતી વિગતો છાપામાં આવે એ કંઈ સારું છે ? નહીં, દસ્તુરજીઆવા નહીં; એમ લોકોમાં અમારી હસી નહીં થાય તો સારું.”

“અરે દુન્યા છે; દુન્યાનાં લોકો તો બોલશેજી.” દસ્તુરજીએ જણાવ્યું, “દુન્યાનાં મોઢે કંઈ નાણું દેવાયજ કે ? એ નાપેકાર વિકૂલને શિક્ષા થશે તોજ એ મુજી સીધો પાધરો થઈ કેકણે આવશે. શું ? સમજ્યા ? જાંહગીર આ.”

“હા, દસ્તુરજી આપ, તમે કહોજી તે એક રીતે ખરું છે, પણ હું અમારો ફેસ્તો અને ફાર્સ લોકોને દેખાડવા ઇચ્છતો જ નથી. હું તો એવી કમેદમા હંમેશા રહું છું કે પરવરદેગાર ખુદા-એને તેમના ફેજે પહોંચાડી તે સાહેબ પોતાનું નેક કામ કર્યાજ કરશે.

“ત્યારે તો જેમ તમારી મરણ!” દસ્તુરજી હવે જરા ઠંડ થઈ બોલ્યા, “હું તો એમ કહું કે બુઝાએને આપણી આગળથી નહસાડી દૂર કરવા અને જે તેઓ નહીંજ નહસે તો તેમના પાછી જીવને આ દુન્યામાંથી નહસાડી દૂર કરવા. એ તો હવે બા, તમારી ખુશીની વાત છે.” હોરમજદાર દસ્તુર બોલી રહ્યા એટલામાં બેજન ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને હોરમજદારએ તેને સવાલ કર્યો:

“બેજન, પેસ્તનજી શેઠને દુધ કંઈ આપ્યું કે?”

“હાજી આપ્યું.” બેજને જવાબ આપ્યો અને જાંઘીરજી તરફ બેઠા તે કહેવા લાગ્યો:-

“જાંઘીરજી શેઠ, સહવારના બાવાજી ઉઠ્યા ત્યારે તમારે માટે પુછતા હતા તેથી મેં જણાવ્યું કે જાંઘીરજી બજારમાં ગયાજી; પછી એવણે તમારે સારું પુછ્યુંજ નથી. આજે બપોરના તો ધણી સારી રીતે વાત કીધી; મહોબતખાં હકીમ સાહેબ સાથે તો હસી હસીને કંઈ વાત કર્યા કીધી.”

“હા, આજે મારી સાથે પછુ કેવી મજેની વાત કીધી બે.” દસ્તુરજીએ ટાકુકો પુર્યો. હકીમ સાહેબ ધણી “હુશિયાર લાગેજી બે ! આજે આખો દહાળો કંઈ ખજી દવા બનાવવામાંજ હકીમ તો રોગપ્રેક્ષા છે; હમણા તો બજારમાં કંઈ એસડ લેવા ગયાજી.”

“આલોની, ત્યારે હું પેસ્તનજી બાવાને જરા મળીને વાત કરું” જાંઘીરજીએ જણાવ્યું અને તેઓ સર્વ પેસ્તનજીના ઓરડા તરફ ગયા.

મહોબતખાંની દવાએ પેસ્તનજી શેઠની તબિયત ઉપર ધણી સારી અસર કરી હતી; ગઈ રાત્રે તેવણુ સારી પેઠે ઉઠ્યા હતા, અને તેમણે બપોરના દુધ-કાજી લઈ સર્વ સાથ ખુશી થઈને વાતો કીધી હતી. મહોબતખાં તેમને માટે એકાદ બનાવવા સારું ગાંધીની દુકાને બેઠતાં વસાણાં લેવા ગયા હતાં. બજારમાં એક ગાંધીની દુકાને ઉભો રહી તે વસાણાંની તપાસ કરતો હતો, એટલામાં સોળ-સત્તર વર્ષના એક છોકરાએ તેનાં ખભાં ઉપર હાથ મૂક્યો. મહોબત જરા ચોંક્યો અને શરીરે જુલે છે તો તેણે પોતાના માનીતા દેસ્ત હીરા હરામીને એક નાની ‘ટુંક’ હાથમાં પકડી ઉભેલો દોડો. હીરાએ તુરત પ્રશ્ન કર્યો.

“કેમ, મહોબત મરી-મસાલો લેજી કે?”

“કેણુ? હીરા?—મારું તું અહીં ક્યાંથી આવ્યો?”

“ક્યાંથી આવ્યો? તારે ગામથી. કેમ બચ્યા વિસરી ગયો?”

“શું વિસરી ગયો?” મહોબતે પુછ્યું.

"મેં તને થું કહ્યું હતું? મેં વચન પાળ્યું કે નહીં? મેં તને કહ્યું તું કેની કે હું તારી પુરે આવવાનો અને ફરે આવવાનો?" હીરાએ સમઘોડી કરી બાંધ્યાં.

"પણ તારા મામને મમઈ બાબુરો તો હું કહેલું તેમ તારા મામને-બામણ કરી નાંખશે."

"અરે એ લોકોને એવું ઉધું ચતું સમજાવ્યું કે બોલને વાત નહીં!"

"પણ તું એ લોકોને બરાબર કહીને આવ્યો છે કેની?"

"હોવે, સાફ સાફ કહીને આવ્યો છે નોકરી માટે હું અંકલેશ્વર નાંકું છું."

"થું? નોકરી માટે?" મહોબતે સવાલ કર્યો.

"અરે હા, ગધેડા, નોકરી માટે. તુંજ નોકરી કરે ને હું થું નહીં કરું? હવે કંઈ નાનો પુરો હું કે? મારાં મમઈ કહે તેમ સત્તર વર્ષનો ગોધો!"

"પણ તુને અહીં કોણ નોકરી આપવાનું છે?"

"તારો કાકો! જસ, હવે છાહેરી ના કરની! ચાકરી કરે તો આખરી મળે કેની?"

"અહો! હીરા તું તો હવે શિલસુદ્ધ થઈ ગયોછ." મહોબતે ટકોર કરી.

"કેમ, મહોબત કંઈ કમખખતી આવી છે કે? વળી મસ્કેરી કરવા લાગ્યો?" આમ કહી હીરાએ પોતાના દગલાની ડોર આગળથી ટાંકણી કાઢી ગવ્ય દેતી કે મહોબતખાંના બરડામાં બોંકી દીધી; મહોબતખાં ફડફડ્યો અને હીરાને મારવા જતાં અટકી જઈને તે આવ્યો;

"એ હીરા તારી મસ્તી નહીં છોડવાનો કે?"

"મારાં મમઈ કહે તેમ રોજ કરતી કરું તો મસ્તી છોડાય કેની? કરતી કરતો તો ડોશી થયો તે હવે દોસ્ત મારા મસ્તી કેમ છોડાય? સમજ્યા? મહોબતમિયાં."

"ચલ, જરા મુંગા મુંગા ઉમો રેહ; અને આ સધળાં વસાણાં બરાબર જોઈને લેવા દે, પછી બધી વાત કરશું." આટલું કહી મહોબતખાંએ પાંચ છ જાતનાં વસાણાં તપાસી ખરોદ્યાં અને બંનેએ દુકાન આગળથી ચાલવા માંડ્યું.

"હીરા તું આજે રહેશે ક્યાં?" મહોબતે પુછ્યું.

"તારા ઘેરમાં; વળી બીજે ક્યાં? કેમ, તારી દોસ્તી એવીજ કે? " ક્યારનો સ્ટેશન પર ઉતર્યોછ ને તુને અને તારા ઘેરને શોધતાં

શાધતાં યાકી મયો અને સારાં નસીબે બબરમાં મમરા-સેવ લેતો. વિચાર કરતો હતો, એટલામાં મેં તુંને અહીં ગાંધીની દુકાન ઉપર ઉભેલો જોયો કે હું કપ કીતો કે તારી આગળ દોડી આવ્યો. તું ક્યાં રહેલું ? પેલા જાંહગીરજીને ત્યાંજ રહેલું કેની ?”

“હા, પણ તુંને કેટલું પારકાને ત્યાં કેમ લાઈ જવું ?” “હો હો ! જાંહગીરજી શેઠ પારકા શાના ? મારાં મામાને ત્યાં આવી ધાનસાક કબાળ મટગટાવી મયા ને વળી પારકા શાના- ચયા જો ! હું તો તારી સાથેજ આવવાનો અને જાંહગીરજી શેઠને મળવાનોજ.”

“ચલ, ઠીક; ચાલ ત્યારે મારી સાથ.”

“હવે કેવો ડાહી માયનો ડાહ્યો દીકરો થઈ ગયો ! ખુદા તુંને સલામત રાખી ઉડા મારમાં નાંખે !”

“કેમ, એ હીરા, ફારો કે ? હવે ધાલ તારી જીમમાં કાંટા અને જરા બરાબર ખોલ.” મહોબતે જણાવ્યું.

“યાર, હું ક્યાં ફારોજ ? કેમ, કંઈ અંકલેશ્વર આવ્યો તે આંખેથી નહીં દેખાતું કે ? લીલા કાચના ચસ્મા પહેર, ચસ્મા !”

“બસ, હવે તારો લવારો બંધ કર અને મુગો મુગો ચાલ.”

“મુગો ચાલશ તો મ્હેા વાસ મારશે ને તે પછી તુંનેજ સુંધવું પડશે.” હીરાએ ગંભીર થઈ જણાવ્યું; મહોબતે કશો ઉત્તર વાલ્યો નહીં અને પછી તેઓ બંને થોડેક છેટે મુગે મોઢે ચાલ્યા. હીરાની જીમ વધવાર ચૂપ રહી નહીં. હીરાએ ધીમે સ્વરે પુછ્યું.

“અરે મહોબત, જાંહગીરજી શેઠ મને નોકરીએ રખાવશે કે ?”

“તે હું શું જાણું ? તે તું જાણે અને જાંહગીરજી શેઠ જાણે !

“હેં ! તે તું દોસ્ત કામનો શું ? જા, જા, દોડ-ફેડ ! જા, તારા જેવા બધા દોસ્તો હોય કેની તો લાંમ જાનનેજ રહેવું પડે !- પણ તું જાંહગીરજી શેઠને સમજાવશે કેની કે મને કેઠે નોકરીએ લગાડે !”

“પણ તુંને જાંહગીરજી શેઠ શાની નોકરી અપાવે જો ! તુંને કંઈ કામ આવડેજ ને ?”

“લે, નથી આવડતું કે ? આખાતું અડધું અને ભગિલાંનો ભુકો કરતાં તો આવડેજ કેની ? એટલે પછી તુંને ને તારા જાંહગીરજી જોઈએજ શું ?”

“ચલ, શેઠનો બંગલો આવી લાગ્યો, હવે ગડબડ ના કર; ઠાહો થઈને ચાલ” મહોબતે હીરાને જણાવ્યું અને હીરા મહોબતખાની સાથે ધીરજનજી અંકલેશ્વરીઆના બંગલા આગળ આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૧૫મું.

મહોપતપાની મદદ

બેન હોરમજદાર અને જાંહગીરજી શેઠ પેસ્તનજીના ઝોરડામાં ગયા તે વેળા પેસ્તનજી ભરે ઉધમાં પડેલા હતા અને નર્સ મીસ સ્પીન્સન પુરસ્તી ઉપર બેસી વાંતની ચોપડી વાંચતી હતી. પેસ્તનજીને ઘોર ઉંઘમાં સુતેલા બેઈ સર્વ પાંચેક મિનિટ ત્યાં ઉભા રહી પાછા બહાર આવી ઝોટલા ઉપર બેઠા. તેટલામાં મહોપતપાં હીરા કરામી સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. બેનને તથા હોરમજદારએ આ નવા આવનાર છોકરા તરફ ટગર ટગર બોલ્યા ક્યું અને જાંહગીરજીએ હીરાને તુરત ઝોળખી પુરસ્તી ઉપરથી ઉઠીને આદરસતકાર કર્યો; આવા મોટા શેઠ હીરાને આવકાર આપ્યો તેથી તે ધણી ચૂંચ થયો અને ઝોટલા ઉપર પેતાની પેટી મુકી વકિા વળી સર્વને સલામ કરતો ઉભો.

“કેમ, હીરાજીયા આવતું અહીં પધારવું થયું?” જાંહગીરજીએ નરમાશથી પુછ્યું.

“આપને મેં કહ્યું હતું તે માન્ય હશે. નોકરી સારું હતું અહીં આવ્યોહજી.”

“એવલુ કાંથી આવ્યાહ?” પંચકી હોરમજદારએ સવાલ કર્યો.

“દસ્તુરજીયાવા, એવલુ ખી અયોરનાન જદા છે અને તવડી ગામના મોખેદ સાહેબના બાણેજ થા છે” જાંહગીરજીએ જણાવ્યું.

“હીરાજીયા, તમારા મામાજીનું નામ શું?”

“જી માનેહજી કાવરજી કુમાના”

“હં હં હં! ખરે માફા કુમાના, તવડી ગામના પંચકી? ઝોળખ્યા! ઝોળખ્યા!” હોરમજદારએ જણાવ્યું, “ધણું સારું માણસ બે! હું નવસારીથી તવડી ગયો ત્યારે એવી સરસ તાડી એણને પાછને છુંજણ તૈયાર કાઢેલું કે બસ જીજી બહેન પહેસ્તમાંજી ગયો હોયની એવું લાગું બે!”

“હાજી ધણાજ સારા દસ્તુરજી છે, આપના જેવાજ ભોળા અને ભલા છે,” જાંહગીરજીએ કહ્યું.

“એ છોકરા શાની નોકરી રહેવા અ.ઓહ?” હોરમજદારએ બીજાને પ્રશ્ન કર્યો.

“જી, હું કંઈમી નોકરીએ રહેવા માંગુ.” હીરાએ તુરત જવાબ આપ્યો.

“હં! તે તમે નાવર-મરાનજી થયાહ કે?”

“ નહીંજી, નાવર-બાવર કંઈ હું થયો નથી; ખાઈ પી, મસ્તી તોણન કરી દહાડા પસાર કીધેલા તે કશું સિખ્યોજ નહીંજી. ”

“ એ શું બોલોજી ? અયોરનાનું અચ્ચું થયું નાવરથી નહીં થયા એ કેટલું બોલું ? ” હીરામજાદાર બોલ્યા, “ જોવની, જાંહગીરજીયા, હું ખરું કહુંજી કે થોડા વર્ષ પછી તમે જો જો ને જી કે શોધ્યો મેળેદ નહીં મળશે. બધા મેળેદ સાહેબના દીકરાએ બસ અંગ્રેજી શીખી ઇંગ્લેન્ડ, ડાક્ટર વકીલ બારિસ્ટર થાયજી અને કોઈ ઓફીસની જેવા હોયજી તેજ રહી જઈ અને મેળેદ ખતી જાયજી ! ”

“ હા, દસ્તુરજી બાવા, એમ છે તો ખરું ” જાંહગીરજીએ કહ્યું.

“ પછી જી, હું કંઈ ઇંગ્લેન્ડ કે બારિસ્ટર થયો નથીજી, ” હીરાએ પોતાની લાયકાત માટે જણાવ્યું, “ પણ જાંહગીરજી શેક, તમે જે કામ શરમાવશો તે હું કરશજી. ”

“ ડીક, હીરાજીયા, હમણા તો તમે જે ત્રણ દિવસ આપણે ત્યાંજ રહો, અને પછી તમારી નોકરી માટે હું વિચાર કરીશ. બેજન, હીરાજીને તમારી સાથે રાખો. એવનને અંદર લઈ જવો અને આ કંઈ આપો. ”

અંગલમાં ‘ ટ્રંક ’ લઈ હીરા હરામી બેજનની પુઠે ચાડ્યો અને દસ્તુરજી જાંહગીરજીની રજા લઈ ભલી દુવાઓ ઇચ્છી પોતાને ઘેર જવા સાર ક્ય કરી ગયા.

x

x

x

x

મહોબતખાંએ જે દવા આજ રોજે આપી હતી તે દવાએ પેસ્ટનજ ઉપર કંઈક અદ્ભુત અસર કરી હતી. સવારનાં ઉઠતાને સાથ તેવણે ચા માંગી અને તેણે પાકે ખાવાની મરજી દેખાડી. મહોબતખાંની સલાહ લઈ બેજનને ચા તથા પાકે તૈયાર કરી આપ્યું. જાંહગીરજી સવારના બંગી કરી રહ્યા પછી તાસ્તો ખાવા બેઠા ત્યારે તેવણે હીરા હરામીને પોતાની સાથ જમવા બેસાડ્યો. જમતી વેળા જાંહગીરજીએ હીરાને સલાહ કર્યો:— “ હીરાજી તમે તમારાં મમઝજી તથા મામાજીની રજા લઈને અહીં આવ્યા છો કે ? ”

“ હાજી રજા વગર કંઈ અવાય ? સાહેબ ” હીરાએ ડાહ્યા થઈ જવાય આપ્યો.

“ હાલ તમે વણા સમજી થયા હોવ એમ લાગે છે. ”

“ હાજી, જરા એવું થયોજી ખરો ! ”

“ ચાલો શરમાવો ના; જલદી જલદી હાથ ચલાવો; ખાત્રી વેળા શરમાયજી નહીં. ” જાંહગીરજીએ હીરાને જમવા માટે આમંત્ર કર્યો.

“નહીંજી હું કોઈ દહાડો બી શરમાતો નથીજી. માઈ પેટ તો પખાલીનાં જેવું છે એટલે ચાર દેડા ખાય એટલું મને ખાવાનું જોઈએજી.” હીરા હરાખીએ સહેજ છુટથી વાત કરવા માંડી.

“દીક, કંઈ નહીં એમ જરા ખાવો ત્યારેજ કામ બરાબર ચાય ! સુખેથી પેટ ભરીને જમો, હીરાજીમા.”

“હાજી જમીશજી ને જી માઈ પેટ કંઈ મખમલનું નથીજી મારાં મમજીજી કહે તેમ જાડાં ગુણપાટનાં જેવું છેજી.”

“હં ! દીક કંઈ અડચણ નહીં,” જાંહગીરજીએ જણાવ્યું. “જેવની હીરાજી તમે બમારે ત્યાંજ રહેજો અમારી પેઠી ઉપર ગુમાસ્તાઓની સાથે કાલથી કામ કરજો. તમને ખાતાપીવા રાજ રૂપિયા આઠ મહિને આપીશું.”

“તમારો ઉપકાર થયોજીજી, આપની મહેરમાની છે તેવીજ હમેંશા રાખશોજી.” હીરા મનમાં અહુ હાઈ પામી બોલ્યો અને નાસ્તાને બરાબર ધન્સાઈ આપ્યા વિના તે હાથ ધોયા એકદમ ઉઠ્યો અને બોલ્યો “સાહેબ આજથીજ હું કામ ઉપર જાઉં ?”

“નહીં, નહીં તમે થકેલા છેઓ માટે આજ નહીં, કાલે જજો. કાલે વાળી બહેરાજ રોજ છે માટે શુભ દિવસથી કામે વળગજો. હું મારા ગુમાસ્તા કેશવલાલને કહીશ અને તમને તે કામ દેખાડશે. એજનંજી હમણા બજાર જાયજી માટે ગમે તો સાથે જાઓ. હીરાજી, જરા બજાર તો જોઈ આવો.”

હીરાજી એજન સાથે બજારે જવા સાડ તૈયાર થયો અને જાંહગીરજી શેઠ પેસ્તનજીના ઝોરડામાં ગયા, પેસ્તનજી નચિત થવે પલંગ ઉપર બેઠા હતા. જાંહગીરજીને જોઈ તેવણુ જરા હસ્યા અને પછી બોલ્યા :

“દીકરા, હવે હું સારી પેઠે છું—તું કંઈ ફિકર ના કર, જાંહગીર નાનાંતું શું ? એ કાલુ જાગે શું કરતી હશે ? ચરે ખુદા ! એની દીકરી મારે પેટે કાંય જન્મી હશે ?” આટલું બોલી તેવણુ નિસાચો બ્રૂક્યો અને પછી જણાવ્યું, “હા, દીકરા જાંહગીર, હું કમનસીબ—હા હું કમનસીબ કે બારી—”

“આવાજી તમારી તરિયત વળી બગડશે. હવે વિલાપ કરવો ફાકતો છે. ને થયું તે થયું ! ખુદા કરશે તો એમાંથીજ સાફજ થશે. વળી તમે નાનાં વિધે વિચાર કર્યો કે ? આવાજી” જાંહગીરજી આ પ્રમાણે બોલતા અને પેસ્તનજીના કપાળ ઉપર હાથ ફેરવતા ઉભા. “નહીં આવાજી, એમ ના બળાપો કરો, તમારો જીવ વળી બગડશે. મને તમારી દીકરી તરીકેજ ગણો અને માઈ માની તમે હવે જરા સંત થાવો !”

“દીકરા, શાંત તે કેમ થયાય જો ? માંડ કહેજી” બળી-બળીને ખાક થાયછ !—ઓ દાદાર ! કેવો સીતમ ! આવી નાદાન ઉછાછલી છોકરી ! અરે ! હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? હવે કેમ કરું ? મને ખરાબ લાગેછ; મને દુઃખ થાયછ. ઓ બાપ મારા ! અરે—”

નર્સ મીસ સીમ્પસને આ સાંભળી ખૂબ પાડી અને થેસ્તનજી સોફને આ વિલાપ માટે તોણી કોમળ રસે ઇપકો આપતી ઉભી. થેસ્તનજી થોડીક પણ પછી શાંત થયા અને પછી કોર વાળી સુતા જાંઘરગીજી ત્યાંથી ધીમે પગલે ચાલી ગયા અને ઓટલા ઉપરની ઇંજીયેર ઉપર બેસી તુરતનું આવેજી ડીઆકવાડીક વર્તમાન પત્ર “હિંદુસ્તાન પ્રકાશ” વાંચવા બેઠા. થોડીક જાહેર ખબરો અને અધિપતિ-નોંધ વાંચ્યા પછી તેજી ખીજી પાતું ફેરવ્યું અને લેખની નજર નીચે લખેલા ફકરા ઉપર પડી. તે લક્ષ્યી વાંચી તેવજી સહેજ બેચેન બની વિચારોના વમળમાં ગરક થઈ ગયા:—

મરોલી ગામમાંથી મલી આવેલી લાસ.

“મરોલી ગામના કુંવર હોલ નજદીકના કુવામાંથી એક મુસલમાનીની લાસ મળી આવી છે. એવું જણાય છે કે મરનાર મુસલમાની કુંવર હોલમાં પહેરેગીર તરીકે નોકરી કરતો હતો; તેનું નામ ફૈજુદીન જણાવવામાં આવ્યું છે. સોમવારની રાત્રે તે શિયાળોને ગોતાના કમ્પાઉન્ડમાંથી હાંકી કાઢવા લાકડી લઇ દોડ્યો હતો. એમ કહેવાય છે કે કમ્પાઉન્ડ ઓળંગી તે એક શિયાળની પુઠે જોશમાં દોડવા જતો હતો. એટલામાં ખેતરમાંના દિવાલ વગરના કુવામાં તે ચડ્યો અને સવારના જવારે એક બરવાડ તે કુવામાંથી પાણી કાઢવા આવ્યો ત્યારે તેણે એક લાકડી પાણીમાં તરતી દીડી, તેણે તે લાકડી બહાર કાઢી. આ લાકડીની નિશાન ઉત્તરી ગામડાંનાં લોકોએ જણાવ્યું કે ફૈજુદીન પહેરેગીની તે લાકડી હતી. વળી કુંવર હોલમાંથી તે પહેરેગીરની ઘંડી શોધમાં નીકળી હતી, જેણીને શક જવાથી કુવામાં તરનાં ખોળે ઉતારવામાં આવ્યા અને તે પહેરેગીરની લાસ બહાર કાઢવામાં આવી. અમે અત્રે જણાવીશું કે ગામડામાંના સર્વ કુવાઓ ઉંચી દિવાલવાલા કરવાને આ કરાવવાને નામદાર સરકાર તકલીફ લેશે તો પ્રજા ઉપર મોટો ઉપકાર કરેલો ગણાશે. કેટલોક વખત થયો આપણે આરા અકસ્માતો વિષે સાંભળીએ છીએ, માટે જો સરકાર માન્યાય આ બાબત ઉપર લક્ષ દેશે તો અકસ્માતો ઓછા થવાને અને બાકે નહોંજ થવાને ધણું સંભવ રહેશે.”

ઉપલેા ફકરા વાંચી રહી જાંઘરગીજી વિચારમાંજ બેઠા અને થોડીક પણ પછી મન સાથે બોલવા મંડ્યા:—

“ત્યારે એ બિચારો મરી ગયો ! પાંચ-દશ મિનિટમાં મેં તે બોધ લીધું હતું કે ફેબ્રુઆરી એક વિધાન નોકર હતો. હવે ત્યારે નાનનને ન્હાસાડી નહીં લવાય ? એ તો મરી ગયો, પણ હવે એના જેવો પહેરેગીર કેણુ મળવાનો છે ? હા, નાનનનો હવે છુટકો થઈ શકશે, પણ પેલો કમખખત વીરુલ ક્યાં મુવોજી જો ! એણે બીજા કેમનો બદોબસ્ત કર્યો હશે. અરે ખુદા ! નાનનનો કંઈએ કરી છુટકો થાય તો સાફ ! પરવરદમાર ! આ છોકરીને કંઈ નેક તૌશીફ મલો કે એ ત્યાંથી હવે મુંગી-મુંગી ચાલી આવે !”

મહોબતખાને સામેથી આવતો જોઈ જાંહગીરજીના વિચારોની હારમાળાની કડી ટુટી ગઈ, અને તેવજી આ વર્તમાન પત્રના પાના ફેરવવા લાગ્યા. મહોબતખાંએ જાંહગીરજી આગળ આવી વાંકા વળી રક્ષામ કરી અને અદખ વાળી તે દેખો. જાંહગીરજીએ પુછ્યું.

“કેમ, મહોબતખાં, કંઈ કામ છે ?”

“નહીં જાંહગીરજી શેઠ, કંઈ કામ તો નથી,” મહોબતખાં બોલ્યો, “હવે દિસ્તનજી શેઠ સારા થઈ ગયા છે અને એક-એ દિવસમાં તો અગાઉ માફક તનદસ્ત અને મનદસ્ત થઈ જશે.”

“હીક, ખુદા કરેને જલદી સારા થાય !” જાંહગીરજીએ દિલગીર ચહેરે જણાવ્યું.

“કેમ શેઠ આજે કંઈ ઉદાસ જણાવો છો ?”

“નહીં, નહીં, મહોબતખાં, હું કંઈ દિલગીર નથી હું તો જરા વિચારમાં બેઠો છું.”

“પણ સાહેબ, એવો તે શા વિચાર કરો છો ?”

“જરા પાનગી વાત છે મહોબતખાં.” જાંહગીરજીએ જવાબ આપી થોડીક પણ સુધી મહોબતખાં તરફ એક ચિત્તે જોયા કર્યું અને પછી કહ્યું. “મહોબતખાં, એક કામમાં તમે મને મદદ કરીધાં; હવે એક બીજા બધાં કામમાં મદદ કરશો તો હું તમને ઘણી સારી બેટાથી નવાજીશ.”

“એવું તે શું કામ છે ? બોલો શેઠ. તમારો સેવક તે કામ પાર છિતારવા તમો સમુખ હાજર છે.”

“શું કહું ?—સાંબળ, મહોબત, એક ઉછાણલી સ્ત્રી, ડાકટો મુરખ અને ચવિતું બાળક એ ત્રણે એક સરખી રીતે તુકશાન કરનારાં છે” જાંહગીરજી ગંભીર થઈ બોલવા લાગ્યા. “આપણને એક ઉછાણલી સ્ત્રી સાથે કામ લેવાનું છે; તેણીને ચોક્કસ જગ્યાએથી છોડવું અડી લાવવાની છે, કેમ, મહોબતખાં તારેથી એ કામ જાનશે ?”

“ હા, શેઠ. કામ તો ગનશે; પણ ખરી હકોકતો શું છે ? તે બાબત ક્યાં છે ? તે બાબતે અહીં શું કામ લાગવી છે ? વિગેરે બાબતોથી મને વાકેફ કરશો તો હું મારો જીવ પટકી તમારે માટે કામ કરીશ ” મહોબતખાંએ વધાઈથી જણાવ્યું.

“ ઈંક ત્યારે સધળી જિનાથી હું તુંને વાકેફ કરું છું તે સાંભળ-પણ ચાલ રાખજે કે આ જિના તદન ખાનગી રહેવી જોઈએ. તારે કોઈપણ આગલ એ વાત કરવી નહીં; જો આ માટે તું મને વચન આપે તો હું સધળું કહું તે સાંભળ. ”

“ અલ્લાના કસમ બાબત કહું છું, જાંહગીરજી શેઠ, કે તમારી ખાનગી વાત હું કોઈને કહીશ નહીં. ” મહોબતે વચન આપ્યું અને જાંહગીરજીએ નાનાં વિષેની સર્વ હકીકતોથી, પેસ્તનજી શેઠના બળારો અને માંદગીના કારણથી તથા શેરુદીનનાં મરણની ખબરથી મહોબતને બરાબર વાકેફ કરી નીચે પ્રમાણે વિનંતિ સાથે જણાવ્યું:—

“ હવે મારો વિચાર એવો છે કે તમે કંઈએ કરી આ બાબતે ત્યાંથી દઈ આપો; મહોબત, જો તમે કંઈપણ તદખીર અને સમજાવટથી નાજાંખામને આવે પાછી લાઇ આવે તો અહેતર ! અમારાં કંટુબને ઘણું ખર્ચ ખર્ચાળ લાગે છે, -જો કે આ બાબતથી ગામમાંના ધણુઓને કંઈ ખબર નથી, તો પણ અમારું દિલ આ બનાવથી દુઃખે છે; માટે અમારે ખાતર આજે જીર્જી પેસ્તનજી શેઠને ખાતર તમે કંઈપણ કરી નાજાંખે અહીં લઇ આવશો તો અમે અત્યંત આભારી થઈશું. ”

“ સાહેબ, એ તા નેહીના કામમાં મદદ કરવાને કાચુ ના પાડે છે ? અલ્લાની મહેરગાનીથી હું કતોદ પ.મીય હમણા તો એ દિવસ દવા આપી શેઠ પેસ્તનજીને બગાડ દટાર કરવા દેવો, પછી ખુદાની કરીમ રહેમતથી સધળું પાર ઉડાનીક. ”

“ ત્યારે તું કતોદ કરશે. એવી મને આશા છે, ” જાંહગીરજી બોલ્યા. “ પરવરદેગાર તમને મદદ કરે ! અને અમારી આમર સાચવે ! ”

“ હું આવવી કોલેજ જવાનો વિચાર રાખીશ, જાંહગીરજી શેઠ, હમણા તો પેસ્તનજીઆવા માટે દવાની ગોળીઓ તૈયાર કરવાની છે માટે હું રજા લઉં છું; ખુદા હાફેઝ ! ” આટલું બોલી મહોબતખાં ત્યાંથી ચલી ગયો અને જાંહગીરજીનાં મનમાં અનેક તરંગો ઉછળવા લાગ્યા.

સંતાપ માટે શાંતિ.

જેમ મધમાખીને મધપુડામાં જવાથી સંતાપ થાય છે, મુઝીને પાણીમાં રહેવાથી સુખ રહે છે, ધાર્મિક બકતને દેવળમાં બેસી પ્રાર્થના કરવામાં હર્ષ ઉપજાય છે. વિદ્યારેખી મનુષ્યને પુસ્તકાલયમાં બેસી પુસ્તકો વાંચવાથી આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ઉદાસી અને સંતાપમાં સપડાયેલાં દુઃખી આત્મીને કુદરતના આકર્ષિક અને અનોરજક દેખાવોથી બરપુર બનેલાં સ્થળે રહેવાથી અને ફરવાથી ખુશાલી પેદા થાય છે તથા તેનાં દુઃખી મન અને જીમ્ને શાંતિ રહે છે. શેઠ ચિરંતનજી માટે હવાફેર અને સ્થળ-ફેરની જરૂર હતી; તેમનાં દુઃખી મનને શાંતિ આપવા માટે સર્વ દૃષ્ટાંતો હતાં કે હવાફેર સાર ચિરંતનજીને કાઠ બીજા સ્થળે લઇ જઇને થોડા દિવસો રાખવા.

“ હાજી, હું ૮૧૦ સોલોમનને કાલે રાતે સ્ટેશન પર મળ્યો ત્યારે ” એવજી અને કહેતા હાજી કે ચિરંતનજી શેઠ થોડા દિવસ હવા ખાવા અનેથી જાય તો સાર ! ” બીજી સવારે એજન જાંદગીરજી આમળા આ પ્રમાણે કહેતો. હોમો, “ મેં એવનને મોકળવડાવવા હકીમ ત્રિપેની વાત કહીજ નથી. વળી એ વાત ડોક્ટરને કહીએ તો એવન બિજાજ ન તો રહે ને કોઈથી દહાડો ઘેરમાં પમ મૂકે નહીં. મેં તો એમજી હાલું કે તમોએ આપેલી દવાથી ઘણો ફાયદો થઇ ગયોજ ને ચિરંતનજી શેઠ હવે તો સારી પેડે છે. ”

“ ઠીક એજન, તે ઠીક કહ્યું. એજન, ડોક્ટરને તો એમજ પટાવેલા રાખવા જોઈએ. અને પણ કાલે સાંજે એવજી કહેતા હતા કે ચિરંતનજી શેઠને હવાખાવા કંઈ મોકલો. વળી મહોળવખાં બી કહેજ કે એવી જગ્યાએ મોકલો કે કુદરતના સુંદર દેખાવો જોવાથી એવજી પેતાનું દુઃખ વિસરી જાય. હમણા કોણની સાથે મોકલું તેના હું વિચારમાં છું. ! ”

“ હાજી, હું બી એજ વિચાર કરજી પેલી વખત જ્યારે ખરા સીક પડી સમગ્ર થયા ત્યારે નાનગંભાય અને બહેરંતન-બાઇજી પીરોજબાઇ સાથે એવજીને આથેરાન મોકલેલા, પણ હવે કોણની સાથે મોકલીએ ? હું ધારજી કે નર્ત મીસ સીમ્પસનને સાથે મોકલીએ તો સાર. ”

“ અને પેલો છોકરો હીરાજી આવ્યોજ તેનેથી મોકલીએ તો ઠીક; છોકરો જરા ચટપટીયો છે તે ઠીક મદદ કરશે. ” જાંદગીર-

જાએ થોડીક પણ વિચાર કરી હતું, “પણ આ વેળા ક્યાં મોકલીએ તે સવાલ છે, હું માનું છું કે ખંડાળા મોકલીયું તો ઠીક થઈ પડશે.”

“પણ સાહેબ, દરણા એકદમ તે કેમ મોકલશે? જરા પેરવનજ શે! નેત્ર તો થાય!” બેજને જણાવ્યું.

“હા જરા નેત્ર થાય પછીજ મોકલીયું. ખંડાળામાં બંગ્લો બાંહે રાખવા માટે બંદોબસ્ત કરવા હું આજે કામગીરી લખી નાંખું છું,” જાંઘગીરજ આટલું બોલી ફર્યા અને મહોબતખાને સામેથી આવતો જોઈ પૂછવા મંડ્યા.

“કેમ, મહોબતખાં, કંઈ દરમાશ?”

“સાહેબ, અમે તોફરની તે કંવી રરમાશ હોય? આપ પાસે હું રજા લેવા આવ્યો છું. આજે બપોરે હું જઈશ. પહેલ્લે મારે મામ જઈ જરા બરાબર બપર મેંગતીને મારી બનતી કાશીષ કરીશ.”

“કેમ, જાંઘગીરજ, શેઠ, હકીમ સાહેબ ક્યાં જાય?” બેજને ઇતિભરીથી પૂછ્યું.

“કેયે નહીં—બેજનજ, દવાના વસાણાં લાવવા જરા મારે મામ જવું” મહોબતખાંએ તુરત જોટો ઉત્તર વાળ્યો.

“મહોબતખાં, બેજનજ એ વિષે જાણશે તો કશી અડચણ નથી.” જાંઘગીરજે જણાવ્યું, “બેજન, મહોબતખાંને મારા કામે મોકલું; નાખને માટે એવણે બીકું ઝડપ્યું છે, અને મને આશા છે કે મહોબત મિંયા કંઈ કરી શકશે.”

“હા સાહેબ, એવા પુરખીજ આ કામ પાર પડે ખરું!” બેજન બોલ્યો, “મહોબતખાં, ઠીક, ફતેહ કરો અને મારા શેકોને ખુશી કરો.”

“શેઠ હું જરા બગ્લામાં જઈ આવું છું.” મહોબતખાં રજા માંગતો હોયો, “માટે હું જઈશ અને હીરાજીને પેઠી પર મળી પચુ આવું છું.”

“હા, જાઓ, પચુ-હીરાજી આમગ આ સુધગા વાત કરતા ના જો! તમારા કામ સાર તવડી જાઓ છો એમજ એને કહેજો.”

“વાર શેઠ,” આટલું બોલી મહોબતખાં જાંઘગીરજને સલામ કરી જતો હતો તેટલામાં જાંઘગીરજે તેને પાડો બોલાવ્યો અને ફરમાવ્યું: “મહોબતખાં જરા હીરાજીને પેઠી પરથી અહીં મોકલી આપજો.”

મહોબતખાં બગ્લાને જવા અગાઉ પેઠી તરફ ચાલ્યો. પેઠીના દરવાજા ઉપર હીરાજી દમામમાંજ હોયો હતો અને એક હિંદુ યુવાસ્વાને દમ બરાવતો હતો.

“ એ ધસ્તુર્યદ ! એટલો મોટો કેમ આવે છે ? જો દેખાય છે કેટલા વાગ્યા તે ! ” જાણે પોતેજ પેઢીનો વડો કારભારી હોય અથવા પેઢીનો માલેક હોય તેમ આ બાપડા દાન્ડુન ઉપર કોપાય-માન થઇ હીરાજી બોલી ઉઠ્યો. તે ગુમાસ્તાએ કરી ઉત્તર વાળ્યો નહીં અને મુગે મોઢે દરવાજામાં તે દાખલ થયો કે મહોબતખાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“ કેમ, હીરા કેમ છે ? ” મહોબતખાં બોલ્યો.

“ જેમના તેમ ને આદમ પર નેમ ! ” હીરાએ જવાબ આપ્યો.

“ કેમ કંઈ આજે ગેલમાં આવી ગયો છે ? ”

“ હા, હકીમ સાહેબ, એમ છે ખરું ! મારો વડાલો ડાક્ટર થઇ મુલોજી ! એ તો મારા પ્રનાયે ! હકીમ સાહેબ. ”

“ તું હરથડી એમ મસ્કેરી કરે છે તે મારો જીવ ખાટો આંખડ થઇ જાય છે તે તું જાણે ? ” હીરા. ”

“ હો હો ! ખાટો—ખટ થાયજી ! ” હીરાએ હસીને કહ્યું : “ પણ ત્યારે સરકો શું કામ વધારે નાંખે છે ? જરા મરી—મરયાં નાંખતી કે પછી વારો જીવ તીખો વમવમતો થાય ! કેમ, મહોબત કંઈ ધ્યાનમાં ઉતરે છે ? ”

“ તું તો બસ આજે મસ્કેરી કરવાજી બેઠોજી હં ! મોટો થઇ ગયોજી, મોટો ! ” મહોબતે જણાવ્યું.

“ હા, હકીમ સાહેબ, મોટો થયોજી તે કંઈ વમારો દવા આપીને સુધારી મુકો ને ? કંઈ પુલાવબિરીઆનીની ગોળીઓ ખવાડોને કે જલદી ડાહ્યો થઇ જાઉં ! ”

“ તું હવે લવલવારો બંધ કર અને સાંભળ જરા; હું આજે ગામ જાઉંજી; વારા મામને કંઈ કહેવરાવું છું ! ”

“ શું ? ગામ જાય છે ! કોણનાં માથાં બોડવા ? અહીં મુંગો મુંગો પડી મરતી. જે રોજના એ રૂપિયા મળેજી તે ખરા. વળી ગામ જઇને શું કાંઈ કાપવાનો છે ? ”

“ શેઠ મારે દવા લેવા જરા જવાનું છે, ” મહોબતે અડાવ્યું “ ઠીક, તે જાની, પતની અહીંથી ! વળી મરી શાની રંગ લેવા આવ્યો ? જા, જા, કાલે જતો હોય તો આજે જા. ”

“ એ કેમ, હીરા, આજે જીવ બરાયો છે શું ? એ મારો સાથે એમ કેમ કરેજી ? ” મહોબતખાં દિલગીર થઇ બોલવા લાગ્યો અને તેના ચહેરા પર દુઃખાશ છવાઈ રહ્યો. “ હીરા, મને વારો ચાલ નહીં પસંદ પડતી જો ! મારો સાથે તું એમ કરેજી તેથી મારો જીવ ઉદાસ બને છે. ”

“અરે ઘેલા, હું તો દયારનો મસ્કેરીમાં બેલુંજ ચાલ, દિલગીર ના થા, જો તું જવાનો હે.ય તો મારા ગામ ને તથા મમણને કહેજે કે નોકરી ઉપર હું રહ્યોજ ને સારી પએ છું, ને કહેજે કે થોડાં ઓર ને થોડી નવસારીની નાનખતાઇ મોકલી આપે. પણ તું પાછો ક્યારે આવશે ? જોજે, વળી મારાં મમણ તુંને હવારી નવીં ખાય.-પણ બોલની, તું આવશે ક્યારે ?”

“તે તો હું કંઈ કહી શકતો નથી, યરાખર નક્કી નહીં; કદાચ જલદની આવું ને કાંય ઘણા ઘણા દિવસો બી લાગે ! દવા મળવા ઉપર સધલો આધાર છે. અનાં સુધી તો હું જલદીજ આવવાનો, અરે, પણ અરે, જાંડગીરજ રહે તુંને હમણા તુરત બોલાવ્યો છે તે જલદી બંગલે જા. હું હમણા ચોટે જાઉંજ; અપેર પછી તુંને પાછો મળીશ.” આમ દહી મહોત્તખાંએ ચાલવા માંડયું અને હીરાજી કારકુનોને પોતાના કામ ઉપર લક્ષ આપવાને હુકમ કરી પિસ્તનજી શેડના બંગલ તરફ ચાલ્યો.

“હીરાજી, યુમાસ્તા બધા આવ્યા છે કે ?” હીરાજી જોવે જાંડગીરજી શેઠ આગળ ગયો કે તેવણે પુછયું.

“હાજી, બધા આવ્યાજ, પણ એ લોકો રોજ મોડા આવેજ જો ! સાહેબ.”

“કંક, તેનો બદોખસ્ત કરુંજી. હીરાજી, તમેને કેયે બદાર હવા ખાવા જવા ગમેજ કે ?”

“હાજી, જરા ગમેજ તો અરં તેથી રોજ સાંજનાં કહેરમાં એક લટાર મારી આવુંજી.”

“નહીં નહીં-હું એમ પુછું છું કે કોઇ બીજો ગામ થોડા દિવસે જવાને તમે ખુશી કે ?”

“હા, સાહેબ, કાંય નહીં ? જ્યાં કહેશે ત્યાં જવજીજી. હું કંઈ મારા મામાની માફક ધ્રુજી મરતો નથીજી. મારા મામાજી તો એટલા બહીકણ કે આગ ગાડીમાં બેસે કે “યથા તારી મદદ; યથા તારી મદદ” એમ બોલ્યાજ કરે ને ગાડીમાં અમે બેસવા જઇએ કે એવણ કહેવા મંડે : “ઝો, બાઇ પાવડો તપાસીને ઉપર ચઢો ઝો.” જાંડગીરજીએ સુઘમાં હસવા માંડયું અને હીરાજી હસીને બોલવાતું આગલ ચલાયું.” સાહેબ, જે દહાડે હું અંકલેશ્વર આવવા નીકળ્યો કેની તે મને બી એમજ કહ્યું કે-“હીરાજી, પાવડો તપાસીને ચઢ હું-તે મેં તો વાંકા વળીને પાવડાને બે હાથે પકડી, વાંકો-ટીકો થઇ તપાસવા માંડયું અને મામાજીનું પાકી ગયું, જેથી તેવણ ખૂમ પાડી બોલવા લાગ્યા:-“અરે અંગલીજ રહી ગયો ? એ શું તપાસીઆ

કરેલ ? એ એમ કાંઈ કરેલ એ ? પમ મુઠીને ચઢી જાતી !—સાહેબ, એવા માંગ નિચારા ભોળા મામા છે."

"દીક હીરાજી, હાલ તમારા મામજી સાથે મને કામ નથી; મને તો હવે તમ સી સાથે કામ લેવાનું છે, માટે એ-તથા દિવસોમાં વખતે મારા મુજબીજી પેરતનજી સાથે બહાર ગામ જવું પડશે. એવનતી ટાલિયન બરબર નથી તે હવા ખાવા મોકલવાના છે; સાથે નર્મ ઓત સીમ્પસનને વધા તમને મોકલીશું. જોઈતી મદ બજેને તમારે આપવી; જે કાંઈ કામદાન કરવા કહે તે કરવું અને માતા મુજબીજીને હમેશા ખુશી રાખવા."

"હાજી, હું ખુશીથી જવલ્ય ને જોમ કહેશે તેમ કરશજી. નોકરી કરવાને જ્યારે નિચાર કર્યાજી ત્યારે જ્યાં મોકલશે ત્યાં જવશજી."

"દીક, હીરાજી, તમારા કપડાં-ચપાં, ખગમર છે કે ? તમને ત્યાં એક મહિના રૂઢી રહેવું પડશે."

"હાજી, કપડાં તો છેજી ચાર જોડી સદના-લેખાં તથા બદન અને એ ડગલા ને મારા મમજીની એક રેશમી ઇગર છે."

"હું તમને થોડા સદના-લેંગા આપું તે સાથે લેતા જજો, વથા જુના ડગલા છે તે પણ આપણ તે લેઈ જજો."

"હાજી, જુના ડગલાને શું કરું ?—પછી તો આપ શેઠજી આપશે તે લેવાજી પડશેજી." હીરાજી નફટાધથી જવાબ આપ્યો અને તે વેળા હોરમજીફર પંચકા આવી પહોંચવાની બજાર મળવાથી જાંહ-ગીરજી હીરાજીને છોડી દરતુજી હોરમજીદાડને મળવા મયા. મેટી મુસાફરીના નિચારો સાથે હીરાજી હવાઈ કિલ્લા બાંધવાને ચાર કયા અને મોજ-ખામાં મહિનો પસાર થઈ જશે એવા ખ્યાલમાં તેણે મનમાં મોતીએ ચોક પૂરવા માંડયા.

પ્રકરણ ૧૭મું.

ખંડાળાનો સહેલગાહ.

મહોબતખાંને અમકલેશ્વરથી ઊપડી ગયાને ચાર દિવસો વહી ગયા હતા. આ ચાર દિવસોમાં અમકલેશ્વર મધે કશું જાણવા જોમ બન્યું નહોતું. દશર—કૃપાર્ધ શેઠ પેરતનજીની તમિયતમાં સારો ફેર થયો હતો.

આજે મુજબથી પેરતનજી શેઠ, મીસ સીમ્પસન હીરાજી અને એક ફીરંગી બજારચીની સ્વારી સવારની દ્રેનમાં ઊપડી હતી. કુશાર મારતું, ધુમાડાના ગોટે જેટા ઘઢતું અને સીટી વમાતું 'એન્જન' જંગલમાંથી અને ધટોના સંગ્રમમાંથી પસાર થઈ પોતાની દ્રેન સાથે ખંડાળા સ્ટેશને આવી ઉભું. સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાંથી આ નાની

ટેળી કિરી અને મડે રાખેલા મીઠી લોખંડી નામના જંગલ વસ્ત્ર તે કૃષ્ણ કરી ગઇ.

ખંડાળા નગરીકના મનોરંજક અને રમ્ય કુદરતી દેખાવો ઇશ્વરની અપાર અને અચૂક શક્તિનો કંઈક થોડો ખ્યાલ આપે છે; આ મોઢક જગ્યાનો વિલપજીર મોદિની નિહાળી, લીલોતરીવાળી ચિત્તાકર્ષક ખીણો નગરીક જમ્. આ રચના પહાડી પહોળા રસ્તાઓ આસપાસ નગર ફેંકી, જંગલી પાંચ સંગથી કુદરતી કુસોને પમરાટ લઇ અને મધુર રંગ બે રંગી પક્ષીઓના મીઠા સ્વરો સાંભળી કયો આદમી તે પરમ-કૃપાળુ સર્વ શક્તિમાન સાહેબની સ્તુતિ ગાયા વિના નહીં રહેશે ? અહા ! આ રચનાનો દેખાવ કંઈક ચિત્ર વિચિત્ર ચમત્કાર દેખાડે છે. વાંચી ઇજનેરી કળા ત્યાં ખગ્ગર પ્રગટી નીકળી છે. કાળાં માથાંના માનનીએ ખોદાએ આપેલી ભેટ અકલ અને કુશિયારીનો કેવો સારો ઉપયોગ કરેલો જણાય છે ! વિકટ પહાડો અને બચકર રસ્તાઓ ઉપરથી લોખંડી રથને લઇ જવા સાર કેની હેરત ઉપજાવનારી કારિગરી કરવામાં આવી છે ! આવી મનોહર જગ્યા એક કાખેલ કવિને ઘણી અનુકુળ થઇ પડે છે, એક ચચળ ચિત્તવાને તે સારો ખોરાક પુરો પાડી શકે છે અને એક બલા ખોદા-બકતને એક ચિત્તે પ્રાર્થના કરવાને સિખવી શકે છે, તથા જાનન ચિત્ત અને દુઃખી આદમીઓના સંતાપનો ખોળે ખોળે કરવાને અથવા તેઓનાં દુઃખો સહંતર દૂર કરવાને આવી સુંદર જગ્યાજ ઘણી સારી રીતે મદદ કરી શકે છે.

ખંડાળાના મીઠી લોખંડી જંગલમાં પાંચ દિવસો શાંતિથી ગુમ-રવામાં આવ્યા. આ પાંચે દિવસો સર્વ જંગલેજ : હાં હતાં, કારણકે પેસ્તનજી શેઠની મરજીથી યત્વા-હરવા જવાનું મોકલ્યું કર્યું હતું. પેસ્તનજી ખંડાળે અનેક વેળા આવ્યા હતા અને સઘળું ખંડાળ ખૂંદી નાંખ્યું હતું. આ વેળા પહેલે “ટાઇગર્સ લીપ” વરદ જવાને તેવણે વિચાર કર્યો અને હાડે દિવસે ટાંગામાં શેઠ પેસ્તનજી, નર્સ મીસ સીમ્પન તથા હીરજી “ટાઇગર્સ લીપ” વરદના કુદરતી સુશોભિત અને આનંદકારી દેખાવો નિહાળવાને નિસર્ધા. આ જગ્યાએ તેઓ આવી પહોંચ્યા જ્યાં એક પારસી અહરથ પોતાના નોકર સાથે રૂમેશાની મદદ પડે આ સુંદર રચના કુદરતી દેખાવોનો ફોટો લેતા હતા હતા. આ અહરથને જોઇ પેસ્તનજી શેઠે તથા હીરજીએ તેમને સલામ કાઢી અને તે અહરથે નમનતાઇ સાથે પાછી સલામ વાળી.

“આપ સાહેબ કયાથી આવ્યા ?” તે અહરથે પેસ્તનજીને પૂછ્યું.

“હા, ખંડાળેથી.” પેસ્તનજી શેઠે ધુનતે જવાબે ઉત્તર આપ્યો.

"ખંડાળે મોજ કરવા ઉતરી પડ્યા રશો. કેમ, સાહેબ, ખંડાળા અમે છે કે ?"

"ખંડાળા મને તો ઘણું પસંદ છે. હું તો અહીં પાંચ-છ વખત આવી ગયો છું. હમણાં તો તળિયતેના સુધારા 'અર્થે' અંકલે શ્રવથી અહીં આવ્યો છું." આટલું બોલતાં પેસ્તનજીની આંખોમાં આંસુએ નો નાનો જથ્થો એકઠો થયો, "મારી સાથે ગાના નોકરો આવ્યાં છે અને આજેજ પહેલાં વહેલો ખંડાળાથી બહાર નીકળ્યો છું."

'હં! હતા ખાસ પધાર્યા હશે જી!' તે અદસ્યે જણાવ્યું, અને હીરા હાથોએ ગળદર પારખું બની તુરત જવામ આપ્યો.

'નહીજી, અમે કોઈની દહડો દવા ખાતા નથીજી; અમારેથી તો દવા નહીં ખાય! સાહેબ.'

આ સાંભળી પેસ્તનજી શેઠ તથા પેલા અદસ્ય સાહેબ હરયા અને હીરાજીએ તે અદસ્યને પુછ્યું; 'આપ મહેરબાન કયાંથી પધાર્યાં?' 'શહેરમાંથી,' પેલા પારસી અદસ્યે ટુંકમાં જવાબ આપ્યો. 'કયા શહેરમાંથી?' હીરાજીે હાલા થઇ બીજીને સવાલ કર્યો. 'વગારી નજદીકના.'

"મારી નજદીક તો કોઇ શહેર કે ગામ નથી." હીરાજીે જણાવ્યું, "અહીં તો જંગલ જહાન અને ગિયાબાન છે!"

"હીક, બુચાજી જવામ આપતાં તો હીક આવડે છે." પેલાપારસી શેઠે હું અને પછી શેઠ પેસ્તનજી વચ્ચે ફીને જણાવ્યું "સાહેબ હું ભરચનો રહેવાશી છું. હું જે મારું નામ વમને દહીસ તો વમો કદાચ મને તુરત ઓળખશે. મારું નામ દાદીયા કાવસજી લસકરી."

"હં હં! તમને જોઇને હું ઘણું ખુશી છું, સાહેબ. આપ તો એક વિદ્વાન છો" પેસ્તનજીએ ખુશી થઇ જણાવ્યું. "હું મારું છું કે ભરચ શહેરમાંથી તમેજ પહેલાં વહેલા પારસી એમ. એ. થવાનું માન મેળવ્યું છે. હું તમારા બાવાજીને બરાબર ઓળખું છું. તમે તો સાહેબ હાલ કોઇ ગામના મામલતદાર છેએને?"

"નહીજી, હું હાલ મામલતદાર નથી, પણ ડેપુટી કલેક્ટર તરીકે કામ કરું છું. થોડા દિવસોની રજા ભોગવવા હું ખંડાળે આવ્યો છું. પેસ્તનજી શેઠ, હું તમે સાહેબને બરાબર પિછાનું છું. હું નાનો હતો ત્યારે વમે મારા બાવાજીને મળવા આવતા હતા તે વખતે મેં વમે સાહેબને જોયા હતાજી અને હમણાં તમને દૂરથી જોયા પછી મેં ધાર્યું કે તમે અંકલેશ્વરના વેપારી મી. પેસ્તનજી જેવા લાગો છો અને જ્યારે આપ સાહેબે જણાવ્યું કે અંકલેશ્વરથી આવ્યા છો ત્યારે મારી પક્ષી ખાત્રી થઇ કે વમે

શેડ પેન્તનજી અંકેશ્વરીના જોવા જોઈએ.” દાદીના લશ્કરીએ ખુલાસો કર્યો.

“તમે સાહેબ ક્યાં કાઢ્યા છો.” પેન્તનજીએ પૂછ્યું.

“હોટેલમાં. આપ ક્યાં કાઢ્યા છો?”

“મીડી લોન્માં.” હીરાએ તુરત ઉત્તર વાળ્યો.

“હાં! હીરા, ત્યારે તો આપણે અહીંથી સાથે જાયું.” પેન્તનજીએ જણાવ્યું.

“અહીં પડ્યા પડે છે તે તમેએ સાંભળ્યા છે કે?” દાદી-આએ પૂછ્યું.

“હાજી, મેં તો ઘણી વેળા માંભળ્યા છે, -પણ હીરાજી, તમે અહીં ઉભા રહીને મોટેલી બોલો ને હમણા પડ્યા સમજશે,” પેન્તનજીએ જણાવ્યું.

“શું બોલું? સાહેબ,”

“અરે કંઈ પણ બોલો,” દાદીનાએ ખધીરાધથી કહ્યું. “એ તરે ઘેન, દીરા ઘેન, તારા મનમાં કોણ?” હીરાએ મોટે સાદે ખૂમ પાડી અને થોડીક વિષમમાં પડ્યો સંભળ્યો, અને હીરા પેર પકડી ખુબ હસ્યો. મીસ સીમ્પસન જેવી આટલો વખત મુંગી ઉભી રહી હતી તેણીએ પડ્યાનો અવાજ સાંભળી અંગ્રેજી ભાષામાં દાદીના લશ્કરીને મધુર સ્વરે જણાવ્યું.

“કેવા સુંદર પડ્યા! અને આ કેવી દિલ્લચસ્પ ખુશનુમા જગ્યા! તમે શું આ દેખાવોના “સ્નૌ ટ્રેટ” લેવો છો?”

“હા, મેડમ, મને આ મનોરંજક દેખાવો ધણી પસંદ પડે છે અને ક્યા શખ્સને આવા કુદરતી દેખાવો પસંદ નહીં પડે?” દાદીનાએ નરમાશથી જવાબ આપ્યો. અને મીસ સીમ્પસન એક મોટા પદ્ધતિ ઉપર બેઠી; હીરા હરામી આમ તેમ ફરી ખીચી વરંદનો દેખાવ જોવા લાગ્યો અને પેન્તનજી શેડ દાદીના લશ્કરી સાથે વાત કરતા ઉભા થોડીક પળો સુધી બચ્ચ શહેરને લમવી વાતો તેઓએ કરતા માંડી અને પછી પેન્તનજીએ જણાવ્યું.

“દાદીના, આજે સાંજે તમે અમારે ખંગલે પધારશો તો ઉપકાર થશે. તમારા જેવા સાથ બેસી બે બેડી વાત કરવી એ મારે મનથી હું મોજ માનું છું.”

“રજામાં, મારામાં ન એટલી ખધી શું તિલા છે ના મીઠી સુખનદરાજી છે કે જેથી આપને હું નિજવી શકું? પણ તમે સાહેબના બોલને માન આપી હું સાંજે પધારીશજી.” દાદીનાએ પોતાની લાજાવ મારે શરમાઈને વચન આપ્યું.

ખરું કહીએ તો દાદીબા લક્ષ્મી સુખ સુખિવર્સિટીના એક ચંચળ કીર્તિવંત ગ્રેડ્યુએટ છે. બી. એ. ની પરીક્ષામાં દારીયાએ અનેક ધનામે જત્યાં છે અને એમ. એની પંક્ષા "એ-સેલ્લર મેડલ" સહીત પહેલા વર્ગમાં એમણે પસાર કરી હતી, હાલ ડેપુટી કલેક્ટર તરીકે સરકારી એલો હાઇચર્ચ બોગવે છે અને સારો પમાર મેળવે છે. એમનું વાંચન બધું બહોળું છે; વાક્ય-ચાતુરીમાં દાદીબા કુશળ છે અને એમનામાં વિદ્વાનો બંડાર બરાયમે છે. પોતાની બાહોશી, દુશ્મિયારી અને પંડિતાઇ માટે એમને દર્શી રીતની વડાઇ નથી, અને શા સાર આવા જ્ઞાની પુરુષ ખાલી વડાઇ રાખે? જ્યારે દાદીબા ખાત્રીથી જાણે છે અને માને છે કે મર્વથી કુલાનો પુરુષ જે પોતાને સમજી રીતે ચોખ્ખ જાણે છે તે સર્વની નિંદાને પાત્ર થાય છે તથા જે સુખ "હું" પણાનું અભિમાન પોતાની સાથે રાખી પોતાને પંડિતમાં અપાવે છે તે એક સુખ ગધેડા કરતાં જોછી અક્ષલનો છે, ત્યારે શા સાર નિથ્થા શેખી અને આપવડાઇની મંદાતી નીકમાં પડી તેવણુ સડી જાય ?

"તમે સાહેબ દરરોજ પધારશો અને તમારાં બહોળાં જ્ઞાનો હાલ આપશો તો હું ખુશી થઇશ," પેસ્તનજી શેઠે વધુ જણાવ્યું. "અહીં મારો વખત તમારી સંગતમાં ઠીક પસાર થશે એવી આશા રાખું છું."

"ઠીક; આપ સુરખીની તમિયત હજી બરાબર સુધરી નહીં હોય એમ માલૂમ પડે છે, માટે ઉભા રહેતાં તમિયતમાં મમાડો થશે. ચાલો સાહેબ, ટાંગામાં બેસી વાત કરીએ." દાદીબાએ સૂચવ્યું અને તેઓ બંને ટાંગામાં બેસી બરૂચ શહેરના વેપારને લગતી વાતો કરવા મંડ્યા. જ્યારે તેઓ વાતોમાં વલ્લિત થઇ ગયા હતા ત્યારે મીસ સીમ્પસન આગળ આવી હીરા હુરામી માંડી-વેલી વાતો કરતો ઉભો રહ્યો. આ તોફાની છોકરાની મર્કટ ગોળા જોઇ મીસ સીમ્પસનને ખોલવું પડ્યું:

"હું નોટી બોય, બે-ફૂફ મટ બનો."

હીરાએ ચીડાઇને તુરત રહ્યું: "અય, મેમસાજ, હમ 'બોય' નહીં હય; હમ કલાક હય, શરસે બોલેંગા તો તુમારા આટા-લસલુ કાઠ નાંખેગા."

મીસ સીમ્પસનને આ હરામી હીરાની બોલી સાંભળી હસવું આવ્યું, અને તેણી પુરા મનથી હસી. હીરા આથી વધુ ચાળા કરવા મંડ્યો અને મીસ સીમ્પસનનો વાળના અંબોડ માટે વાળ-માનના દેહાળા વગરની નીચલી ભંટોઓ ધીમે સાદે લલકારતો ઉભો:

“ વાહરે તારા બાલનો ગોળ ચોટ્યો રે,
જાણે ચુલ્હાપાટનો મોટો કાજ્યો રે,
જે જોઈ ઉડે મારો વહાલો સુધલો રે,
મોટો હોડ સુંદર મડમરી આવો ચોટ્યો રે. ”

ઉપલું ઘેલુંગડું તે ગીત માતો રહ્યો અને અમત કરી મીસ
સીમ્પસનને હસાવતો રહ્યો. આશરે દશેક મિનિટ પછી “ ટાઇમર્સ
લીપ ” તન્દુથી ખંડાળે જવા તેઓ સર્વ કુચ્છ કરી ગયાં.

*

*

*

પોતાના વચન પ્રમાણે હાદીબા લશ્કરી પેસ્તનજી શેઠને ત્યાં તે
સાંજે આવ્યા અને મીડી વાતોથી પેસ્તનજીને રીઝવતા રહ્યા. બીજો
દિવસે સવારે પેસ્તનજી અને હાદીબા સાથે ૧૫૦ ગયા અને હીરાજી
મીડી લોજના કમ્પાઉન્ડની આસપાસનાં ખેતરોમાં લટાર મારતો રહ્યો.
આ તોફાની હોહરો ચળેલ તોફાનમાં રસયુક્ત બનવાને તલપાપડ થઈ
રહ્યો હતો. ખેતરમાં ઉભેલાં એક ખચ્ચરનું પુછડું ખેંચી તેને સતોળ્યા પછી,
પાસેના ખેતરમાં કામ કરતા મજૂર ઉાર ઝીણા પત્થરા ફેંકવામાં
જ્યારે તે રોકાયેલો હતો ત્યારે અંગ્રેજી પોલાડમાં સજ થયેલા એક
પારસી અદસ્થ ખાધે બંદુક મારી ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને તેવણે
હીરાને પુછ્યું:

“ બુચા, આજે ખેતર કાણું છે ? ”

“ જી, મારા બાવાનું ! ” હીરાએ તુરત ઉત્તર આપ્યો.

“ આજે બધાં તર્કી અને બતકો તમારાં છે શું ? ”

“ હાજી. કેમ ? ” હીરાએ ખોટું જણાવ્યું.

“ શિકારના શોખને લીધે આ સવારો પુછવા પડેજ, ” પેત્રા
અહરથે કહ્યું.

“ હો હો ! કાકા, શિકારનો શોખ તમને ? મારા સાહેબ,
બંદુક પકડતાં તમને ક્યાં આવડેજ ને ? ”

“ શું ? શું ઉંડ ? શું કહ્યું ? બુચાજી, એકજ “શોટ”માં તમારાં
તર્કી-બતકની ચટણી કરી નાંખશ. સમજ્યા ? ”

“ અરે, કરી ચટણી કરી ! લાલાજી માફક કહાંસ મારો તેજ
તો ! અમારાં તર્કી-બતક એવાં છે કે તમે તમારી બંદુક ખભેથી
ઉતારો તેટલામાં કપક દેતાં અહીં તહીં તેઓ ઉડી જાય કે દોડી
જાય ! મારા સાહેબ, એઓની ચટણી કરતાં તમારી ચટણી નહીં
થઈ જાય. ”

“ ત્યારે બુચાજી, એકજ વખત એમ લખને દેખાડી આપું. ”

“ હા, હા જોઈ દેખાડો તો ખરા ! મારા સાહેબ તમે નહીં
ઉડી જાઓ તેની સંભાળ લેજો. ”

“જો જો, હં ! એક બે મતકો સફાઈ થઈ જાય તો હું જોખ-મદાર નથી હો ! સમજ્યા ? ખુશાલ”

“અરે નહીંર, એમાં શું ? એક બે મચીં તેમાં શું જો ? તમે હવે બડાઈ છોડી દેજો અને તમારું પાણી દેખાડો ત્યારે જાણું.”

પેલા અહરથે અંદુક ખાંધેથી ઉતારી અને નેમ વાડી; અંદુક ફૂટી અને એક તર્કી લાવ્યું થઈ મુએલું પડ્યું.

“કેમ ? જોયું ? ખુશાલ.” તુરંત તે અહરથે હસીને પૂછ્યું.

“હા, જોયું કે તમોએ પારકા દણીવું તર્કી રહેસી નાંખી મોટા વાધ માર્યો ! મારા સાહેબ, જુવો, પેલો ખેડુત દોડતો આવેછ, નાહસો, મારા બાપ, નાહસો; એ કંઈ મારાં તર્કી-મતક નથી જો !”

“શું ? શું ઉડ ?” પેલા અહરથે પૂછ્યું અને હીરો હરામી જીવ લઈને દોડ્યો અને મીઠી લોજમાં બસાઈ ખેડો. મરાઠી ખેડુત દોડતો આવ્યો અને પેલા પારસી અહરથ અને ખેડુત વચ્ચે બોલા-આલી થઈ; કેટલીક રકઝક પછી તે પારસી અહરથે પેલા મુએલાં તર્કીની કીમતના રૂપિયા આપી ખેડુતને શાંત પાડી હીરા હરામીના નામની ‘સેસ બરાં’ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૧૮મું

પરદેહપોશ પહેરેગીર.

ખંડાજેના દેખાવો નજર આગળથી દૂર કરી હવે મરાઠીના પેલા એકાંત કુંવર હોલમાં આપણને જવું પડશે અને ત્યાંના ગામડો તપાસી નવા બનાવો ઉપર લક્ષ આપવું પડશે.

નાનાંબાઈ કુંવર હોલમાં બેસેલ જની ચિંતા અને ગમગીનીમાં મરકાવ થઈ છે; તેણીના મનમાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો છે અને હૃદયરૂપી દરિયામાં દુઃખ અને ફિકરના મોજા ઉછળવા લાગ્યા છે. વિફલ ત્યાં બે ફેરા ખાઈ ગયો છે, પણ નાનાંબાઈ વહાલો લીમ રવિવારે આવી શક્યો નથી, જે કારણને લીધે નાનાંબાઈ મન ચિંતા અને દુઃખના સાગરમાં ડોળવા માંડ્યું છે. ટ્રેન્ડીન પહેરેગીર કુરામાં પડી આકસ્મિક મોતે મરણ પામ્યો છે. ઝોડરા પોતાના બાપના મરણ પછી ગમગીન બની સેંકડો વિચારોમાં દરરોજ રોકાઈ રહે છે, પણ આજ બે ત્રણ દિવસો થયા આશાના ફિરણો તેણીના દિલમાં પ્રકાશવા માંડ્યાં છે. એક નવો મુસલમાન પહેરેગીર ટ્રેન્ડીનની જગ્યાએ રાખવામાં આવ્યો છે જે કાળજી અને ખંતથી કુંવર હોલની પાસબાની કરે છે. આ પહેરેગીર દેખાવે ખુબસુરત. આગે

મળ્યુવ અને સર્વ રીતે ચપળ છે. હેઠ્ઠા બે દિવસોથી એ હર આ જવાન પહેરેગીરને જોઈ ખુશ થાય છે. અને તે પહેરેગીર પણ તેણીની ઉપર માયા દેખાડે છે. આ રખેરાળ આજે ઓટલા ઉપરની એક ખુરસી ઉપર બેઠો હતો તેટલાં ઝાહરાં ત્યાં આવી પહોંચી; ઝાહરાને જોઈ તે ખુરસી ઉપરથી ઉઠ્યો અને ખુરસીને અડેલી ઉભો.

“ કમ, પહેરેગીર, કંઈ એખલા બેઠો છો ? ” ઝાહરાએ આવતાની સાથે પૂછ્યું :—

“ અમો સિપાઈ બન્યાઓ એખલા બેસીનેજ અંભારી ફરજ અદા કરી શકીએ છીએ. ”

“ પણ અમ જવાન, તમારું નામ શું ? ” ઝાહરાએ વધુ પ્રશ્ન કર્યો.

“ મારું નામ ! ”—તે પહેરેગીર જરા વિચાર કરી બોલ્યો, “ મરું નામ પરદેહપોશ. ”

“ શું ? પરદેહપોશ ! એ વળી મુસલમાનનું નવું નામ ? એ તમારાં માત-પિતાએ આવું નામ શા સારે આપ્યું હશે ? મને જો આવું નામ જરાએ મળતું નથી. ”

“ બાઈ સાહેબ, મારાં માત-પિતાને માહમ નહોતું કે તમને આવું નામ પસંદ પડશે નહીં; નહિં તો જરૂર બીજુંજ જે તમને પસંદ પડતે તે નામ આપતે ! ” રખેરાળે ટકોર કરી.

“ પણ, તમારો જન્મ થયો હશે ત્યારે હું કોણ જાણે કયાં હોમશ ? આ દુન્યાની રોશની પણ મેં જોઈ નહીં હશે. ” ઝાહરાએ જણાવ્યું.

“ હા, તમો મરેથી ઘણાં-ઘણાં તો પાંચ-છ વર્ષે નાનાં લાગે છે. ” પરદેહપોશ પહેરેગીર બોલ્યો.

“ હાજી એમ છે ખરું ! અને વચ્ચે એટલોજ ફરક માત્રમ પડે છે. ”

— “ પણ, બાઈ સાહેબ, કંઈ ફરમાશ ? ” પરદેહપોશ વાત ઉઠડી સવાલ કર્યો.

“ ના, ફરમાશ તો કંઈજ નથી; હું તો તમને ફક્ત જોવા આવી હતી. ”

“ બાઈ સાહેબ, તમો મને જોઈને શું કરવાનાં હતાં ? ”

“ તમો તમારી ફરજ બજાવો છો કે નહીં તેની તપાસ કરવા હું આવી હતી, સમજ્યા ? ”

“ હીક, જો હું મારી ફરજ નહીંજ બજાવતો હોઉં તો તમે શું કરો ? શેઠને ફરિયાદ કરો કે ? ”

‘ના, ના, હું તો મસ્કરી કરું છું. તમારે માટે ફરિયાદ કરવી એ હું યુનાહનયું સમજું છું.’ ઝોહરાએ જણાવ્યું.

“સખખ ? બાપ સાહેબ, કંઈ સખખ ?”

“સખખ તો શું કહું ? એટલું જ હું તો કહી શકું કે કાંઈ પોતાના રખેવાળની ફરિયાદ તે કરતું હશે ?”

“એટલે ?” પરદેહપોશે આતુરતાથી સવાલ પુછ્યો.

“એટલે એટલું જ કે જ્યાં માયા-મહોબતનો ઝરો વહેતો હોય ત્યાં ઝેરનો ખાલો કંઈ નાંખી શકાય ?”

“તમારું બોલેલું” મને બરાબર સમજ પડતું નથી ” પરદેહ-પોશ પહેરેગીરે બોલું ડાળ ધાલી કહ્યું.

“હીક, શેદાણી નાનગાંભાય રાહ જોતાં હશે, માટે હું જાઉં છું” ઝોહરાએ ચાલવા માંડ્યું.

“કેમ, બાપ, ચાલ્યાં એટલાં ઉઠાવળાં ? ગમ્મ કાલે સાંજનાં વધુ બે ત્રણ મિનિટ ઉભાં રહો ચાલી ગયાંતાં.” આમ બોલી તે પહેરેગીરે ઝોહરાનો હાથ પકડ્યો અને પછી તે બોલ્યો, “જરા ઉભાં તો રહો, બે થી તમારી મીઠી વાતો તો કરો.”

“જ્યારે તમને મારું બોલેલું સમજ નહીં પડતું ત્યારે હું તમારી સાથે શું વાત કરું ?” ઝોહરાએ ટાણો મારી જણાવ્યું.

“નહીં, નહીં, બાપ સાહેબ, આમ ગુસ્સે ના થાવો.” પરદેહ-પોશ બોલ્યો. “આજ બે દિવસો થયાં તમને જોઈ મારું મન ચકિત થઈ ગયું.”

“હાં ! એમ ? હવે ? જ્યારે મેં કણકો કરી ચાલવા માંડ્યું ત્યારે ? વાહરે મારા બજર બટુ !”

“એ વળી તમે શું નવું નામ પાડ્યું ? બાપ સાહેબ, એ નામ મને તો પસંદ નહીં પડતું.”

“અરે એ નામથી પસંદ પડશે,—પસંદ પડશે; જરા બેચાર દિવસો પસાર થશે એટલે તમને બધું પસંદ પડશે.” ઝોહરાએ હસ્તે રહેરે કહ્યું.

“હા એમ મનેથી લાગેલું ખરું ! હમણાથીજ પસંદ પડવા લાગ્યું, એટલે બે ત્રણ દિવસોમાં સઘળું પસંદ પડે ખરું !” આમ કહી પરદેહપોશ પહેરેગીરે પોતાનું ડોકું વંકે વળી તેણીના માથા ઉપર તે ધીમેથી નાંખવાની વજવીજ કરી.

“કેમ, પિયા, ખાટી મીઠી નજર દોરાવવા લાગ્યા કે ? જરા હમણાં તો હું જ ઉભા રહો.”

“કેમ બાપ સાહેબ, ચિત્તરી ગયાં કે ? તમે જાણતાં નહીં કે જ્યાં મને જન રાજ ત્યાં શું કામ બોલાવેલો પડે કાજ ?”

“એટલે ?”

“એટલે આજે; ખીચું કંઈ નહીં.” આ બોલો બોલી પરદેહ-પોશી તુરત આ જગાન ઝોદરાના રાજ માલો ઉપર સખનાથી પ્રેમના અમૃતનું એક ટીપું મૂક્યું, અને જણાવ્યું “બાપ સાહેબ, એવઢખી માફ છે.”

“તમે મને ‘બાપ સાહેબ’ કહી હવે શા માટે બોલાવો છો ?”

“ત્યારે શું મારાં શેઠાણી કહી બોલાવે ?” પ દેડપોશી સવાલ કર્યો.

“નહીં, નહીં,—મને મારાં નામથી બોલાવો એટલે હું ખુશી થઈશ.”

“વાર, ઝોદરા હું પુછું કે, આપણા શેઠાણી અહીં એમનાંજ રહે છે ? એમના પતિ અહીં આવતા નથી શું ?”

“આપણીજ વાત કરોતી; શેઠાણી વિષે અહીં વાત કરવીજ નહીં,” ઝોદરાએ જણાવ્યું.

“શું કંઈ બચ્ચુંજ છાનું છે ? જરા મને જણાવો તો ખરાં કે એ શું ગડમડ-ધોડાળો છે ?”

“હું શું કહું ? ખુદાએ આપો આપી છે તે જોઈ લેવો. મને તો લાગે છે કે આ બાપને આપણા શેઠ ન્હસાડી લાવ્યા છે અને અહીં આ મંદીખાનામાં રાખ્યાં છે. આજે માર દિવસો થયા શેઠ આવ્યા નથી; કાલે કદાચ આવશે ખરાં.”

“એ શેઠનું નામ શું ? ઝોદરા.”

“તે શું તમે નહીં જાણતા ? તે તમને અહીં નોકરીએ કોણે રાખ્યા ?—હા, ખરે, પેલા મુત્તા ચિટુંજે તમને તો નોકરીએ રાખ્યા હશે. તમે એ ત્યારે શેઠને જોયા પણ નહીં હશે. એમનું નામ લીમજીમાઈ છે.”

“હા ! ત્યારે આ ચિટુંજ એમનો કારભારી હશે.”

“હા, એમજ છે. એ મુવો જે કરવા માંગેજ તે એ કરી શકેજ તે કોઈ વેળા શેઠાણીનેથી દમ ભરાવેજ.”

“ત્યારે એનાથી હરીને ચાલવું જોઈએ, કેમ ? એને ગમે તેમ કરીને હંમેશા ખુશી રાખવો જોઈએ હા !”

“હા, પેટને ખાતર એવો મુજબાને રાજજ રાખતા જોઈએ. અને—”

“ઝોદરા, ઝોદરા” અંદરના ઘોરણમાંથી નાજાંખાખો સાદ આવ્યે અંતે ઝોદરા, તુરત ત્યાં દોડી ગયો.

" કેમ જોરા, તું ક્યાં ગઈતી ?" નાનખાંધએ અવાજ કર્યો.

" જી, જરા ઝોટલા ઉપર ગઈતી. આપણે નવો પહેરેગીર આપ્યો છે કેની તે એક ચક્કીને પકડતો તો તે જોવા ગઈતી !" ઝોહરાએ દિવ્યર્થ જવાબ આપ્યો.

" દીક, ઝોહરા, જેની અહીં હવે મને કશું ચેન પડતું નહીં. કાલે લીમ મારા આવશે કે નહીં ? હવે મારી ધીરજ રહી શકતી નથી. એક કાગળખી લીમ લખવા નહીં. હું હવે શું કરું ?

" બાધ સાહેબ શેઠને કંઈ કામ હશે તેથી ગયે આતુર આવવાને એમનાથી બન્યું નહીં હશે. હું તો ધારું છું કે આવતી કાલે શેઠ જરૂર આવશે," ઝોહરાએ દિલસો આપી જણાવ્યું.

" જો ! લીમ મારા આવે તો હું કેટલી ખુશી થાઉં ! જો કાલે આવે તો, ઝોહરા, હું તુંને કંઈ ભેટ, અપાઉં;—ખદા ખુદા ! મારા લીમને મારી આગલ મોકલો !"

" બાધ સાહેબ, ઝોટલા બધાં આતુર તમો શા સાર ખતો છો ? જરા ધીરજ રાખોજી."

" ઝોહરા, તુંને હજી ખબર નથી; તું નાદાન છે; પતિ કોણ છે તે તને ખરાખર માલુમ નથી. તુંને જો પરજાવવામાં આવે તો પછી મારી આજેજ તું વારા વહાલા ભરથારની ઇતેજારીથી રાહ જોયા કરે ! હાલ તો બોલવું સહેલ છે." નાનખાંધએ જણાવ્યું અને થોડીક પળ સુધી ઝોહરા કરો જવાબ આપી શકી નહીં. પણ પછી વિચાર કરી બોલી:—

" બાધજી, તમો કહો છો તે કદાચ ખરું હશે, પણ એમ આટલી બધી ચિંતા ને ઇતેજારી રાખવાથી શું તેવણુ જલદી આની શકશે ?"

" નહીં; ઝોહરા, એમતો નથીજ પણ ઝોહરા મને હવે જરાએ સોહવાતું નથી. મારા દિલમાં કંઈ અજમ દુઃખ થાયજી."

" ચાલો. બાધ સાહેબ, ત્યારે હું એક બે ગીત ગાઉં કે જ્યાં તમને કંઈ ચેન પડે; કેવો, હિંદુસ્તાની ગઝલ; પહેલે ગાઉં ? બાધ સાહેબ."

" હા, ત્યારે કંઈ ગા, ઝોહરા, કે મારા મનને રાહત મળે." ઝોહરાએ પોતાના મધુર સ્વરે નીચલું ગાયન ગાયું, અને નાનખાંધએ તે ધ્યાનથી સાંભળ્યું:—

" દીલ લગા યારસે, ઉમ દીલકા છુડાના મુશકીલ,
કશકા જખમ લગા, ઉમકા સીલાના મુશકીલ.
હુસ્ન હે દામે બલા ગુન્હ હે દોકાલે નાગ,

જરફે તઈ નામ ડસા, ઉસકા જીજાના મુશકીલ.
આવશે ઇસ્કને બોહતોંકા, કીયા ખાના ખરામ,
આમ દરિયા કો લગી, ઉમકા જીજાના મુશકીલ.
યાદ કરને કો લીયા, હાથમે મનકા મનકા,
દીલ ઉપર બોજ પડે, મનકા શીરાના મુશકીલ.
ઉમર જે યાદમે ગુજરી, સો ગતીમત સમ જો,
સો ગયા ઇસ્ક મેં જે, ઉસકા જીજાના મુશકીલ.
રાજે મખશી વલી, જાહેર ન કોસીસે કરના,
હાથસે ખાત ગઇ, ઉમકા શીરાના મુશકીલ. ”

“ જોહરા, મને હિંદુસ્તાની ગીતો ખરાખર સમજ પડતાં નથી; હું આ ગીત થોડું સમજી ખરી; પણ ગુજરાતીમાં કોઈ ગીત ગા કે મને ખરાખર સમજ પડે. ” ગમગીન નાજ્મખાનએ જણાવ્યું અને જોહરાએ ખીણું ગીત ગુજરાતીમાં ગાઇ સંભળાવ્યું જેનો ખાવાર્થ એવો હતો કે દુઃખના દિવસો ગમે તેવા પસાર થતા હોય તોયે એમ માની લેવું જોઈએ કે દુઃખમાં અતિ ઘણું સુખ છે અને જેમ રાત્રિનાં અંધકાર પછગાડે દિવસની રોશની છે તેમ દુઃખના ડુંગર પછગાડે સુખનો સાગર છે; વળી દુઃખોનાં ડુંગરો ઝાળંગી જવથીજ મનુષ્યની ધીરજ, હીંમત, હુશિયારી અને દૃઢરતી મરજીને આધીન થવાની શક્તિ ખુલ્લી રીતે પ્રગટી નીકળે છે.

“ વાહ ! જોહરા, તેં ઠીક ગીત શોધી કાઢ્યું ! ” જોહરા ગીત ગાઇ રહી અને નાજ્મખાનએ કહ્યું, “ દુઃખમાં તો સુખ માની લઇ ધીરજ અને હીંમતથી કામ કરવું જોઈએ ‘ દુઃખનું ઓસડ દહાડા ’ એ કહેવતખી ખરી છે; તું ઘણી ડાહી છે, જોહરા;—હં, પણ જેની એ કાણ આપ્યું ? કોઈનો અહીં આવવાનો અવાજ સંભળાય છે. ”

જોહરા ખારણા આગળ ગઇ અને તુરત તેણી પાછી ફરી અને નાજ્મખાનને કહેવા લાગી.

“ લેવો, બાઇજી, એ તો મુવો વિકૂલ આતી લાગેજી યાત્રો, બાઇ સાહેબ, કાલે હવે શેઠ આવશે ખરા. ”

“ જાહેને મુવાને પુછી જેની; એ વળી શું ખખર લાગ્યોજ ? ”

“ ‘ વિકૂલદાસ શેઠ ’ જોહરા ખારણું ઉઘાડી ત્યાંજ ઉભી રહીને પૂછવા મંડી, “ બાઇ સાહેબ પુછે છે કે કાલે શેઠ આવશે કે ? ”

“ તને તેની શીદને ચિંતા ? ” વિકૂલે ઉત્તર આપ્યો. “ બાઇને પૂછવું હશે તો મને પૂછશે. ”

નાજ્મખાનએ અંદરથી વિકૂલનું બોલતું સાંભળ્યું અને તેણી ગુસ્સામાં ખોરડા બહાર નીકળી અને કહેવા લાગી.

“કેમ કંઈ થઈ રાખ માથામાં રાખીને ફરેછ શું ? સીધો જવામ નહીં અપાતો કે ? હોમો રહે મુગ શેઠ આવેને તારી વાત કરુંછ.”

“પણ માળો શીદને બાંડો છો ? તમારેથી હું કાંઈ કરી જઇશ નહીં હો !”

“ત્યારે બસી મરતી ! એ તુંને પુછેછ તેનો જવામ આપતી !”

“હા, કાલે આવશે ખરા” વિઠ્ઠલે હુંકમાં ઉત્તર આપ્યો અને નાનજાણ નીચે પ્રમાણે બડબડતાં ત્યાંથી ચાલી ગયા. —

“મુવા એવા નીચતીખી ખુશામત કરવી પડેછ. બગી એવી જાંઘળી ! ધૂળ પડેને એવા મુજબાના મ્હોંપર ! અરે ખુદા ! મારા લીમ ક્યારે આવશે ?”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

વિચિત્ર પ્યાર

નાનજાણની ગઈ રાત આરામ વિના પસાર થઇ હતી. સવારે તેણીની આંખોમાં રવાશ દેખાતો હતો; તેણીને ઉપરા ઉપરી બાંસાં આવતાં હતાં અને સ્પષ્ટ રીતે જણાતું હતું કે મધરાતના ઉંઘ વિના તરફડિયાં ખાઇ નાનજાણ એવેન બન્યાં હતાં. નવ વાગ્યાનો વખત થયો હતો અને તેણી એક ચિત્રેલાં ચિત્રામણ જેવી સ્વપ્ન થઇ ગઇ હતી. એહરા પોતાનાં જાણની આવી સ્થિતિ જોઇ દિલગીરીમાં પડી હતી, પણ મીઠી મીઠી વાતો કરી નાનજાણને ખુશી કરવાને તેણી કોશીસ કરતી રહી હતી; પરંતુ નાનજાણ ઉપર કશી અસર થઇ નહોતી. આંસરે અડધા કલાક પછી વિઠ્ઠલ આવી લાગ્યો અને નાનજાણને નમન કરી કહેવા લાગ્યો:

“જાણ સાહેબ, સુર્ય નારાયણ જેવા મારા લીમજી શેઠ પ્રકાશી નીકળશે, માટે તૈયારીમાં રહી આનંદ પામો.”

નાનજાણએ કશો ઉત્તર આપ્યો નહીં, પણ એહરા બોલી: “હીક, વિઠ્ઠલદાસ, જાણ સાહેબનું કામ જાણ સાહેબ ખરાબર સમજે છે, માટે તમારી સલાહની કશી જરૂર નથી.”

“જરૂર હોય કે ન હોય તોયે મારે મારી ફરજ બજાવવી જોઇએ. શું છોડી, સમજે છે કે ?” વિઠ્ઠલે જણાવ્યું.

“મારી સાથ આટલી બધા એઅળી વાપરી વાતો ના કરો,” એહરાએ બતાં ચઢાવી કહ્યું.

“બસ, ખોટો પતપવારો અહીં નહીં જોઇએ !” નાનજાણએ ક્રોધાવહા સ્વરે જણાવ્યું. “મુવા મધેડાને જરાએ અરમ નથી.”

“ બાપ સાહેબ, ગળો શીદને બાંડો છો ? હું નહોતો જાણતો કે તમે બહુ કપટી અને દુષ્ટ છો. ” (વિકૃત આપણું બોલી ત્યાંથી ચાલી ગયો. નાનંગાબાપ બરખડનાં ઇંજીયર ઉપર લેટયાં અને ઝોહરા તેણીની આગળ પંખો નાંખતી બેઠી હતી. થોડીક પળો સુધી બંને સુખ રહ્યાં. પણ જ્યારે ઝોહરાએ નાનંગાબાપની આંખોમાંથી આંસુઓની ધાર તેમના ગાલો ઉપરથી વહેતી જોઈ ત્યારે તેણી બોલી;

“ બાપ સાહેબ, આજે એમ કેમ કરો છો ? મહેરમાન બાપજી, આજે એટલાં બધાં આપ ઉદાસ કેમ ? ”

“ ઝોહરા, જોની, - હજી મારા લીમ આવ્યા નથી. હું અહીં એકાંતમાં તે કેમ રહી શકું ? ”

“ બાપ સાહેબ, એકાંત શું ? હું તમે આગળ એકં કેની ? ”

“ પણ ઝોહરા, એક દર્દીને પાણીની વરસ લાગી હોય અને તું તેને પાણી આપવા બદલ કંઈ સારી સારી મિઠાઈ લાવીને આપે તો તેની વરસ કેમ મટે ? તું મારી આગળ છે તેથી શું થયું ? મારી જીંદગી તો ખરેખર એકાંત બની ગઈ છે. ” નાનંગાએ જણાવ્યું.

“ બાપજી, ઠાક વેળા એકાંત જીંદગીમાં પણ મિઠાઈ રહે છે. ”

“ હા; ઝોહરા, એકાંત જીંદગી ક્યારે પરવડે ? જ્યારે કશી રીતની ચિંતા યા દિલગીરી નહીં હોય ત્યારેજ. ”

“ ત્યારે બાપ સાહેબ, એમજ ધારી લ્યો કે આપને કશી રીતની ચિંતા અથવા ગમગીની નથી. એટલે એકાંત જીંદગી પસંદ પડશેજ. ”

“ ઝોહરા, એમ તે કેમ ધારીને માની લેવાય ? જ્યાં આશ્નાઓના કિલ્લા તૂટી પડે અને જ્યાં ઉદાસી અને દિઠ્ઠર પોતાનું રહેઠાણ કરે ત્યાં દુઃખી બનેલા જીવથી એમ કેમ માની શકાય ? ખરેખર, ઝોહરા, હવે હું મારી ભૂત અને મુખાંધ માટે પરવાનુંજ; મારા મુરખપણા બાવાજીને જણાવ્યા વગર જે અણધારતું પગલું મેં બર્કું તેની આંખે કુદરતી શિક્ષા લે નહીં હોય ? ”

“ બાપ સાહેબ, એવી તે આપે શું મુખાંધ કીધી ? મને તે કંઈ જણાવશે ? ” ઝોહરાએ સવાલ કર્યો અને તે વેળા બારણું ઠોકાયું. નાનંગાબાપએ ઇંજીયર પરથી ઉઠી પોતાના વાળ સરખા કરી આરસીમાં જોવા માંડ્યું; ઝોહરા ઉતાવળે પગસે દરવાજા વરદ ગઈ અને લીમજી ઓરડામાં દાખલ થયો. લીમજીને જોતાંજ નાનંગા ચહેરામાં ચમત્કારિક ફેરફાર થયો; તેણીનું હૃદય હર્ષાનંદથી છસાછસ ઉછરાઈ ગયું અને તેણી લીમજીને એકદમ ગળે બાંધી પડી; ખુશાલીના આંદુઓના રેલાથી તેણીના ગાલો વરખોળા થયા અને તેણીના સુંદર મુખમાંથી નીચલા શબ્દો ઝરવા પામ્યા:—

"વહાલા લીમ કેમ, કંઈ વખિયત બગડેલી લગેછી!"

"નાહી નાનાં, એવું કશું નથી, હું તો વદન સારી પેડે છું."
લીમએ જવાબ્યું.

"ત્યારે વહાલા, હું બી સારી પેડે છું.—લીમ, હું સીક પડી હતી—હા, આજે છેલ્લાં ગળ્યાં પછી હું ખરી એવેન બની'તી,—હું દિલગીરીમાં ગીરફતાર થઈ'તી અને ચિંતાની ચેહમાં પડી'તી પણ વહાલા લીમ, તમે અહીં આજે આવ્યા છો એટલે સુખ, ખુશાલી અને તનફરતીના દેખાવો પાછા મારી નમરે પડે છે."

"વહાલી, એટલી બધી ચિંતા અને દિલગીરી તુંને શાની?"

"કેવો દડંગો સવાલ! વહાલા લીમ, ચોરને કેવી ધારતી રહે છે તે તમને ખબર છે? ચોરી કર્યા પછી કાંઈ કાયદો મળે નહીં તો કેટલી નાશીપાસી અને દિલગીરી પેદા થાય છે તેનું તમને કંઈ ખાન છે?"

"એટલે તું શું કહેવા મંગે છે?" લીમએ પ્રશ્ન કર્યો.

"તમે જેવા દાનાવને મારું બોલેલું બરાબર સમજ નહીં પડતું? ચોરી—કુપર્ધયા હું નહાસી આવી તમે સાથ પરણી અહીં રહી છું એટલે મને કંઈ ચિંતા નહીં હશે વાર? હવે ચિંતા તો બાપુએ રહી,—પણ જે ધણુંને હું વહાલથી ચાહું, જેને મારો સુખ—દુઃખનો સાથી, મારો રંગેતાળ, મારો બરથાર, મારો શેઠ, અને મારો રાજા તરીકે ગણું તે જો મારી તરફ બેદરકાર રહે તો મને દિલગીરી નહીં લાગે વાર? શું કહો છો? વહાલા લીમ."

"વહાલી નાનાં, તું એવું બોલે છે કે મને કંપારી છુટેછ, શું હું તું વહાલી તરફ બેદરકાર છું? નહી, નહીં, નાનાં, હું બેદરકાર નથી."

"ત્યારે લીમ ગયે આવવારે તમે આવ્યા કેમ નહીં?"

"કામના સળગસર હું રોકાઈ ગયો હતો, વહાલી એટલે બની શક્યું નહીં."

"હં! લવંગની વખારે સીધાર્યા હશે?" નાનાંએ ટકાર કીધી.

"બસ, હવે મસ્કેરી ના કર, વહાલી."

"જોવ, પ્યારા લીમ, હું ખરું કહું છું કે હવે મને એકલું જાહીં એન પડતું નથી. તમે મારી સાથ હમેશના હોવ તો ધણુંજ સારું! મારો જીવ બળીને ખાક થઈ જાય છે, મારું શરીર તવાતું જાય છે, માટે વહાલા લીમ, હવે મને સુરત લઈ જઈ તમારી સાથે રાખો. તમારી સાથેજ રહેવા મારો જીવ તલપાપડ થઈ રહ્યોછ."

"નહીં, વહાલી નાનાં, એટલી કિતાવણી ના થા; ચોક્કસ કાનુસર એમ હમણાં બની શકેજ નહીં; ધીરજ રાખી અહીંજ ચાર ચાંચ મહિના કાઢી નાંખ, ડીઅર."

“ ઓ ખુદા ! ચાર-પાંચ મહિના ! જ્યાં ચાર-પાંચ મિનિટ રહેતાં દમ ઉપર આવેછે ત્યાં ચાર-પાંચ મહિના કાઢું ? નહિ, લીમ, નહીં. ”

“ ત્યારે લે તું કહેતી હોય તો અહીં મારા વિદ્યુતને તારી આગળ રાખું. જરા બોલકણા છે તે વને સોલવાઇ જશે. ” લીમજીએ જણાવ્યું.

“ શું ? કોણને ? મુઠા નાપેકાર બદમાસને ? જરા બોલતાં પણ શરમાઓ. લીમ, તમે એટલાં જંગલી ના બની જાઓ ” નાનાં લાલચોલ બની બોલવા લાગી. “ શું હું એની સાથે પરણી છું ? એને તમે મારી આગળ રાખવા માંગો છો ? મુઠા એ બદમાસ નીચ બદમાસ શૈતાનને અહીં રાખી શું કરવાના છે ? નહીં. — મારી ઝોલરા મારી આગળ છે એટલે મને કોઇની જરૂર નથી. મને તો શક્ત તમારી જરૂર છે અને જો તમે હવે જલદી વિચાર નહીં કરશો તો પરિણામ કંઈ પુરજ આવશે, મને આપવાત — ” આટલું બોલી નાનાંબાઇ અટક્યાં; તેણીનું હૃદય બરાબ આવ્યું; તેણીથી હવે બોલાયું નહી, લીમજીએ તેણીના કપાળ ઉપર હાથ મૂકી તેણીને જરા શાન્ત બનવા કહ્યું અને પછી જણાવ્યું :

“ વહાલી નાના, એટલી બધી કશ્કેરાઇ શા સાર જાયછ ? લે એને હું અહીં નહીં રાખીશ. એ કેવો વિશ્વાસ તો કર છે તેની વને ખબરજ ક્યાં છે ? તું એને માટે ધનુજ બેઠુંદા ને નાસાયક શબ્દો બોલે છે તેથી હું દિલ્લગીર છું. ”

“ મુઠા એક રેંછુપેંછ જેવા પાપી ચંડાળને માટે તમે દિલ્લગીર ! ઓ ખુદા ! — લીમ, મારે માટે તમે દિલ્લગીર નહીં ? તમારી સંગ-વમાં આવે બદલો ! ત્યારે બોલો હું એમ એકાંત છંદગીજ ગુખરું શું ? અરે લીમ મારે માટે તમને કશી લાગણી થતીજ નથી ? જો હું એમ જાયતી હને તો — ” આટલું બોલી નાનાંબાઇ રડવા લાગી.

“ વહાલી નાના, તું આજે ઘણું આહું-આણું બોલેછ. વારી તરફ મારો અખંડ પ્યાર હોતજ નહી તો શા સાર હું વારી સાથે પરણુતે ? તું આજે એટલી બધી ગાંડી કેમ થાયછ ? ના રડ, વહાલો, વારો છવ વગર ફાકટના અગાપામાં ના નાંખ. ”

“ ત્યારે મને જવાબ આપો કે હું તમારો સાથે હવે કારે રહીશ ? ”

“ હમણા તો નહીં. ” લીમજીએ ટુકમાં જવાબ આપ્યો.

“ ઓ પરવર ! ત્યારે હું મારા મુરખીજ બાવાજી ॥ ઘેરમાંજ બેસી રહી હને તો સાર ! ઓ ! મને શું સુંઠ પડ્યું ? ઓ ખુદા !

મારી ક્યાં કમળપતી લાગી ? અરે—અસ લીમ, મારી આમળથી હડી જાઓ; મને ગળે ના વળગો. બળ્યું મારું જીવતર ! મને ટકું ગમતું નથી; હડી જાઓ." તેણી રડતી રડતી મેઢાં ઉપર રૂમાલ ફેરવતી ઓરડામાંથી બહાર નીકળી તેણી ખીખ ઓરડા વરફ ચાલી અને લીમજી તેણીની પાછળ ગયો.

ઝાહરા કે જેણી ઓરડા બહાર ઉભી હતી અને જેણીએ કપડી વાતચીત થોડી ક્ષણ સાંભળી હતી તેણી પોતાનાં બાઈની આવી હુખદાયક હાલત જોઈ રડવા મંડી. ઝાહરા ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને તેણી ઓટલા ઉપર જતી હતી એટલામાં 'ચિટ્ટુ' તેણીને મળ્યો.

"હો, ઝાહરા, રડે છે એમ ?" 'ચિટ્ટુ' પૂછ્યું. ઝાહરાએ ઠસો જવાબ આપ્યો નહીં પણ એકતાર ફરીથી જ્યારે 'ચિટ્ટુ' પૂછ્યું ત્યારે યુરસામાં તેણીએ ઉત્તર વળ્યો.

"તારા આપને નામનું રડું છું ! મને પૂછવાની તુંને શું સત્તા ?"

"હો, હો ! એમ આ વેળા શેઠે કંઈ આશ્ચર્ય નહીં ? રડીશ નહીં; રડીશ નહીં !"

"અસ, ગડબડ ના કરો; જાઓ અહીંથી !" "હો હો ! ફેણુની કુટડીને કમકો દેખી મારો શીફડી શડી ગઈ હો ! એ કોણ ? પહેલું પોશ"—એ કોણ આજુ ? એ ગડબડ શી ?" આમ બોલી તે ઓટલા વરફ ચાલ્યો અને 'પહેલું પોશ' પહેરેગીરે જવાબ આપ્યો, 'ચિટ્ટુ-લદાસ શેઠ, કોઈ પારસી ઘોડેસ્વાર આપને મળવા માંગે છે એ અંદર આવતો હતો તે મેં ના પાડી, જેથી મારી સાથ તે તકરાર કરે છે."

એ છે કોણ ?—હો, હો ! કાવસજી આજ્યો ? એમ કાવસજી તને અહીં આવવાની શી જરૂર ?"

"અરે સાહેબ, દોડતો દોડતો ને હાંસો હાંસતો મરી ગયો ! પેલો આપનો લાલ ઘોડો વદન ગધેડા જેવો છે. વખેલામાંથી તે છુટ્યો ને મસ્તાવ થયો અને એ માથાસે ને કચડી નાખ્યાં અને પોતે હવાડા સાથ અકડાઈ-ઝીંકાઈને પડ્યો; તેને પોલીસે પકડી લીધો અને આપનું નામ માંગ્યું જે મેં નહીં આપ્યું અને દોડતો કે આપને અહીં ખબર કહેવા આવેલો."

"મેર ઘેલા ! સુરતથી અહીં સુધી કહેવા આજ્યો ? મેર માંકડા, તે હવે કહેવા શું માંગે છે ? મહમદ જમાદારને સમજાવતે કેની ?"

"તે સાહેબ મહમદ જમાદાર તો ચોકીપર નથી. એક સિપાઈ છે અને જમાનાદાસ ફાજદાર ત્યાં છે. એ તો આપ આવીને કંઈ બદો-બરવ કરો તો સારું ! નહીં તો એ લોલો ઘોડો બોડો બાઈ જશે !"

“અરે ઘોડો તે શીદને ખાધ જાય? હું પોલીસને ઠેકાણે લારીશ. આમ અકળાઈને ગભરાઈ જવામાં માલ નથી; એ પોલીસને ધીમે ધીમે અને ઠળે ઠળે સમજાવીશ. ઠીક, કાવસજી, ઠીક. તું તારે પાછો જા; હું તારી પાછળ આવું છું,”

“સાહેબ, હમણા તો મારેથી નહીં જવાય! દોડતો દોડતો ઘોડા ઉપર આંચો તે સાહેબ મારી કમ્મર તો ભાગી દૂરી જાયજી ને પેટમાં તો ચૂંકો થાયજી. હું જરા ટટાર થવજી કે આપની રજા લઈને ઘરે ઉપડી જવજી.” કાવસે વિનંતિ કરીને જણાવ્યું.

“ઠીક, ત્યારે હમણા બેસ અહીંજ” આ પ્રમાણે હુકમ કરી વિદૂલ સામેના ઘરના પોતાના ઓરડા તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પ્યારમાં નડતર.

“એ મિંચા આજે કાંઈ બાંગ-બાંગ પીધોજી કે કેમ?” વિઠલના ગયા પછી કાવસ કારભારીએ પરદેહપોશ પહેરેગીરને પૂછ્યું. “કુદેજી શાનો? મારે! ફેશુ હમણા હને તો કેટલી વાતો કરી વાઈ ને માઈ માથું ખાધ જતે.”

“ફેશુદીન! મારી જગ્યા ઉપર જે પહેરેગીર હતો તે? તે તો મરી ગયો છે, એટલે એની કમર આગળ જઈને બેસો; વાનો ઠીક સાંભળવાની મળશે.”

“કેમ, મિંચા, જમાં ધણી ચાલેજી? મને તું ઝોળખે છે કે? પારસી બચ્ચો છું, પારસી બચ્ચો! ક્યાંની લોહી આ રંગોનાં દોડેજી તે જાણેજી કે? એક સોલટમ પડશે કેની તો ચાર ગોળાંડી ખાશે. સમજ્યો કે?”

“શેઠ તમો એટલા બધા તીખા રચનાવા કેમ? જરા શાંત થાઓ; હું તો હસવામાં બોલું છું.” પરદેહપોશ પહેરેગીરે જણાવ્યું.

“કોણ કહેજી કે તું રડવામાં બોલેજી?” કાવસ કારભારી ટકાર કરી બોલ્યો. “પાંજરામાં રાખેલાં ખુલ-ખુલને તપાસવાતું એટલે રડીને તો વારેથી કામ લેવાયજી નહીં; એ તો જીવ જરા હસી ખુશી બરોં રાખે તે ખુલ-ખુલનેથી ગમત મળે?”

“એ શું બોલેજી? ખુલ-ખુલ વળી કયું?”

“કેમ બહેલી-બગવ થયો કે? તું અહીં પહેરેગીર તરીકે તપાસ કોણની રાખેજી?”

“આ બંગલાની; બંગલાની,” પરદેહપોશે કહ્યું.

“બંગલાની કે બંગલામાંના પેલાં અકચડીત બંગલાની?”

કાવસે સવાલ કર્યો.

"બંગલાની અને બંગલામાના સર્વની !" પરદેહપોશે ઉત્તર વાંચ્યો.

"કુખ્ય કોણની ? કેમ વિકૃલ શેઠે હુકમ આપ્યોછ કે નહી ?"

"કુખ્ય તો પેલાં પારસી બાઈની; અમારાં શેઠાણીની; " પરદેહ પોશે જણાવ્યું.

"હં ! ત્યારે બોલી મરની ! ક્યારનો શાનું માથું દુખવી મરેછ ?"

"હા, હા, બાઈ સાહેબની વપાસ હું રાખું છું; તે શું કહેવા માંગેછ ? તુંને આ સવાલો પૂછવાની શી સત્તા ?" પરદેહપોશે મિનન બોલી પૂછ્યું.

"જે, વપાસ બેરાબર રાખજે હં ! તું એ બાઈને લખને પોમારા માપી નહીં જાએ તેની જામીનગીરી શું ?"

"તેણે તને શું કામ છે ? એ ખોટી ગડબડ મને નહીં જોઈએ." પરદેહપોશે ચુરસામાં રહ્યું, કારણકે હવે તેણે ઘણું પાકી આવ્યું હતું.

"હં હં ! સિપાઈ સાહેબ, એમ એટલા બધા હુશિયાર ના બનો; અને બધી વાત મલૂમ છે હં ! એ કોણને શિખવવા આવ્યો ? કેમ તમે પેલા જાંદગીરે શેઠને ઝાળ્યોછ કે ?"

પરદેહપોશ આ દેહસો સવાલ સાંભળી જરા ચોંટ્યો અને શુંગળાંતે આવજો તેણે જવાબ આપ્યો.

"ના, — નહિ — જાંદગીરે કોણ ?"

"બસ, બસ, મિત્રા, મારેથી છુપું રાખવા આવ્યોછ ? અરે પાતાલમાંથી બી હું તો ખબર મેળવું એવો છું, ઉભો રહે ! મિત્રા, વિકૃલદાસ શેઠને હમણા ખબર આપી તુંને પેડો અપાઉંછ. સમજ્યો કે ?"

પરદેહપોશ ગ.બરાયો, પણ હિમ્મત રાખી બોલ્યો: "જા, જા, તારી ખોટી અને જુઠ્ઠી ખબરથી મારા શેઠ અંજાનજાય એમ નથી. ચલ, જા બહીંથી, કોણને દમ બરાવા આવ્યોછ ?"

"હં હં ! મિત્રા, બહાદુરી તો તું દીક જતાવેછ. સિપાઈ બચ્યો તો ખરો !"

"હા, હા, તે તું શું કહેવા માંગેછ ?" પરદેહપોશે પૂછ્યું.

"એટલુંજ કે આજે મારા શેઠના મહેલમાં રહેલી પરીને તું બહીંથી નહસાડી લઈ અંકલેશ્વર લઈ જવાનો વિચાર રાખેછ એ ખરી વાત કેની ?"

"તે તને કેમ મલૂમ પડ્યું ? રવખેનો જોયો શું ?" પરદેહપોશે સવાલ કર્યો.

“ તમે ત્યારે શેઠ જાંઘીરજીને ઓળખો છો ? શેઠ તમારા દોસ્ત થતા હશે, ” પરદેહપોશી જણાવ્યું.

“ હા; ખોલ, હવે તુંને શું મદદ જોઈએ છે ? નામ તો તે તારું ઠીક રાખ્યું હો ! મિત્રા પરદેહ પોશી. ”

“ શેઠ જાંઘીરજીને માટે તમે તકલીફ લેવા માંગતા હોય તો આ બાઈને ન્હસાડી લઈ જવાને માટે તમારે અને મદદ કરવી જોઈએ. ”

“ બાપુશીથી; પણ બાઈની આવવાની મરજી નહીં હોય તો ? ઘસડી-પસડીને લઈ જવા માંગે છે શું ? અરે જો એમ એમ કીધું કેની તો વગર બાઈની મોરચી થશે. સાત વર્ષનું-ચોખ્ખાં સાત વર્ષનું કેદખાનું ભોગવવું પડશે. ” કાવસે જણાવ્યું.

“ બાઈની મરજી માટે હું ખચર મેળવી શકીશ; બાઈ અહીં રહેવાને તો નારાજ છે, પણ તપાસ કરી હું એમની મરજી જાણી શકીશ. ”

“ તે બાઈને તું પૂછવા જશે શું ? અરે એમ કંઈ કરતો-બરતો ના; નહીં તો ફસી મરશે. સમજ્યો કે ? ”

“ નહીં, નહીં. એમ કંઈ પુછાય કે ? ” પરદેહપોશી બોલ્યો.

“ હં ! હુશિયારી રાખજે, મારી માફક જરા મવાલી બની જજે ને પછી કામ કરજે. જેની, હું હમણા કેવા ઢોંગ કરીને અહીં આવ્યો છું ? વિઠ્ઠલના ઘોડાને તો મેંજ ન્હસાડ્યો, તે સિપાઈના હાથમાં બી મેંજ આવ્યો છું અને ખોટા ઢોંગ કરી અહીં એને ખચર આપવાને મને તુંને મળવા આવ્યો છું, -માટે મારી માફક સાવચેતીથી કામ કરજે હં ! નહીં તો મુલો છુટા ! ”

“ વિઠ્ઠલદાસના તમે પણ નોકર છો શું ? ” પરદેહપોશી પૂછ્યું.

“ હં નોકર ! નોકર શાનો ? હું તો એનો પરાધેવટ સેકરેતારી ! છટ, -હું એનો—

“ પરદેહપોશ, પરદેહપોશ, ” વિઠ્ઠલે હાંક મારી પરદેહપોશને બોલાવ્યો અને તેણે કુંવર-હોલના ઓટલા તરફ આવવા માંડ્યું. પરદેહપોશ જે કોઈમ નહીં પણ મહોબતખાં નાજબંધ ઉર્ફ મહોબતખાં હકીમ હતો તે પોતાના નવા શેઠ વિઠ્ઠલના હુકમને માન આપી તુરત વિઠ્ઠલ આગળ ગયો અને વિઠ્ઠલે પૂછ્યું.

“ પેલી મુસલમાની છોડીને વારે ઘડીએ બહાર એમ જવા દે છે ? તું બરાબર તપાસ નહીં રાખતો હો ! ”

“ અરે શેઠ એતો ” પરદેહપોશ ઉત્તર આપે તે અમાઁ વિઠ્ઠલ વધુ બોલ્યો.

"ના, ના, આ છોડીને ખાગમાં પાણી જવા દેશ નહીં, તારે તો તરવારની ધાર પર રહેવું જોઈએ; દેખતી આંખે આંધળો થઈ જ નહીં હો!"

"શેઠ, એ છોડી કોઈ કોઈ વેળા ખાઈ સાહેબને માટે ખામ-માંનાં ફુલો તોડી લાવવા ખાગમાં જાય છે ખરી! આપ જો ના કહેદ તો એને નહીં જવા દઉં."

"હા, હા, તેણીને નહીં જવા દેવી," વિકૃતે તત્કાલીન કહ્યું.

"ઠીક સાહેબ, આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ."

"શું કરશે? હડકામલાં કુતરાં જેવો અવતાર રાખી બસવું સામે જવાખ આપી જો ગડબડ કરી બહાર જવા માંડે તો નહીં જ જવા દેવી અને લાકડીથી ફટીપાક આપવો, તું જાણે છે કે પેલી જુની કહેણી? ન જાણતો હોય તો સાંભળ:

"જૂંદે ડોચું ડોહવા દે, જૂંદે છોરું છાતું રહે.
જૂંદે જર ખાજરી, જૂંદે નાર પાધરી."

માટે જો જુલાંથી ફટકારી મારશે તો એ છોડી પાધરી થઈ જશે હો!"

"ઠીક, સાહેબ, મારી ફરજ બખવવામાં હું કદી પકાત પડીશ નહીં." પરદેહપોશ સિપાઈએ જવાખ આપ્યો અને તેજ પળે લીમણ શેઠ જોરસાભેર ધસારાખંધ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને બોલ્યા: "વિકૃલ તું શું કરેછ?"

"કંઈ નહીં શેઠ, આ પહેરેગીરને શિક્ષણ આપું છું." "ઠીક, આડીં આવ જરા વાત કરવીછ," લીમણએ જણાવ્યું અને વિકૃલ તેમની ખુંડે ગયો.

"કેમ વિકૃલ, તું નાનગાઈ સાથે એટલો બધો બેઅદબ શા સાર થાય છે?" લીમણએ વિકૃલને ગુસ્સામાં પૂછ્યું.

"ના, શેઠ, હું કશી રીતની અસબ્ય વર્તણૂક દેખાડતો નથી. બાઈ સાહેબે આપ સૈફના કાન બંબેર્યા હશે એમ મને લાગે છે."

"નહીં નહીં, એક બોલ પણ તારે નાનગાઈને કહેવો જોઈએ નહીં. તારે કંઈ પણ કહેવું હોય તે સભ્યતાથી કહેવું. તારી આવી બેઅદબ ચાલ માટે મને સખ્ત થવું પડશે," લીમણએ બવાં ચડાવી કહ્યું.

"અરે શેઠ, આટલા ગુસ્સે શીદને થાવો છો? આપ પુખ્ત વિચાર કર્યા વિના આમ મને ઠપકો દેવો છો તેથી મને અત્યંત દુઃખ થાય છે," વિકૃતે બળાપો કરી જણાવ્યું, "જો હું ખરું કહું તો આપ પ્રિયાના પ્યારને ખાતર કદાપિ મારું માનસો નહીં. શેઠ,

બાપ સાહેબનો મિત્રજ દિવસે દિવસે વધતો જાય છે અને આપથી બાપ કંટાળેલા દીસે છે. બાપને અહીં રહેવા ગમતું નથી અને તેટલા માટે હું બરા સખત શબ્દોમાં કહું છું તેથી બાપસાહેબ કોધાયમાન થઈ આપ આગળ આવી ખોટી ફરિયાદ કરે છે.”

“હા, -હું સમજું છું. વિઠ્ઠલ; વાત તો ખરી છે કે નાનકે અહીં હવે રહેવા ગમતું નથી. હવે કરવું શું?” વિઠ્ઠલના ઉપલા વાક્યો સાંભળી હીમજી સહેજ ઠંડો પડી કહેવા લાગ્યા, “મારી આગલ એ ફરિયાદ કરે છે કે એકાંતમાં રહેવા હવે પસંદ પડતું નથી, માટે હવે કરવું કેમ?”

“શેઠ, મેં ત્યારે ખરી અટકળ કરી હતી કે બાપને હવે અહીં રહેવા ગમતું નથી; બાપ સાહેબ હવે કંટાળી ગયાં છે. તે દિવસે મારાં ઉપર ગાળોની ટીક કરી, કારણ કે મારે નામની તો થોડે ધણે અંશે બાપ સાહેબને ટાક છે; આપને પણ હવે ગાળો બાંહે છે. અને ગાળોની કશી દરકાર નથી; પણ આપ જેવા માટે નાલાયક શબ્દો એણે તે મારેથી ન સંભળાય હો!” વિઠ્ઠલે જીદું અડાવ્યું.

“હા, એ કંટાળી ગઈ છે, માટે માળ પણ દેતી હશે, હવે એનું કરવું શું?”

“હું શું કહું? શેઠ આપની પ્રિયા માટે કંઈ યુક્તિ રચી હું આપને સારી સલાહ આપું તો તે કદાપિ આપને રૂચે નહીં અને વળી હું આપને મનનો મોજો લાગું.”

“કશી અડચણ નહીં, તું તારો વિચાર તો જણાવ” હીમજી એ કહ્યું.

“શેઠ, નાનકાંબાપ આપને રંગા જેવી સ્ત્રી લાગે છે પણ હમણાં એ બાપ સાપણ જેવી થયેલ છે એમ આપ જણો છો ત્યારે શા સાર નાનકાંબાપને આપ ખોટી રીતે પંપાળીઆ કરો છો? આપ કરો શિક્ષા કે ખૂરી ખૂરીને મરી જાય!”

“નહીં, નહીં, વિઠ્ઠલ તું ધણો ઘાતકો માલુમ પડે છે. તારું હૈયું પત્થરનું બનેલું લાગે છે, હું એમ કદી કરી શકું નહીં.”

“શેઠ, જુઠાંઓ માટે મારા હૃદયમાં દયાનો ભેદ માત્ર પણ સ્પર્શ નથી. જુવો, શેઠજી, મેં કહ્યું હતું કે મારી સલાહ આપને પસંદ પડશે નહીં. આપ કોમળ હૃદયના છો એટલે આપ આ પગલું કદી ભરશો નહીં. લગામ જો આમ હીલી રાખશો તે કદાચ આપને પસ્તાવું પડે એમાં કશો સંદેહ નથી.” વિઠ્ઠલે શાણપણ દેખાડી જણાવ્યું.

“ગમે તેમ હોય પણ તારા વિચાર પ્રમાણે હું નાનકે કંઈ અથવા પ્રકારની શિક્ષા કરી શકું નહીં.”

“ત્યારે તો આપ શેઠની જેવી ઇચ્છા! હું કશું કહી શકતો નથી. મારી વહુ જે અભિમાન, મિનન અને ઉદાશીની બરેલી હોય તો તેણીના બે-ત્રણ દિવસોમાંજ હું અંત લાઉં!”

“બસ, બસ, એવા ધાતકી વિચારો ના કર. ચાલ, હવે મુંઝો રેહ,—જે નાનખાઈ અહીંજ આવેછ.”

“લીમ, ચાલોની, મારા પેટમાં તો પોપટી બોલેછ; દોઢ વાગી ગયો ને બોણું તૈયાર ટેબલ ઉપર પડેલું છે,” નાનખાઈએ આવતાં વાર કહ્યું.

“હા, ચાલો, ડીઅર,” આમ બોલી નાનખાઈનો ખભાં ઉપર હાથ મૂકી લીમજી નાનખાઈ સાથે જમવાના ઝોરડામાં ગયો અને વિઠ્ઠલ સામેના ઘરના પોતાના ઝોરડામાં મન સાથે વિચાર ચલાવતો ઉભો:—

“હો હો, મોટી પદમણી! વાહરે એનો હમકો! હવે મારી મરજીમાં આવશે તેમ તને—ઓ નાનખાઈ તને હું હેરાન કરીશ કે પછી તારો રોફ ખૂણે બોચરે જઈ પડશે અને પછી તારો ફાંકો અને ગુસ્સો તું ભૂલી જશે! તું મને અપમાન કરે! તારો તોર હવે હવનમાં હોમી દઈશ. એ છકેલ નાનખાં,—તારો લીમ તો બાયલો છે; એ તો ચુડીઓ પહેરે છે. હું તો ખરો કે તને આ તારા એવકુશ સ્વામિથી હવે વિખૂટી પાડી તને રજાગતી કરી તારી મિટ્ટી દાણા દાણુ કરી નાંખીશ મારે માટે તું લીમજી શેઠ આગળ દરિયાદ કરે! ઠીક, કોઈ વેળા લાગ સાંધી તને ઓ બાપ! બાપરે! કોઈ આવેરે—હાય, હાય! બાપરે! ઓ!”—વિઠ્ઠલ મન સાથે બડબડતો હતો તે હવે ચીસો પાડી ગડબડ કરવા મંડી ગયો. પરદેહપોશ તથા કાવસ વિઠ્ઠલ આગળ તુરત દોડી આવ્યા અને વિઠ્ઠલ પોકાર મારતો ત્યાં જમીન ઉપર ધસડાઈ પડ્યો.

“કેમ, શેઠ શું છે?” કાવસે ગભરાટમાં પૂછ્યું. ‘અરરર! વિંધુ,—વિંધુ વિંધુ છે” પરદેહપોશ ખૂસ પાડી જણાવ્યું, “લાકડી લાવ.”

અરે! ઓ! વિંધુએજ પગપર ડાંખ માર્યો હશે. ઓ!—હુઝ થાય છેરે! જવાદો, જવાદો, બાપડા વિંધોને ના મારો!”

“ગભરાવો ના શેઠ, ગભરાવો ના; હમણા દવા લગાડી ડાંખ ઉતારું છું” પરદેહપોશ આમ કહી ત્યાંથી ચાલી ગયો, અને કાવસે જણાવ્યું.

“સાહેબ અમો પારસીઓ માણક બુટ કે સપાટ પહેરીને ફરો તો આવી પીડાજ નહીં; ઉઘાડે પગે ફરવુંજ નહીં.”

“ હા, બરાબર-પણુ ઝો-ઝો-બાપરે ! ” “ અરે વિઠ્ઠલદાસ શેઠ જરા તરો પી લેઓ, હમણા દર્દ નરમ પડશે ” કાવસે પોતાનું વૈદક જ્ઞાન જણાવ્યું, “ હા, સાહેબ, થોડો તરો પી લેઓ. તરો જોયોછ કેની ? શેઠ ગાયનું મૂતર, હા જરા ગાયનું મૂતર પી લેવોછ. ”

“ ના,-કાવસછ, આથી કંઈ ફાયદો ન થાય, ” વિઠ્ઠલે કહ્યું. “ ઝો બાપરે ! ઝો ઝો ઝો ! ઝો— ”

“ ત્યારે સાહેબ, મોવડાંના દારૂની એક બાટલી પીઓ, ” કાવસે ખીજો નુસખો જણાવી સલાહ આપી “ જલદી દુઃખ નરમ પડી જશે. ”

“ ઝો ઝો ! અરરરર ! વેદના ચાપછેરે ! ઝોઝો ! ”

“ શેઠછ, ખૂમ ના પાડો, આ અફીણનો ભૂંઠો જે લઈ આવ્યો છું તે હમણા પાણીમાં ભીંજી ત્રગાડીશ તો દુઃખ નરમ પડશે. ” પરદેહપોશ બોલ્યો.

“ અરે અફીણ શાનું લગાડી મરેછ ? શેઠછને અફીણની કંઈ ઘેન-બેન લાગશે તો પંચાતી ! જરા મોવડાંના દારૂ ચોપડ, દારૂ ! ” કાવસે એકવાર ટરીથી પોતાની સલાહ આપી.

“ ઝો-અરરર-મરી ગયો, મરી ગયો બાપરે- ” વિઠ્ઠલદાસે ખસો પાડવાનું ચાલુ રાખ્યું અને પરદેહપોશે અફીણનો લેપડો ડંખવાળા પગ ઉપર લગાડ્યો. ડંખનું દુઃખ વિઠ્ઠલથી ખમાયું નહીં; આશરે દશ મિનિટ થઇ ગઇ, પણ દર્દ જરાએ નરમ પડ્યું નહીં. પરદેહપોશ ઉર્ફે મહોળતખાં હકીમ જે અનેક નુસખા જણાવતો હતો તે કાંદો લઇ આવ્યો. કાંદો કાપી અફીણનો લેપડો ફાઢી નાંખી, કાંદાને કાપેલો ભાગ તે ડંખ ઉપર તેણે જોશથી ધસ્યો અને પછી નીમકને પાણીમાં પીગળાવી તેમાં એક ટપડાંનો ટુકડો બોળી તે ટુકડો ડંખવાલા પગ ઉપર મૂક્યો અને તેથી વિઠ્ઠલને જરા આરામ થયો. દર્દ સદંતર નરમ ન પડતાથી થોડીક પળ પછી તેણે ડંખ ઉપર મધ રગડ્યું. વિઠ્ઠલ હવે હસ્યો અને પરદેહપોશને કહેવા લાગ્યો. “ અરે પરદેહપોશ તું ઘણો હુશિયાર દાસે છે, દર્દ ઝટ દેતું હવે નરમ પડી ગયું હો ! ”

“ શેઠછ, જે ઇલાજને પરદેહપોશે બતાવ્યા તે મારા ઇલાજને આગળ કુચ્છ બિસાદમાં નથી, ” કાવસ કરભારી હવે દોઢ-ડાણો થઇ બોલ્યો, “ જો આપે આ વખતે મોવડાંના દારૂની એક બાટલી ચાતરાની એક બાટલી પીધી હોત તો ખીજ વેળા આપને પિંછુ કાનખ-બુરો જે કાંઈ ડંખતે તેના ડંખ જગાએ લાગતે નહીં ! ચાલો, હવે આ સિપાઈની દવાથી સાર થયું એખી દીકજ થયું. સૌ સાર જેવું સેવટ સાર ! સમજ્યા ? સાહેબ. ”

મક્કમ મુસલત.

સ્વાદિષ્ટ પકવાનો જમી તમ થઇ નાજાં અને લીમણ પોતાના સુવાના ઓરડા તરફ ગયાં. માત્ર પાંચ કલાકજ હવે નાજાંને લીમણ સાથે રહેવું હતું તેથી તેણી થોડાક હાથ બાવથી લીમણને રાજી કરી મધુર વાણી વડે રીઝવતી બેઠી હતી, પણ તેણીનું મન અનેક વિચાર-માળાથી વિંટળાયું હતું. તેણી બહારથી ખુશ મિનનજ દેખાડતી હતી, પણ અંદરખાનેથી તેણીનું અંતઃકરણ દિલગીરી રૂપી જવાળાથી બળતું હતું. આજ રાત્ર સાત વાગે લીમણ કુંવર હોલમાંથી ઉપડી જનાર હતો; તેના મનમાં પણ નાજાંની દિલગીરીથી અનેક ઉદાહરણો અને સવાલો રુકુરી આવતા હતા. લીમણ નાજાંને દિલાસો આપી જણાવતો કે ભવિષ્યમાં તે તેણીને પોતાને સાથે રાખશે, માટે જો થોડા દિવસો સમુરી પકડી કુંવર હોલમાં તેણી એકાંત જાંદગી ગુજરશે તો તેણીને ધીરજનાં મીઠાં ફળો મળશે; પણ નાજાં આવાં વચનોથી પોતાની દિલગીરી જરાએ દૂર કરી શકતી નહોતી. તેણી હાથ જોડી લીમણને અનેકવાર કાકલુદીથી અરજ કરતી કે હવે આ જગ્યાએથી તેણીને ખસેડવી અને પોતાની સાથેજ રાખવી, પણ અનેક વેળાની અરજનો એકજ જવાબ લીમણએ વારંવાર આપ્યો:—“ હમણા નહીં.”

વિઠ્ઠલ પોતાના ઘોડાની તપાસ અર્થે ચાર વાગે સુરત ઉપડી જવાનો વિચાર કરતો હતો પણ લીમણની પરવાનગી વિના તે જવાને દરેક ધારતો નહોતો. આ પહેલે લીમણ શેઠની પરવાનગી તે કેવી રીતે લઇ શકે એ એક સવાલ હતો. કારણ કે લીમણ પોતાની પ્રિયા સાથે ખુશ શુક્રતેગોમાં વખત ગુજરતા હોય તે વેળા રજ માંગવા જવું એ વિઠ્ઠલ ધણું જોડું સમજતો હતો. કદાચ પરવાનગી તે મેળવી શકતે, પણ વિંછીના કંબને લીધે સહેજ દર્દ તેને લાગતું હતું તેથી કુંવર હોલમાં તે સાત વાગ્યા સુધી થોભ્યો, અને વિચાર-માને વિચારમાં તે પોતાના ઓરડામાં આશરે કલાક એક બેઠો.

કાવસ અને પરદેહપોશ પહેરેગીર વિઠ્ઠલની માવજત કર્યા પછી અડધો એક કલાક જુદા પડ્યા હતા; કાવસ કંઈક ઉંડા વિચારમાં હતો અને પરદેહપોશ સાથે વાત કરવાને ટમટમી રહ્યો હતો. આખરે તે પરદેહપોશ આગળ આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો: “મિયાં, તે આજે મોટી ભૂલ કીધી હાં! વિઠ્ઠલને જરા મોવડું પીવા દીધું હતે તો ઠીક પડતે. એ પીતે તો એની બપ્પા સાસુંનું કચેળુંજ થડું થઈ જતે! અરે વાર, કંઈ બલતુંજ લગાડીને કમખખતનો પગ સુવ્રાઈ ચૂક્યો હતે તો ગમત પડતે!”

“ નહીં. કાવસજી, એમ કોઇ કરે કે ? જે ધણીનું નીમક ખાઇએ તેને-”

“ અરે, ખેસ, ખેસ, કોણનું નીમક ખાઇએજ ? એના પાપનું કે ? એ તો ખીજના ચિચોડા ઉપર અમરચો નાચી મરેજ. જે એને આજે કંઈ બલતી દવા આપી લાગે કીધો હતો તો નાજાંબાઈને સહેલાઈથી નહસાડી લઈ જવાતે ! ”

“ પણ તુંજ કહેજ કેની કે નાજાંબાઈની મરજ નહીં હશે તો કેમ લઈ જવાશે ? એને મારી નાંખ્યા પછી પણ બાઈની મરજ ઉપરાંત તું કેમ લઈ જવાનો હતો ? ”

“ ખાંધ પર મારીને ! ” કાવસે હસીને જવાબ આપ્યો.

“ ના, કાવસજી, મસ્કેરી ના કરો. બરાબર વિચાર કરો કે જેથી નાજાંબાઈને આપણે કંઈએ કરી અહીંથી છોડવી લઈ જઈએ. ”

“ વિચાર તે શું કરીએ ? સહેલો ને સુતરો ધલાજ એ કે વિકૂલનું કાટણું પહેલે કાઢીએ ” કાવસે જણાવ્યું. અને ઝોહરા ત્યાં આવી પહોંચી. કાવસ તેણીની બહુ એકી ટસે નેછ રહ્યો અને પરદેહપોશે તેણીને પૂછ્યું : “ કેમ, બાઈ સાહેબ કંઈ કહો છો ? ”

“ નહીં. કંઈ ઘેરમાં કામ નહીં મળે, અને એકડું ખેસી રહેતાં ચેન નહીં પડે તેટલા માટે જરા બાગમાં જવા આવી છું. ”

“ બાગમાં નહીં જવાય ! વિકૂલદાસ શેઠનો હુકમ નથી, એમની રજા લાવે પછી હું તમને જવા દઈશ, ” પરદેહપોશે દમામમાં જણાવ્યું. પણ આંખના ઇશારાથી તેણે કંઈ ખીજી લાગણી દર્શાવી.

“ અરે અમરચો શાનો અરડછ મરેજ ? ” કાવસ બોલી ઉઠ્યો, “ જવા દે ને ! તારા પાપનું શું જાય છે ? એ વળી મોટા વિકૂલદાસ આવ્યો તેની રજા નેછએ. બાઈ જાઓ, તમે તમારે જાઓ. ”

“ નહીં-નહીં. બાઈ સાહેબ નહીં જવાય, ” પરદેહપોશે તેણીને જતાં અટકાવી અને તેણીનો હાથ પકડી તે ઉભો રહ્યો.

“ અરે ખેશરમ બાઈજી નાજાંબાઈની આપનો હાથ પકડતા છુંને શરમ નહીં આવતી ? ” કાવસ બોલ્યો, “ છોડ હાથ ને જવા દે; વિકૂલને હું જવાબ આપીશ. ”

પરદેહપોશે હાથ છોડ્યો અને પરદેહપોશના ગાલ ઉપર હલવેથી તમાચો મારી ઝોહરા આગળ ચાલી અને પરદેહપોશે જણાવ્યું.

“ જો, કાવસજી નાજાંબાઈની મરજ આજે ઝોહરા પાસથી જણી શકીશું, માટે તેણીને જરા સમજાવી-પતાવીને પૂછીશું તો એ બધી વાત કરશે. ”

“ હા, બરાબર બોલાવ એને, પાછી પોલાવ તો ખરો ! ” પરદેહ

પોશ લાકડી અશળતો તેણીની પુકે ગયો અને ઝોહરાએ પછવાડે ફરીને પરદેહપોશ તરફ મ્હોં મલકાવીને જોયું.

“ ઝોહરા, જરા વાત કરવીજ, માટે અહીં આવ” પરદેહપોશ બોલ્યો અને ઝોહરા રમઝુમ કરતી પરદેહ પોશની સાથે પાછી ફરી.

“ બાપ જરા ખાનગી વાત છે, કોઇને નહીં કહો તો વાત કરીએ, ” પરદેહપોશ જણાવ્યું.

“ હં ! એવી તે શું ખાનગી વાત છે મિંયા, ”

“ હાજી, ખાનગીજ વાત છે. ” કાવસ વચમાં બોલી ઉઠ્યો, “ તમારી પાસેથી ચોક્કસ બાબદ અમો જણવા માંગીએજ. ”

“ હં હં ! કીક, કંઈ ચોક્કસ બાબદ ? ” ઝોહરાએ પૂછ્યું. “ આ-પણ બાપ સાહેબને લગતી, ” પરદેહપોશ હુંકમાં કહ્યું. “ બચારા નાનખાબને અહીં કેમ રહેવા ગમતું હશે ? ” કાવસ દિલગીર થઈ બોલ્યો, “ આખો દહાડો કેદીની મારક અહીં રહેતાં બાપજીને કેવું લાગતું હશે ? ”

“ ગમે કે નહીં ગમે; સારું લગે કે માડું લાગે, પણ નાનખાબને તો પોતાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવુંજ નોંધએ, ” ઝોહરાએ કિતર વાળ્યો.

“ પણ અહીં કેદી મારક ગોંધઈ રહેવાથી બાપ સાહેબની ખુબ-સુરતી કેટલી ઝાંખી મારી ગઈ હશે ? તનદસ્તી કેટલી બગડી હશે ? આ જીંદગીથી તેઓ કંટાળી ગયાં હશેજ અને નાશીપાસ થયાં હશેજ, ” પરદેહપોશ બોલ્યો.

“ ખુબસુરતી ઝાંખી થાય કે તનદસ્તી બગડે તેથી ઓરત જાતે શા સારું નાશીપાસ થવું નોંધએ ? ” ઝોહરાએ જણાવ્યું, “ મિંયા, ખુબસુરતી અને નખરાં એ સ્ત્રીઓનો બહારનો શણગાર છે, પણ પાંચત્રાઈ અને પતિવ્રતાપણું જે ઓરતોનાં છુપાં બખ્તરો છે તેને તેઓ ઝાંખ લગાડવા દે નહીં તો સ્ત્રીઓને કશી રીતે દિલગીર અને નાશીપાસ થવાનું કારણ નથી. ”

“ બાપ, આ વાચન કરવાનું બાબુ મોકો, ” કાવસે કહ્યું અને પછી સવાલ કર્યો, “ તમો જણાવવાને તકલીફ લેશો કે નાનખાબને અહીં રહેવા ગમેજ કે ? ”

“ બોલો, પોપટને હમેંશા પીંજરામાં પડી રહેવા ગમેજ કે ? ફરજને લીધે આનાકાનીથી નાનખાબને અહીં રહેવું પડેજ એ વાત ખરી છે, ” ઝોહરા બોલી.

“ ત્યારે એમની મરજી તો અહીં રહેવાની નહીંજ હશે ? ” પરદેહપોશ પ્રશ્ન કર્યો.

“ ખરી વાત છે કે બાઈએ અહીં એકાંતમાં રહેવા ગમતું નથીજ, ” ઝાહરાએ જણાવ્યું.

“ ત્યારે શું જ્યાં વસતી ધણી હોય ત્યાં રહેવા ગમે છે કે ? ” પરદેહપોશી પૂછ્યું.

“ નહીં, એમ નહીં મિંયા; જ્યાં પોતાનો પ્યારો પતિ અને વહાલો આશક હોય ત્યાં બાઈને રહેવા ધણું પસંદ છે. બાઈને જે શેઠની સાથે અહીં રહેવાનું હોય તો કદી એવણુ કંટાળે નહીં. ”

“ ત્યારે એવણુ અહીં કંટાળી ગયાં છે ખરાં ! ” કાવસ અચંચા સાથે બોલ્યો.

“ ઝાહરા બાઈ, તમે અને એક ચોક્કસ કામમાં મદદ કરશો ? ” પરદેહપોશી ઝાહરાને પૂછ્યું, “ તમારી કીમતી મદદની જરૂર છે. ”

“ વળી તમને શાની મદદ જોઈએ ? ” ઝાહરાએ હસીને વળતો સવાલ કર્યો.

“ નાનું બાઈને અહીંથી એમના બાપને ઘરે લઇ જઇએ તેમાં તમે મદદ કરશો ? ”

“ નહીં બા, મારેથી એ કામ નહીં થાય. મુવા વિકૂલની મને તો ધારતી લાગેજ. નહીંજ, માફ કરો; એ કામ મારેથી નહીં બને. ”

“ અરે એ બદમાસ વક્ત-લેનથી ‘શાનું’ બીડવાનું જો ! ” કાવસે તતડાવીને કહ્યું. “ એવાને તો શુક્રવારમાં વેચી ચણા લઈ આઈ. એવાની દરકાર કરશો પછી ? ”

“ હા, ઝાહરા-હા, બાઈ, ” પરદેહપોશી અચકાતાં બોલ્યો, એવા કમખખતની શાની પરવા રાખવાની ? અમે કેવા છોએ ? એ કેંણુ- ”

“ હેં હેં હેં ! શું બોલ્યો ! અદ્યા મૂઠ ” વિકૂલ જે ઝોટલા પછવાડે ઉભો રહી આ ત્રણેની ચોડીક વાત સાંભળવાને સામર્થવાન થયો હતો તે એકદમ ધસારાપંધ બહાર નીકળી આવી બોલવા લાગ્યો “ તમે આ શા પ્રપંચો રચ્યો છો ? તમને મારી દરકાર નથી !-એ ડાકણી ! તું પણ આ ચંડાળો સાથે સામેલ ?-હું સાંભળતો ઉભો રહ્યો છું. એ ચંડાળો, મોત તમારે માથે બમી રહ્યું છે શું ? હું તમને એકદમ કાઢી મૂકીશ. ”

વિકૂલને ગુસ્સાના આવેશમાં આવેલો જોઇ આ ત્રણે જન સ્તબ્ધ થઈ ગયાં હતાં, પણ કાવસે હીમત રાખી જવાબ આપ્યો. “ શેઠજી ઝોટલા બધા આકળા કેમ થઇ જાઓજ ? અમે શાની વાત કરીએજ તે તમે જાણુતા થી અને તમારું કાંય હાંક્યા કરોજ ? ”

“ હા, હા, કાવસ, માની આગળ છેતરપિંડી રમવા આવ્યો છે એમ ? મારે તમને નથી રાખવા; જાઓ બંને જન અહીંથી !-એ મિંયા, નીકળો અહીંથી, એવા અપ્રમાણિક દગાબોર નોકરો અને નહીં જોઇએ. એ મુર્ખ ડાકણી ! નીકળ અહીંથી. ”

“એ બકાલ, ગડબડ ના કર; નહીં તો અહીંજ સુડી બચડી નાખશ.” કાવસ મિત્તજ ખોલી બોલવા લાગ્યો, “કંઈ દમ બરાવા આવ્યોછ કે? હો, નહીં બોલતો ત્યાં સુધી કે! વિંધુના ઠંખ વખતે મદદ કરી બચાવ્યો તેનો આ બદલો આપેછ શું?—આલ, મિંચા, આલ, એવા કમખખતની પરવા શાની રાખવી જોઈએ?—ચાલો, વિકુ-લદાસ, પગાર લાવો,—ધુવડની માફક શું જોયા કરોછ? ચાલો આપી દે, પૈસા અને આમે અમારે ચાલ્યા જઈએ.”

“આજ મદિરા પી આવ્યો છે શું? મારે અહીં ગડબડ નહીં જોઈએ. હો, આ તમારો પગાર!” વિકુલે ડગલીના ગળવામાંથી નોટો કાઢી બંને તરફ ફેંકીને જણાવ્યું, “ચાલો, તમારું મોઢું કાળું કરો!”

“કરની તારૂં ને તારા બાપ-બપાવાનું! મુજ, મારા હાથમાં તો આવ, તારો રસ્તો કરેછ,” કાવસ દારબારી સીડી ઉપરથી ઉતરતાં બોલ્યો.

“પણ ઉભો રહે, એ કાવસ, મારા ઘોડાનું શું?” વિકુલે ખમ પાડી પૂછ્યું.

“ઘુરત જઈને ફાડી લો તમારું માથું!”

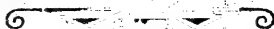
પરદેહપોશે પોતાનો થોડો સામાન ખાંધે મારી કાવસ સાથે ચાલવા માંડ્યું.

“એ જોહરા! અંદર જા; બાઇસાહેબની આગળ જઈ ખેસ, તારી કમખખતી આવી છે, રાંડ ડાકણી?”

“મુવા, મુગો મર, તારી ઝમાનમાં જરા ખીલા બોંક. હું અંદર નથી જતી; તું શું કહેછ?” જોહરા મિત્તજમાં અને દમામમાં જવાબ આપતી ઉભી.

“હમણા બાઇ બોલાવશે એટલે તને જવુંજ પડશે. તારો બાપ મરી ગયા પછી તું તારી નીતિનું ખુન કરતાં શિખી છે. પારકા પુરૂષો સાથે શીદને વાતો કરે છે? જા, જા, અંદર મર, નહીં તો બોહડાને મોતે ખાલી મરી જઈશ,” આમ કહી વિકુલે તેણીના હાથ પકડી ઘસડવાને ચત્ત કર્યો અને જોહરાએ ખમ પાડી જણાવ્યું.

“મુજ ચંડાળ! હહ અહીંથી, મારા દિલને હાથ ના લગાડ! કમખખત પાપી! તું કોણ મને કહેવાવાલો? તું કોણ મારાં શરીરને હાથ લગાડી અહીંથી હડસેલનાર? મુવા મારાં બદનને હાથ લગાડનાર તું કોણ? તારો ઠાર નર્કમાંજ થવનો!—બાઇ આગળ તારી બધી વાત કરેછ,—તું શું મને કરી લેવાનો છે?” આટલું બોલી જોહરા ત્યાંથી ચુસ્સામાં ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

પોતાના પ્યાર.

પતિ પોતાની પતિની મહોબ્બતવતો રક્ષક અને માયાળુ સલાહકાર થવાને બંધાયેલો છે. બેચક સ્ત્રીનું સુખ પોતાના ખાવિદના પવિત્ર પ્યાર તથા માયાળુ કૃપા ઉપર આધાર રાખે છે, જ્યારે સ્ત્રી પતિ તરફથી ખરી મહોબ્બત અને કૃપા મેળવવાને બાગ્યશાળી નિવડે છે ત્યારે પોતાના પ્યારા સ્વામીનું મુખ દેખી તેણીનું હૃદય ખુશાલીના મોજથી ઉછાલા મારતું રહે છે. આ ક્ષણ બંગુર જીંદગીમાં જો સ્ત્રી પોતાના પ્રાણનાથ તરફથી હરેક પ્રકારે આનંદ મેળવી છે તો તેણી પોતાના વહાલા પતિ માટે પોતાની સુકોમળ કાયા ખરાં જીવંતી અર્પણ કરી ગમે એવું દુઃખ ખમવાને તૈયાર થાય છે, પણ જો આ બવસાગરમાં પતિ પોતાની મહિલાને દુઃખના દુઃખરોના બોજથી કચડી નાંખી, પોતે બેવશ બની તેણીની તરફ કરડી નજર રાખે તો તેણીની સહન શક્તિ શુભ થાય અને તેણીને પોતાના ખાવિદના તુલ્યકાર કરવાને લાલચ થાય એમાં કશો સંદેહ નથી, પતિના પ્રેમનો ઝરો ઝરની મેળવણી સાથે વહે તો તેમાં લાભ શો? અને જો તે ઝરો મીઠાં અમૃતથી બરપુર હોય તો પ્રિયને આનંદ મળે એમાં નવાઈ શી?

લીમજી પોતાની પ્રિયને મળી રાત્રે સાત વાગે સુરત જવા કુંવર હાલમાંથી ઉપડી ગયો, તે વેળા નાનગની દિલગીરીના કશો પાર હતોજ નહીં. તેણીની આંખોમાંથી આંસુઓ ટપકતાં રહ્યાં; ઉદાસીએ તેણીના અંતરમાં ધર ધાલ્યું અને પછી તેણી હીજકાં બરી રડવા લાગી, પણ ઠીક થયું કે અડધા કલાક પછી નિદ્રાદેવીના બોળામાં પડી નાનગ મીઠી ઉંઘની મોજ આપતી સુષ ગઈ. આ રૂપરંતી નારી સુતી હતી ત્યારે સ્વરૂપે એવી સુંદર દીસ્તી હતી કે જાણે તેણીને ધડવામાં દયાળુ કીરતારે ધણી સંભાળ લીધી હોય.

વિઠ્ઠલ આખી રાત કુંવર હાલમાંજ રહ્યો હતો કારણ કે ચોકીવાન તરીકે ત્યાં કોઈ હવે હતું નહીં. વિઠ્ઠલથી પહેરગીર તરીકે કશું કામ થઈ શક્યું નહીં. તે પણ જલદીથી બર ઉંઘમાં પડી કંઈ કંઈ બગડતો અને બંને હાથે તાલીઓ ફેડતો રહ્યો. ઉંઘમાં બગડવાની તથા તાલીઓ ફેડવાની દેવ વિઠ્ઠલને નાનપણથીજ પડી હતી; એની આ યુરી દેવને લીધે એના બાપા દરરોજ ટપેરતા હતા અને એની મા કોઈ કોઈ વેળા તેને ચીમટી દઈ જીવંત કરતી હતી આ નહારી દેવ એની મોટી ઉમ્મરમાં પણ એનાથી જુદી પડી નહીં. “ કુતરાની પૂછડી વાંકી તે વાંકી ” આ કહેવત વિઠ્ઠલે ધણીક બાબદોમાં પોતે

ખરી પાડી હતી અને આ બાળકમાં પણ તે ખરી પાડે છે એમ સર્વને તે ગર્વ સાથે જણાવતો હતો.

ઝાહરા પણ નિંદ્રાદેવીની ગાદમાં પડી હતી, પણ તેણીની ઉંઘમાં વારંવાર ખંલલ થતી હતી, કારણ કે પુરેદહપોશ પહેરેગીર કંઈ મહો જતખાં હકીમનો ચહેરા તેણીની આંખો આમળ રમ્યા કરતો હતો.

સવાર પડી હતી; કાગડાઓ 'કા-કા' કરી રહ્યા હતા; ચક્ષીઆં-ઓ બાગમાં 'ચી-ચી' બેલી પોકાર કરી મેળતા હતા; થંડા ચવનની લહેદીથી ઝાડનાં પાંદડાંઓ હાલી, 'સુરસર' અવાજ કરતા હતાં અને અરણ્ય પૂર્વ દિશા તરફથી બહાર નીકળી પોતાનું તેજ વધુ અને વધુ દેખાડવાની તૈયારીમાં હતા. ઝાહરા આ વખતે ચોતાના બાઇ આમળ આવી અને બાઇને ચાતું પ્યાલું આપતી વેળા કહેવા લાગી. "બાઇ સાહેબ, મારે હવે અહીં રહેવું નથી."

"કાંય વાર? ઝાહરા" નાનખાઇએ પૂછ્યું.

"બાઇજી, હવે મને અહીં રહેવા ગમતું નથી." ઝાહરા બોલી. "કાંય નહીં ગમતું? હું જ્યારે એમ તુને કેલુક કે મને હવે અહીં રહેવા નથી ગમતું ત્યારે તો તું મને શિખામણ આપવા આવે છે ને હવે તું જ કાંય એવા બોલ બોલેછ?"

"મારો મરજી નથી, બાઇ સાહેબ મારી મરજી અહીં રહેવાને નથી, માટે મને રજા આપો તો તમારો ધણો ઉપકાર માનીશ."

"પણ અહીંથી જવાનું કંઈ કારણ?"

"કારણ તો ધણું છે; પણ મુખ્ય કારણ મુઝા વિઠ્ઠલનું છે," ઝાહરાએ જણાવ્યું.

"તે એને શું કીધું જ? મને કહે તો ખરી કે એ કમખખતની ખબર લઉં."

"બાઇજી, બસ, મારે કોઈને માટે વધુ બોલવું નથી, મારી મરજી હવે અહીં રહેવાને નથી. મને રજા આપો. જો નહીં રજા અ.પશો તો હું ચાલી જઈશ. માટે મેહરબાની કરી તમારી પરવાનગી મને આપો કે હું અહીંથી મારો રસ્તો લઉં." ઝાહરાએ કાલાવાલા કરી કહ્યું.

"ઓ ઝાહરા! તું પણ હવે મારેથી જુદાઈ કરેછ? હામ તો જુદાઈ આજ કેટલો વખત થયો કરેછ ને તું પણ હવે મને તજીને જવા માંગેછ? ઓ જુદા! હવે હું શું કરું? નાનખાઇએ આ પ્રમાણે વિલાપ કર્યો.

"બાઇ સાહેબ, તમો દિલગીર ના થાઓ. તમારી દિલગીરીથી મને દુઃખ થાયછ."

“ત્યારે શું કામ મને છેડીને તું જવા માંગે છે? ઓ ઝાહરા કહેતી કે તું પણ મને કાંય હીલે છે? અરે પરવર! આએ કેવો સીતમ! બધાં મને તણ દે! ઝાહરા, મારે ખાતર તું અહીં થોડા વખત નહીં રહે?”

“બાઈ સાહેબ, તમે આ તો પી લેવો, પછી હું જવાખ આપીશ,” ઝાહરા બોલી, “ખરેખર બાઈ તમે એકલાં તો પડશો.”

“આ પાનિ પણ હું શું કરું? મને હવે કંઈ સુઝ પડતું નથી.—વહાલી ઝાહરા, તું થોડા દિવસો થોભ, પછી જો તને નહીં પરવડે તો અહીંથી બેલાશક ચાલી જાશે.”

“વારું, બાઈ સાહેબ, હું પછી વિચાર કરી આપને જણાવીશ. તમે આ તો પી લેવો,” ઝાહરાએ કહ્યું.

નાનખાઈએ આ પીધી અને ખાલી પ્યાલું રકાળી ઝાહરા જિંચકી લઈ ગઈ. નાનખાઈ સુવાના ઝોરડામાંથી ઉઠી આગલા ઝોરડામાં ગઈ અને ‘ધર્મીયેર’ પર લેટી “ફ્રાન્સ વર્ધક”ના જુના અંકોની ફાઈલ વાંચતી બેઠી આ પુસ્તક વાંચવા માટે ચોક્કસ ધ્યાન તેણી રાખી શકતી નહોતી; આમ તેમ પાના ફેરવતી અને ઘડીમાં ઉપર અને ઘડીમાં નીચે તેણી નજર ફેરવતી રહી. તેણીનું મન બમણું હતું, તેણીના ચહેરા ઉદારી બન્યો હતો અને તેણીનું આખું સરીર ધ્રુજતું હતું. તેણીને એકએક કંઈ યાદ આવ્યું. લીમજનાં જુનાં બદનમાં સોનાના બટન રહી ગયાં હતાં અને તે બદન સુવાના ઝોરડામાંની ખુરસી ઉપર પડ્યું હતું; તે કબાટમાં મેલી દેવા સારૂ ઝડપમાં તેણી ધર્મીયેર પરથી ઉઠી અને સુવાના ઝોરડામાં પાછી ગઈ. બટનો કાઢી લઈ બદનનાં ગળવામાં કશું રહી નહીં ગયું હોય એવી મક્કસદથી તેણીએ ગળવાં તપાસ્યાં, એક ગળવામાંથી નાનો ચપ્પુ નીકળ્યો અને બીજાં ગળવામાંથી એક પત્ર જે લીમજના સુરતના સરનામાંવાળું હતું તે તેણીએ બહાર કાઢ્યું. આ પત્રનું પરખીડિયું ખોલવામાં આવ્યું હતું અને આ ગળવામાં લીમજની ભૂલથી રહી ગયું હતું. તે પરખીડિયાંમાંથી કાગળ કાઢી નાનખાઈને વાંચવાની લાલચ થઈ. પોતાની જાણસા વાંચ કરવા તેણીએ લીમજનું આ કાગળ નીચે પ્રમાણે વાંચવાનું શરૂ કર્યું:—

“મારા પ્યારા” જીમર લીમ,—

તમે આજે અત્રે પધારવાના હતા, પણ આવી શક્યા નહિ તેનું કારણ શું? તમે માટે હું આવરતાથી રાહ જોતી બેઠી હતી, પરંતુ તમારાં મુખમાં જોવાને હું આજે નિષ્ફળ નિવડી તેથી મને મથકું હાથ થાય છે.

તમોએ વિઠ્ઠલ સાથે જે વિંટી મોકલી તે મને પસંદ નથી, જે માટે હું આપને અરજ કરી કહેવાની હતી, પણ તમો તો અત્રે આવી શક્યાજ નહિ. આ વિંટી મેં પાછી મોકલી છે જે મને કે પહેાંચ લખી મોકલશેા. તમોએ રેશમી સાડીઓ મારે માટે ખરીદી છે કેમ વિઠ્ઠલ જણાવે છે, પણ મને પૂછ્યા વગર અને મારી સલાહ લીધા વગર તમો આવી ચીજો લેશેા મા. આપને હું વિનંતી કરું છું કે બની શકે તો આજે નહિ તો કાલે મને જરૂર મળી જાજો કે મારો જીવ હેડો પડે.

ગઈ વેળા તમો આવ્યા ત્યારે જે સુખ મળ્યું હતું તે મને ધણું પ્યારું લાગતું હતું. આ વેળા ખુશી સાથે અત્રે જરૂર પધારશેા. પ્યારા જીગર હું તમારી કાગને ડાળે રાહ જોઈશ.

લીમ હું છું, પ્યારા લીમ
તમારી સદાની પ્યારી
રતન ”

નાનંગબાઈએ ઉપરું પત્ર પોતાના હાથમાં વાંચવા લીધું તે વેળા તેમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે આ પત્રની ઝિના આવી ચોકાવનરી અને અશ્વોસ કારક તેને માલુમ પડશે. અડધું કાગળ વાંચ્યા પછી નાનંગબાઈ જરા થોભ્યાં; થોડીક પળ વિચાર કર્યા પછી તે કાગળ પાછું વાંચવાને તેણીએ શરૂ કર્યું. કાગળ પુરું વાંચી રહ્યા પછી તેણી ઈઝીચેરપર ફસડઈ બેઠી, તે કાગળથી પોતાનું મ્હોં ઢાંકી હવે હુસકે હુસકે રડવા માંડ્યું. ઇંધાયલા સ્વરે તેણીએ હવે વિલાપ કરવાને શરૂ કર્યો કે જે રદન કંઠણ હૈયાના માણસને પણ બેચેન અને દુઃખી બનાવે.

“ ઓ ખુદા! આ શું જીલમ! ઓ બાપ! આ કેવું દુઃખ ! ” નાનંગબાઈ રોદણાં રોયાં. “ અરે લીમ આએ મેં શું વાંચ્યું ? હું જાણું છું કે ઉંઘમાં પડી છું ? ઓ ખુદા ! હું સ્વપ્ને તો નથી જોતી ? નહીં; હું તો શુદ્ધીમાં છું. ઓ લીમ ! તું શું કરતો કરેછ ? મને કંઈ સમજ પડતી નહીં. અરે, આએ કેવું દુઃખ ?-મારી શોખ રતન ?-હા, કોઈ મુઠ રતન છે. અરે ! મને માલુમ હતે કે લીમ આવો દગાબોર નીકળશે તો મારા વડાલા બાવાજીનું ઘેર શું કામ હું તજ દેતે ? અરે પરવરદેગાર ! મારાં ક્યા પાપની આએ શિક્ષા ? મેં એટલું બધું શું ખોટું કીધુંછ જે આવું દુઃખ મને ખમવું પડેછ ?-ઓ લીમ ! તું મારી આગળ હોય તો હમણા તુને-પણ નહીં આખર કરે તો એ મારો બરથાર થાય, -મારેથી એમ નહીં બોલાય ! અને કેવી નાશીપાસી ! મને કેટલું દુખ ! લીમ, તું બને બેરીઓને

ધણી ! અરે તું શું સુઠ પડેછ ?-ઓ, હવે હું શું કરું ? મારું હવે શું થશે ? મારો જન્મ બગાડી મુલો ! ઓ મારા વહાલા બાવાજી, તમારી મરજી ઉપરાંત હું અહીં ચાલી આવી તેનું આ પરિણામ હવે હું કેમ ખમું ? હવે મને માફ કરો ! વહાલા પેદર, માફ કરો ને મને પાછી તમો આગળ બોલાવી લેવો. ઓ ખુદા ! મને મારા બાવાજીના હાથમાં પાછી સોંપી દેઓ ! ઓ ! મારાં બેઠસ્તન માતાજી તમારી સલાહ વગર હું ગાંડી થઈ ! રે તમો અત્યારે જીવતાં હોતે તો-ઓ બાપ ! હું શું કરું ? મારે હવે અહીં નથી રહેવું. દુઃખ પર ડામ ! મારાં આ દુઃખમાં ભાગ લેનાર કોણ મળે નહીં ; મારી ઝોહરા પણ હવે ચાલી જવા માંગેછ. ઓ ઝોહરા ! મારે ખાતર તું થોભ ને મને સારી સલાહ આપી તું દિલાસો દે. હવે મારું શું થશે ? હવે કેમ કરું ? ઝેર ખાઈ મરી જાઉં ?-નહીં, નહીં, તે કીરતારે આપેલો મારો જનન એમ શા સાડ નાશ કરું ? ત્યારે હવે કરું શું ? મારું મોઢું બધાને કેમ બતાઉં ? ઓ બાપ ! ઓ પરવર ! મને માફ કર-મને-મને મને ઓ દાદાર ! માફ કર અને મારો ચુનાહ બદલતના લોકથી તું છુપો રાખ !-મને કેવું દુઃખ થાયછ ? મને,-ઝોહરા ! ઝોહરા ! ઝોહરા ! ક્યાં ગઈ ? ઝોહરા,” તેણીએ ઉપર પ્રમાણે વિલાપ કર્યા પછી ઝોહરાને પોકાર મારી બોલાવી, પણ કશો જવાબ મળ્યો નહીં અને જવાબ ક્યાંથી મળે ? ઝોહરા ચુપચુપ પછવાડેને રસ્તેથી સટકી ચાલી ગઈ હતી, આજ સવારથી તેણીનું મન ડામાડોળ થયું હતું અને તેણી નોકરી છોડી ચાલી જવાને તૈયાર થઈ રહી હતી. લાલચોળ આંખો સહિત નાનાં બાપ પોતાના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યાં અને વિકૂલ જે આગલા ઓરડામાં ઉભો હતો તેને પૂછવા લાગ્યા.

“ ઝોહરા ક્યાં છે ? વિકૂલ ”

“ શોધી લ્યો બાપ સાહેબ; ઝોહરા બંગલામાંજ હશે. ” વિકૂલે ઉત્તર વાળ્યો.

“ કેવો બે બદામનો બેઅદબ ! ” નાનાં બાપ બડબડ્યાં “ અરે ખુદા ! કેવો ગજબ ! ”

ઝોહરા માટે નાનાં બાપએ આશરે દશેક મિનિટ તપાસ કરી, પણ ઝોહરાનો કાંઈએ પત્તો લાગ્યો નહીં એક વાર ફરીથી તેણી પોતાના સુવાના ઓરડામાં રહતી બેઠી.

“ હવે શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? ઓ લીમ ! તું દ્યો રમ્યો ખરો ! ઓ ઝોહરા અત્રે તું મને છોડી ગઈ. ઓ દાદાર ! આજે

દુઃખ કેમ ખમાય ?" નાનંગાઈ શમાલથી આંસુઓ લૂછતાં મન સાથે બોલવા લાગ્યાં "ઝો ખુદા ! તારી મદદ મને આપ; હવે ઉઠી અવસ્તા બણી તારી બંદગી કરું કે મારા મનને જરા સંકેત મળે, પણ ખરે, બલુવાની ચોપડીજ ક્યાં છે? હવે બલુવાની બી શુદ્ધ આવીજ; આટલા બધા દિવસો ખુશાલીમાં હીમ સાથે મુજ-રતી વખત, ઝો ખુદા ! હું તને વિસરીજ મઘ હતી, પણ હવે દુઃખ પડેજ ત્યારે તું યાદ આવેજ ! માફ કર, ખુદાવંદે ખાવીંદ ! મને માફ કર; મુજ પર દયા કર અને આ સંકેતમાંથી મને હવે છોડવ." ઉપર પ્રમાણે ગદગદિત સ્વરથી તેણી વિલાપ કરતી રહી અને આખો દિવસ આંસુ વરસાવી બેચેન થઈ રહી; વળી તેણી એકલી પડી હતી એ વિચારથી તેણીનું કાળવું ઢળક ઢળક થતું રહ્યું અને તેણીના ચહેરા પર દુઃખની ગંભીરતા પ્રગટી રહી.

*

*

*

*

"એ તો મઘ, છે, એ તો મઘ." કમ્પાકેન્ડના દરવાજા આગળ ચોકી રાખનાર દુગરાએ વિકૃતને બપોરના એક વાગ્યા પછી જણાવ્યું.

"ત્યારે તું જરાએ ઉપયોગી નહીં હો ! તારે તિક્ષણ તપાસ રાખવી હતી. આ ઝોહરા ત્યારે તારી આંખોમાં ધોળે દિવસે ધૂળ નાંખી મઘ !" વિકૃતે કહ્યું.

"છે, એ તો પછવાડેથી મઘ. મારી ઠીકલી કહેજ કે ઝોરાની કાગળી ચઝડી મઘ છે, તેથી નાછી મઘ છે. છે, એની તપાજ હું કરીજ; પણ ઉતાવળા થવું નહીં; ઉતાવળે આંખા નથી પાકતા, છે."

"મેર માંકડા ! તું તો કશા ખપનો નથી; પછવાડેથી તપાસ કરવામાં શું દરિદ્ર ફીટ્યું ?" વિકૃતે ગુસ્સામાં જણાવ્યું. "એ રાંડ હાકણી ન્હાસી જશે એવો મારા મનમાં સંશય સુદ્ધા પણ નહોતો. ઠીક, મારા હાથમાં તો પાછી આવે ! એ રાંડનો બવજ બગાડીશ."

વિકૃતની જ્યારે ખાત્રી થઈ કે ઝોહરા ન્હાસી ગઈ હતી ત્યારે તે ક્રોધાયમાન અને અજય થઈ ગયો. તેણે ઝોહરા માટે વધુ તપાસ ચલાવીને આસપાસ ખજર કઢારી પણ ઝોહરાનો કશો પતો મળ્યો નહીં. વિકૃત તે સાંજે કુંવર હોલમાંથી ઉપડી ગયો કારણ કે બીજે દિવસે તેને સુરત મથે અમલનું કામ હતું, પણ ઉપડી જવા અગાઉ તે એક બીજા દુગરાને વધારેના પડેરેગીર તરીકે રાખી જવાને ચૂક્યો નહીં.

પ્રકરણ ૨૩મું.

ખંડાળેની ખખર.

ખંડાળા નજદીકના “રોવર્સીંગ સ્ટેશન” આગળથી ખીણો અને પહાડોના દેખાવ નિહાળતા પેસ્તનજી શેઠ દાદીયા લશ્કરી અને હીરા દરામી ઉભા હતા અને તેઓ નીચે પ્રમાણે વાતચિત કરતા હતા;

“હમણા પૂના મેલ અડોથી જશે ખરો; વખત થવા આવ્યો છે. મેલ હમણા આવી લાગશે અને મેલ ગયા પછી આપણે બંગલે જવા સારું ઉપડીશું,” દાદીયાએ જણાવ્યું.

“મેલ કેટલે વાગે અહીં આવી પુગેછ ! પેસ્તનજીએ પૂછ્યું,

“સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ સાડા છ વાગે.” દાદીયાએ જવાબ આપ્યો.

“સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ સાડા છ, એટલે મુંબઇ ટાઇમ ?” પેસ્તનજીએ સવાલ કર્યો.

“છમાં નવ મિનિટ ઘાણીએ.”

“આએ સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમથી તો હાથ જોડાય !” પેસ્તનજીએ કહ્યું, “મારા જેવાએને તો આ ટાઇમથી ઘણો ધુંચવડો થાય છે, દાદીયા; વળી “સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ” બોલો કેટલાક ગામડિયાઓથી બોલી પણ શકાતો નથી. બેલો જુવેની, આએ હીરાને કહો કે “સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ” બોલો.”

“થોડાઓથી એ નહીં બોલી શકાય તેથી એમ ઠરતું નથી કે આ ટાઇમ ૨૬ થવો જોઇએ,” દાદીયાએ જણાવ્યું, “હીક, હીરાજી, જોકે બોલેની ‘સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ.’”

“ઇસ્તાન તર ટાઇમ !” હીરા એકદમ બોલ્યો.

“નહીં, નહીં, -શરીથી બોલો. તમારેથી બોલી શકાશેજ”

“ઇસ્તાન તંદ ટાઇમ !” હીરા ફરીથી બોલ્યો.

“છટ-એટલું તારેથી બોલી શકાતું નહીં ! તદન ગામડિયો રહી ગયોછ !” દાદીયાએ જણાવ્યું. “પેસ્તનજી શેઠ આવાં ગામડિયાથી એ બોલ બોલવો જરા મુશ્કેલ પડે ખરો, પણ હિંદુસ્તાનમાં એક સરખો ટાઇમ જે સરકારે દાખલ કર્યો છે તે તદન ખોટો નથીજ.”

“હું કહું છું કે સરકાર માથાપે બરેલું આ પગલું હીક નથી,” પેસ્તનજી બોલ્યા, “હું ધાઈ છું, બાઇ દાદીયા, કે સરકારે જે એક સરખાં વજનનાં કાટલા હિંદુસ્તાનમાં ચલાવવાનો હુકમ કર્યો હતો તો તે વધુ હીક થઇ પડતો. -તે મુંબઇનો રતલ જૂદો, સુરતનો સેર ન્યારો, અને ઇંડોરનો શેર જૂદો ! વજનનું ચલણ પણ બાર ગાઉએ બોલી બદલાય તેવું ! તેમજ ભરત-માપ પણ સધળે જૂદું ! એમાં શંકા કેન્દ્રાર કરી સરકાર માથાપે એકજ ભતનું વજન અને ભરત હિંદુસ્તાનમાં દાખલ કરાવ્યું હતો તો હીક થઇ પડતો.”

“હાજી. તમે વજન અને ભરત-માપ માટે કહેા હો તે વાજબી છે.” દાદીયાએ કહ્યું. “પણ પેસ્તનજી શેક, મને તો કોઈની ટાઇમ પ્રમાણે ચાલવા કહેા તો હું ચાલવાને રાજી છું. મને તો ટિમ્મકડુ ટાઇમ, કામસ્પાટકા ટાઇમ કે હોનોલુલુ ટાઇમ,—મને તે ટાઇમ હોય તે મને ચાલે હો! હો, ‘રિગોલ પડી, ત્રેન હવે આવી લાગશે!’”

મેલ ત્રેન આવી પહોંચી અને “રીવર્સિંગ સ્ટેશન” ઉપર થોભી. સેકન્ડ ક્લાસના કમ્પાર્ટમેન્ટમાંની બારીમાંથી એક પારસી અસ્થ ડોકું બહાર કાઢી સ્ટેશન નજદીકનો મનોહર દેખાવ નિહાળતા હતા. જેમને જેતાં સાથ હીરા હરામીએ ધડકતી છાતી સાથ જૂમ પાડી.

“આપણા જાંહગીરજી ત્રેનમાં આવેલા છે. હા, પેસ્તનજી શેક. એવનજ છે, જેવજી, પેલા!”

ખરેખર જાંહગીરજી આ સેકન્ડ ક્લાસના કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બેઠા હતા; દાદીયા તથા પેસ્તનજી તે ગાડીના ડબ્બા નજદીક ગયા અને જાંહગીરજીએ સલામ કરી પેસ્તનજી શેકની ખબરઅંતર પૂછી.

“કેમ દીકરા જાંહગીર! શું કામ પધાર્યો?” પેસ્તનજી બોલ્યા.

“તમેને મળવા જી, તમારી તબિયત કેમ છે તે જાણવા માટે.”

“મારાં કાગળો તો તને મળતાં હતા કેની! હું તો હવે સારી પેડે છું. ચાલ, બસે આવ્યો! ત્રેન ગયા પછી અડધા કલાકમાં અમે જંગલે આવી પુગીશું.”

થોડીક પળ પછી ત્રેન ઉપડી અને પેસ્તનજી દાદીયાને કહેવા લાગ્યા: “તે દહાડે મેં મારી દીકરી વિષે વાત કીધી હતી-તે તમને ચાલ હશે. મારી બેટી માટે મને ઘણું દુઃખ ચાલજી. પણ કરું શું? દાદીયા આએ મારા જાંહગીર સાથ મારી બેટીનું ગોઠવવાનું હતું, પણ મેં તમને જણાવ્યું તેમ એ નાશરમાન બેટી ઘેરમાંથી ગુપ-ગુપ આવી ગઈ અને મને તથા મારા જાંહગીરને દુઃખમાં નાંખી ગઈ. મને લાગેજ કે જાંહગીર એને માટેની કંઈ ખબર કહેવા આવ્યા હશે. ચાલોજી, જલદીથી જંગલા તરફ જઈએ.” આટલું બોલી તેણે દાદીયા સાથ ચાલવા માંડ્યું હીરા આજુબાજુ પથરા ફેંકતો. તેઓની પુઠે હળવે હળવે ચાલ્યો.

“પેસ્તનજી બા, તમારા બેટી માટે હું ખચીત ઘણો દિલગીર છું.” દાદીયાએ રસ્તે ચાલતાં જણાવ્યું. “ખરેખર તમને ઘણું દુઃખ થતું હશેજ; પણ પેસ્તનજી શેક, એ તો ‘દીકરીને’ ગાય જ્યદ દોરવે ત્યાં જાય.” હવે તમારે વધુ જળસપો કરવો નહીં. ઢોળાયલાં દૂધ પર વિલાપ કરવો ફાકટનો છે.”

“ મારો જાંઠગીર એની ઉપર કેવી કેવી આશાઓ બાંધીને બેઠેલો હતો ! તે બિચારાની સઘળી આશાઓ ભ્રષ્ટ થઈ છે. જાંઠગીર ધણો દયાળુ, બલો અને ભોળો છે, સમગ્ર અને દાનાવ છે, તેથી આ દુઃખ ધીરજથી અને હોંમતથી ખમ્યા કરે છે. ”

“ પેસ્તનજી શેઠ, આવા દાનાવ પુરુષમાં દયા અને બલાઈ હોવીજ જોઈએ. અને ડાહ્યા મનુષ્યમાં દયા અને બલાઈ નહીં હોય તો પછી એક વિકાળ વાઘ અને મનુષ્ય વચ્ચે તપાવત શો ? ”

“ મારો જાંઠગીર હમેંશા નેકીનાં કામો કરવા કોઈ દિવસ પણ પછાત પડતો નથી; મને એ વધુ પસંદ પડતો હોવાથી મારી નાંજ સાથ એવું ગોઠવવાને મેં દરરોજ ધાર્યું હતું. પણ માણસ ધારે છે શું અને ખુદા પાર ઉતારે છે શું ! ”

“ પેસ્તનજી બા, જાંઠગીરજીની નેકી અને બલાઈ માટે એમને બહોલો મળશે એમ ખાતરીથી માનવું. જોવનીજી, બાહોશ ફીલસૂફી જણાવી ગયા છે કે નેકીના કુલને કોઈપણ મોસમ અનુકૂળ થઈ પડે છે-પછી તે ગરમીની મોસમ હોય, થંડીની ફસલ હોય કે વરસાદની ઋતુ હોય તોયે તે કુલ સદા લીલું રહે છે અને તેના બલા માનને આગર અને વખાણનાં ધનામો મળતાં રહે છે. પેસ્તનજી બા, હમણા જાંઠગીરજી માટે તમેજી વખાણ કરો છો અને એજ પ્રમાણે હર વખતે અને સઘળે ઠેકાણે એમની આગર અને બલાઈ માટે વખાણનાં ગીતડાં ગવાતાં રહેશે. ”

“ બેશક તમે વાજબી કહો છો, ” પેસ્તનજીએ જણાવ્યું અને થોડીક પળો સૂકી તેઓ ગુપ-ચુપ ચાલ્યા કીધા અને પછી પેસ્તનજી બોલ્યા. “ આજે પહોડો ઉપરથી અંગ્રેજ બચ્ચાએ કેવો સરળ રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે ! અક્કલ હુશિયારીને લીધેજ અમેરિકન તથા યુરોપીઅન બચ્ચાઓ કંઈને કંઈ નવું શોધી કાઢેજ ! ”

“ એ તમારું કહેવું ખરું છે; પણ પેલો મુલ્ક મશહૂર મહાન શોધક એડીશન તો કહે છે કે ખુદી જેવું કશું નથી તે કહે છે કે શક્ત બે ટકા ખુદી અને ૯૮ ટકા સખ્ત મહેનત જોઈએ, એટલે કોઈપણ વિકટ કામ શ્વેત સાથ કરી શકાય. ”

“ કોઈબી આદમી સખ્ત મહેનત કરે, પણ આપણા હિંદુસ્તાનનાં લોકો માફક એજ માં જુસુંજ હોય તો શું કરી શકાય ? ” પેસ્તનજીએ સવાલ કર્યો.

“ હિંદુસ્તાનનાં આદમીએ આજસુ તો ખન ! ”

“ નહીં, દાદીબા, તમે જૂલો છો. હિંદુસ્તાનનાં લોકો ગધેડા-વેતર તો કરે છે તેઓ ધણા આજસુ નથી. ”

“હાથ, તેઓ ગધેડાં વૈતર કરશે, છાતીનાં બંધ તોડી નાંખશે, પણ મહેનત સાથે બુદ્ધિનો જરાએ ઉપયોગ નહીં કરશે. ખંત અને મહેનત સાથે બુદ્ધિનો ઉપયોગ નહીં થવાથીજ આ હિંદુસ્તાન પછાત રહ્યું છે.”

“ભાઈ દાદીબા, તમે કહો છો તેમાં સમ્યાઈ છે પણ મહેનત કરી બુદ્ધિ વાપરનાર થોડા પુરોષોને અહીં ઉત્તેજનજ આં મળે છે?—અરરર! હીરાજી, એ શું?” પેસ્તનજી પછવાડે ફરી જમ્મો પાડવા લાગ્યા, “કેમ, કેમ રસ્તામાંથી સીધો ચાલતો નહીં કે? છોડી દે એને?”

હીરા જે ધમે ધમે ચાલતો હતો તેણે રસ્તામાં ચાલતા ધાટીને ટાંકણી ભોંકીને જમ્મો પડાવી અને જ્યારે તે ધાટી એની સામે થયો ત્યારે તેને ધબ્બો મારી તેની પાંચડી પાડી નાંખી લાતો મારતો હતો, તેટલામાં પેસ્તનજીએ ધાટીના પોકાર સાંભળી પછવાડે ફરીને જોયું અને ઉપર પ્રમાણે જમ્મ પાડી વધુ કહ્યું; “કેમ, હીરા, તારી મસ્તી છોડવાનો નહીં કે? ચાલ, અહીં આવ.”

ધાટીને મારતાં હીરા અચકી ગયો અને ઝડપમાં તેઓ સાથે જોડાયો અને દાદીબા બોલવા લાગ્યાં.

“બડો તોફાની છોકરો! પેસ્તનજી બા, છોકરાંઓના મન ઉપર પહેલેથીજ નીતિ રીતિ અને ઉદ્યોગ માટે સારા છપો બેસાડવા જોઈએ,—હીરાજી, કાલે મેં તમને શિખામણ આપી તે આજે કાને સાંભળી પેલે દાને કાઢી નાંખી કે?”

“નહીંજી,” હીરાએ ટૂંકમાં જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે પેલા ગરીબ માણસને કાંય સતાવ્યો? જોવ, હીરાજી, આપણી ફરજ શી છે તે હમેશા જાણવું જોઈએ.” દાદીબાએ વિવેચન કરી ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. “આપણી ફરજ આપણા જન્મથી શરૂ થાય છે અને આપણા મરણ સાથે તેનો છેડો આવે છે. તમારી ફરજ શી છે તે જાણતાં શિખો નહીં ત્યાં સુધી તમે તમારી જીંદગી બધી સારી રીતે ગુજારી શકોજ નહીં. તમારી ફરજ તમને શિખવે છે કે ઉદ્યોગી, પવિત્ર, બલા અને ઉપયોગી બનો આ થોડા વખતની જીંદગીમાં તમે તમારા દિવસોનો ગેર ઉપયોગ કરો ના; ઉદ્યોગથી મહેનત કરી લોકોને શાયદો થાય એવી રીતે વર્તો; તમારી જીંદગી દરમ્યાન સમ્યાઈ, પવિત્રતા અને બલાઈને તમારાં પોતાનાં કરીને રાખો. દયાળુ, નમ્ર, વિવેકી અને પરમાર્થી થવાને કેશીશ કરો. આ સઘળા સારા રુણો ક્યારે મેળવો કે જ્યારે તમે તમારાં અંતઃકરણને આ પ્રમાણે સવાલ કરો: મારી જીંદગીમાં સારો ઉપયોગ મેં કર્યો છે? હું વર્તુ હું તે રીતે શું વખાણવા લાયક

છે ? મારી ચાલચલણ સારી છે ? હું શું આજમુ રહ્યા છું ? મેં કંઈ પણ બલાધનાં કામો કર્યાં છે ? કાંઈનાં દુઃખો મેં ઝોઝા કર્યાં છે ? વિગેરે અનેક સવાસો તમારે પોતાના અંતઃકરણને પૂછતાં શિખરું. અંતઃકરણ તમને સાફ નરસું તપાસવાને શિખવે છે. જે ખરું અને સાફ હોય છે તે કરવાને અંતઃકરણ દેખાડે છે અને જે ખોટું અને ખરાબ હોય છે તે કરવાને અંતઃકરણ સાફ ના પાડે છે. હવે હીરાજી, તમે તમારા અંતઃકરણને પૂછો કે પેલા ગરીબ માણસની પાંચડી પાડી નાંખી તમે કંઈ સાફ અને બહુ કામ કર્યું ? નહીંજ ત્યારે શા સાફ આવું કામ કર્યું ? હીરાજી, તમારી જીવાનીનો વખત હવે શરૂ થઈ ગયો છે અને આ વખતમાંજ તમે સધળા સારા ગુણો મેળવી શકશો. જીવાનીમાં જેવા આપણે પોતાને બનાવવાને ચત્ત કરીએ છીએ તેવા બવિષ્યમાં થઈ શકીએ છીએ, સારાં ખીજ રોપવાથીજ સારાં અને મીઠાં ફળો મળે છે; કારણનાં ખી વાવીને કેરીનાં મીઠાં ફળો મેળવી શકાવાંજ નથી, માટે આજે જીવાનીની મોસમમાંજ તમે સારાં ખી રોપી લેવો કે અંતે બવિષ્યમાં કંઈ લાભકારી ફળો મળે, શું હીરાજી, હું જે કહું છું તે સમજે છો કે ? ”

“હાજી” હીરાજી બોલ્યો.

“આવી શિખામણો સાંભળીને હીરાજી તારે ચાલતું નેઠાંજે, આ રૂડા સખુનો આ કાને સાંભળી પેલા કાને કાઢી નાંખવા નહીં નેઠાંજે,” પેસ્તનજીએ જણાવ્યું, “દાદીમા, જે તમારી સાથે નકારા છોકરાઓ રહે તો જરૂર સુધરી જાય એમાં નવાઈ નહીં.”

“હાજી, વાત ખરી છે.” દાદીમા બોલ્યા “સારા સંગથી મુખ પંડિત થાય છે અને દુષ્ટ પાપીઓ સહજુણી બને છે.”

“ખરું કહ્યું” પેસ્તનજીએ ખુશી થઈને કહ્યું. “ચાલો, બંગલો આવી લાગ્યો; જાંહગીરજી આવીને બેઠા હશે અને આપણી રાક નેતા હશે. આજે શું ? એવણુ બહાર ખુરસી ઉપરજ બેઠાજી.”

— — — — —
પ્રકરણ ૨૪ મું.

ચકોર ચોરી.

“કેમ, જાંહગીર દીકરા,” પેસ્તનજી શેઠ બંગલામાં દાખલ થતાંજ બોલ્યા, “કાગજ લાખ્યા વગર અડી આવી પહોંચ્યો. એક પોસ્ટ-કાર્ડ તો લખી નાંખતે ? ”

“મુરખીજી, અચાનક આવવાનું બન્યું તે હું શું કરું ? હું પછી બધી વાત કરુંજી.”

"આ શેઠને, જાહગીર તમે ઝોળાઓ છે કે ?"

"હાજી, ભરૂચમાં એક બે વાર મેં એવનને જોયલા છે ખરા," જાહગીરજીએ જણાવ્યું.

"હા, ખરાખર, એવણુ ભરૂચનાજ રહેવાસી છે, એવનનું નામ દાદીયા લશ્કરી, એવણુ હાલ કલેક્ટર તરીકે કામ કરેછ."

"હાજી, મેં એમને માટે સાંભળ્યું છે, મિ. દાદીયા, હું આપને જોઈને ધણો ખુશી છું." જાહગીરજી દાદીયા તરફ જોઈને બોલ્યા. અને પોતાનો હાથ લંબાવીને દાદીયા સાથે તેમણે "શેઠ-હેન્ડ" કીધી.

"અહીં દાદીયા છે તેથી દિવસો પાણીના રેલા માફક પસાર થઈ ગયાછ," પેસ્તનજીએ જણાવ્યું, "એવણુ સાથે રોજ ફરવા જઈએ છીએ અને એવણુ તૈરરથી કંઈને કંઈ નવું જાણવાનું મળેછ."

"મારા મુરખી માટે આગે તકલીફ લીધી છે, તેટલા માટે આપનો હું ઉપકાર માત્ર છું," જાહગીરજીએ દાદીયાને જણાવ્યું.

"તકલીફ જેવું કશું નથી. મેં તો મારી દિલસોજી દેખાડી છે. દિલસોજી વગર માયા નહીં, દિલસોજી વગર પ્યાર નહીં અને દિલસોજી વગર દોસ્તી નહીં દરેક માનવી માટે આપણે દિલસોજી ધરાવવી જોઈએ. ચાલો શેઠિયાઓ મારો વખત થયો છે માટે હું રજા લઉં છું સાહેબજી! કાલે સહવારે આવીશ સાહેબજી! આમ કહી દાદીયા પોતાના હોટેલ તરફ જવા ત્યાંથી નિસર્ગા અને મીઠી લોજમાં રાતના ભોજનની તૈયારી થવા માંડી.

ખાણું ટેબલ ઉપર આવ્યું અને જમવાનું શરૂ થયું. પેસ્તનજી તથા જાહગીરજી બંને સાથે જૂદા એરડામાં ખાવા બેઠા અને ખાતાં ખાતાં જાહગીરજી બોલ્યા.

"મુરખીજી હું અહીં આવ્યો છું તેનાં કારણો જાણવાને ધણા આતુર હશે. કારણો બે છે: એક કારણ આ હીરાજીને લગતું છે. મારું સોનાનું ધડિઆળ અને સોનાનો છેડો બંને શુભ થયાં છે તમે અત્રે આવ્યા પછીના તે મળતાં નથી."

"અરરર-હવે ?" પેસ્તનજી દિલગીર થઈ બોલ્યા.

"હાજી, બંને મળતાં નથી. ધણી તપાસ કીધી પણ કશો પત્તો મળ્યો નહીં; બેજનને પુછ્યું; થોડાવાળા નાથાને પુછી જોયું, પણ કોઈએ કશી ખબર આપી નહીં. વળી બેજન કહેવા લાગ્યો કે એની કુન્કમાંથી બે વીંટીઓ મળે નહીં. વીંટી માટે પણ ધણી તપાસ ચલાવી, પણ ફાઇટ ! હવે કરવું શું એવા વિચારમાં હતો તેટલામાં કાલે બજારમાંના મુળચંદ સેજીને ત્યાં ગયો ને મેં તેને આ બિનાથી વાકેફ કીધો. તે કહેવા લાગ્યો કે થોડા દિવસોની વાત ઉપર એક

ખાસ્સી છોકરો-આસરે સત્તરથી અઠાર વર્ષનો-ધડિઆળ-છેડો તથા બે વાંટી અને બંગડી લઇ અહીં વેચવા આવ્યો હતો, પણ મેં તે લેવાની સાથે ના પાડી અને હીરા ઉપર તુરત શક ગયો અને તેથી અહીં ઉપડી આવ્યો. કદાચ એ છોકરાએ સઘળી મતા વેચી નાખી હોય તો આપંદા ! હવે એને સમજાવી-પતાવીને પુછી જોઇએ. અને અહીં આવેલો જોઈ કદાચ એ ચેતી તો ગયો હશે.”

“ જાંહગીર દીકરા, હમણા તો એને પૂછવાનું માંડી વાળીએ સહવારના દાદીયા આવે એટલે એને પૂછીશું. એવા કમચમત નોકરો મને તે શું કરીએ ? ”

“ બાવાજી, એ તો હજી નાદાન છે. એને કરીએ પણ શું ? થોલીસના હાથમાં આપીએ તો એની જાંઘળી બરબાદ થાય. તમેજ મુરખી કહો છો તેમ કાત્રે દાદીયા આવેને એમની સાથે વાત કરો કંઈ બદોબત કરીએ. ”

“ હા, દીકરા, બરાબર છે, કેમ જાંહગીર, બેટી નાજાં માટે કંઈ સાંભળ્યું ? ” પેસ્તનજી શેઠ આંખેમાં આંસુઓ લાવી બોલ્યા.

“ મુરખીજી, નાજાં ક્યાં છે તે તો મેં આપને અંકુશ્વરજી કહ્યું હતું. એક વાત આપને મેં કહી નથી તે આજે હું જણાઉં છું. જે હકીમ સાહેબ તમે માટે દવા કરવા આવ્યા હતા તેમને મેં કામ સોંપ્યું છે; નાજાંને સમજાવી-પતાવીને આપણે ત્યાં લઈ આવવા હકીમ સાહેબ કોશીશ કરે છે. એ હીકમતથી પેલા કુંવર હોલમાં પહેરેગીર તરીકે રહ્યો ખરો, પણ એ પોતાનાં છેલ્લાં કાગળમાં જણાવે છે કે શેઠે એકદમ રજા આપી દીધી છે અને હવે કામ પાર ઉતારવું મુશ્કેલ છે, તોયે ખાત્રી આપી એ જણાવે છે કે કંઈએ કરી નાજાં બાધને તે લઇ આવી શકશે. ”

“ દીકરા, એ તો વગર ફેકટના ફાંદાં ! એ જીદી છોકરી કેાઇ પારકાનું માનવાની ? એ તો આપણાં નસીબ ! એ ખુદા : જેવી તારી મરજી ! ” આમ થોલી પેસ્તનજી શેઠે એક ઉડો નિસાસો નાંખ્યો અને જાંહગીરજીએ વાત ઉડાવી કહ્યું :-

“ બાવાજી, મદોબતમાં હકીમ ધણેા હુશિયાર છે અને વૈદ્યક-જ્ઞાન પણ સારું ધરાવેજ. પેલા ટર્કીશ હકીમોના જેવો નથી. ”

“ વળી ટર્કીશ હકીમો કેવા હોય છે જે ? ” પેસ્તનજીએ પૂછ્યું. “ મુરખીજી, એ હકીમોમાંના કેટલાક એવા ઉલ્લુ હોય છે કે બસ એમની અક્કલનો એકજ દાખલો પુરતો થશે. સાંભળો બાવાજી, ” ખાતાં ખાતાં જાંહગીરજીએ વાત કરવા માંડી. “ એક મુસલમાન દલાલ ‘ટાઇફસ’ તારથી પીડાતો હતો તે વેળા આ હકીમોમાંના એકને બોલાવવામાં આવ્યો. ડોક્ટરે મંબીર ચહેરે દર્દીની નાતી

તપાસી જણાવ્યું કે આ ધણેજ ખરાબ કેસ છે અને ધાસ્તી ભર્યો છે. તેણે દવાની પુડીકી દર્દીને પાણીમાં આપી અને બપોર-સાંજ બન્ને પુડીકી દર્દીને પાણીમાં આપવા ફરમાવી તે ત્યાંથી ચાલી ગયો. બીજી સહવારે હકીમ સાહેબ ત્યાં આવ્યો અને માંદગીને બીજાને ખેંચા દલાલના નોકરને પૂછવા લાગ્યો:-

“કેમ તારા શેઠ કેમ છે? જીવે છે કે?”

“હાં હાં! જીવે નહીં તો શું મરી ગયા કે? હમણા તો શેઠ ધણી સારી હાલતમાં છે” નોકરે જવાબ આપ્યો અને ડોક્ટર સાહેબ તે દર્દી આગળ ઉતાવળમાં ગયો અને તેને પૂછવા લાગ્યો: “કેમ, શેઠ, સારી પેઠે છેને? પડીકાં લીધાં હશે. ફાયદો હીક થયો હશે.” તે દર્દીએ હિસાર આપ્યો કે “હું ધણેજ સારી પેઠે છું, અને જોવની, હકીમ સાહેબ, આપ ગયા પછી અને પાણીની ધણીજ તરસ લાગી જેથી ગાજરનાં અથાણનો રસ પ્યાસો ભરી પી ગયો ને તાવ ઉતરી ગયો અને હવે ધણી સારી તનદસ્તીમાં હું છું.”

“સુખાન અદલા! હીક થયું! પણ ધણું અજબ જોવું!” આટલું બોલી હકીમ સાહેબ બહાર નિકળ્યા અને પોતાની નોંધપોથીમાં ટપકાવી લીધું: “અહમદ આગા, થોડા દલાલ, ઉંમર વર્ષ, ૪૨, ગાજરના અથાણનો રસ પ્યાસો મરીને પી ગયો તેથી તેની ‘ટાઇફસ ફીવર’ દૂર થઈ અને તે સાજો થયો. હવે થોડા દિવસો પછી એક માળી કે જેને પણ ‘ટાઇફસ ફીવર’ લાગ્યું પડી હતી તેને ત્યાં આ હકીમનેજ બોલાવવામાં આવ્યો. હકીમ સાહેબે દર્દીને તપાસીને તુરત ફરમાવ્યું કે બે પ્યાસાં ભરી ગાજરના અથાણનો રસ પીવડાવવો. બીજા દિવસે હકીમ ખુશી થતો પેલા દર્દી માળીને ત્યાં ગયો અને જ્યારે બપોર મળી કે માળી તો અથાણનો રસ લીધા, પછી ત્રણ ચાર કલાકમાં શુજરી ગયો ત્યારે હકીમ સાહેબની અજબબીનો કશો પાર રહ્યો નહીં. થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી તે નીચલાં અનુમાન ઉપર આવ્યો અને પોતાની નોંધપોથીમાં તેણે નોંધી લીધું. “જે કે ‘ટાઇફસ ફીવર’ વખતે ગાજરનાં અથાણનો રસ પીવડાવવો સલાહકારક અને ફાયદાકારક છે, પણ જે દર્દી થોડા-દલાલ હોય તોજ એ રસ આપવો, પરંતુ જે દર્દી બીજા ધંધો કરતો. હોય-જેવો કે માળી યા કંદોબનો, -તો અથાણનો રસ આપવોજ નહીં!”

“અહા! હઆ! હા, હા, હઆ હા!” પેસ્તાનજી શેઠ ખડખડ હસ્યાં અને બોલ્યા, “એ હકીમ જમરો! તુર્કસ્તાનમાં મારા વહાલા એવાજ હકીમો ભરાયા છે શું?”

“પણ બાવાજી આપણા દેશમાં એવા ઉંટ વૈદ કરનાર ક્યાં નથી? એ તો ગામ ત્યાં ઢેડવાડો હોયજ!” અહમદજીએ જવાબ

આપ્યો. "આપણા દેશમાં નીમ હકામો એવા પડ્યા છે કે દાનમાં દઈ રહી હશે તો આખે દવા લગાડશે ! પણ મુરખખજી, આ 'ઉંટ-વૈદ' બોલ શા ઉપરથી નીકળ્યો. તે આપ જણો છો કે ?"

"નહી, દીકરા, મને તો કંઈ ખબર નથી. જે કાઈ બલતી દવા આપી કોટનું સત્યાનાશ વાળે ત્યારે આપણે રહીએ છીએ કે એને તો ઉંટ-વૈદ કીધું !"

"હજી પરી વાત; પણ એ બોલ કેમ ઉત્પન્ન થયો તેની કથા તો સાંજળો." જાંદગીરજીએ જણાવ્યું અને થોડું પાણી પી બોલવાનું શરૂ કર્યું. "જેવનજી સુરત શહેરમાં એક બાહોશ જનાવરોનો-દંધ રહેતો હતો જે પેતાની રજા અને દવાથી જનાવરોનાં દુઃખો સારાં કરતા હતા. એ ડોક્ટરને ત્યાં એક હાંદુ નોકર હતો. જે વૈધનાં કામમાં મદદ કરતા હતા. એક દિવસે રાંદેર ગામનો પટેલ પોતાના ઉંટને આ ડોક્ટર આગળ લઈ આવ્યો અને જણાવ્યું; "વૈધરાજ ગંધ કાલે આ ઉંટ કોટનાં ઝાડપરથી કોટા ખાધાં, તેમાંનું એક એના ગળામાં ખૂંચ્યું છે અને તેથી આ જનાવર તદન બેચેન બન્યું છે, માટે કંઈ દવા આપો તો હીક."

વૈધે ઉંટનું ગળું તપાસ્યું અને ૧છી કહ્યું:- "હું એ કોટ કાઢી નાખીશ અને તમારાં ઉંટને સાળું તાળું કરી દઈશ. પણ હી દશ રૂપિયા પડશે."

પટેલે રૂપિયા આપવા કબુલ્યા અને વૈધે ઉંટને જમીનપર સુવડાવવા દરમાવ્યું. જેવું ઉંટ જમીનપર લોટ્યું કે ત્રણેક જણ પાસે તેનું ડોકું સરખું પકડાવ્યું અને પછી તે જનાવરનાં ગળાં ઉપર કઠકાવાને એક સખ્ત લાત તેણે લગાવી કાઢી કે કોટ બાંગી ગયું અને ગળામાંથી તે કોટ નીચે ઉતરી પડ્યું અને તે ઉંટ હુશિયાર થઈ ત્યાંજ પાણી પીવા મંડ્યું. આ વૈધનો પેલો હાંદુ નોકર જે સંધળું જોતો હતો તે મનમાં વિચાર કરી બડબડતો ઉભો! "પાંચ મિનિટમાં દસ રૂપિયા! હે પરમેશ્વર! પાંચ મિનિટમાં દશ રૂપિયા વૈધ સાહેબ કમાયા! મને હવે જનાવરોના દર્દોને લગતાં ઔષધનું થોડું ધણું કામ આવડે છે, માટે ખસેના ગામમાં જઈ આ ધંધો કરું તો કેવું સારું!" આ વિચારો તેના મનમાં પાંચ-છ દિવસો સુધી રમ્યા કીધા અને આખરે તેણે લીમપોર જઈ ત્યાં ધંધો ચલાવવાનો વિચાર કર્યો. શહેરમાંથી થોડાં-ધણાં વસાણાં ખરીદી લીધાં અને પોતાના શેઠની નોકરી છોડી તે લીમપોર જઈ રહ્યો. મોટી મોટી જાહેર ખબરો લખાવી છૂટથી ગામમાં વહેંચાવી, થોડા દિવસો સુધી ધરાકી રાંતી રહી રહી, પણ એક બે જણોના ચામડીના દર્દો સાચું કીધા.

પછી આ નવા બનેલા વૈદ્યની ધરાકી વધતી ગઈ. આસ્તે આસ્તે આમના લોકો પણ પોતાને માટે દવા કરાવવા સારું એવે ત્યાં આવવા લાગ્યાં, એક દિવસે એક ખેડૂત પોતાના છોકરાને લઈને આ નીમ હકીમ આગળ આવ્યો અને જણાવ્યું. “ વૈદ્ય મહારાજ, આ મારા છોકરાનું ગળું સૂઝી આવ્યું છે; એનાથી કંઈ ખવાણું-પીવાણું નથી અને આજ પાંચ દિવસ થયા ઘણો હેરાન થાય છે. ”

આ નવા ડોક્ટરે તે છોકરાનું ડોકું આમ તેમ ફેરવી તપાસ્યું. તેને પોતાના રેટની ઉંટવાલી દારીગરી તુરત યાદ આવી તેથી તેણે જણાવ્યું. “ એ છોકરાને હું સારો દરી દઈશ, પણ રૂપિયા પચીસ લઈશ. ”

તે ગરીબ ખેડૂતે હરતે-હરતે રૂપિયા આપવાને કબુલ્યું અને ડોક્ટર સાહેબે તે છોકરાને સુવાડ્યો અને તે છોકરાનું ડોકું ઉંચું રખાવી બેસથી તેણે એક લાત કઢાવી કાઢી. તે છોકરાએ મોટેથી ચીસ પાડી અને થોડીક પળમાં ત્યાંજ બાપડો મરણ પામ્યો. આ બેઠ છોકરાનો બાપ ફેફફેક રડ્યો અને નવો વૈદ્યરાજ જરા ગમરાયો, તુરત પંચનાસું કરવામાં આવ્યું, જ્યાં વૈદ્યરાજે જીવ્યાની આપી સોગંદ ઉપર જણાવ્યું; “ આ બાપડા છોકરાનું ગળું ઘણું સૂઝી ગયું હતું તેથી મારા ગુરૂએ મને શિખવ્યું હતું તે પ્રમાણે મેં “ઉંટ-વૈંકું” અજમાવી જોયું, પણ છોકરો કમનસીબ હોવાથી તુરત મરી ગયો ! ”

“ વાહ ! આ વૈદ્ય પેલા ટૂંકીશ ડોક્ટર કરતાં હુશિયાર ! ” ધેરતનજી બોલી ઉઠ્યા. “ જાહંગીર દીકરા તેં એવી વાતો કરીને મને ખુબ રીઝવ્યોછ, ચાલો, હાથ ધોઈ પાન-સોપારીના મુખવાસ કરીએ. તે પુરીજ ખાધું કે ? દીકરા. ”

“ હાજી, ખાધું, વાત કરતાં કરતાં તો ખુબ ચંપાયું ! ” જાહંગીર જવાબ આપી ખુરસી ઉપરથી ઉઠ્યા તેઓ હાથ ધોઈ કમ્પાઉન્ડમાં ફરેક મિનિટ રૂપિયા અને રાતના સાડા નવ વાગે તેઓ મીઠી ઉંદની મઝા ચાખવા બિછાને ગયા.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

ચોરની કહાણી.

જાજી સવારે દાદાબા પોતાના વચન પ્રમાણે મીઠી લોહજમા આવી પહોંચ્યા. ધેરતનજીએ દાદાબાને બાજુએ લઈ જઈ હીરાની હુન્કાઈ માટે જણાવ્યું. હીરાની ચાલચલણ આવી ખરાબ હતી તેને દાદાબાને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હોતો. થોડીક પળો સુધી વિચાર ચલાવ્યા પછી હીરા હરામીને બોલાવવામાં આવ્યો. હીરા હરતે ચહેરે આવી પુચ્છો અને સર્વને સલામ કરી ઉભો.

“ હીરાજી, કાલે પેલા ધાટીને તમે કાંય છેડ્યો હશે વાર ? ” દાદીબાએ પૂછ્યું.

“ જરા માથાનો કીડો ચઢી આવ્યો તે શું કરું ? સાહેબ ” હીરાએ નફટાનથી જવાબ આપ્યો “ તમે સાહેબે ગઈ કાલે કહ્યું તેમ હાથ-પગનો કંઈ ઉપયોગ તો કરવો જોઈએની ? મેકરબાન. ”

“ કેવો એઅદ્ય જંગલી છોકરો ! ” પેસ્તનજી બોલ્યા. “ હા, હા, બરાબર છે, તમે હાથ-પગનો ઉપયોગ તો ઠીક કરો છો ! ” દાદીબાએ જણાવ્યું “ તમે હાથ-પગનો ઉપયોગ કરો છો કે જેર ઉપયોગ કરો છો ? હસો છો શું ? ” “ સાહેબ કોઈ વખતે ઉપયોગ કરીએ ને કોઈ વખતે જેર ઉપયોગથી કરીએ. કોઈનું કામ કરવાનું હોય અથવા કંઈ ખાવાનું હોય ત્યારે હાથનો ઉપયોગ કરીએ ને કોઈને લપડાક લગાવવાની હોય ત્યાં મુઠ્ઠી મારવી હોય તો વળી જેર ઉપયોગ કરીએ—”

“ અને કોઈનાં ઘરેણાં તફડાવવાનાં હોય ત્યારે બી હાથનો જેર ઉપયોગ કરીએ, ” દાદીબાએ ટકાર કરી જણાવ્યું. હીરા જરા ગમ-ચાટમાં પડ્યો અને તેનાં મોઢાં ઉપર ધાસ્તીનાં ચિન્હો પ્રગટી નીકળ્યાં, પણ હીમન રાખી તે બોલ્યો : “ હાજી, એમથી ખરુંજ તો ! ”

“ બે શરમ એઅદ્ય છોકરો ! ” દાદીબા જરા ગુસ્સે ચઢી બોલવા લાગ્યા, “ તમે શું એમ સમજો છો કે તમારું પાપી કામ કોઈ જાણશે નહીં ? તમારાં પાપનું પોકળ ઉંઘાડું પડ્યું છે. ખરું કહી દો કે તમે જાહગીરજીનું સોનાનું ઘડિયાળ અને સોનાનો છેડો તથા બે વીંટીઓ ચોપ્યાં છે કે ? ”

“ હે ! મારા સાહેબ, શું બોલો છો ? મને શું ચોર-ખોર સમજાશે કે ? ” હીરાએ પણ દમામમાં જ ઉત્તર વાળ્યો, “ અને તમે કોણ મને એ પ્રમાણે કહેવાવાલા ? ”

“ બસ, બસ, બોટી પતરાજી ના કર ! ” પેસ્તનજી વચમાં બોલ્યા. “ ચોરી પર સરજેરી ! વાકરે મચાલી ! તારા મનમાં ખાંડ શું ખાય છે ? ”

“ ત્યારે પણ સાહેબ, કોઈ નિર્દોષ ઉપર બોટું તહોમત મૂકે તો તે નિર્દોષને ગુસ્સો નહીં લાગે વાર ? ” હીરાએ કહ્યું. “ હું એવું કામ કરું છું ? તમે શું ધારો છો ? સાહેબ. ”

“ હા, હું બી એમજ ધારું કે તેજ ચોરી કીધી છે, ” પેસ્તનજીએ જણાવ્યું.

“ જ્યારે બધાંજ એમ કહે તો પછી હું તમને શું જવાબ આપું ? પણ સાહેબ, ગરીબ ઉપર બોટું તોડમત મૂકવામાં આવે તે કેમ સાંખી શકાય જો ! ”

“ હીરાજી તમારી હુશિયારી બાબતે હવે રહેવા દો ને મુંગા-મુંગા કમ્પ્રેસ કરો, નહીં તો વગર ફાકટના તમો હેગન થયો અને ચાંચડા મારવા વગર લાડેની કાટડીમાં તમને જતું પડશે, ” દાદીબાએ ડોળા કાઢીને જણાવ્યું અને પોતાની જગા ઉપરથી ઉઠી ટેબલ ઉપર પડેલા પોતાનો “ હન્ટિંગ વીપ ” લઈ, હીરાને ત્રણ ચાર મજમુન ફટકા તેણે લગાવી કાઢ્યા, અને બોલ્યા “ ચાલો, કહી દેઓ, જલદી બોલો. ”

“ ચાલ, હીરા ખરેખર કહી દેને એ બહુ ક્યાં છે તે જણાવ ” જાંહગીરજીએ દયાની નજર સાથે હીરા તરફ જોઈ કહ્યું. ચાલુકના ફટકાથી હીરા ઉપર કંઈ સારી અસર થઈ નહીં, તે ધ્રુજ્યો અને તેના પગથી તે માથાં સુધી કંપારી છૂટી ખરી, પણ તે હીંમતથી સર્વ તરફ એકી ટસે જોતો ઉભો.

“ ચાલો, બોલો જલદી, નહીં તો આજે બીજા ફટકા સડસડાટ પડશે, ” દાદીબાએ કહ્યું.

“ મને મારોજી શું કામ ? ” હીરાએ રડવાનો ઢોંગ કરી જણાવ્યું. “ ગરીબને બકારગામ લાવીને કાંય સતાવેજી જો ? ”

“ અરે ! રહેવા દો તમારી કુરતાજી ! ” દાદીબાએ જણાવ્યું. “ નહીં તો બીજા ફટકા પડશે. ”

“ બોલ, ત્યારે જલદી બોલી દે. ” પેસ્તનજીએ કહ્યું. “ અરે શેક, શું બોલું ? ચોરી નહીં કીવી હોય તોખી બોલું કે મેં ચોરી કીવી ? ”

“ હવે ખરું કહી દેઓ, હીરાજી, નહીં તો જો તો બીજા ફટકા પડશે હા ! ” દાદીબા બોલ્યા.

બીજા વધુ ફટકા પડ્યા પણ હીરા એકતો એ થયો નહીં. આખરે જાંહગીરજીએ દાદીબાને કાનમાં જણાવ્યું. “ કદાચ એ નિર્દોષ બની હોય, માટે હાલ તો એને જરા દેઓજી. ”

*

*

*

*

બપોરના એક વાગ્યો હતો, હીરાની ભૂખ ઉઠી ગઈ હતી; તેને ખાવાનું કશું બાવ્યું નહીં. તેનું ચિત્ત અનેક વિચારોમાં પરેવાયું હોય એમ દીસતું હતું. તેની બુદ્ધિ મંદ થઈ હતી અને તેનું હૃદય ચિંતાથી બળ્યા કરતું હતું. બંગલાની પછવાડે તે આમ તેમ ફરતો રહ્યો; આશરે અડધા કલાક પછી તેણે કુકાડીથી બામમાં રમરા માંડ્યું; પછી તેણે બે-ત્રણ ડેકાણે તે કુકાડીથી બોલવાનું શરૂ કર્યું. તે આમ તેમ જોતો રહ્યો અને ધ્રુજતે હાથે બોલવા માટે કુકાડી ઉંચકતો રહ્યો. દુર્भागે તેના હાથમાંથી કુકાડી છટકીને તેના જમણા પગ ઉપર પડી અને હીરાએ મોટેથી ખસો પાડી. “ ઓ બાપરે !

મરી ગયોરે ! કોઇ આવોરે !” બાગનો માળી ગણપત આ બૂસો સાંભળી પોતાના કુપડાંમાંથી બહાર નીકળ્યો. હીરાને જમીન ઉપર ફસડાઇને બૂસો પાડતાં જોઇ તે તેની આગળ તુરત ગયો અને જાંઠગીરજી પથ્થુ આ બૂસો સાંભળી બંગલામાંથી ધસ્યા.

“ શું છે ? હીરાજી ” જાંઠગીરજીએ બંગલામાંથી બહાર નીકળતાંજ મોટે સારે બોલી પૂછ્યું.

“ કંઈ નહીંજ, — જન્મજન્મ વાગી ગયું ! ” હીરાએ રડતે ચહેરે જણાવ્યું.

“ શું વાચ્યું ? ” જાંઠગીરજીએ તેની આગળ જઇને સલાહ કર્યો.

“ જી—જી—જી, આએ કોદાળી વાગી ગઇ. ”

“ પથ્થુ તું અહીં કોદાળી સાથે શું કરતો હતો જ ! ” જાંઠગીરજીએ પૂછ્યું અને પછી લોહી વહેતું જોઇ બોલ્યા. “ અરરર ! લોહી તો ધણું જાયજી ! ગણપતજી, બા, પાસેના હોટેલમાંથી દાદીમા શેઠને જરા જલદી બોલાવી લાવ. ”

થોડીક વાર પછી દાદીમા ત્યાં આવ્યા. જાંઠગીરજીએ હીરાની રમત વિષે અને તેના પગ ઉપર થયેલા જખમ વિષે દાદીમાને જણાવ્યું. હીરાનો જખમ સાર કરી તેઓએ હોટેલમાંથી “ ફાઇઅર્સ બોક્સેમ ” નામની દવા મંગાવી હીરાના પગ ઉપર લગાડી પાટો બાંધ્યો. હીરાની કુહાડી સાથની રમતથી દાદીમા શંકાશીલ થયા હતા. પાટો બાંધ્યા પછી દાદીમાએ હીરાને કહ્યું. “ જોવ, હીરાજી, બોદાયજી ચોરોને આ પ્રમાણેજ શિક્ષા કરેજી. હવે પેલી ચોરી વિષે ખરું કહી દેઓ, નહીં તો આએ જખમ ઉપર ફટકા પડશે. મને લાગેજ કે ચોરેસો માલ તમે અહીંજ દાટ્યોજી. ”

“ નહીંરે જી. ” હીરાએ ટૂંકમાં કહ્યું.

“ હવે નન્નો વાસવાનું મૂકી દેઓ અને ખરું કહો નહીં તો ફરીથી ફટકાવીશ ” દાદીમા ગુસ્સે થઇ બોલ્યા.

“ મને માફ કરોજી, હું ખરું કહુજી. એ બધું અહીંજ છેજી. ” હીરાએ રડતાં રડતાં જણાવ્યું.

“ એ બધું છે ક્યાં ? જલદી બતાવો. ”

“ જી, હું બોદતોતો ત્યાંજ છે ” હીરા બોલ્યો, “ શું કરું ? કોઇએ વેચાતું લીધું નહીં તે અહીં સાથે લઇ આવ્યો. ”

“ ઠીક, ત્યારે ગણપત, અહીં બોદ, જોડ. ” જાંઠગીરજીએ ફરમાવ્યું.

ગણપત માળીએ બોદવા માંડ્યું અને એક કપડાંમાં બાંધેલી નીચલી જાંઠસો તેણે બહાર ફાંટી—એક ધડિયાળ, એક છોડો, બે વીંટી, એક બંગડી અને એક નેકલેસ.

“અરે આએ બાંગડી અને નેકલેસ કાણુની ચોરી લાવ્યો ?” દાદીબાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“બાંગડી તો મારાં મમણજીની છે, મિચારાં મમણજી આખું ઘેર ખુંદી નાંખતાં હશે—ને આએ નેકલેસ તો પેલી મડમ સાહેબનો છે.” હીરાએ ખુલાસો કર્યો.

“હીક ! બધાંને લૂટ્યાં ! સગાં—વહાલાંને, શેઠને અને પારકાંને ધૂત્યાં ! હીક નંગ પેદા થયો હ’ !” દાદીબા બોલ્યો, “ચાલો, બધું ઉચકો ને બંગલામાં લઈ જાઓ.”

હીરાએ હુકમને માન આપી સઘળું ઉચક્યું. તેઓ સઘળા બંગલામાં આવ્યા અને દાદીબાએ કહ્યું.

“હવે તમારું શું કરવું ? હું તો તમને પોલીસના હાથમાં આપવા માંડું છું.”

“નહીં સાહેબ, મને એક વખત માફ કરો. ખોદાવજી પણ એક વખત માફ કરેછે. હું હવે સુધરી જવશ. જાંહગીરરી શેઠ, મને બચાવો, હવે વચન આપું છું કે એવું કામ નહીંજ કરશ.”

“દાદીબા, આએ વખત એનો યુનાહ આપણે માર કરીએ અને બીજી વેળા એવું કામ એ કરશે તો જરૂર ચોકીમાં મોકલીશું.” જાંહગીરજીએ જણાવ્યું.

“નહીં, નહીં, જાંહગીરજી બા, તમે ધણા દયાળુ છો. એવા કમબખ્ત છોકરાએને તો પહેલેથીજ ઠેકાણે લાવવા જોઈએ. તમે વાંચેલું કેની કે મુંબઈમાં એક સત્તર—અઠાર વર્ષના પારસી છોકરાએ ચેકની છુક ચોરી, તેના ઉપર ખોટી સહી કરી તેણે લોકોને ક્યાં હતાં ? ધિક્કાર છે એવાં નકારાં છોકરાં ઉપર ! લ્યાનત છે એવાં ચેતાનો ઉપર ! આગળ જતાં આએ હીરાજી કદાચ એથી વધુ ખરાબ કામ કરશે, માટે પહેલીથીજ એને હામવો જોઈએ.”

“જેવ, સાહેબ, હું હવે નહીં કરશ, મને જવા દેઓજી” હીરાએ કાકલુદી ભર્યા અવાજે કહ્યું.

“આએ વખત માફ કરીશું,” પેસ્તનજી વચમાં બોલ્યા, “પણ જાણ વખત ને આવો વાંક થયો તો પોલીસના હાથમાંજ સોંપી દઈશું. હીક, નીકજો અહીંથી”

“નહીં નહીં, જાચ ક્યાં ? અહીં આવો હીરાજી” દાદીબાએ હીરાને પોતાની આગળ બોલાવી જણાવ્યું, “પરવરદેગારે તમને હાથો આપ્યા છે તે ચોરી કરવા સારૂ નથી આપ્યા. આ પ્રમાણે ચોરી કરી તમે તમારાં માત—પિતાને તમારાં સગાં—વહાલાંએને અને તમારી કામને ખરાબ લગાડો છો. હવે તમે સુધરશો એવી આશા રાખું છું. કેમ ? સુધરશો કેની ?”

“હાજી, સુધરી જવશ.”

“અને નહીં સુધરે તેની જમીનગીરી શું ?”

“હવે સાહેબ જરૂર સુધરી જવશ. મને જવા દેઓ અને જમીન ખામીન રહેવા દેઓજી.” હીરાએ આજીજી કરી કહ્યું.

“દીક ત્યારે જાઓ અહીંથી.” દાદીયાએ ધરમાવ્યું અને હીરા લંગડાતો લંગડાતો ત્યાંથી ચાલી ગયો અને દાદીયાને! નોકર બાણ્યો ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“કેમ બાણ્યો શું છે ?” દાદીયાએ પૂછ્યું.

“આપને નામનો તાર આવેલો છે, હાથ.” બાણ્યોએ ટેલીગ્રેમ આપતાં કહ્યું. આ ‘ટેલીગ્રેમ’ દાદીયાએ ઉખેડ્યો; તે તેમણે વાંચ્યો અને પછી જણાવ્યું.

“પેસ્તનજી શેક ત્યારે પરમ દહાડે મને અહીંથી ઉપડવું પડશે સરકારી કામ સારું જવું પડશે ?”

“હાજી પરમ દહાડે ‘શું પરમ દહાડે ?’ અહીંથી ઉપડવું જોઈએ.”

“ત્યારે દાદીયા એક બે વધુ દિવસો થોભી નહીં જાઓ, આપણે અહીંથી સાથેજ ઉપડીએ.”

“નહીંજી. નહીં જતી શકે.”

“ત્યારે જાહગીર દીકરા, આપણે બી દાદીયા સાથેજ ઉપડી જઈએ તો કેમ ?”

“જેમ તમો મુરખીજીની નેક નજરમાં આવે તેમ ખરું ! હું તો ગમે ત્યારે આવવાને રાજી છુંજી,” જાહગીરજીએ જણાવ્યું.

“હા એવણુ સાથેજ ઉપડીશુ;” પેસ્તનજીએ પોતાનો વિચાર જણાવ્યો, “જાહગીર દીકરા, આએ જંગડી છે તે એ છોકરાનાં મનઈ ઉપર મોકલી આપો. તમો એ લોકોનું સરનામું તો જણુતક હશે.”

“હાજી, હું એ મોકલી આપીશ આ વીંટીઓ બેજનને આપી દઈશું” જાહગીરજીએ કહ્યું “અને આએ નેકલેસ મીસ સીમ્પસનને બોલાવી આપી દઉંજી. એ બિચારી શોધ્યા કરતી હશે.”

“શિટકાર છે એવા ખુરા છોકરા પર ! એ પથ્થરના રૂપે પેદા થયો હતે તો ધોળીને પણ કામ લાગતે !” દાદીયા બોલ્યા.

“કદાચ હીરા ભવિષ્યમાં સુધરશે.” જાહગીરજીએ જણાવ્યું. “સુધરે તો ખુશીની વાત ! પેસ્તનજીયા, આજે મારેથી ધરવા નહીં અવાશે.” દાદીયાએ કહ્યું. “મને મારા મિત્ર મિ. થોમ્પસનને છ વાગે મળવા જવું છે ચાલોજી, હું ત્યારે હવે રજા લઉં છું.”

“હાજી, સીધારે, તમને હરધડી ધણી તકલીફ આપવી પડેજી.”

માર કરજો, દાદીબા.” પેસ્તનજી બોલ્યા અને દાદીબા સલામ કરી હોટેલ તરફ કુચ્ચ કરી ગયા.

* * * * *

હીરો હરામી એક ખૂણામાં બેસી હુસકે હુસકે રડતો હતો. તે હવે પોતાની નહારી ટેવ માટે દિલગીર બની પશ્ચાતાપ કરતો હતો. તેટલામાં મીસ સીમ્પસન ત્યાં આવી લાગી.

“એઈ, ટ્યું રોતા ?” મીસ સીમ્પસને હીરાને રડતો જોઈ પૂછ્યું.

“મય ખોટ ખોટા !” હીરાએ જવાબ આપ્યો.

“અરજા, ચંગ રાસકલ, તુમ ચોર હય.”

“હવે જાની મરની, તું ક્યાં સતાવા આવી ? મડમરી, તુંને કેમ ખબર પડીને ?”

“હમકુ ખબર ? શેઠને ખબર દીયા, યુ થીવિશ અર્ચિન !”
(ચોટા પોર્મા !)

“હવે જાને, બાપુ જાને મરચી-મરચી પછી કરજો આએ ચાપુકના ફટકા ઝણુઝણી રલાઈ ને પગમાં દર્દ થાયજી તેમાં એ મરચાં-મરી નાંખવા આવીજી ! જાઓ મેમસાબ, તુમ તુમારે જાઓ.”

“શેઠ જોન યુ ! એ નેકલેસ તુમને ચોર ! ‘શેઠલેસ બૂટ !’
(મેશરમ ચંડાળ !)

“પતની અહીંથી ! વળી દુઃખ પર ડામ એ ખૂદ મારવા આવીજી” !

“અબ પરસું કે દીન આપુણુ જાયગે ! તુમ શેઠકી સાથ અંકલેશ્વર જાઓ, હમ મુંબઈ જાનેવાલે.”

“જાની, ગમે ત્યાં મરની, મુંબઈ જા, લંકા જા, ગમે ત્યાં પતની ?”

“અરજા સલામ, યુ ચંગ રાસકલ.” આમ બોલી મીસ સીમ્પસન ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને હીરો મન સાથ બડબડતો બેઠો.

“એ વળી દુઃખ દેવાની બાકી હતી તે આવી મુઠા.—પણ હવે એવી દયાનત નહીં રાખું. એ બધાના ટાણા-ટપલા સમજતાં માથુંબી દુઃખી આપુંજી, હવે કોઈથી દિવસ ચોરી નહીં કરું,—પણ હું ક્યાં ચોરી કરુંજી જો ? કોઈ નહીં જોય તેમ કંઈ ચીજ ઉંચકી લઈ સંભાળીને બાપુએ મૂકી રાખુંજી તે એ ભોકો કહેજી કે ચોરી કાઢી !—પણ નહીં, હવે એમ બી નહીં કરું. હવે બસ સુધરી જઈ લાહ્યો ડોરો થાઉ ! આએ ચાપુકના ફટકાથી તો મરવા પડ્યોજી અને કોદાળીના ફટકાથી તો લંગડો થયોજી !—એ દાદીબા દોહસપુરનો કાઠો ચવડી આવ્યો તે મારી ઉપરજ બધો ખાર કાઢ્યો !—એ

શીખેલો બણેલો તે કાઈ દહાડેથી ચોરી તો નહીં જ કીધી હશે ! નાસ્તો હશે ત્યારે ખાંડ ચોરીને તો જરૂર ખાધીજ હશે ને હમણા ખાલી લાહેરી કરેછે !—નહીં, નહીં, પણ હવે ચોરી તો હું નહીં જ કરું. હવે બસ એકદમ સુધરી જઈશું ! હવે જલદી અંકુશેશ્વર જમીએ તો સાફ ! હવે ધાખરો—નહીં મારે મારા શેઠ માટે એવો બોલ વાપરવો નહીં જોઈએ. એ મારા શેઠ ખંડાળેથી જલદી ઉઠાંગરી કરે તો સાફ !”

પ્રકરણ ૨૬ મું.

નક્કી નિશ્ચય.

ઝોહરા ક્યાં ગઈ હશે ? કુંવર હોલ છોડી પોતાના શેઠાણીને એકલાં—અટ્ટલાં મૂકી ઝોહરા ક્યાં ગઈ હશે ? મહોબતખાં નાજબંધ ઉર્ફે પરદેહપોશ પહેરેગીર સાથ ઝોહરાને પ્રીતિ બાગી હતી એમાં કશો સંદેહ નહોતો. જેમ મધ ઉપર માખો ભમ્યા કરે તેમ મહોબતખાં ઝોહરા આગળ ભગીને પોતાનો પવિત્ર પ્યાર તેણીને દેખાડતો હતો અને જેમ પતંગિયું દીવા નજદીક આવી દીવા ઉપર મોહિત થઈ પોતાનો પ્યારો જાન બોધ નાંખે, તેજ પ્રમાણે ઝોહરા મહોબતને જોઈ અનંત મોહકઆકર્ષક થઈ પોતાનો વહાલો જાન તેને અર્પણ કરવાને ખુશી થતી હતી. ખરા પ્રેમાલ પુરૂષ સાથ લગ્નનાં ગાંઠથી જોડાવું એ એક સ્ત્રી માટે બહુ ડહાપણ બર્કુ છે, અને એક સ્ત્રીએ પોતાના હૃદયના ઉડાણમાં પોતાના ભવિષ્યના ભરથાર માટે બેહદ પૂજ્યભાવ રાખવો એ ધણું સલાહકારક છે તથા એક બલી પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના એક પૂરા આશક્તે પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કરવો એ અત્યંત શાયદાકારક છે એમ ઝોહરા ખાતરીથી માનતી હતી, ત્યારે તેણી પોતાના વહાલા મહોબતની શોધમાં જઈ તેને શ્વસાર બેઠે નહીં. કુંવર હોલમાંથી નીકળ્યા પછી ચોથે દિવસે બપોરના આશરે બાર વાગે તેણી મહોબતને મળી; અને તેઓ બન્ને સચ્ચીન ગામની એક ખડેર મસજદ નજદીક ખુશ ગુસ્તેગો કરવામાં અસગુલ બન્યાં હતાં.

“ત્યારે તું કાંય ન્હાસી આવી ? ઝોહરા.”

“મારો જીવ કંટાળી ગયેલો ને તમને જોઈને માફ મન ચકલમ થયેલું તે હું તો બા ન્હાસી આવી. બાઈને મેં કહ્યું કે મને રજા આપો, પણ બાઈ દિલગીરીમાં હતાં તે ના કહ્યું અને મને ધણી અરજ કીધી કે તું મને ના છોડી જા.”

‘બાઈ દિલગીરીમાં કાંચ વાંડ ?’ મહોબતે પૂછ્યું. ‘બાઈને હવે ત્યાં રહેવા ક્યાં ગમેછ ને ? પેન્નો વિકૂલ અને પેન્ના શેડ બિચારાં બાઈને હાડમાર કર્યા કરેછ તેથી બાઈજી કંટાળી ગયાં છે. હવે તો એવન કુવો-બુવો પૂરશે તેની મને તો ખ્હીક લાગેછ. ”

“ જો એમજ હોય તો આપણે બાઈજીને બચાવવાં જોઈએ. સમજ, ઝોહરા, આપણે હમણા છુપા વેશમાં ત્યાં જઈએ, બનતી કોશીશે બાઈને મળીએ અને સમજાવી પતાવીને એમને ત્યાંથી અંક-લેશ્વર લઈ જઈએ. તારો શું વિચાર ? અંકલેશ્વર બાઈ આવશે કે ? ”

“ અંકલેશ્વર ક્યાં ? ” ઝોહરાએ અધીરાઈથી પૂછ્યું. “ એમના પિતાજીને ત્યાં; અને તું પણ મારી સાથે અંકલેશ્વર આવશે કેની ? ”

“ હા, ઘણી ખુશી સાથ. મારું રમકડું જ્યાં જાય ત્યાં જવાને હું તો રાજી, ” ઝોહરાએ જણાવ્યું.

“ ઠીક, પણ જો તારાં ગામનાં ઝાળખીતાંઓ તારી મસ્કેરી નહીં કરે હં ! મારી સાથે આવેછ તો ખરી, પણ લોકોની ઠૂઠા-મસ્કેરી ને નિંદા સાંભળવી પડશે તેનો કંઈ વિચાર કીધો ? ”

“ એવી ઠૂઠા-મસ્કેરીની કોણને પરવા છે. મેં શું એવું પાપી નીચ કામ કીધું છે કે જેથી લોકો મારી નિંદા કરશે ? ”

“ ચાલ, ત્યારે આપણે દુબરાનો વેશ લઈ માથે છંડાંની ટોપલી મૂકી કુંવર હોલમાં તે વેચવા જઈએ. કેમ, આપણે ફાવીશું કે ? ”

“ અહા ! વહાલા, ઠીક તારા શોધી કાઢી પણ મને તો એવો વેશ પહેરતાં શરમ લાગશે. ”

“ લે તુને વળી શરમ લાગવાની ! જો શરમ લાગતી હોય તો મારી આગળ આવજ ના; એમ એવા બહાં કામ માટે વેશ લેવોખી પડે તેમાં શરમાવાનું શાનું ? મેં રતન દુબરા પાસે એ બધાં કપડાં પણ લીધાં. ”

“ ઠીક ત્યારે ચાલો, તમો કપડાં પહેરી આવો હું બી તુગત પહેરીને આવી લાગું, પણ મને બરાબર પહેરતાં આવડતાં નથી તે ! જો બાપરે ! આજે બધા ચુડા હાથપર પહેરતાં તો મારો દમ જતો રહેશે ! ”

“ ધીમે ધીમે પહેરજો. ” મહોબતે જણાવ્યું.

આશરે પા કલાકમાં બંને તૈયાર થયાં અને કુંવર હોલ તરફ જવા સારૂ ઉપડ્યાં. રસ્તામાં ગમન કરતાં, ગીતો ગાતાં અને મીઠી વાતો કરતાં તેઓ ચાલ્યાં. રસ્તો તદન એકાંત હતો તેથી આ આશુક-માશુકતું જોડું છુટથી વાતો કરવાને અચકાતું નહોતું.

“ ઝોહરા, ” મહોબતે થોડો રસ્તો કાપ્યા પછી પૂછ્યું : “ એકનાં કરતાં બે જનનો ખર્ચ વધારે થાય એમ તું માને છે કે નહીં ? ”

“વાહ વાહ! મિયાં બજરબટુ, એ વળી કેવો સવાલ?”

“કેવો વળી? ઘણો અકકલવંત!” મહોબતે કહ્યું.

“હં તે શું? ફરીથી બેસોને.” ઝોહરાએ જણાવ્યું.

“હું એમ પૂછું કે એકના કરતાં બે જનનો ખર્ચ વધારે થાય શું?”

“એ તો-એ તો જેવી જેની કરકસર અને અકકલ!”

“હા એ તો ખરું! પણ જેને માટે હું મારા મનમાં વિચાર રાખી બેઠો છું તેનામાં કરકસર ને હુશિયારી હું જોઉં છું ખરો!”

“હીક! મિયાં, વાહ! તમો તો બડા નજીબી લાગો છો.”

“તને તો નજીબ જેવું લાગે છે! પણ ખરું કહું છું કે જો તેણીની સાથ શાદીનાં ગાંઠથી હું જોડાઉં તો હું સુખી થાઉં ખરો!”

“તે તો બા કોણ જાણે?” ઝોહરાએ જણાવ્યું. “કોણ જાણે?! લે, એ વાત તું નહીં જાણે એ જો દોંગ લગાવે છે તે હવે ઝોહરાબાઈ ડોળ ધાલવાનું છોડી દો, કારણકે પેસો કહે તેમ-

‘હુખી ના રે’ પ્રીતડી, છુખ્યા ના રે’ વર.

હુખ્યા ના રે’ રાજવી, ને છુખ્યા ના રે’ શર.

“બસ, બસ, હમણા તો તમારી ગડબડ બંધ કરો, નાનું-બાઈની આગળ જઈ આવ્યા પછી બધી વાત.”

“હા હીક કહ્યું.” મહોબતે જણાવ્યું. “નાનુંબાઈને અંકુસે-શ્વર લઇ જઈએ અને પછી આપણે શાદીના ગાંઠથી જોડાઈ એક થઈ જઈશું. કેમ કમુલ કે નહીં?”

“હા રે હા, કમુલ. એમ શું મારો હાથ દાખી મુકો છો જો?”

“ત્યારે હું ઘણો ખુશી.” મહોબત બોલ્યો.

“પણ મહોબત, આપણે નાનુંબાઈ આગળ જઈયું કેમ?” ઝોહરા બોલી, “કોઈ પહેરગીર તો હશે જ.”

“અરે કાંઈ કાળું-ધોળું કરશું. ગમરાયછ શાની?” મહોબતે જણાવ્યું, “જો તે દિવસે તું કહેતી હતી કે બાઈને હંસના ઈંડા ધણી ગમે છે અને તે ઈંડા ઉપર કોતરાવીને બાઈ કંઈ ભરે છે, માટે હંસના ઈંડા વેચવા આવ્યા છીએ એમ કહી અંદર જવાને કોશીશ કરીશું.”

“હા, હા, હીક, એજ તાલ લગાવીશું.” ઝોહરા બોલી અને તેઓ બંન્ને થોડે રસ્તે શુપ-ચુપ ચાલ્યાં અને પછી વારા ફરતી ગીતો ગાતાં તેઓ આગળ વધ્યાં. કુંવર હોલના કમ્પાર્ટમેન્ટ આગળ તેઓ આવી પહોંચ્યાં. દરવાજા ઉપરના દુમરા દરવાજા સાથે મહોબત આંખ આશરે પાંચેક મિનિટ કંઈક વાત કરી અને તેઓ બંન્ને

દરવાજામાં દાખલ થઇ શક્યાં. હાલ તરફ આવી લાગ્યાં અને સારા બા-એ હાલનો પહેરેગીર ઝોટલા ઉપર બેઠો હતો. એટલે તેઓને કશી વધુ હરકત પડી નહીં, ઝોહરા ધસારામાં પહેસે નાનંગબાઈનાં સુવાનાં ઝોરડા તરફ ચાલી ગઇ. બારણું જે અળગું હતું તે તેણીએ ફળવેથી ઠોકરું અને નાનંગબાઈ જે પલંગ ઉપર ઉઠાસી બની સુતાં હતા તે પલંગ ઉપરથી છલંગ મારી જલદી ઉઠ્યાં. નાનંગબાઈનો ચેહેરો તદ્દન ફિક્કો દીસતો હતો. તેમનું શરીર દુર્બળ જણાતું હતું અને તેમની આંખો લાલચોળ બની હતી. વિકુલના ગયા પછી ત્રીજેજ દિવસે નાનંગબાઈને લીમણ તરફથી એક ચીઠ્ઠી મળી હતી જેમાં જણાવ્યું હતું કે લીમણની તબિયત નરમ હોવાથી બીજો આતવારે લીમણથી કુંવર-હોલ તરફ આવી શકશે નહીં. આ ચીઠ્ઠી વાંચ્યા પછી નાનંગબાઈ શોક અને ચિંતાથી ખિન્ન થઇ ગયાં હતા અને ગમગીનીને લીધેજ નાનંગબાઈનું એક વેળાનું મજબુત સુંદર શરીર અર્ધ-મૃતું થઇ ગયું હતું.

“એ કાણુ?” નાનંગબાઈએ પલંગ ઉપરથી છલંગ મારતાં પૂછ્યું.

“કોઇ નહીં, બાઈ કાઢેજ, એ તો તમારી દાસી ઝોહરા.”

“હં! કાણુ? ઝોહરા, મારી, ઝોહરા?” નાનંગબાઈ પુરાણીમાં આવી બોલ્યાં. “મરેરે! આય તારો કેવો અવતાર! એ એવું કાંય ચીઠ્ઠે હાલ પહેરીને આવી?”

“બાઈજ, મારો અવતાર તો હીક છે, પણ તમારા શરીરના હાલ કેવા થાય છે તે તમને માલુમ ક્યાં છે?”

“તે શું કરે? ઝોહરા આખો વખત અહીં બૂંચાં કરવાથી અને ગમગીનીમાં ગીરફતાર બનવાથી મારા જુરા હાલ થયા હોય એમાં નવાઈ નહીં, પણ તું ક્યાંથી આવી? તું ક્યાં ગઈતી? અને કાંય છોડી ગઈ?” આ પ્રમાણે નાનંગબાઈએ ઉતાવળથી સવાલો પૂછ્યા.

“બાઈજ, હું તો અહીંથી કંટાળીને ચાલી ગઈ હતી તે પાછી તક મળતાં હું તમને મળવા આવી છું.”

“કેવી ભલી છોકરી: ઝોહરા, મારી આગળ તું રહે તો કેવું સારું!”

“નહીંજ, હવે મારેથી નહીં બને, કારણ કે હું તો હવે શાદીના માંદથી જોડાવાની છું.”

“મરેરે! તું શું બંદેજ? મારી મરેરો કરેજ શું?” નાનંગબાઈ બોલ્યાં. “કાણુની સાથ પરણવાની છે? તું તો આટલા બધા દિવસે મારી આગળ રહી અને એકાએક તારો વર તે કેમ શોધી કાઢ્યો?”

“ બાઈ સાહેબ, એવો વેશ ધારણ નહીં કરીએ તો અંદર દાખલ થવા પણ કોણ દે? એ તો આવા વેશથી, અને આપના નવા દુબરા ચોક્કીવાનને ચાર આના આપવાથી તથા હોલનો પહેરે-ગીર ઉંઘમાં પડેલો હોવાથી આપ આગળ આવવાને હમો સામર્થ્યવાન થયાં છીએ, ” મહોબતખાંએ નમન કરી જણાવ્યું.

“ બાઈ સાહેબ, તમારે મોં કેવું ઉતરી ગયેલું લાગેછ ? ” ઝોહરા બોલી.

“ હા, મેં તુંને એક વખત કશું કેની કે દિલગીરી, ચિંતા અને દુઃખથી મારી આવી હાલત થઈ છે. ”

“ પણ બાઈ સાહેબ, એ દિલગીરી ને દુઃખ દૂર કરી શકાતાં હોય તો આપ તે શા સાફ દૂર નહીં કરી શકો ? ” મહોબતે પૂછ્યું.

“ કેમ દૂર થાય, બા, એ કેમ દૂર થાય ? તું કશું વધુ જણુતો નથી એટલે તુંને હું શું કહું ? ” નાનખાઈએ આંખમાં આંસુઓ લારી જણાવ્યું.

“ અરે બાઈજી હું બધું જાણું છું; આપની સઘળી હકીકતથી હું વાકેફ છું, -આએ ઝોહરા કરતાં વધુ હકીકતથી હું વાકેફ છું. હું આપના સગા જાંગીરજીને પણ જોળખું છું. આપના વહાલા પિતાજીને પણ હું પિછાતું છું. ”

નાનખાઈ આ વાક્યો સાંભળી જરા ચોક્યાં, અને પછી બોલ્યાં. “ તમો અંકલેશ્વરના રહીશ હશે ત્યારે ? ”

“ નહીંજી, હું અંકલેશ્વરનો રહીશ નથીજી. હું તો આપના પેદરનો હકીમ છું અને જાંગીરજી શેઠનો નોકર છું. ”

“ શું ? એ શું બોલેા છો ? તમને ત્યારે જાંગીરજીએ હમણા નોકર તરીકે રાખ્યા હશે ? ”

“ નહીંજી, હું અહીં પહેરેગીર તરીકે આવ્યો તેની અગાઉ હું એમની નોકરીમાં હતો. આપ મારે મેં ધણું સાંભળ્યું હતું અને આપની દિલગીરી વિષે અહીં પહેરેગીરની નોકરીએ આવ્યા પછી આએ ઝોહરા તરફથી વધુ જાણ્યું. આપ બાઈ સાહેબ શા સાફ એવી દુઃખી અને કંટાળા ભરેલી જીંદગી ભોગવો છો ? જો આપ અહીં કંટાળી ગયા હોય, જો આપને અહીંના સર્વ હવે ધિક્કારતાં હોય તો શા સાફ હજી અહીં રહેવાને દરસ્ત ધારો છો ? ” મહોબતખાંએ સમજાવતી કહ્યું.

“ હા, બાઈ સાહેબ, તમો શું કામ હવે અહીં રહો છો ? તમારાં પેદરને ત્યાં જાવો તો કેવું સાફ ! ” ઝોહરા પણ બોલવા લાગી, “ એવણુ તમને અહીંથી સમજાવતી અંકલેશ્વર લઈ જવા

સારજ આવેલા છે. વિકુલને છેતરી એવણુ — અહીં પહેરેગીર તરીકે રહી, તમને દુઃખમાંથી છોડવવાના વિચારથીજ આગ્યા હતા. ”

“ પણ મારેથી કેમ આવાય ? મને હવે ખરાબ લાગે—હું દુઃખ અને દિલગીરીમાંથી છૂટું તો ખરી, પણ ઝોહરા આએ આવા પહેરામાંથી કેમ નીકળાય ? ”

“ અરે એ તો બાપ સાહેબ મારા હાથમાં છે. ” મહોબતે કહ્યું. “ આપની મરજી હોય અને આપના વહાલા પિતાજીને ધરે જવા ઇચ્છતાં હોય તો હું તમને ત્યાં સહેલાઈથી સહી, સલામત લઈ જઈ શકીશ; ખસ રક્ત આપની ઉલટ અને ઇચ્છા જોઈએ. ”

“ બાપજી, હું બી તમાની સાથે આવીશ; તમારે કશી ફિકર કરવી નહીં. ” ઝોહરા બોલી.

“ અહા ! ત્યારે તો હમણાજ મને લઈ જાઓ. ” નાજબાઈ ઉલટમંદ થઈ બોલ્યાં. “ ચાલો હું આવુંજ—પણ સગર—ટીકીટના પૈસાબી મારી પાસે નથી તેનું કેમ ? ”

“ એ તો સમજું થઈ રહેશે. ” મહોબત બોલ્યો, “ આજે તો જવાશે નહીં, પણ કાલે અમે અહીં પાછાં આવીશું અને આપ તૈયાર થઈ અહીંજ સહવારનાં આઠ વાગે રહેજો અમે અહીં—

“ પણ હા, ઝોહરા, મારી પાસે વીસ રૂપીઆની નોટા છે ખરી, હમણાજ મને યાદ આવ્યું ” નાજબાઈ વચમાં બોલ્યા “ તમે બન્ને જરૂર આવજો. ”

“ હા, બાપજી, જરૂર હું ને ઝોહરા સવારમાં આવીશું. અમે હવે જવા માટે રજા લઈશું. ” મહોબતે કહ્યું.

“ જો, ઝોહરા તું જરૂર આવજો હા ! પરવરદેગાર તમારું અલું કરે ! હવે દુઃખને સંતાપમાંથી હું છૂટું તો સાહે ! તમે બન્ને જરૂર આવજો હા ! ”

“ હારે, બાપ સાહેબ, જરૂર આવીશું. તમે બે ફિકર રહેજો. ખુદા હાફેઝ ! ” ઝોહરાએ જણાવ્યું અને મહોબત તથા ઝોહરા ત્યાંથી અડધી પગલે કુચ કરી કુંવર હોલના કમ્પાઉન્ડની બહાર નીકળ્યાં.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

સફળ તદખીર.

“ હે ! શું કામ છે ? ” કુંવર હોલનો નવો પહેરેગીર બીજી સવારે આશરે આઠ વાગે મુસલમાન પોશાકમાં સજ થયેલી એક મરદ

અને એક ઝોરતને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સવાલ કરતો હોતો હતો. તે મુસલમાન મરદના હાથમાં એક પત્રાનો દાખડો હતો અને ઝોરતના હાથમાં એક કડિયો હતો જે બે મરદીઓથી અને પાંચ છ ઇંડાથી ભરેલો હતો.

“હે ! શું કામ છે ?” તે પહેરેગીરે એક વાર ફરીથી પૂછ્યું અને પેલા મરદે ઉત્તર વાળ્યો : “બાઈ સાહેબને માટે મરદીઓ તથા ઇંડા લાવ્યા છીએ.”

“પણ એ દુમરાએ તમને કમ્પાઉન્ડમાં આવવાનું કેમ દીધું ? ફીક પાછું ચાલ્યાં જાઓ. અંદર જવાની પરવાનગી નથી ?” તે પહેરેગીરે જણાવ્યું.

“બાઈ, આ તો બાઈ સાહેબનું કામ છે. એટલે એમાં પરવાનગી શાની જોઈએ ?”

“બસ, નહીં જવાય !”

“મારેથી નહીં જવાય પણ આ બાઈથી તો અંદર જવાશે ને ?” પેલા મરદે પૂછ્યું.

“પણ કામ શું છે ?” પહેરેગીરે ફરીથી સવાલ કર્યો.

“બાઈ સાહેબને મરદી અને ઇંડા વેચવાં છે. અમો અગાઉ પણ વેચી ગયાં હતા, માટે સિપાઈ સાહેબ, ગરીબ ઉપર દયા લાવો તો ઉપકાર થશે.” પેલી ઝોરતે મધુર અવાજે કહ્યું અને પહેરેગીર ઉપર કંઈક અસર થઈ. તે ઝોરતને અંદર જવાની પરવાનગી મળી અને પેલો મુસલમાન જવાન આ પહેરેગીર સાથે બહાર વાતો કરતો હોતો રહ્યો :

“આ બંગલો કોણનો છે ?” મુસલમાન મરદે જણાવ્યો.

“શેઠનો.”

“કયા શેઠનો ?”

“ગામના શેઠનો.” પહેરેગીરે જોડ્યો.

“ગામના શેઠ કયા ?”

“પેલા બે પગવાલા અને બે આંખવાલા.” પહેરેગીરે જરા ચીડાઈને જવાબ આપ્યો.

“હે ત્યારે તો લંગડા પણ નથી ને આંધળા પણ નથી,” પેલો મુસલમાન જોડ્યો.

“હા” પહેરેગીરે હંકમાંજ કહ્યું.

“પણ શેઠને નાક તો છે ને કે નકકા છે ?”

“હે ! શું ? ગિંયા, તમારી લુલીને જરા કાનુમાં રાખી બેસો.”

પહેરેગીરે સહેજ તપી જઈને કહ્યું.

“ પણ તમને પૂછું છું તેનો જવાબ તમે આપતા નથી અને આટલાં બધા ગુસ્સે કેમ થાવો છો ? બાઈ, આમ આટલા બધા ખર્ચ ના થાવો, સિપાઈ બચ્ચાએ તો ગરીબ ઉપર હમેશાં મહેરબાની દેખાડવી જોઈએ ! ”

“ હીક, પણ તમે મરઘી શા સાહે વેચવા આવ્યા છો ? ” પહેરેગીરે પૂછ્યું

“ પેટને ખાતર, બાઈ, પેટને ખાતર ! ”

“ તે કેટલા પૈસા મળશે ? ”

“ બે મરઘીના આશરે પાંચેક રૂપિયા મળશે ખરા ? ”

“ શું ? પાંચ રૂપિયા ! હે ! બે મરઘીના પાંચ રૂપિયા ? ”

“ હા, બાઈ, ” પેલા મુસલમાને કહ્યું.

“ મરઘીઓ આટલી બધી મોઢી કેમ ? અહીં ગામમાં સાત આના આઠ આનાની એક મરઘો મળે ને તમે એક મરઘીના અઢી રૂપિયા લેઓ તે તો ગજબજ થયો ! ”

“ પણ મરઘી જોઈ છે કે ? સિપાઈ સાહેબ ”

“ હા, જરા ફરજેને માટેલી હશે, તોયે શું થયું ? દશ આના, બાર આના ઘણા થયા ! ”

“ અરે સિપાઈજી ! એ દશ આના બાર આનામાં જે મરઘી મળે તેને માટે મરઘીનેજ ઇંડાં ઉપર સેવન કરવા બેસાડવામાં આવે છે, પણ અમો લોકો તો પહેલે ઇંડાને સાફ ધોઈને ઘરમાં મેલી છાંડીએ છીએ ને પછી વિલાયતી સાંચામાં ઇંડા સેવન કરવા મૂકીએ છીએ. એટલે પૈસા વધારેજ લઈએ તો ! ”

“ શું ઉક ? આ તો કંઈ નવી રીત ! ” પહેરેગીરે અજબ થઈ કહ્યું.

“ હા, રીત તો નવી છે, પણ કાઈને એ રીત દેખાડી શકાય નહીં. બાઈ, પૈસા એમજ મળે તો ! જરા ખત રાખી ઇંડાને સાંચામાં ફેરવ ફેરવ કરીએ તો મરઘીનું પીણું એવું ધરમે ને કાંકડું નીકળે કે બોલવે વાત નહીં ! પછી તે પીણાની જતન લઈ મોટું કરીએ તો કોઈ વેળા એક મરઘીનાજ પાંચ રૂપિયા મળે ! ”

“ હે ! એમ ? મને તો આ ગા : લાગેજી ! ” પહેરેગીરે કહ્યું.

“ બહે કહું છું, — માઈ ખરું કહું છું, મારા જનના સમ ! ” આમ જણાવી પેલા મુસલમાને મરઘે પોતાની સાથે લઈ આવેલો દાખડો ઉઘાડ્યો અને તેમાંથી પાનની બે બીડીઓ કાઢી, એક પહેરેગીરને આપી અને બીજી પેતે ખાંચી પહેરેગીરે ખુશી સાથે આ નજીરી બેટ સ્વીકારી અને પાનનો મુખવાસ કરવા માંડ્યો. થોડીક પળો સુધી પહેરેગીરે તે મુસલમાની સાથે મરઘી ગામો લગી વાતો કીધી અને

પછી પહેરેગીરની શુદ્ધિનું ઠેકાણું રહ્યું નહીં તથા તે બેભાન થઈ અખોલ પડી રહ્યો.

“ચાલો, ચાલો, ઝોહરા, બાઈને લઈને જલદી બહાર નીકળો, વખત પહોંચી ચલા આવ્યો,” પેલા મુસલમાન મરદે હવે ખુશ પાડી. આ મુસલમાન અહરથ મહોબતખાં નાબખાં ઉર્ફે પરદેહપોશ પહેરેગીર ઝોહરા સાથે ત્યાં આવ્યો હતો. ઝોહરા જે નાબખાઈના ઝોરડામાં જઈ તેમને તૈયાર કરવામાં મદદ કરતી હતી તે મહોબતખાં બોલો સાંભળી નાબખાઈ સાથે ધસારાખાં બહાર આવી. તેઓ ત્રણે હવે ઉતાવળે પગલે કુવર-હોલ છોડી પછવાડેના રસ્તેથી કુચ કરી ગયાં. મહોબતખાં એક ગાલ્લાની ગોઠવણ કરી રાખી હતી જે કુવર-હોલથી આશરે પા માઈલ દૂર ઉભું રહ્યું હતું. તેઓ સર્વ ગાલ્લામાં બેઠા અને ગાલ્લાં નવસારી તરફ જવા માટે ઉપડ્યું. બળદો વિજળી વેગે આગળ વધ્યા અને ગાડાંવાળો ખુશ બેશમાં ગાલ્લાં હંકારવા લાગ્યો.

“બાઈજી સાહેબ, આપણે પહેલે નવસારી જઈશું,” મહોબતખાં ગાલ્લાં થોડુંક આગળ ચાલ્યા પછી કહ્યું. “અને નવસારીનાં સ્ટેશન પરથી આપણે બેસીશું.”

“હા, બરાબર છે, તમે ઠીક અડકલ વાપરી છે સુરત જતે ને વખતે પેલો નાપાક વિકૂલ કે કોઈ ઝોળખીતું મળી જતે તો પીડા!” નાબખાઈએ હીંમત રાખી જણાવ્યું.

“અરે પીડા શાની? બાઈ સાહેબ, જરા હીંમત રાખી કામ લઈશું તો તમારા પિતાજી ઘેર સહીસલામત પહોંચીશું.”

“તમારે મ્હોને શાકર!” નાબખાઈ મોઢું મલકારીને બોલ્યા, “ખુદ તમારું બહુ કરે!”

“બાઈજી તમે હવે જરા ખુશીમાં હશો?” ઝોહરાએ પૂછ્યું. “ઝોહરા, ખુશાલી તેમજ દિલગીરી બંને હમણાં તો મારાં દિલમાં બરાબર બેઠી છે.”

“પણ દિલગીરીને હવે હાંકી કાઢવી જોઈએ” મહોબતખાં કહ્યું. “મહોબત વહાલા, એમ દિલગીરી દુર થઈ શકતી હોય તો પછી?” “ઝોહરાં વચમાં બોલી, “બાઈજીના દિલમાં દિલગીરી તો જડ થાલી બેઠી છે, એટલે વખતનાં વહેવા સાથે તે દુર થશે.”

“ઝોહરા, એમનું નામ તો પરદેહપોશ છે ને તું મહોબત કરી કાંઈ બોલાવે છે?” નાબખાઈએ પૂછ્યું.

“બાઈજી એમનું ખરું નામ મહોબતજી છે; અને વળી મારી સાથે માયા મહોબત એકદમ જલદી બાંધી તેથી હું તો એજ મીઠાં નામથી એમને બોલાવીશ.”

“ અરે તું તારે મને તે નામ આપે જોતી ! ” નાનખાઇ બોલ્યાં, “ બાઇજી, ખરું કહું ” મહોળતે જણાવ્યું “ પહેલ-વહેલે તો મારાં બીબીએ માફ નામ બજારબદુ આપ્યું હતું. ”

“ મરેરે શું ? બજારટટુ ! એ વળી કેવું વિચિત્ર નામ ? કેમ, ઝાહરા, એવું નામ કાંય આપ્યું વાર ? ”

“ બાઇજી, બજારટટુ નહીં; બજારબદુ, એ નામ આપવાનો બેદ તો ધણો ઉડો છે. ” ઝાહરાએ જણાવ્યું “ હા, હા ! ધણેજ ઉડો છે ! જો વાત લાવીશ તે ! ” મહોળત બોલ્યો, “ હવે બાજી મેલ તારો બેદ ! બાઇજી, તમારી સેકન્ડ કલાસની ટીકીટ કરાવીશું અને અમો માટે થર્ડ કલાસની ટીકીટ લઇશું. ”

“ ત્યારે મને એકલું ખેસવું પડશે. ” નાનખાઇએ જણાવ્યું. “ હા, બાઇ સાહેબ, એમ તો ખરું. તમારા આવા દમામને બપકા સાથે થઈમાં કંઈ ખેસાય ? ” ઝાહરા વચમાં બોલી.

“ અરે ચાલશે, ચાલશે. હું પણ થઈમાં ખેસીશ. ”

“ ના, ના, બાઇજી, એમ નહીં બને. અમો તમારા ડબ્બાની ચાસેજ ખેસીશું એટલે કશી અડચણ નહીં, ” મહોળતે કહ્યું.

“ હીક, ત્યારે એમ કરજો, ” નાનખાઇ બોલ્યાં. “ મહોળત મિયાં તમે તો ડોક્ટરનું કામ પણ જણો છો કેની ? તમે મને કહ્યું હતું કે મારા બાવાજીના હકીમ તરીકે તમે કામ કરીશું હતું. ”

“ હાજી, મહેરબાન બાઇજી. તમારો સેવક થોડું-ધણું હકીમાને લગતું જાણેજ ખરો ! ”

“ કેમ, મહોળત “બારાકોશનો માંડવા” વાળી વાત માંડી કે ? ” ઝાહરા ટકોરમાં બોલી ઉઠી, “ કેમ, ટાંઠ પહોરની તોપ લગાવી કે ? ”

“ નહીં, નહીં. તોપ શાની જો ! ઝાહરા, હું હકીમું જાણું છું. ”

“ હીક, મહોળત મિયાં, ત્યારે આએ મારા પગના તળીયામાં આગ બળ્યા કરેજ માટે શું કરું ? ” નાનખાઇએ પૂછ્યું, “ કિટલો વખત થયો બસ એમાં એવા બળતરા થાય છે કે બોલવે વાત નહીં. મેં સુરતથી દવાઓ મંગાવીને લગાડી, પણ કંઈ વળતું નહીં. ”

“ બાઇજી, અંગ્રેજ દવા દેશી વૈદ્યાં આગળ કુચ્છ વિસાદમાં નથી હું તો કહું છું કે આએ આપણા દેશમાં ઝાડનાત્રુંસુર્જિયામાંથી અનેક જાતની દવાઓ સહેલાઈથી મેળવી શકાયે પણ કોઈ તેની દરકાર કરતુંજ નથી તે ! સાદા અને સહેલા દેશી ઉપાયો દરેક દુઃખ માટે ધણા છે, પણ હમણા હમણા લોકો તે પસંદ કરતાજ નથી. જોવ, આએ તમારા પગ માટે હું સેહલો ને સુતરો ધલાજ બતાઉં છું. તે જો ઉપયોગમાં લેશે તો ખચીત બે દિવસમાં તમને શાયદો થશે. ”

મનેથી અથવા મોગરાનાં તેલની સાથે થોડુંક પાણી મેળવી તે તળિયા પર ચોપડશે તો બળતરા બે-ચાર દિવસોમાં બંધ થઈ જશે.”

“હા! ખરેખર! લાવની ત્યારે થેર ગયા પછી તે અજમાવી જોઉં!” નાનંગાઈએ જણાવ્યું.

“હા, બાદજી, જરૂર અજમાવજો, ફાયદો મોટામ પડશેજ.”

“મહોબત, ત્યારે મારા આંખે ખીલ માટે શું? તેની દવા તો કંઈ બતાવોની; આટલા દિવસો થયા મોંઢાઉપર ખીલ જોયા કરો હા ને દેને માટે તો તમે દશી દવા કહેતા નથી,” ઝોહરા બોલી.

“તુને હું દવા પછી બતાવીશ.” મહોબતે કહ્યું.

“નહીં નહીં—કહો! તો ખરા!” ઝોહરાએ આજીજી કીધી, અને તો કહો કે શું લગાડવું?”

“ઝોહરા, મઠના થોડો આટો લઈ તેને સરકામાં ભીંજવી ખીલ ઉપર ચોપડશે તો તે તદ્દન નીકળી જશે, અને નહીં તો,—જો એમ કર; દરાખના ઝાડનું લાકડું મળે તો તેને બાળી તેની રાખ સરકામાં મેળવીને ચોપડ તો તેથી સઘળા ખીલો સાફ થઈ જશે.”

“ઓહો! દરાખના ઝાડો ક્યાં શોધવા જઈ ઝોહરાએ પૂછ્યું.”

“પણ ત્યારે તું મઠના લોટને સરકામાં ભીંજવીને લગાડી તો જો. પછી સાફ નહીંજ થાય તો હું દરાખના ઝાડનું લાકડું લાવી આપીશ.”

“હીક, કાલે હું જરૂર જો લગાડી જોઈશ.” ઝોહરાએ જણાવ્યું અને તેઓ હવે થોડી પળો સૂંધી ગુપચુપ બેઠાં; પછી અંગ્રેજ અને ગાયકવાડી રાજ્ય વચ્ચેની સરખામણી કીધી અને ત્યાર પછી ઝોહરાએ નાનંગાઈના કહેવાથી મધુર અવાજે સુંદર ગીતો લલકાર્યાં અને મહોબત તથા નાનંગાઈને પોતાના મીઠા હલકથી રીઝવ્યાં; રસ્તો જલદી કપાયો અને બળદો પણ ખુબ જોશમાં દોડવા લાગ્યા અને તેઓ હવે નવસારી સ્ટેશનથી અડધે માઇલ દૂર હતાં. હવે ગાલ્લાની આસપાસ પડેડો કરી લેવામાં આવ્યો કે કોઇની નજર આ ટોળી ઉપર પડે નહીં. જેમ જેમ સ્ટેશન નજદીક આવતું ગયું તેમ તેમ નાનંગાઈનું હૈયું ખીકથી થરથર ધ્રુજતું રહ્યું; પછી અનેક વિચારો તેણીના મનમાં સ્ફુરી આવ્યા અને આ વિચારોએ તેણીમાં ગમગીની અને ખુશાલીની મિશ્ર લાગણીઓ ઉત્પન્ન કીધી. પોતાના એક વેળાના વહાલા લીમ માટે તેણીને હવે જરા દુઃખ થતું હતું પણ

પોતાના પ્યારા પિતાને એકવાર ફરીથી તેણી મળશે એવા વિચારથી તેણીનું હૈયું હર્ષને લીધે તે વેળા ટુલાવા લાગ્યું; પણ એટલામાં ધમકી રૂપે એક કઠોર અવાજ સાંભળતાં નાનંબાઈનો હર્ષ દવામાં ઉડી ગયો અને ફરીથી ધાસ્તી તથા ચિંતાએ તેણીના દિલમાં એચિંતુ ધર લાવ્યું.

પ્રકરણ ૨૮મું.

પુનઃ મેળાપ.

રેશનથી થોડે દૂર એક મુસલમાનીને ખૂસ પાડીને ગાલું અટકાવ્યુંઃ
“કેં ખડે રહો ! અગાડી મટ જાને દો.” તેણે ધાટી પાડી શરમાવ્યું
અને ગાલ્લાની અંદર બેઠેલાં સર્વ ચોક્યા, ધુળ્યાં અને ચિંતાતુર
બની જરાએ શાંતિ રાખી-શક્યાં નહીં.

“મરેરે ! એ કોણુ હશે ? મુવા છૂટાં !” નાનંબાઈ હૃદય બેદક
અવાજે બોલ્યાં.

“મહોબત, એ તે શું કર્યું ? શસી મુવાં” ઝોહરા ગમરાટમાં
બોલી.

“ગમરાયો ના. હું બહાર નીકળીને જોઉં છું.” મહોબતે
અંન્નેને હાંમત આપી કહ્યું અને જે પડેો જરા અસેડીને બહાર
જેયું. આ વેળા નાનંબાઈની દિલગીરી અને ચિંતાનો કશો પાર
રહ્યો નહીં; તેણીના પગથી તે માથાં સુધી જાણે બરફ પ્રસરી રહ્યો
અને તેણીનું શરીર ટંદુગાર થઈ ગયું.

“તુમ કૈન હય ?” મહોબતે પેલા મુસલમાનીને દમામમાં
પૂછ્યું.

“હદર સવાલ નહીં પૂછના અઇ બેશરમ દગલબાજ ! તુમારા
ઝોર સબકા શીર કુટ જાયેગા.”

આ ધમકી સાંભળી નાનંબાઈએ ગમરાઈને રડવા માંડ્યું,
અને મોતીના દાણા જેવા આંસુઓ તેણીની આંખોમાંથી દડદડ
પહેવા લાગ્યાં. ઝોહરાની આંખો પણ અશ્રુચિંદુઓથી ભરાઈ ગઈ.

“હઝરત, તુમ કૈન હો ? બોલ દો, પીછે અપન સબકો બહાર
નિકાળેગે.” મહોબતે હાંમત રાખી કહ્યું.

“વિદુલ શેકા મયે નોકર, ઝોર ધરકા મયે સરદાર !”
પેલા મુસલમાની જાણે પોતાનું મોહું રમાલથી અડધું ઉપર ઢાંક્યું.

હતું તેણે દનામમાં જણાવ્યું. આ બેસો સાંભળતાં નાનંખાઈના તથા ઝોહરાના પેટમાં વધુ શણ પડી અને નાનંખાઈએ એક નિશ્ણ બીસ પાડી.

“ખાઈજી ગમરાવો ના,” મહોંખતે જણાવ્યું “હું એને પુરો પડીશ. એ શું એના મનમાં ખાંડ ખાતો હશે ?”

“વાડરે મિયાં વાહ !” પેન્ના, મુસલમાનીને હવે હસીને અને પોતાનો અવાજ બદલીને કહ્યું, “શું ખાંડ ખાતો હશે ! ના મિયાં, ના, હું ખાંડ તો ખાતો નથી ગોળ ખાવુંજી, ગોળ ! કેમ મિયાં, કેવાં ખીહવરાબ્યાં ?”

— “કોણ કાવસજી કે ?” મહોંખતે પુછ્યું.

“હા, કાવસજી કાકા અને કાવસજી કારભારી પોતે !”

“ઝોહો હો ! કીક ગમરાવી માર્યા !” ઝોહરા બોલી “ખાઈજી એ તો વિકૃતના નોંકર તરીકે રહેલા હતા તે કાવસજી છે.”

“મરેરે ! ગાંડાએ તો હોંશ-કોશ ઉડારી નાંખ્યા !” નાનંખાઈએ જણાવ્યું.

“મિયાં, છું શ્તેહ તો પામ્યો છે. હવે બરાબર ઘેર સહી ખાઈને પુગાડે તો તુંને બરાબર શાખાશી આપું. જો તે કહ્યું છું તેમ ટાઇમસર કેવો અહીં હું આવી લાગોજી ?” પેન્નો વિકૃત જણશે તો ચાર-ચાર પગે કુદશે અને તાઈ, માઈને જાડગીરજીતું કાટલું કાઢવા તૈયાર થશે જો !” કાવસે કહ્યું,

“હા આવ્યો તો બરાબર; તેં તાઈ વચન પાળ્યું ખરું ! હવે ખાઈજીને જાડગીરજીતે ત્યાં સહીસલામત પહોંચાડીએ એટલે બસ !”

“ચાલો ! ત્યારે કુચ કરો એઈ ગાડીવાલા, ચાલ હાંક” કાવસ બોલ્યો, “ટ્રેનને તો હજી ધસ્યો વાર છે; હું તમારી પછાડે ધીમે ધીમે આવુંજી.”

ગાલ્ફુ હંકારવામાં આવ્યું અને તે સ્ટેશન આગળ આવી લાગ્યું. ગાલ્ફામાંથી ઉતરો સ્ટેશનના પ્લેટ ફોર્મ ઉપર ટ્રેનની રાહ જોતાં તેઓ ઉભાં રહ્યાં, પણ થોડીક પગ પછી નાનંખાઈ વેટીંગ રમમાં જઈ બેઠાં.

ટ્રેન ધુમાડાના ગોટ ગોટા કાઢતી નવસારી સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચી, સર્વ ઉતારૂંઓએ પોત પોતાની જગ્યા શોધી લીધી અને

દશ મિનિટમાં આ ટ્રેન ઉપડી ગઇ. નદી, નાળાં, ખેતરો અને અનેક સ્ટેશનો પસાર કરી ટ્રેન અંકલેશ્વર સ્ટેશન ઉપર વખતસર આવી ઉભી. ઉતાડિઓએ જલદીથી ઉતરવા માંડ્યું અને બહારગામ ઉપડી જનારાઓ સપાટાબંધ ગાડીમાં દાખલ થયા. સ્ટેશનનો ‘પ્લેટ ફોર્મ’ આ વખત જુદી જુદી વર્ણના લોકોથી ચિકાર હતો. મહોબત, ઝોહરા અને કાવસ પહેલે થઈ કલાસના ડબ્બામાંથી ઉતર્યા અને પછી સેકન્ડ-કલાસના ડબ્બા આગળ જઈ ઉભાં. જ્યાં નાજાંબાઇ ખેડાં હતાં. નાજાંબાઇ ધ્રુજતી છાતી સાથે ઉતર્યા, હાંરલાં શરલાં બની આમ તેમ જોવા લાગ્યાં અને પછી સામેના બાજક ઉપર જઈ ખેડાં.

“અહો ! મહોબતખાં કે ?” મહોબત સર્વથી છુટો પડી આમ તેમ જોતો હતો એટલામાં કોઇએ તેના ખાંધ ઉપર હાથ લગાડી પૂછ્યું. મહોબત ફર્યો અને તેણે જાંહગીરજીને પોતાની આગળ ઉમેલા દીકરા

“હાજી, બાઈ નાજાંબાઇ આખ્યાં છે, સાહેબ.” મહોબતે જણાવ્યું.

“ખરેખર ? શાબાશ ! મહોબત, નાજાંબાઇ ક્યાં છે.”

“પાસેના ડબ્બામાંથી ઉતરીને પેલા બાજક ઉપર હમણુંજ ખેડાં છે.”

“હં ! જોયાં, ત્યારે હું એમને મળું છું. પેસ્તનજી શેડ પણ સ્ટેશન ઉપર આવેલા છે. અમારા દોસ્ત આજે બરૂચ જાયજી, તેમને સ્ટેશન ઉપર મૂકવા અમે આવેલા છીએ.” આટલું બોલી નાજાંબાઇ ખેડાં હતાં ત્યાં જાંહગીરજી ગયા. “બહેન નાજાં, કેમ છે !” જાંહગીરજીએ સવાલ કર્યો. “સારી કાની.” નાજાંબાઇએ ટુંકમાં જવાબ આપ્યો. “બહેન નાજાં, બાવાજી પણ સ્ટેશન ઉપર આવેલા છે. તમને જોઈને બાવાજી ખચીત ખુશી થશે. ત્યાં ફર્સ્ટ કલાસ કમ્પાર્ટમેન્ટ આગળ ઉભાજી. અમારા દોસ્ત મિંઝ દાદીયાને સ્ટેશન ઉપર મૂકવા અમે આવેલા છીએ તેવામાં તમારો અચાનક મેળાપ થયેલો જોઈમને ઘણો હરખ ઉપજ્યોજી. બહેન નાજાં ચાલો, ત્યાં બાવાજી આગળ જઈએ.” નાજાંબાઈ બાજક ઉપરથી ઉડી જાંહગીરજીની પુક ગયા; પેસ્તનજી જેવણુ દાદીયા સાથે વાત કરવામાં મસ્તુક બન્યા હતા તેવણુ જાંહગીરજીના બોલો-“ મુરખીજી બાવાજી. ” સાંભળી પછવાડે ફર્યા અને નાજાંને જોઈ ખુશ થયા અને બોલ્યા:—

“ઓ ! નાજાં દીકરી ! તું ક્યાંથી ઓ ખુદા ! મારી મુરાદ બર આવી !” આટલું બોલી પેસ્તનજીએ તેણીને છાતી સરસું આંધી. નાજાં નીચી ડોક રાખી ઉભાં રહ્યાં અને તેણીની આંખો આંસુઓથી છલાછલ થઈ રહી.

“દાદીબા, તમારું પગલું અમારે ઘરે સમનવંતું ગણાય! આજે મારી દીકરી નાજાં જીવન વિષે મેં તમને અંડાજે કહ્યું તું તેવનને અહીં આવેલાં જોઇ તમે પણ ખુશી થશો,” આનંદમાં ઉછળતી છાતી સાથે પેસ્તનજીએ જણાવ્યું.

“શુક્રે ખુદા! એવણુ આજે ગાડીમાંજ આવ્યાં હશે? ઘેર આગળ મળ્યાં હતાં તો મેં ચાર મિનિટ વાતો કરવાની મળતે! ગાડી હવે ઉપડશે ખરી! ‘બેલ’ થયોછ! ખુદાનું ચાહતું થશે તો ચંદ્રે-જમાં તમે સર્વને પાછો મળીશ. સાહેબજી!” ગાર્ડે સીટી વગાડી અને એનજીને પણ મોટા સાહે સીટી કુંકી અને આ લોખંડી રથ કેટલાક ટનનો બોજો ખેંચતો હવે ધસારાખંધ પ્લેટફોર્મ છોડી આગળ વધ્યો, તથા નાજાંબાઈ, પેસ્તનજી, જાંહગીરજી, કાવસ કારભારી, મહોબત અને જોહરાની ટોળીએ અંકુશધર સ્ટેશનપરથી બહાર નીકળી બંગલા તરફ કૂચ કરવા માંડ્યું.

રસ્તામાં મહોબતે જાંહગીરજી પાસે પરવાનગી માંગી લીધી કે તેમના બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાંની કોટડીમાં પોતાની સાથે જોહરાને રહેવા દેવી. કાવસ કારભારીને નવા વિચિત્ર ભેખાશમાં જોઇ જાંહગીરજી ખુબ હસ્યા અને પછી બોલ્યા:

“કાવસજી, આજે વળી નવો ‘ડ્રેસ’ ક્યાંથી ઉંચકી લાવ્યા? અને એ ‘ડ્રેસ’ પહેરવાનું કંઈ કારણ?”

“આપ જેવા શેઠ પાસેથીજ. એ પહેરવેશ પહેરવાનું કારણ એ છે કે હું હવેથી છુપી પોલીસનો અમલદાર થવા માયુંછ અને હો, ચોરો ખુનીઓનો કચડધાણ કાઢવા વિચાર રાખુંછ, - પણ કોઈ પોલીસમાં નોકરીઓ મને લગાડતુંજ નહીં તે!”

“શેઠજી! ચોરો-લૂટારાઓની કચડધાણ કાવસજી કાઢી નાંખે તેમાં નવાઇ નહીં! ” મહોબત બોલ્યો ‘આપણા કામમાં કાવસજીએ ઘણી મહેનત લીધીછ અને સારી સુક્તિઓ ખતાવીછ; એવણુની મદદ વગર હું કોઈ પામતે નહીંજ; -કાવસજીએ એ માટે નોકરી પણ ખોદીછ.”

“સાહેબ, મેં તો મારી ફરજ બજાવીછ” કાવસે જણાવ્યું. “જાંહગીરજી શેઠ, મને આજે પાછું સચીન જવાનું છે, માટે આપ રજા આપો તો આ જતી ગાડી પકડું.”

“ હવે અહીં એક-બે દિવસો રહો તો શું છે ? ”

“ નહીંજ, મારે આજે જવુંજ જોઈએ. ”

“ ઠીક ત્યારે, કાવસજીયા, લેઓ, તમારે લાયક તો કંઈજ નથી, —તમારી મહેરબાની અને મદદ તો ધણી છે. ” આમ કહી જાહંગીરજીએ દશ રૂપિયાની ચાર નોટો કાવસને આપી.

“ઉપકાર થયો ! જાહંગીરજી શેઠ, એની કશી જરૂર નથી, તમારી મહેરબાની છે એટલે ખસ. કાવસ બોલ્યો અને નોટો ગળવામાં ચૂકીને તેણે વધુ જણાવ્યું, “ જાહંગીરજી શેઠ હું કહેતાં ” વિસરી ગયો. વિકૃલની કમબખ્તી શરૂ થઈજ એમ હવે જણાયજ; આજેજ સુરતનાં રેશન પર મને ખર્ચ મળી કે એની ઉપર તો ઘાડ આવીજ ચાલે, સાહેબજી ! હું રંગ લઉંજ. ” આમ બોલી સર્વને સલામ કરી કાવસ રેશન તરફ પાછો ર્યો.

*

- *

*

“ દીકરી નાનં, તુંને અહીં જોઈ હવે હું ધણે ખુશીકુ. ” પેસ્તનજી રાત્રે જમી રહ્યા પછી કહેવા લાગ્યા, “આજ કેટલા માહિના થઈ આપણે સાથે વાત કરવા બેઠાં ! જાહંગીર આજે કેવો રડો દિવસ ! ભાઈ દાદીબાનાં શુભ પગલાં આપણે ઘેર આવ્યાં કે દીકરી નાનં : પણ અહીં આવી પહોંચી, દીકરી, શરમા ના, ખરાબર ખેસ ”

“ નહીં, બાવાજી હું શરમાતી નથી. ” નાનંબાઈ બોલ્યાં અને થઈ તેણીએ રૂંધાયલા સ્વરે જણાવ્યું. “ બાવાજી, મારો યુનોહ માર કરો. હું ખરી હકીકત તમને જણાઉં તો તમે ગુસ્સે થશો નહીં. હું નાકરમાન થઈ અહીંથી ચાલી ગઈ તેની મને શિક્ષા ધણી થઈજ. બાવાજી, હું હવે શરમીંદી છું. મારેથી—મારેથી— ” નાનંબાઈથી આગળ વધુ બોલાયું નહીં.

“ નાનં દીકરી, શુંગળાયા કેમ કરેજ ? જે કહેવું હોય તે કહે; હું ગુસ્સે નહીં ચાઉં. ”

“ હું સુરતના લીમજી પટેલને છુપી— છુપી— “હા, દીકરી, હું જાણુંજ કે તું તેની સાથે છુપી રીતે અહીંથી નાહસી તારા પેદરને સંતાપમાં નાંખી ગઈ હતી. ”

“હા, બાવાજી, મેં વાંક તો કીધો ને પછી હું એમની સાથે—”

“હા એમની સાથે તમે મરોલી ગામમાં જઈ રહ્યા.” જાંઘીરજી વચમાં બોલ્યા.

“હાજી, હું ત્યાં રહીંતી, પણ તે આગાઉ હું એમની સાથે—હું એમની સાથે છુપી રીતે પરણી.” નાજાંઆમએ ક્રુરતા હોડે જણાવ્યું, અને પેરવનજી તથા જાંઘીરજી અચાંખમાં ગરક થયા. “માટે બાવાજી થોડો વખત તમે આગળ રહ્યા પછી મને તો એમની સાથે રહેવું પડશે. હમણા હું એકલી એકાંતમાં રહેતાં કંટાળી ગઈંતી તેથી ત્યાંનાં કેદખાનામાંથી ચાકી આવી તમને બેટવાને મેં ધાર્યું. એવણે જણાવ્યું તો કાચુ જાણે મારું શું થશે? એ ખુદા! મારું કેવું નસીબ! બાવાજી, મને માફ કરો” આટલું બોલી તેણી રડવા લાગી.

“દીકરી નાજાં હું તુંને કશું કહેતો નથી. તું એમ ખામ પીને તારું દિલ રંજાવા ના કર.” પેરવનજીએ દિલાસો આપી કહ્યું: “જે થવાનું હતું તે થયું. હવે શું કામ બગાડો કરેજી?”

“નાજાં બહેન, હવે દિલગીર થવાનું કશું કારણ નથી. તમે બાવાજીને પાઠાં મળ્યાં હો એટલે બધું છે.” જાંઘીરજી બોલ્યા “હજીયા કોમ્પ હવે લુસી નાંખી શકાતા નથી; તમારા નસીબમાં જે થવાનું હશે તે થયું અને થશે.”

“દીકરી નાજાં, તારે હવે કશી રીતે દિલગીર થવું નથી. તું મારી આગળ આવીજ એટલે મારો જીવ બામ-બામ થઈ રહ્યોજી. તારેથી જે દિલ્હલું પગલું ભરાયુંજ તે માટે હું તને કશો ટપકો આપતો નથી.—અમ, હું હવે એટલું ઇચ્છું છું કે મારી જાંઘીના છોડા સુધી હું તુંને સુખમાં રહેલી જોઈ. દીકરી, તારાં માતાજી બેહર નથીન થયા પછી હું તુંને કેટલા લાડથી રાખતો હતો! પણ અજ સોસ! તું નાફરમાન થઈ ખેર! દુઃખ અને દિલગીરીમાં મને દહાડા પસાર કરવાના હશે તે પસાર થયા, હવે તું—”

“બાવાજી, તમે મારે લીધે દુઃખી થયા એમ જાણી મારો જીવ બળેજી. મને માફ કરો. મારી બૂલ તો થઈ, મને માફ કરોજી.”

“દીકરી, હું તો તને માફ કરું છું કે મેં તુંને માફ કીધેલીજ છે.—ચાલો ઉઠો, હવે સુખ જવાનો વખત થયોજી, માટે જાંઘી કરી પોલી જાઓ.”

જાંઘી કરી રહ્યા પછી તેઓ પોતાના જીવ જીવ બોરડામાં ફાંતેનો આનંદી આરામ કોવા મયાં અને થોડીક પણ પછી બર ઉંધમાં

પડ્યાં ત્રીજે દિવસે નાનનાં માતાજી બહેસ્તન પીરોજખાનની બાજનો દિવસ હતો જે ગંભીરતાથી ઉજવવામાં આવ્યો.

આ દિવસેજ સુરત શહેરમાં મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં એક ચર્ચામયોં મુકરદ્દમો રજુ થયો હતો જેનો ખ્યાલ આ અંકલેખરવાસીઓને જરાજી આવ્યો નહતો.

પ્રકરણ ૨૯મું.

પાપનો ઘડો

સુરત શહેરમાં તે દિવસે નાનપુરે મધેની કોર્ટમાં પુષ્કળ ધમાંલ હતી. હિંદુઓ તથા મુસલમાનીનાં રોજાં કોર્ટમાં ભેગાં થયાં હતાં અને ત્યાં કેટલાક પારસીઓ પણ આમતેમ ફરતો માલુમ પડતા હતા. સાડા અગિયાર વાગ્યાનો વખત થયો એટલે વકીલો આવવા માંડ્યા, તેઓએ ચુપ-ચુપ પોતાની જગ્યા લીધી તથા છાપાના પ્રતિનિધિઓ હારેહાર ગોઠવાઈ જઈ કામજ અને અણીઆળી સીસા-પેનો તૈયાર રાખી બેઠા. એક મુસલમાની સ્ત્રીના લાજ લૂટવા માટે નાનપૂરે રહેતા એક હિંદુ ઉપર ઇન્ડીઅન પીનલ કોડની ૩૫૪મી કલમ પ્રમાણે તોહમત મેળવામાં આવ્યું હતું. આ હિંદુ આરોપીને બ્યારે સિપાઈઓ કોર્ટમાં લઈ આવ્યા ત્યારે તેને સર્વ ઓગળી શક્યા. તે કાંઈ નહીં પણ લીમજી પટેલનો માનીતો કારભારી વિઠ્ઠલદાસ હતો.

માનવંત મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ બરાબર સાડા અગિયાર વગે આવી પહોંચ્યા અને ન્યાયાસને બેઠા કે આ મુકરદ્દમાની તપાસ ચાલુ થઈ. ફરિયાદી તરફનો કેસ રજુ થતાં સાક્ષીઓની જુગાની લેવામાં આવી અને સઘળા સાક્ષીઓ એક સરખી જુગાની આપી વિદાય થયા. સઘળા જુગાનાંઓએ વિઠ્ઠલનો પાપી ચુનાઈ જાહેર કર્યો અને ફરિયાદી મુસલમાની સ્ત્રી પોતાના ઉપર કોધેશ્વ નિર્દોષ હુમલા માટે ફિલમીર ચેહેરે ખર્ચ વધુન રજુ કરી મઠ. આરોપી તરફના સાક્ષીઓ જુગાની આપી ગયા જે તિક્ષણ ઉલટ તપાસમાં ખેટી અને અનાવડી માલુમ પડી, વળી વિઠ્ઠલ તરફના બીજા સાક્ષીઓ જેની ચાલ ચલણ માટે સારા શબ્દો કહી ગયા. ફરિયાદી બાદના ધારાના હીમાયતી તરફથી જેવું બાપણ રજુ થયું કે વિઠ્ઠલના પગ થર થર ધ્રુજ્યા અને તેના રૂનમાં બારે ખળખળાટ મચી રહ્યો. આરોપી વિઠ્ઠલ તરફથી ત્રણ વકીલો બચાવ કરવા સારૂ રોકવામાં આવ્યા હતા અને એવું બેલાયું હતું કે લીમજી રહે પોતાની માંદગીને બિજાનેથી હુકમ

કર્ચો હતો કે ત્રિકુલની આખરને કંઈક લગાડવા દેવો નહીં અને તેને બચાવવા માટે જોઈએ એટલો ખર્ચ કરવાને પછાત પડતું નહીં. આ વહીવેદારોના એકે ઉભો થઈ બચાવતું બાપણ થઈ ક્યું અને લોકો તેવું બોલવું આતુરવાથી સંભળવા ઉભા: —

“ નામદાર સાહેબ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ તરફથી, ખુદ ફરિયાદી તરફથી અને ફરિયાદ પક્ષના પારાના હીમાયતી તરફથી જે ખાના રજુ થઈ છે તે કેટલી નબળી અને ખનાવટો છે તે આપ સમજી ગયા હશે. માનવંત સાહેબ, મારાં કુળ માટે હું જે દાંધ બોલીશ તે થોડું છે. હું પહેલેથી જણાવીશ કે જે નીચ તોહમત મારાં કુળ ઉપર મૂકવામાં આવ્યું છે તે તદન નાપાયાદાર અને અયોગ્ય છે. એ ક્રમ શખ્સોના દિલમાં અદેખાઈના આતરે બર ધાલ્યું છે અને તે કારણને લીધે જ મારા કીર્તિવંત કુળની આખરને ધીકડો પુમાડવા માટે આ તાગડો રચાયે છે. આ મુકરફમાનો પાયો કાવનાં ઉપર રચાયેલો હોવાથી નામદાર કોર્ટ ફરિયાદીનો મુકરફમો ધ્યાનમાં લેવાને બંધાયેલી નથી. નામદાર સાહેબ, જે અકરચ પોતાની ઇજ્જતને પોતાના જાન કરતાં વહાલી મણે તે શું આવા નીચ કૃત્ત કરવામાં પોતાનો હાથ નાંખે એ કદીપણ મારી શકાય? મારાં કુળની ચાલ ચલણ વિષે હું સ્તુતિ કરું તેનાં કરતાં જે આખરદાર સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે તે પુરતું છે. પહેલાં એ સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે અહીં કુળ સદાયરણી અને એક માર્ગી છે. સદાયરણી પુરુષ આ પ્રમાણે વર્તી શું પોતાના નામને ઝાંખ લગાડે? નહીં, કદી નહીં. એક એકમાર્ગી શખ્સ શું એટલો બધો બેઅદબ અને એ શું માનવા લાયક છે? મારાં કુળનું એક નાતું કુટુંબ છે એમ પુરતાર થયું છે ત્યારે શું એક કુટુંબનાજો શખ્સ આવી નીચ ગેરવર્તણૂક ચક્ષાત્રે એમ એક ઘડીમર પણ માની શકાશે? નહીં. તેણે પોતાની આખરને કોઈ દિવસ બદો લગાડ્યો નથી એમ પણ સાબેત થયું છે ત્યારે શા માટે આ અકરચ આવાં પાપી કામમાં પડે એ સમજી શકાતું નથી. આ એક ભેદ છે; આ એક ઉખ્યાણું છે. માનવંત સાહેબ, સામી પક્ષની જુગાની હું હવે હાથ ધરી દેખાડો આપીશ કે તેમાં કેટલું થોડું વૃણુદ છે. ફરિયાદી ખાખની જુગાની હેર ફેર છે. મારો સખ્ત ઉલ્લટ પાલટ તપાસમાં તેણી ગમરાઇ હેરફેર જુગાની આપી મઇ છે એટલે મારે વધુ બોલવું નથી. સાક્ષીઓની જુગાની ઉપરથી એમ માણુમ પડે છે કે આ જુગાનીઓ ખોટી ઉભી કરવામાં આવી છે. પહેલો સાક્ષી જણાવે છે કે આશરે પાંચ વાગેને વખત થયો હતો જ્યારે બીજો સાક્ષી કહે છે કે આશરે છ થયા હતા તે વેળા આ

બનાવ બન્યો હતો. આ બંનેના કહેવામાં કેટલો ફરક ! આ કેવી વિચિત્ર હસવા સરખી જુવાનીઓ ! વળી પહેલો સાક્ષી કહે છે કે આ મુમલમીન બાઇનો હાથ પકડેલો પહેલે તેણે જોયો હતો અને હું પુછું કે માનવંત સાહેબ મારેથી જો પારકી બેરીનો હાથ પકડવામાં આવે તો શું એમ પુરવાર થાય કે તે બામડીની લાજ મેં લુટી ? નહીં. એમ પુરવાર થઇ શકેજ નહીં. ત્રીજો સાક્ષી જે મારાં કુળનો ખરો દુશ્મન છે તે જણાવે છે કે જ્યારે બાઇના શરીર ઉપર અટક્યાબો હાથ નાંખ્યો ત્યારે બાઇએ ગુસ્સામાં આવી જઇ તેને અંતરેકે મારી જમીનદોસ્ત કીધો ! નામદાર સાહેબ, ધણુંજ અજબ જેવું છે કે એક નાગુક અબળા એક મજબુત અપ્પસને આટલી બધી સહેલાઇથી ફેંકી દે ! આ બાઇમાં આટલું બધું કૌતવ છે એમ આપ નામદાર માની શકોજ નહીં. આ જુવાનીમાં સચ્ચાઇનો અંશ જરાએ નથી અને તે કારણસર આ જુવાની છેકી નાંખરી જોઇએ. પેલા ડોક્ટર સાહેબે જુવાની આપી છે તે તો અમરાઇ ઉપર કોરે મૂકવી જોઇએ, કારણ કે એ તો એમનો અભિપ્રાય છે અને આપ નામદાર પણ માન્ય કરશો કે અભિપ્રાય એ કોઇથી રીતે પુરાવો નથી. સઘળી રીતે જોતાં, માનવંત સાહેબ, આ કેસ તરફ અને કાવત્રાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. સઘળી જુવાનીઓ હડહડવી જુદી અને તદ્દન લુલ્લી છે તથા તે ખોટી રીતે ઘડી કાઢવામાં આવી છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. ફરિયાદ પક્ષના ધારાના હિમાયતી-મારા બહેલા મિત્ર મિ. પારેખે બાર મૂકી જણાવ્યું છે કે આ કહેવાતા બનાવને લીધે સુઝેલનો બંગ થવાની ધારતી હતી, કારણકે મુસલમીન બાઇઓની લાગણી દુખાઇ છે, મને લાગે છે કે આ ધારતી મારા બહેલા મિત્રના મનના કદિપત ધખાગને લીધે ઉત્પન્ન થઇ છે, ફરિયાદ પક્ષ તરફથી કોઇપણ એવો સાક્ષી બોલાવવામાં આવ્યો નથી જે હીમતથી કહી શકે કે સુઝેલનો બંગ થવાની વાકી હતી. વળી પોલીસ તરફથી પણ કોઇએ આ કહેવાતી ધારતી પુરવાર કરવાને જરૂર જોઇ નથી. નામદાર સાહેબ, ત્યારે આ કદિપત ખ્યાલો ઉપર વધુ ધ્યાન આપવાની દશી જરૂર છે ? નહીંજ; હું કહું છું કે કશી જરૂર નથી, હવે મારે વધુ ખોલી આપનો કીમતી વખત રોકવો નથી માટે આપને ટૂંકમાં હું જણાવવાની રમ્મ લઉં છું કે મારે કુળ તદ્દન નિર્દોષ છે અને એના દુશ્મનોએ એની આગરને બટો લગાડવાની નેમથી આ ખોટો અને બનાવટી આગ મૂક્યો છે જે આપ નામદાર પણ જોઇ શક્યા હશે."

આ સંચળ વકીમે ઉપર પ્રમાણે છટાખંધ જણાવી પેતાઈ

બાળકો ખતમ થયું અને વિઠ્ઠલ ચિંતામાંથી કંઈક મોઝગો થયો હોય એમ જણાવા લાગ્યો, કંટાળીક પગો સૂધી કોર્ટમાં સાંતિ પ્રસરી રહી અને મેજસ્ટ્રેટ સાહેબનો ચુકાદો સાંભળવાને સર્વ સ્થિતિ થઈ બેઠો. મેજસ્ટ્રેટ બોધવાનું શરૂ કર્યું કે વિઠ્ઠલના મોઝા ઉપર દિકાસા લખાઈ રહ્યો. મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે ચુકાદો લખાણથી સંભળાવી છેવટે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું:—

“ધણું અસોસકારક છે કે મહસ્થના પોલીસમાં સજ થઈ બદમાસો નીચ પાપી ફરિયા કરવાને હોમત કરી શહેરમાં ફરતા રહે છે. નિર્દોષ પત્નીવત સ્ત્રીની મર્યાદાને અપમાન કરનાર પુરા અપ્પસો રખડતા કવરા સરખા છે. તેઓ પોતાના કુટુંબ કુલ્યોથી પોતાની, પોતાના કુટુંબની અને પોતાની કામની આખર ધૂળમાં રમડોલે છે. હું ધણો ખુશી છું કે આ બહો હોમતવાન બાળકો પોતાનો ટેક જાળવી તથા બહાદુરી દેખાડી આરોપીને કાયદાના પંજમાં પકડાવ્યો છે. ધન્ય છે આ બાળકને અને એમના માતા-પિતાને કે જેઓએ આ બાળ જેવી નીતિમાન અને હોમતવાન પુત્રીનો જન્મ આપ્યો છે. વિઠ્ઠલ, તારી પાપી બેઅદબ તદ્દસીર મારે હું ધણી અપ્ત શિક્ષા કરી શકું એમ છે, પણ દયા દેખાડી વને શકત નવ મહિનાની સખ્ત કેદખાનાની સજ ફરમાઉં છું. તથા રૂપિયા ૭૦૦નો દડ કરું છું જે હંડમાંથી રૂ. ૩૦૦ આ નેક બાળકને મળવા બેઠ્યો.”

લોકો વિઠ્ઠલ ઉપર દિટકાર નાખતાં ઉમાં રહ્યાં; વિઠ્ઠલની આંખોમાંથી આંસુઓની ધાર વહેવા લાગી; એની ખામડી માથું ફરી રડાપીટ કરવા મંડી ગઈ અને તેણીનો નાનો છોકરો માને રડતી બેઠી ચોક મુકી વિલાપ કરતો હોય. જ્યારે કોર્ટમાંથી બહાર કાઢી વિઠ્ઠલને લઈ જવામાં આવ્યો ત્યારે મુસલમાન લોકોની લાગણી ઉત્કેષ્ટાઈ ગઈ હતી. કોઈ કોઈ તો બંધવા તરફ ચૂક્યું, કોઈએ માળો બાંડી અને કોઈએ વળી તેના ઉપર કાંકરા ફેંકવાની હોમત કરી. અફસોસ! ધુલિબદ્ધ વિઠ્ઠલની શી દશા! પણ આવો એક પાપી ચંડાળ આવો ફેર પહોંચે તેમાં શી નવઈ? પોતાના શેઠની ઠગા પ્રમાણે નાચ નાચી પાપી કીચકમાં પડે અને શેઠને પણ પાપમાં સડોવતો રહે તો આખરે શિક્ષાપાત્ર થવું જ પડે. પૈસાના લેખને ખાતર પોતાના છોકરા માતાબર ફેંકતી ઠગણ અને નીચ પાપવાસના વૃત્ત કરવા મટે અનેક કાવત્રાં રચી, અનેક કુર્મો કરી નિર્દોષ યોરતોને પાપના પંજમાં ફસાવનાર એક પુરા આદમીની દુર્દશા થાય એમાં કશો સંદેહ નથી. વિઠ્ઠલે પોતાના શેઠને મારે અનેક સ્ત્રીઓને ફાસલાવી બદ્દલીના શંસામાં ફસાવી હતી. જા વેળા આ મુસલમાન બાળકને સમજાવવાની

કોશીકમાં નિખળ નીવડવાથી તે બાઈ ઉપર તેણે નિર્ભર હુમલો કર્યો હતો અને તેનું પરિણામ વિઠ્ઠલને ખમતું પડ્યું હતું.

* * * *

લીમજી પટેલ છેલ્લા છ દિવસો થયા માંદગીને નિહાને પડ્યો હતો. અસલ શુભ આગમરથી તે આંધારે મહિનો એક પડેલો હતો અને વેધ જમીનવરામ તથા ડૉ. પેરેરાની દવાઓ વિઠ્ઠલની સલાહથી લેતો હતો, પણ છેલ્લા પાંચ-છ દિવસો થયા દુઃખનું જોર ધીમે ધીમે વધતું મયું હતું. આ છેલ્લા ચાર દિવસોમાં તેના શરીર ઉપર કેટલેક ઠેકણે ચાંદાં પડ્યાં હતાં, જેમાંથી રક્ત ગળતું અને પરં વહેતું હતું. શરીર પાતળું થઈ ગયું હતું. શરીરમાં હમેશા તાર રહેતો, વખતે વખત માથું ધરતું. ચક્રી આવતી અને છાતીમાં ધમકારા ચલા દેતા. લીમજીથી વેદના ખમાઈ શકાતી નહોતી તોયે પોતાના માનીતા નોકર વિઠ્ઠલ માટે પૂજા પરંજ કરી તેની આમરને ઝાંખ ન લાગે તેટલા માટે પુણ્ડળ પૈસા ખર્ચવાને તે દરમાવતો હતો અને ચ્યારે લીમજીને ખબર મળી કે વિઠ્ઠલને શિક્ષા થઈ હતી ત્યારે તેની દિલ્લમીરીનો કશો ખાર રહ્યો નહીં અને રદન સાથે નીચે પ્રમાણે અડખડતો આમ તેમ પલંગ ઉપર પછાડા મારતો પડ્યો:

“વિઠ્ઠલને સજા ચોક ! મારી વખિયત બરાબર હતે તો હું એને બચાવતે !—મને પણ ખરાબ લાગેલું. કહેલું કે કોર્ટમાં માઈ નામ પણ બદનામ થયું—હવે શું કઈ ? વિઠ્ઠલ, તેં તો મને દુપ્રાવ્યો ! જરા હુશિયારી રાખો કામ નહીં કાંધું ! બહો માણસ ઉતાવળિયો, —જબરો ઉતાવળિયો ! અધુરામાં પુરું પેલા દુબરાની ખબર ઉપરથી જણાયું કે નાનું જતી રહી ! કોણ જણે — કયાં ગઈ હશે, હવે હું ક્યારે જલદી સારો થઈશ—અરરર—ખુદ !—ચસ ! લાગેલું અરરર નાનું ગઈ ત્યારે ?—રતનનું શું થશે ?—પણ બધાં માટે કયાં ચિંતા કર્યાં કઈ ? માઈ દુઃખ ખમી શકાતું નહીં ને કયાં બધાને સેકા તાણું ?—”

લીમજીની સારવાર માટે કોઈ તેની આગળ નહોતું, નજદીકના સગાં વહાલામાં ફક્ત એની બહેન હૈયાત હતી અને દૂરના ખેશીઓ જે તેની ખુરી ચાલચલણને લીધે શરમાતા તેઓ તેની જરાયે દરકાર કરતાં નહોતાં, વિઠ્ઠલનો બાપ એના પલંગ નજદીક ખેસી લીમજીની સારવારમાં મરચુલ બન્યો હતો, એક લાલ્લો નોકર ધરતું કામ કાજ કરતો અને ફીરંગી બાવરચી પ્રકાવવા માટે રહ્યો હતો.

અભિચારીઓ ક્ષણિક સુખને ખાતર પોતાના મનુષ્ય તનદ્વરે
કરીરનો ગેર ઉપયોગ કરી નાવવાન અને છે; પોતાની આખર માટે
દરકાર કર્યા વિના પોતાને અને પોતાના કુટુંબને કલંક લગાડે છે
અને ઇશ્વરી કામદાનો ભંગ કરી ન માફ થઇ શકે એવા ગુનાહોની
ખાદીમાં મળે છે. આવી નીચ પાપી જીવંતી ગુનરનાર પુરૂષો કય
વાન્યવ આસીમતોનો ઉપદ્રવ વધારે છે અને સુખી સંસારનો નાશ
કરે છે. સંસારના અને સમાજના આ ગંધાવા કીડાઓ બદ્દેલીની
લાલચમાં લપટાઇ પોતાને માટેજ દુઃખના કુંગરો પોતે ઉભા કરે છે.
ત્વી લંપટના પાપ-કીચલમાં ફસેલા પુરૂષો કદી સુખી થયા નથી,
થતા નથી અને થનાર નથી. ત્યારે આ છોકલ બધ્યાલનો લીમજી
દુઃખ-દ્વેષી પીડાય તેમાં નવાઇ શી ? પોતાનું કયું પોતે ભોગવવું
એ તો ન્યાયજ છે.

પ્રકરણ ૩૦મું.

પાપ બોલે નહીં પણ બોળે.

“ લીમજી શેઠ, હઈ ધણું બમંકર છે, પણ મારાં આપણી
તમને જરા શયદો થશે.” બીજો દિવસે જમીયતરામ મહારાજ લીમજીના
આગળ ઉભા રહી લીમજીને કહેવા હતા. “ મારી જ્યોતિષ વિદ્યા
જણાવે છે કે આપની મંગળની મહાકથામાં રાહુની અંતર્દશા હાલ
ચાલે છે જે ધણી અશુભ છે.”

“ જે હોય તે ખરું ! જમીયતરામ, તમે કંઈ સારી જેવી ક્વા
આપો તો સાઈ ! આજે તો મારેથી નહીં ખમાવું.” લીમજી જેમ
તેમ આટલું બોલ્યો અને તેની આખોમોથી ધડધાટ આંસુઓ વહેવા
લાગ્યાં “ મારો વિકૃલ હોતે તો કંઈ હળવો ધલાજ કરતે !-ઓ
-ઓ-ઓ પાપરે.”

“ આમ આકુળ બાકુળ ના થાઓ, શેઠજી, દુઃખ મટશે હીકર
કરશે મા.”

“ પણ હવે શું કરું ? આ દાગર ! શું કરું ?” લીમજી બોલ્યો
“ જમીયતરામ, મેં ડૉ. પરેરાને પણ આજે બોલાવેાજ માટે તમે
બન્ને જન મસલત કરી સારી જેવી ક્વા આપો કે માઈ દુઃખ જલદી
ફે થાય !”

“ ડૉ.પરેરાની શી જરૂર છે ? અમેજી વેદ આ હઈ ઉપર
નકામું છે અને આ દીરંગી ડાકટરને વેદાતું કશુંએ ખાત નથી.”

“ નહીં, જમીયતરામ પણ જે જન સાથે વિચાર કરી દેવા આપશો તો મને ફાવેલો થશે ખરો. ”

“ આપની ઇચ્છા આવી છે તો હીક, આપની આગા પાળીશું અને—

શેઠજી ડોક્ટર પરેરા આગ્યા છે.” લાલ્લો નોકર ચોરડામાં દાખલ થઈ આટલું કહી પાછો ચાલી ગયો. ડૉ. પરેરા પોતાની ટોપી કાઢી ચોરડામાં દાખલ થયો અને પોતાની મુઠ ઉપર તાર દેતો ધીમે પગથે ચાલી લીમજના બાંધના નજદીકની ખુરશી ઉપર બપકામાં બેઠો. લીમજને કમળી દહોકત ડોક્ટરે પૂછી અને પછી લીમજનું આખું હરીર આમતેમ ફેરવીને તેણે તપાસ્યું અને પછી લીમજ બેઠ્યો.

“ ડોક્ટર, હવે દુઃખ ખમાતું નહીં, યદ્ય કાલથી મારો જીવ ગમતાયલ કંઈ સુઝ પડતું નહીં, ઝો-અરે-અ-મે” વેદનેથી આજે બોલાવેલા છે તે તમે જે જન મસલત કરી ધરામર વિચાર કરીને દેવા આપો તો સારું! અરરર-ઝો-” આટલું બોલી લીમજએ રડવા માંડ્યું.

“ આજ સે, મિસ્ટર લીમજ, રોવ મટ; ડેન્ટ વીપ, સર, ડેન્ટ વીપ, ” ડોક્ટર પરેરા દિલાસો આપતાં બોલ્યો.

“ રડશો મા, આમ વિલાપ કરશો તો દુઃખનો વધારો થશે. રડશો મા, શેઠજી.” જમીયતરામ જરા મંભીર થઈ બોલ્યો. ફીરંગી સાહેબ, દર્દી ધણું ખરાબ છે અને દર્દી હવે જોશમાં વધતું જાય છે, આવાં લક્ષણવાળા રોગીને માટે દેશી વેદ હીક થઈ પડશે, આપનો શો વિચાર ?”

“ ઝો યસ, મિસ્ટર લીમજ. દુઃખ તુમારા બાટ ખરાબ, મગર કુચ્છ હરેકત નહીં હરો મટ.” આટલું બોલી ડૉ. પરેરા પોતાની ખુરશી ખસેડી જમીયતરામ બેઠો હતો ત્યાં તે બાઈ ગયો અને જમીયતરામ સાથે ગુસ-પુસ વાતો કરવા લાગ્યો, થોડીક પછો વાતો કર્યા પછી જોશી વેદ જમીયતરામ ખુરશી ઉપરથી ઝડપમાં ઉઠ્યો અને બોલ્યો,

“ ફીરંગી સાહેબ, હું મલમ બનાવી આ લીશ એ તો હીક. મારા મલમથી એમના શરીરનો રોગ મટી જશે, પણ મારા મલમ સાથે મારું ઝાપડ શેઠે લેવુંજ જોઈએ,”

“ નહીં, નહીં, હમ બોલવા હમ સુનો ” ડૉ. પરેરાએ જમીયતરામને હાથ પકડી કહ્યું. “ હમ બોટ અઝી દવા દધમારે

દેખો હમ એ દવા દધોને પોતાસ આયોડાઇડ, ઇડરામ લીકર હાપરક સોરાઇડ સીરપ ટ્રીફાલી કમ્પાઇન્ડ.”

“હા. હશે, તમારી અંગ્રેજ દવા સારી હતી, પણ તમારા અંગ્રેજ ઔષધમાં પારાના ભાગ આવે છે એ ખોટું !”

“અધરે, છટ, પારા ક્યારે? પારા ક્યા? બહેન પારા, કુચ્છ નહીં. તુમ નહીં સમજતારે ! છે !”

“હું આમ કહું છું કે વનસ્પતિની દવા સારી ! પારા મુદ્દલ ક્ષેવો નહીં એમ.”

“નહીં, નહીં, હમ પારા નહીં દધીમા, ઇસ્કે કાવનેકા નહીં માલુમ. આપુન દવામે જાનવર નહીં મંગતારે !”

“અરે જાનવર શેનું ? શીરમી સાહેબ, ઓલી પારા નામની દવા આવે છે એ.”

“હં હં ! અચ્છા, તુમ મક્કમ દેઓ હમ દવા બેજેજે. ” આટલું બોલી તે લીમજી આમગ જઇ કહેવા લાગ્યો. “મિસ્ટર લીમજી, તુંમ અચ્છાહો જાયમેં. મસ, યુ વીલ બી ઓલ રાઇટ ઇન વન ડે એર ટુ (તમે એક બે દિવસમાં સારા થઈ જશો) હમારા દવા તીન તીન કલાકે લેઓ તુમ અચ્છા હોયમા. શુડબાઇ ! મિસ્ટર લીમજી. ”

“થેંક યુ ! ડૉક્ટર. ” લીમજીએ જવાબ આપ્યો અને કોર મરડીને તે “અરે-અરે-ઓ” બોલતો ફર્યો.

“ ઠીક લીમજી શેક અમે રંગ લઇએ છીએ. હું મક્કમ મોક-લીશ તે ચાંદાં પડ્યાં છે ત્યાં ચોપડાવીને આપી રાત રહેવા દેશો. શેટજી દુઃખ બે-ચાર દિવસોમાં નરમ પડશે. મબરાવાનું કશું બે કારણ નથી અમે જઇએ છીએ. આયુષ્યમાન બર ! શેટજી ! આયુષ્યમાન બવ ! ”

લીમજી કરી પછી જવાબ આપ્યા વિના અને જમીયતરામના છેલ્લા શબ્દો સાંભળ્યા, વગર આમ તેમ આજોડતો બેચેનીમાં પડ્યો.

જમીયતરામ તથા પરેરા ત્યાંથી ઉતાવળે પગલે ચાલી ગયા. વેધ જમીયતરામની (વફૂલ વગ્દ પૂર્ણ દિવસોજી હતી અને વફૂલ નિર્દોષ છે એમ તે માનતો હતો. મકદશાના ચક્રમાં તે સપડાયો હતો.

અને તેથી તે હેરાન થયો હતો એ ન જમીયતરામ ખાત્રીથી માનતો હતો. જેલમાં મોકલવા અગાઉ જે પોલીસ યોડીમાં હાથ વિઠૂદાસે બંધીવાન કર્યો હતો ત્યાં જઈ તેને દિલ્લાસો આપવાને જમીયતરામે વિચાર કર્યો હતો તેથી એકી તરફ જવાનો તેણે રસ્તો લીધો અને ડા. પરેસ પોતાને ઘેર ગયો. વિઠૂદાસ સાથે વાતચિત કરી સહારો કે નહીં તે માટે પોતાના મન સાથે બદલતો અને મનમાં શંકા સ્ત્રીજ થતો જમીયતરામ એકી નજદીક આવી પહોંચ્યો; એકીવાન સિપાઇએ તેને સીડી ઉપર ચઢવાંજ અટકાવ્યો;

"ક્યાં જાઓ છો ? મહારાજ." સિપાઇએ પૂછ્યું "વિઠૂદાસ શેઠને બેટવા." જમીયતરામે જવાબ આપ્યો.

"તમે કોણ છો ?"

"એમનો મિત્ર." જમીયતરામે કહ્યું.

"શો ધંધો કરો છો ?" સિપાઇએ સવાલ કર્યો.

"વેધનો અને વગી જેથી વેધનો."

"દીક, તમારા બાપા શો ધંધો કરે છે ?"

"વેધનો."

"તમારા ભાઇ છે કે ?"

"હા, છે, પણ મારા-ભાઇ બાપ સર્વ માટે પૂછવાની શી મતલબ ?"

"ઘાયલ પ્રમાણે પૂછ્યું જેમએ. તમારા ભાઇ શો ધંધો કરે છે ?"

"એ પણ વેધ છે."

"હા ! બધા વેધોજી ! વદા ! બાપ-બેટાઓનો ટોળી વેદમાં હુશિયાર !"

"હા, એમ છે ખરું. અંદર જવાની પરવાનગી ફોજદાર પાસે લઈ હું વિઠૂદાસને બેટવા માંગું છું."

"પરવાનગી નહીં મળે-તમારું કામ અહીં નથી, અત્રેની સીવીલ આસ્પીતાલમાં ગોડાઓ મટે ઝિલ્લાહેદો ઓરડો રાખ્યો છે ત્યાં જઈને પૂછો કે ખાલી જગ્યા હાલ છે કે ? એકીમાં આપનું કામ નહીં. જાવો, વેધ મહારાજ ! યુપયુપ જાવો અહીંથી;"

"હે હે ! શું ? મને ઓગળે છે ?" જમીયતરામે ગુસ્સામાં પૂછ્યું.

“ હા, જોળખ્યા જોળખ્યા ! એ શું ને કું બધું હડી જશે. જાણી સીધા પાંસરા અહીંથી નહીં તો ધક્કા ને ઘોલ ખાવા પડશે. હેડો, - એ આવજો હો ! વૈદ્ય મહારાજ, સિપાઇએ મચકરી કરી જણાવ્યું, અને જમીયતરામ નાસીપાસ જની ગુરસામાં ત્યાંથી કૂચ કરી ગયો. જમીયતરામ જેવો ત્યાંથી ચાલી ગયો કે સિપાઇ વિઠ્ઠલની કોટડી આગળ કમ્પ તેના અને તેના વૈદ્યના ઠંઠા કરવા મંડ્યો. આ સિપાઇના મેથું વિઠ્ઠલના હાથમાં તીર સમાન લાગ્યા. તેના મનમાં ખળભળાટ વ્યાપી રહ્યો અને સિપાઇના ગયા પછી તે મન સાથે બડબડવા લાગ્યે ;

“ઓ પ્રશ્ન, ઇશ ! આ મારી શી દશા ? સર્વ એટા કરે વધા હાંસી કરે ! ઠીક, ઇશ્વર-ઇચ્છા જે હશે તે થશે-એ જમીયતરામ મહારાજ આવી ગયાજ હશે. એ મારી આગળ અહીં આવ્યો હતો તો કાંઈ બળિય રહી જતો ! પણ-મારી ફટ પાપી ચાલને માટે મારો જીવ હવે બળે છે. પાપનો ઘડો હવે ફુટ્યો ખરો ! હા, હું પાપી ! હું અકર્મી ! હું કર્મ બળ્યો ! લીમજી શેઠને ખાતર હવે કેટલીક કન્યાઓનાં શિયળ ખંડ્યા-અરર ! કેવાં કુર્મો કયાં ! આખરે લામજી શેઠ પણ દોષી પીડાય ! પાપ જોડ્યું નહીં, પણ આખરે રેંઠને પણ પાપે જોળી માર્યા ! અરરર ! દુસ્મનેતું કાશળ ! કાહડવાને પાપી યુક્તિઓ રચી, પણ “અંતે ધર્મો જય !” હું તો પહેલે માનતો હતો કે સર્વે ક્ષય અને પાપે જય’ પણ ના-હુંજ પાપી ફર્યો ! આ શો કાપ ! હવે મારો દેવ રૂંઠ્યો છે હો ! મારા જોગ લાગ્યા કે આવાં પાપી ફાદમાં પડ્યો-કળાં કર્મોથી અપવિત્ર થયેલી દેહ એમ હવે શુદ્ધ થશે ?-ઇશ્વરને શો જવાબ આપીશ ? હા, -નર્મદાશંકરની કવિત હવે યાદ આવે છે :

“ અલ્લકો બજ લેરે પ્રીય પ્રાન,
અટપટ સગરી દુરહી કીજે, ઝટપટ જાના જાન,
અટઅટ કીની લટપટ અટપટ, ખટપટ અંતે માન,
અલ્લકો ! બજલે પ્રીય પ્રાનરે, ”

હા, -હવેજ પરમેશ્વર યાદ આવે છે. ઓ ઇશ ! ઓ ઇશ ! મારા હૈયાં-હોકરાતું શું થશે ? લીમજી શેઠ રૂપિયા મોકલી આપે તો ઠીક. હાય ! દિવસો કેમ પસાર થશે ? હવે વધુ દુઃખ નહીં પડે તો ઠીક ! “વિગદિ ધૈર્યમ.”

“ વિપત્તિમાં ધીરજ રાખવી એ મનુષ્યોનો ધર્મ છે. -માટે વિઠ્ઠલ, ધીરજ ધર આપુ, ધીરજ ધર. ”

પ્રકરણ ૩૧ મું.

માડી ખખર.

"નાનખાઈ, તમે પેલું વાંચ્યું કે?" નાનખાઈ જેણી સીમર સોષન્ગ મશીન ઉપર કપડાં સીવતી બેઠી હતી ત્યાં જાંઘળી રજાએ આવી પૂછ્યું.

"શું? જાંઘળીરબાઈ પેલું શું?" નાનખાઈએ અજબ થઈ સવાલ કર્યો.

"ત્યારે તમે આજતું આવેલું ન્યુસપેપર વાંચ્યું નહીં હશે?"

"નહીંજી, નથી વાંચ્યું. આજે સહવારથી તો જરાએ કુરસદ મળી નથી. કેમ શું છે?"

"ખુશી થવા જોગ ખખર! આજે હિંદુસ્તાન પ્રદાશ 'હમણાજ ઉંઘાડીને મેં' વાંચ્યું. કે આજે ફકરા ઉપર નબર પડી; જરા વાંચો તો સહી." આમ કહી તે વર્તમાનપત્ર જાંઘળીરજીએ નાનખાઈના હાથમાં આપ્યું, નાનખાઈએ તે હાથમાં લીધું અને તે ફકરા વાંચી રહ્યા પછી ખુશી થઈ તેણી બેઠ્યા:- "જાંઘળીર બાઈ, એ ચંડાળ અને કેન્ડે પહેંચ્યો. મુવાને નવ મહિનાને બદલે નવ વર્ષનું કેદખાનું ભોગવ્યું પડે તોખી એને ઝોણું છે."

"કમખપ્ત ધણોજ ખરાબ માણસ હોવો જોઈએ," જાંઘળીરજી એ જણાવ્યું, "એકરમ પાપીને કંઈ લાજ ને શરમ? ધિક્કર છે એવા ચંડાળ ઉપર!"

"ખરેખર એ મુજને લાંધેજી મને,-પણ નહીં,-એ બાબદ વિષે હવે હું બોલવા માંગતીજી નથી. મારા લીમજી એ મુજ વિષે જાણી દિલગીર થયા હશે, જાંઘળીરબાઈ, લીમજી મારે જો કે મને ઘણું લાગેછે પણ શું રહે? લીમજી અહીં આવીને બાવાજીને મળે તો કેવું સારું કે પછી મારા જીવને કરાર થાય અને હું એમની સાથે પાછી જઈ,"

"હા, નજીબહેન, તમે જ્યારે એમની સાથે લગનના ગાંઠ્યાં જોડાયલાંજી છો ત્યારે તો તમારે એમની સાથે રહેવુંજી જોઈએ. અમે તો એમજી જાણતાં હતાં કે તમને તો કુસલાવોને નહસ ડીજ લઈ જવામાં આવેલાં હતાં" "નહીં, નહીં, જાંઘળીરબાઈ, એમ ધારવામાં તો તમે ભૂલજી કીધી.-હું અહીં આવતે પણ નહીં, પણ જ્યારે એકાંતમાં કેદખાનાના જેવી જાંઘળી મુજરતાં હું કંટાળી ગઈ ત્યારેજ ત્યાંથી ચાલી આવી, લીમ મારી સાથે રહે તો હું ત્યાં રહેવાને હજી ખુશી છું. સુરતમાંજ એમજી મને સાથે રાખતે તો હું ખુશીથી એવજી સાથે રહેતે."

“ હા, પણ હવે શું વિચાર ? બાવાજીને પૂછી લીમજીભાઈ ઉપર કાગળ લખી તમને સાથે રાખવા માટે બંદોબસ્ત કરીએ ? ” જાંહગીરજી બોલ્યા, “ તમે બંને સાથે રહી સુખી રહો એટલે અમે ખુશી, પણ હું પૂછું, નાજાં બહેન, કે લીમજી તમને એમ જૂઠાં મરોલી ગામમાં કાંય રાખતા હતા ? કંઈખી કારણ હોવું જોઈએ ”

“ કારણ તો કોણ જાણે ! ” નાજાંબાઈએ કહ્યું, “ જ્યારે હું એવનને સુરતમાં સાથે રાખવા અરજ કરતી ત્યારે મને ઉડાવ્યા કરતા હતા. આજે નહીં કાલે, કાલે નહીં થોડા દહાડા પછી એમ જ્યારે ત્યાં આવતા ત્યારે કહેતાંતા અને એમ કરીને મને સાથે રાખીજ નહીં. ”

“ કંઈપણ કારણ તો હોવું જોઈએ. છુપી રીતે લગ્ન કીધાં તેથી ખેંદીતા હશે અને તે લોકોને જણાવવા નહીં માંગતા હશે. ” જાંહગીરજીએ અટકળ કરી જણાવ્યું.

“ તે તો સાહેબ જાણે ! પણ એવનને એમ ખેંદીવાની શું જરૂર હતી તેની મને પણ સમજ પડતી નથી. ” આટલું બોલી નાજાંબાઈએ ન્યુસપેપરનાં પાનાં ફેરવ્યાં; આમ તેમ ઉપર ટપકે જોતાં જોતાં તેવણ બોલવાં લાગ્યાં “ કોણ જાણે મને શા સારું કેદીની માફક ત્યાં રાખી હોશે ? હું તો એ જાંહગીથી ઘણી કંટાળી ગયેલી. અરે !-પણ-ઓ ! આજે શું ખબર ? અરે ઓ ખુદા ! એવન ઘણાજ સીક ! ” નાજાંબાઈની નજર એક રકરાનાં મથાળાં ઉપર પડતાં તેણી ઉદાસી બની ગઈ. જાંહગીરજીએ તુરત પૂછ્યું “ નાજાં બહેન, શું બોલો છો ? ”

“ જોવની, આજે વાંચો તો ખરા. ” નાજાંબાઈએ વર્તમાન પત્ર જાંહગીરજીનાં હાથમાં આપતાં કહ્યું અને સાંચા ઉપર પોતાનું માથું મૂકી તેણીએ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો તથા જાંહગીરજીએ તે ફરેરો નીચે પ્રમાણે વાંચ્યાં :

સુરત શહેરના જાણીતા વેપારી.

ખાન બહાદુર લીમજીભાઈ કુંવરજી પટેલની બચલીત માંદગી.

અમે જણાવવાને દિલગીર છીએ કે સુરત શહેરના પ્રખ્યાત મોતીના વેપારી મહુમ કુંવરજી પટેલના એક પુરા બેટા મી લીમજી. ભાઈ આજ કેટલા દિવસો થયા સખ્ત માંદગીને બિઠાને પડ્યા છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે એમના વિશ્વાસ નોકર વિઠ્ઠલદાસ કે જેને નવ મહિનાની સજા થઈ છે તેને માટે તેવણ વધુ દિલગીર બની ગયા છે અને તે કારણને લીધે એમના દુઃખમાં વધારો થયો છે. અમે ઈચ્છીશું કે શેઠ લીમજીભાઈ પાછા તનદરૂસ્ત થઈ પોતાના પિતાજીનો વેપાર ચાલુ રાખે.

અમુરેથી મળેલી ખબર

અમો પ્રેસમાં જઈએ છીએ તેટલા ખબર મળી છે કે
મિ. લીમજીભાઈની માંદગી એ ઘણું ગંભીર રૂપ પકડ્યું છે. ”

“ ઘણું જ અફસોસ કારક ” જાંદગીરજી આ ફકરો વાંચી
રહ્યા પછી બોલ્યા.

“ હું એવન આગળ હતે તો કેવું સારું ! ” નાજાંબાઈએ રડતે
મહેરે જણાવ્યું.

“ તમે શું કરવાનાં હતાં ? ખુદાની મહેરબાની હશે તો
એવન જલદી સારા થશે અને તમે ખુશ ખબર સાંભળશો ?
જાંદગીરજી બોલ્યા.

“ ઓ ! હું તો એવનની આગળ જવા માંડ્યું અને કોઈ
લઈ જાય તો કેવું સારું ! ” નાજાંબાઈ બોલ્યા.

“ તમે જાહેરે શું કરશો ? તે છતાં તમારી મરજી હોય
તો બાવાજીને પૂછીને આપણે બેઠે જઈએ. ”

“ બાવાજી પરવાનગી આપે તો સારું ! અને તમે મારી સાથે
આવશો તો વળી ઘણું જ સારું ! ”

“ હા, હું ખુશીથી આવશ. નાજાં બહેન, લેઓ, બાવાજીને
અહીં આવે. ”

“ કેમ, દીકરા જાંદગીર, પેદી ઉપર હજી નથી ગયો કે ? ”
એસ્તનજીએ આવતાં સાથ પૂછ્યું.

“ હમણા જાંદગીરજી, પણ બાવાજી બેઠન નાજાંને—

“ શું છે ? નાજાં દીકરીને શું છે ? ” નાજાંબાઈનું માથું
સીવવાના સંચા ઉપર વાંકું પડેલું જોઈ એસ્તનજીએ આતુરતાથી
પૂછ્યું “ દીકરી, કેમ શું છે ? ”

“ બાવાજી, મહી ખબર વાંચ્યાથી એવણ બેચેન બન્યા. ”
જાંદગીરજી બોલ્યા.

“ મહી ખબર શાની ? અને એવી તે કઈ મહી ખબર છે ? ”

“ એવનના લીમજી સુરત ખાતે ઘણા સીક છે જે વિષે આજે
ન્યુસમાં ખબર આવેલી છે. ”

“ સીક છે તે શું થયું ? માણસ છે, સીક બી પડે. કદાચ
ટોંગ કરી ખોટી જાહેર ખબર નહીં છપાવી હોય ! ”

“ બાવાજી, પણ એવનની હાલત ઘણી ખરાબ છે એમ છેલ્લે
જાણવેલું છે. ” નાજાંએ દિલગીરી સાથ કહ્યું.

“ કાણ કહેલ કે એવનની હાલત ખરાબ છે. એમને છે શું ?
આપની દોલત લઈ બેઠાં ને એ લીમજી લંપટ શેઠ તો લહેર
કરેલ લહેર ! ”

“બાપાજી, તમે આવી રીતે બોલો છો તેથી મને ધારૂં હુઝ થાયછ. મને બાપ જાંહગીર સાથ એક દિવસ એમની આગળ જઈ આવવા માટે રજા આપો તો હું ઘણી ઉપકારી થઈશ.” નાનંએ આજુજી કીધી.

“શું? એની આગળ જવા માટે રજા? કંઈ કારણ?”

“બાપાજી, કારણ તો તમે મુરખી જાણો છો અને એમ કંઈ કરો છો?”

“ત્યારે શું કરે? દીકરી; તું તો હજી નાદાન છે, મને મજેલી ખબર પરથી લીમજી માટે મને તો ઘણો ધિક્કાર છે.”

“બાપાજી, તમે એવનને ગેરમાનસાદ કરો છો.”

“નહીં, નહીં, દીકરી, તું ભૂલેછ. એ કાંઈ સારો આદમી નથી. એ તો એતું કર્યું એજ બોગવેછ; તું નહીં જાણે.”

“શું હું નહીં જાણું? શું બાપાજી, શું વાત કરો છો? જેવ મુરખીજી, મને બાપ જાંહગીર સાથ એક-એ દિવસો જઈ આવવા દેઓ તો તમારો હમેશ્વનો ઉપકાર થશે.”

“નહીં, દીકરી, નહીં, તારેથી ત્યાં નહીં જવાય.”

“મુરખીજી હું બેહન નાનં સાથ જાઉં? જે આપની રજા હોય તો હું સાથે જાઉં અને જે લીમજીમાઈ સારી તનદસ્તીમાં હશે તો અમે જલદી પાછાં ફરીશું,” જાંહગીરજી વચમાં બોલ્યા.

“નહીં, દીકરા જાંહગીર, નહીં. તમે એવું પગલું ભરતાજ ના. એ લીમજી માટે તમને કંઈ ખબર હશેજ નહીં. કાલે મને હોરમજદાર પંથકી તથા મારા દોસ્ત શાપુર શેકના તરફથી એને માટે પક્કી ખબર મળીછ. એ કંઈ સારો માણસ નથી.”

“બાપાજી, તમે આવી રીતે બોલી મારું દીલ રજાંદા કરો છો. તમે મુરખીએ કોઈ દિવસ મને દિલગીર કીધી નથી અને—”

“હા, મેં દિલગીર નથી કીધી, પણ આજે તો હું તને દિલગીર કરવાનોજ. તારેથી ત્યાં નહીં જવાય. પાપ અને બદીમાં ફસેલા એક આદમીને ત્યાં હું તને કેમ મોકલું?—એ તો તે તારી મુર્ખાઈ અને ઉછાછલાં પણાથી એવું બોલું પગલું ભર્યું હતું, પણ જ્યારે મારી નજર ખુલી છે ત્યારે શા સાર, દીકરી નાનં, તને, મને આપણા કુટુંબને ખરાબ લગડાડે? બસ, દીકરી, નહીં, તમારેથી હવે ત્યાં જવાયજ નહીં.” પેસ્તનજીએ કંઈક જુસ્સા સાથ જણાવ્યું.

“ત્યારે શું હું મારો ભવ એમજ ગુમારું? બાપાજી, તમે આવી વખત એમ કરશો તો મને કોઈપણ દિવસે મળવાનું નથી.”

“દીકરી નાજાં, કંઈ નહીં ધીરજ રાખો, હમણા તો હું તુંને એની આગળ મોકલશ નહીંજ, પછી જો તારી મરજી હોય તો જા અને જો કમખખતને મળી અને તારા ખુદા બાપતું મ્હોં કાંઈ દિવસ પણ જોતી ના. યાદ રાખજો, નાજાં દીકરી, કે એકવાર પ્રીતી તું પરતારી.”

“બાવાજી તમે આજે એટલા બધા ગુસ્સે કાંય થાવોજ?”

“મને ગુસ્સે થવાતું કારણ છે. દીકરી, તુંને એક વખત મેં ના કહ્યું. ખસ, તારેથી એની આગળ હમણા નહીંજ જવાય તારા કહેવાતા બલા ભરજાર માટે તુંને દશી વધુ બચર મળી નથી.— તું દીકરી બોળી છે ને નાદાન છે.”

“નાજાં બહેન, બાવાજી કહેજી તેમજ કરવું ઉદાપણ બધું છે, માટે તમારો વિચાર હાલ માંડીવાળો. પરવર દેગાન્ની મહેરબાનીથી એમણે કાયદોજ થશે. ચંદ રોજમાં એવણુ સારા થશે.” જાંહગીરજી નાજાંને દિલાસો આપી કહેવા લાગ્યા. “બાવાજી જે કંઈ કહેજી તે ખોટું કહેતા નથી. એવણુ મુરખીજીના હુકમને માન આપવામાંજ શોભા છે. ચાલો પરવરદેગાર કંઈ સાફજી કરશે. નાજાં બહેન મ્હોતું ઘોષ નાંખી પાછાં તમારે કામે વળગી જાઓ કે સઘળું વિસરી જશો.”

“ચાલ ઉઠો, દીકરી નાજાં, ડાહી થાઓ અને માફ કહ્યું મનિા.” આમ કહી પેસ્તનજી તથા જાંહગીરજી તે ઝોરડામાંથી ચાલી ગયા અને નાજાંબાઈ વિલાપ કરતાં તેજ ખુરસી ઉપર બેસી રહ્યાં. આ પછી તેણી અનેક વિચારોના વમળમાં અટવાયા કીધી અને તેણીએ દિલગીરીમાં ને દીલગીરીમાંજ બાકીનો દિવસ પસાર કર્યો.

પ્રકરણ ડરમું.

અસ્થિર મન.

“શું ? શું કહ્યું ?” પેસ્તનજી શેઠના બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં રાત્રે આશરે નવ વાગ્યા પછી મહોત્તત ઝોહરા સાથે ખુશ ગુફતોગોમાં બેઠા હતા ત્યારે કાવસ કારભારી પજવાડેનાં ઝાડનાં કુંડા આગળથી એકાએક બહાર નીકળી આવ્યો અને તેણે મહોત્તતને પૂછ્યું, “શું વિકૃત કેદમાં ?”

“હા, આજના હાપામાં આવેલું છે. એ તો કેદમાં પડ્યોજ, પણ તું ભુત માફક વળી ક્યાંથી કુટી નીકળ્યો ?” મહોત્તત બોલ્યો.

“લે, કેમ કંઈ છાંટા-પાણીના બહારમાં છે શું? એ બેઠેલ શું? વિઠ્ઠલ કેદીને હું ભૂત!”

“હા વિઠ્ઠલને શિક્ષા થઈછ. આજેજ જાહગીરજીએ બપોરના મને કહ્યું, અંતે એ સપડાયો ખરો! અદલાનો ઇનસાફ અહીંનો અડીજ છે.”

“હીક થયું! મુવા મુઝને ફાંસીને લાકડે ચઢાવતે તો સાઈ!”
જોહરા વચમાં બોલી, “એ શરમ હૈયા—કુટો મુવો તદન ખરાબ હતો.”

“અરે જોહરાબાઈ, એ ખરાબ હતો તે જરા ઘોઈ નાંખતે કેની? સાચુ લઈને ખરાબર ઘોઈ નાંખતે કે પછી દુધ જેવો સફેદ-સફેદ થઈ જતો.” કાવસે જણાવ્યું.

“નહીં, નહીં, કાવસજી તું મસ્કેરી ના મમજ. ખરું કહ્યું કે એ કેદમાં પડ્યો પડ્યો હાલ ચાંચડા મારતો હશે.”

“અરે એ ચાંચડા મારે, જાંચડા મારે તેનું મને શું? એ તો કરણી તેવી પાર ઉતરણી! નાંખ એના નામ ઉપર બોલો ભરીને ધ્રુણ! પણ હું આવતી કાલે સહવારમાં સુરત જવાનો છું એટલે બધી ખબર મેળવશ ખરો!”

“એ વિઠ્ઠલ એના પાપે મુવો! પણ લીમજી શેઠ બિચારા ઘણી ધાસ્તી ભરેલી હાલતમાં છે તેનું કેમ?” જોહરા બોલી.

“પણ આપુને શું હવે લાગે વળગે જો! અરે એઓનું ગમે તે થાય એમાં આપુને બા શું?” કાવસે લાંબા હાથો કરી જણાવ્યું.

“હા, આપુને બા શું? હા, આપુને બા શું? વાહરે વાહ! હાંકો થુ!” હીરો હરામી જેણે કાવસના હેલ્લા બોલો સાંભળ્યા હતા તેણે આવતાં સાથ ચાળા કરી બોલવા માંડ્યું. “કંઈ એ લોકોને કામને ધંધો! રાતના સાડા નવ વાગાજી અને અડી બેઠાં બેઠાં જે હંકાયજી તે હાંકેજી!”

“એ વળી ક્યાખમાં હાડકું ક્યાંથી આની લાવ્યું?” જોહરા તુરત બોલી, “બડો મસ્તીખોર હોકરો!”

“એ મહોમત, તારી માહયુબને કહે કે જરા જોઈ જાઈને બોલો નહીં તો—”

“હં હં! નહીં તો?” કાવસે પૂછ્યું.

“અરે મેં કંઈ એનું ખાધુંજી ખાધુંજી શું જે એવા એવા બોલો એ બોલેજી?” હીરાએ રાખમાંજ સવાલ કર્યો.

“અરે હીરાજી શેઠ, માફ કરો. મારેથી બોલાઈ જવાયું.”
ઝોહરાએ ટોરમાં જણાવ્યું.

“હાં ! તમારો માગીને માફ માંગો એથી ફીક !”

“બસ, બસ, હીરા, તારો લવલવારો નહીં જોઈએ.” કાવસે
હીરાને ધમકાવીને કહ્યું.

“ત્યારે પતપતારો જોઈએજી શું ?”

“બસ ના કહ્યું કેની કે ગડબડ ના કર; ધીમેથી બોલ, શું
સમજ્યો કે ?” કાવસે એકવાર ફરીથી દમામમાં કહ્યું.

“અરે પણ એ નહીં મુગો રહેવાનો.” મહોબત બોલ્યો,
“એને અડકલજી ક્યાં છે ? જરા રોજ અડકલગરો સવારના
પહોરમાં ખાયા કરેની તો જરૂર એ અકકલનો ઉકરડો બને.
કાવસજી તે દહાડે એણે અકકલ ખર્ચાને એની રેવડી કીધી તે
માર્જુસ કે ?”

“નહીં. શું ફીધું ?” કાવસે પૂછ્યું.

“એ ખખરદાર, મહોબત; ખાલી બધાં આગળ શું ખોટી
શું હાંક્યા કરેજી ?

“વળી શું શાની જો ! જે ખર્જ છે તે હું તો કહુંજી.”
મહોબત બોલ્યો. “કાવસ તે દહાડે કેની તે એ મારી સાથે મારા
દોસ્ત મોલવી મહમદઅલીને ત્યાં આવેલો ત્યારે મોલવી સાહેબના
નોકરે હાથ ઉપર અત્તર લગાડ્યું તે એ ગાડો ત્યાંજ ચાલવા મંડી
ગયો ! હવે એ અકકલ વગરનો નહીં તો શું ?”

“હા, તદન જેવકુદ્દ ઉલ્લુ ! જરાએ અકકલ નહીં મળે !”
કાવસે જણાવ્યું. “હું જો તારી સાથે હોતે કેની તો તે અત્તર ઘેર
લઈ આવતે ને-રોટલી સાથે ખાતે !” આ સાંભળી સર્વ ખડખડ
હેસી પડ્યાં અને ઝોરા બોલી:

“અરે અત્તર કંઈ ધી-ખી છે શું ?

“ધી નહીં તો તેલ-તેલ તો ખર્જ કેની ?” કાવસે પુછ્યું.

“કાવસ તું કહેતો આવ્યો કે હું છાટાં પાણીના બકારમાં
મુઝું, પણ શરખેની નિશા તો તને ચઢેડેલી લાગેજી !” મહોબતે
જણાવ્યું.

“એમ જરા છે ખર્જ ! અશોકરોહની યાદમાં જરા બળ્ખો
લીધોજી ખરો.” કાવસે કપુલ્યું.

“વળી એ શું ? અશોકરોહની યાદ તે શું ?” મહોબતે
પુછ્યું.

“ એ તું નહીં સમજે ! ”

“ ખરેખર એ લોકો શું સમજે ? ” હીરાએ ટાપશી પુરી.

“ લેઓ, વળી સમજનું પુછું બોલ્યું તે સાંભળો, મહોળતે કહ્યું. “ હીરા તારામાં તો એ કોઠી જેટલી બી અકબ નથી ને કાંય ખાલી વચમાં માથું મારેછ ? ”

“ મહોળત, કેમ કંઈ કમખખતી આવીછ શું ? અહીં આવીને માન ખાટયું. તે કોણના પ્રતાપથી ? વિસરી કેમ જાયછ ? જરા શરમ તો રાખ. ” હીરા ડોળા ધુરકી દહેવા લાગ્યો “ હું નહીં હોત તો અહીં તું આવવાબી નહીં પામતે. ને આએ તારી દિલખરથી છુને નહીં મળતે. મુંગો બેસ નહીં તો અહીંજ પોંદતો કરી નાંખશ તો તારી મહાયુબ બિચારી વગર ફોકટની રાંડી રાંડ થઇ જશે. ”

“ એ આજે એને થયુંછ શું ? વગર ફોકટનું કાંય થકણ લેછ. ” મહોળત બોલ્યો. “ મરવા બરવાને થયોછ શું ? અરે એક સોલટમ પડશે કેની તો ડોકીજ મરડઇ જશે. ”

“ બા. બા. માર્યા, માર્યા ! ધાધરો ને કાંચળી પહેર ને આએ એની સોડમાં બેસી રહે. વાંસો જરા ભારી થયો હોય તો એના હાથનાં ખાસડાં ખાઈને જરા હલકો કર-કોણ જાણે એ તારે નામના કેવાં છાછામાં લેશે ને બાપડી માથે હાથ દબને તારે નામનું કેટલું રડશે ? ”

“ હીરાજી, તમારી જાણાં જરા ટૂંકી કરો ” ઝોહરા કે જેણીનું ઘણું પાકી આવ્યું હતું તે હવે વચમાં બોલી. “ આજે શા સાર એમ ખોટી પંચાતી કરોછ ?-પણ મહોળત જ્નેની એ સામેથી કોણ આવેછ ? ”

“ હા, કોઇ આવેછ ખરું ! ” કાવસ બોલ્યો.

“ એ તો નાજાંબાઇ લાગેછ. ” ઝોહરાએ જણાવ્યું.

“ હા, હા, એવણજ છે. ચાલો મુંગાં રહો. ” મહોળતે કહ્યું.

ખરેખર નાજાંબાઇ સામેથી આવતાં હતા; અંધારી રાત્રે નવ વાગ્યા પછી નાજાંબાઈ કમ્પાઉન્ડમાં શા સાર ફરવા નીકળ્યાં હશે એ ઝોહરાને મનથી એક ઉખ્યાણ હતું. નાજાંબાઈ નજદીક આવ્યાં કે ઝોહરાએ સવાલ કર્યો:

“ કોણ ?-બાહજી, તમે કાંય અહીં પધાર્યા ? ”

“ કોણ ઝોહરા કે ?-મરેરે, નવ વાગી ગીયા તોપણ અહીં કમ્પાઉન્ડમાં બેસીને શું કરેછ ? ”

“ કંઈ નહીંજી, એ લોકો સાથ જરા ગપ્પાં મારતી બેઠીછ. ”

"કોણ સાથ ! હો ! તારા મહોબત ને કાવસજ સાથ ? એ આએ જાણું કોણ ?"

"એ તો આપણા નામદાર હીરાજી છે."

"હં ! તે જાવેની, હવે સુધ જાવેની દશ વાગવા આવ્યાજ ને ?"

"નહીંજ. હજી તો સાડા નવ થયા હશે; હવે જમજોજી જી, પણ જાણજી તમો અહીં કેમ આવી લાગ્યાં ?" ઝોહરાએ પૂછ્યું. "અમસ્થી; જરા કંઈ નહીં આવી તે શરવા નીકળી." નાનંબાઈએ કંધાયેલે સ્વરે કહ્યું.

"તે આએ નવી સાડી પહેરીને ? જાણજી, સાડી ખરાબ થઈ જશેની !" ઝોહરાએ જણાવ્યું.

થોડીક પળ સૂધી નાનંબાઈ જવાબ આપી શક્યાં નહીં અને ઝોહરા નાનંબાઈનાં મ્હોં તરફ ટીકતી ઉભી રહી.

"ઝોહરા, જરા અહીં આવ; તારી સાથ વાત કરવીજી." આમ કહી ઝોહરાનો હાથ પકડી નાનંબાઈ તેણીને દૂર લઈ જઈ રડમસ ચહેરે કહેવા લાગ્યાં: "ઝોહરા, મારા લીમ ધણાં સીક છે તે તું જાણેજી કે ?"

"હાજી, મહોબત હમણા મારી આગળ એજ વાત કરતો હતો."

"હવે હું શું કરું ? કોણ જાણે એવણુ કેમ હોશે ? મારા બાવાજી મને એમની આગળ મોકલવા ના કહેજી તે મારો જીવ તો જાણીને ખાખ થાયજી."

"કાંય ? જાણજી, બાવાજી ના કાંય કહેજી ?" ઝોહરાએ પુછ્યું.

"કોણ જાણે ! એવણુ તો કહેજી કે બસ હવે નહીં જવાય. લીમજી તો ધણા ખરાબ માણસ છે. જોની, મારા બાવાજી આવી રીતે કહેજી ત્યારે મને ધણું દુઃખ થાયજી."

"જાણજી, બાવાજી જવા માટે ના કહેજી ત્યારે આપ નહીં જાઓ તો સારું !"

"શું સારું જો ? આજે સહવારની ખચર મેં સાંભળીજી ત્યારથી મને કંઈ ગમતું નહીં. મારું મન તો ચક્રમથ થઈ ગયુજી. હું તો હું તો"—નાનંબાઈ વધુ બોલી શક્યાં નહીં,

"જાણજી. તમો શું કહેજી ?—એ એમ કાંય કરોજી ?"

"ઝોહરા, રાતનાં ફાસ્ટ પેસેનજર કેટલે વાગે આવેજી તે તું જાણેજી કે ?"

"નહીં, જાણજી, કાંય શું કામ છે ?"

“તે હું-હું આજે રાતના અહીંથી ચુપચુપ સુરત ઉપડી જવા માંગું છું.”

‘નહીં, બાઈજી, નહીં, એવું પગલું ના ભરતાં. આપના બાવાજીનો હુકમ મળે તોજ નવો. એમ ચાલી જશો તો ઠીક લાગશે નહીં. મારું માનો, બાઈજી, એમ ના કરો.’

“પણ મને ઉંઘ નહીં આવતી-કંઈ ચેન નહીં પડતું અને દિલગીરી ને શીકરથી જાણે હું ગાંડી-થેલી થઈ ગઈ છું. કોણ જાણે મારા લીમ કેમ હોશે ? હું એવન આગળ જઈ તોજ સારું !”

‘બાઈજી, આપના બાવાજીને સમજાવીને એવનની રજા લઈને પછી જાવો તો સારું ! મહોજત, મહોજત, જરા અહીં આવજો.’ ઝોહરાએ નાજાંબાઈને કહ્યા પછી મહોજતને બોલાવ્યો.

“નહીં, ઝોહરા એને કાંય અહીં બોલાવેજી ?” નાજાંબાઈએ પ્રશ્ન કર્યો.

“કેમ શું છે ? ઝોહરા.” મહોજતે ઝોહરા આગળ આવીને પુછ્યું.

“હમણાજ તમે લીમજી શેઠ વિષેની ખબર આપી અને બાઈજી લીમજી શેઠ આગલ જવા માટે અહીં આવેલાં છે. રાતની ગાડીમાં એવણુ અહીંથી જવા માંગેજી. એવનના બાવાજી ના કહેજી ને એવણુ તો અહીંથી ચુપ-ચુપ ચાલી જવાનો વિચાર કરેજી”

“બાઈજી, તમારા પેદર ના કહેજી ત્યારે શા સારું જીદી થઈને જવા માંગો છો ? લીમજી શેઠની તત્ખીયતના રૂડા સમાચાર એક-એ દિવસોમાં સાંભળશો. કાલે દાદીબા શેઠ પણ અહીં આવવાના છે અને આપ આજે જશો તો ઠીક નહીં લાગશે. હમણા તો પોલી જાવો ઝોહરા તમારી આગળ જ સુશે અને તમને ઉંઘ નહીંજ આવશે તો વાતો કરીને તમારો વખત પસાર કરાવશે.”

“હા, બાઈજી, ચાલો હું સાથે આવું છું. મારું માનીને અંદર પાછાં ચાલો. અહીં કંઈ સારુંજ કરશે.”

નાજાંબાઈનું મન ડગમગ્યું અને થોડીક પહેા ચૂપ ઉભાં રહ્યા પછી નાજાંબાઈએ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો અને ઝોહરા સાથે બંગલા તરફ જવા માંડ્યું કે હીરો કાવસજીને કહેવા લાગ્યો.

“એ કોણ જાણે શું ગોળો પિંડાળો છે ? એ એક જનાએ શું ધુસ-ધુસ વાત કીધી હોશે ? લેઓ, બાઈજી તો ઠણકો કરીને ચાલ્યાં.”

“તેની તું ને શાની : પંચાત ? ચાલ, ચાલ, વખત થઈ ગયોજી. હવે સુઈ જાઈએ. એ લોકો ગમે તે કરે તેની આપને શું પિડા ?

ફેડે માથું ને કાઢે રાતું ! ચલ દીકરી, ચલ, મને સહવારના પહોરમાં સુરત જવા ઉપડવું, માટે જીઓ કરી . બધાએ ચલ હીરા, હવે તો સુરજ ને તારાને આસમાન ને જમીન બધું ભેળાઈ ગયેલું લાગેલું. દારૂ આજે જરા વધારે લેવાયો જો !”

“હા, હા, કાવસજી ચાલો” હીરાએ કહ્યું. “નહીં તો કેડે મૂલા પડી જશે હા, ચાલો હવે ઘોંટકો લઇએ.”

પ્રકરણ ૩૩મું. સદાનો વિયોગ.

ધ્યાસં વહાલાંઓ માટેની દુઃખદાયક ખબર સાંભળવા પછી મનુષ્યનું મન ઉદારી અને બેચેનીના ઉંડા ખાડામાં પડે છે કે જે ખાડાની ઉંડાઈ ટોચ પણ માપ અથવા યંત્રથી મપાઇ શકાતી નથી. નાનું બાઇનું મન એવાજ પ્રકારના ઉંડા ખાડામાં પડ્યું હતું. રાતનાં તેણીને ઉંઘ આવીજ નહીં, પલંગ ઉાર આમ તેમ પછાડા મારતી તેણી પડી રહી. વિચારોની અનેક હારમાળા એકેક પછી તેણીના મન ઉપર વિંટલાતી રહી. આંખોમાંથી અનેક વેળા આંસુ-ઓની ધાર વહેતી રહી અને જ્યારે થોડીક મિનિટ સંતી નિંદ્રા તેણીની ઉપર પ્રસન્ન થતી ત્યારે બચકર વિચિત્ર સ્વપ્ના દેખી તેણી અમઢી ઉડતી હતી, ઝોહરા તેણીના પલંગ નજદીક ભોંય ઉપર બિછાતું કરી સુતી હતી અને તેણી તો નિરાંતે મીઠી ઉંઘની મઝા ચાખતી પડી હતી. પાછલી રાત પછી નાનું બાઇને ઉંઘ આવવા લાગી, પણ મીઠાદીયા લશ્કરી બચ્ચથી આવનાર હતા એમ યાદ આવવાથી તેણી પલંગ ઉપરથી છલંગ મારી એકદમ ઉઠી અને જલદીથી નાહી ઘોઘને બંદગી કરવા બેઠી. નવ વાગ્યા હતા તોયે તેણી પોતાના ઝોરડામાંજ બેસી રહી હતી આથી તેણીના બાવા પેરતનજી તેણીના ઝોરડા તરફ આવી લાગ્યા અને નાનું ખુરસી ઉપરથી ઉઠી ઉભી થઈ, અને પેસ્તનજીએ તેણીને પૂછ્યું.

“દીકરી, કેમ હજી ઝોરડામાં શું કર્યા કરેજ ?”

“બાવાજી, હું જરા વાર બાથવા બેઠીંતી.”

“ઘણુંજ સાઈ. મારી ડાહી દીકરી, ચાલો આગળા ઝોરડામાં આવો. હમણા દાદીયા પણ આવી લાગશે. જાંહગીરજી એવનને સ્ટેશન ઉપર લેવા ગયાજ.”

“હાજી, આપુંજી. જરા કપડાં બદલીને આવીજી.”

“હા, આવ દીકરી-પણ લેઓ, જાંહગીરજી અને દાદીયા આવી લાગ્યા ! કંઈ નહીં ધીરે રહીને આવજો.” આટલું કહી પેસ્તનજી અંગલાના ઝોટલા ઉપર ગયા.

“સાહેબજી. પેસ્તનજી બાવા.” મી. દાદીબા સીડી ઉપર ચઢતાંજ બોલ્યા અને પુછ્યું. “ કેમ છેઓજી ”

“ તમારી નેક દુવાથી સારી પળે. બેસોજી બેઝન, દાદીબા શેઠને પંખો આપ. કેમ દાદીબા કંઈ નવા જુના સમાચાર ? ”

“ નવા જુના સમાચાર કંઈજ નથી એટલી ખુશ ખબર કે મારું કામ પુરું થયું છે અને પરમ દિવસથી મને ડિસ્ટ્રિક્ટમાં જવાનું છે.”

“ ત્યારે તો ઘણું સારું ! તમને ડિસ્ટ્રિક્ટમાં રવાના તો ઘણું ગમેછ.”

“ હાજી, એમ છે ખરું.” દાદીબાએ જવાબ આપ્યો.

“ ભાઈ દાદીબા, જંગલમાં એકાંત ફરવાનું તમને કેમ ગમેછ ? ” બાંદગીરજીએ પૂછ્યું.

“ બાંદગીરજી, તમે જો મારી સાથે થોડા દિવસો ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ફરો તો પછી એમજ કહો કે ભરૂચ, સુરત યા મુંબઈ જેવાં ‘સિટિમાં’ જઈવસવું બેચેની ભર્યું છે. જંગલનો દેખાવ, ઝાડપાનની લીલોતરી, પક્ષીઓના સુંદર-મધુર સરોદો અને અનેક કુદરતની ખુશસુરતીઓ ઘણી અઝી રોતે આપણને રીઝવે છે. જો કોઈ પવિત્ર ભક્ત એક છાયાવાળા ઝાડ નીચે એકાંતમાં બેસી બાંદગીમાં મશ્ગુલ રહેવા માંગે તો આવી એકાંત જગ્યામાંજ તે ઘણી સહેલાઈથી અને ઘણીજ શાંતિથી તે બાંદગી કરી શકે.”

“ હાજી, -તમે કહો છો એ ખરું છે, દાદીબા ” પેસ્તનજી બોલ્યા “પણ આ જમાનામાં એવા ભરૂચ થોડાજ મળે કે જેઓ હમેંશા ખુદાની બાંદગી કરવામાંજ મશ્ગુલ રહે ! ”

“ આ જમાનામાં ઢોંગી ભકતો તો ઘણા મળેછ પણ સાચા સેવકો મળવા મુશ્કેલ છે ” દાદીબાએ જણાવ્યું અને નાનખાઈ તે ઝોરડામાં દાખલ થયાં. ઝોરડામાં દાખલ થતાં નાનખાઈએ દાદીબા તરફ બેઠા પોતાનું ડોકું નમાવ્યું અને દાદીબાએ પુછ્યું :

“ કેમજી કેમ છો ? તબિયત કંઈ નરમ છે ? ” “ નહીંજી. હું તો સારી કાની છું,” નાનખાઈએ ટૂંકમાં કહ્યું.

“ ભાઈ દાદીબા, બેટી નાનખાં ગણકાલથી દિલગીરીમાં છે, કારણકે એના કહેવાતા ભરથાર સુરત મધે ઘણા સીક છે.” પેસ્તનજી વચમાં બોલી ઉઠ્યા.

“ હું જાણી દિલગીર છું. પરવરદેગાર એવનને બલદી વેલ કરે એવી મારી દુવા છે.”

“ દાદીબા, મેં પેલા હાથ-ચાલાકીના ખેલ કરનાર વિષે તમને કહ્યું હતું તે અહીં જ છે માટે હમણા બોલાડું ? ” જાંહ-ગીરજીએ પૂછ્યું. “ એના બે-ચાર ખેલો હમણા જોશો ? ”

“ હાજી, મોટી ખુશીથી ” દાદીબાએ જવાબ આપ્યો અને જાંહગીરજી ત્યાંથી ઉઠ્યા અને મહોબતખાને બોલાવી લાવ્યા.

“ શું ? જાંહગીર દીકરા, હકીમ સાહેબ જાડુના ખેલો પણ જાણેછ શું ? ” મહોબતખાને જોઇ પેસ્તનજીએ સવાલ કર્યો.

“ હાજી. ” જાંહગીરજીએ કહ્યું અને મહોબતખાંએ પોતાના ખેલો દેખાડવાને શરૂ કર્યું. તેણે રમવાના પાનાની મદદથી હાથ-ચાલાકીના કેટલાક ખેલો કરી દેખાડ્યા, પછી એક સિગારેટને બરફના ટુકડાથી સળગાવી. ત્યારપછી તેણે દારૂનું પાણી બનાવ્યું અને પાણીને પાકું દારૂમાં ફેરવી નાખ્યું. છેલ્લે એક કાચના ‘ટમ્બલર’માં પાણી નાંખી તેને રૂબાલથી ઢાંક્યું અને એક બે સેકન્ડમાં તે પાકું ઉઘાડી તે ટમ્બલરમાંથી પાણીને બદલે દરાખ, આલુ, બદામ વિગેરે મેવો કાઢી દેખાડ્યો.

છેલ્લો ખેલ જોઇ દાદીબા બોલી ઉઠ્યા:-

“ શાખાશ ! મિયા શાખાશ ! ”

“ બાવાજી તમને યાદ છે કે આપણે ત્યાં એક વેળા અગાઉ પાર્ટી હતી. ” નાનું બોલી, “ ત્યારે પણ એવાજ ખેલો એક દાદીવાલા જાડુગરે દેખાડેલા. ”

“ હા, દીકરી યાદ છે ખરું ! ” પેસ્તનજીએ કહ્યું.

“ હાજી, એ દાદીવાલો જાડુગર તે આપણા આજે મહોબતખાં હકીમ સાહેબજી હતા. ” જાંહગીરજીએ તુરત જણાવ્યું.

“ શું ? ખરેખર ? ” પેસ્તનજીએ અજાબ થઇ પૂછ્યું અને જાંહગીરજીએ મહોબતખાં વિષેનો સઘળો ખુલાસો કર્યો અને ત્યાર પછી મહોબતખાં સર્વને સલામ કરી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

બપોર પડી હતી અને જમનાનો વખતથયો હતો. સર્વ જમવા બેઠાં અને જમી રહ્યા પછી મહોબતખાંના હાથ ચાલાકીના ખેલો વિષે પાછી વાત શરૂ થઈ.

“ જાંહગીરજી, પાનાની ટ્રીક તો સાધારણ છે, પણ સિગારેટવાલી ટ્રીક. દારૂને પાણીવાલી ટ્રીક અને છેલ્લી ટ્રીક ધણી સારી છે, ” દાદીબા બોલ્યા.

“દાદીયા, સિગારેટવાલી ટ્રીક પણ - પાના જેવીજ સાધારણ છે. એની બે ટ્રીકો તો હું તમને સહેલાઈથી સમજાવીશ.” નાંહગીરજીએ કહ્યું. “ સિગારેટને છેડે પોટાસીઅમના તારનો આશરે પા ઈંચ જેટલો ટુકડો ધુસાડેલો હોય છે, અને આ આ પોટાસીઅમ ધાતુ એવી છે કે પાણી સાથે લાગે તો તુરત તે સળગી ઉઠેછ.”

“ હો હો ! ત્યારે આએ તો કેમીકલ ટ્રીક છે,” દાદીયા બોલ્યા.

“ હાજી, દારૂ ને પાણી વાળી ટ્રીક પણ કેમીકલથીજ થાય છે. ત્રણ જાતનાં ‘કેમીકલો’ ફેનોલથેલીન, (Phenolthalein) કારબોનેટ ઓફ સોડા, (Carbonate of Soda) અને ટાર્ટરીક એસીડ (Tartaric acid) વાપરવામાં આવેછ. પેલાં એક ટમ્બલરમાં કારબોનેટ ઓફ સોડાનું સોલ્યુશન હતું. બીજામાં ટાર્ટરીક એસીડનું સોલ્યુશન હતું. ફેનોલથેલીન એવો કેમીકલ પદાર્થ છે કે જે કારબોનેટ ઓફ સોડામાં પીગળે તો ‘ કલેરેટ ’ દારૂ જેવો લાલ રંગ બને. પછી એને એસીડવાલાં સોલ્યુશનમાં નાંખે તો રંગ ઉડી જાય અને ચોખ્ખું પાણી રહે, કારણકે ફેનોલથેલીન જો એસીડમાં પીગળે તો તે સાફ રંગ વગરતું બને.”

“વારં, પણ ટમ્બલર ને મેવા વાલી ટ્રીક વિષે શું ધાર્જી ?” દાદીયાએ પૂછ્યું.

“એ વિષે તો હું કશું કહી શકતો નથી અને આ ‘ટ્રીક’ તો પહેલ વહેલી મે જોઈછ” નાંહગીરજીએ જણાવ્યું.

“ભાઈ દાદીયા, આએ હકીમ સાહેબના ખેલો પેલા મહમદ છેલના ખેલો આગળ તો કુચ્છ ખિસાદમાં નથી. તમે સાહેમે મહમદ છેલના ખેલો તો જોયા હશે?” પેસ્તનજીએ કહ્યું. મહમદ છેલ તો એના ખેલોમાં કમાલજ કરેછ. “ મુરખી, મેં મહમદ છેલ વિષે સાંભળ્યું છે ખરું, પણ એના ખેલો જોયા નથી અને એવી બાબત ઉપર હું કશું ધ્યાન આપતોજ નથી.” દાદીયા બોલ્યા “ મને તો મારું કામ બહુ કે મારી ચોપડીઓ ભલી.”

“ તમારા જેવા બહેલા-શિખેલા ચક્રવર્તી એવી બાબતો પણ જાણવી જોઈએ. ” પેસ્તનજીએ જણાવ્યું.

“ હાજી. એમ છે ખરું, પણ એ તો જેવો જેનો શાખ.” દાદીયાએ કહ્યું અને પછી ઉમેર્યું. “ આપણે વાતો કર્યા કરીએછ અને બહેન નાંજાયાઈ તો એક બોલ પણ બોલતાં નથી.”

“ જી, હું શું બોલું ? મારો જીવ અંદરથી ધુજેજ અને મને કંઈ એન પડતું નથી એટલે વાતોખી શું કરું ? ” ન નાંજાયાઈ બોલ્યાં.

“ દીકરી, તું વગર ફેફટની કાંચ બળાપો કરેછ ? ” પેસ્તનજીએ પૂછ્યું.

“ બાવાજી, મને ગઈ કાલે સુરત મોકલી હતે તો કેવું સાર ! હું એવનને જોઈને ખુશી થતે અને કંઈક માવજત કરવામાં મદદગાર થતે ! ”

“ બહેન નાનંબાઈ, ખુદા કરશે તો ચંદ્રોજમાં એવનની આંદગી દૂર થશે, ” દાદીબાએ કહ્યું, “ પણ હું પૂછું, નાનં બહેન કે તમો એવન માટે આટલાં બધાં દિલગીર થાઓ છો ત્યારે ગાંડું ને ઉછાછલું પગલું ભરી તમારા વહાલા બાવાજીથી તમો જુદાં પડ્યાં હતાં તે વેળા તમારા પેદરની દિલગીરી ને ચિંતા કેટલી હશે તેના કંઈ ખ્યાલ તમને આવ્યો હતો ? - બહેન નાનંબાઈ, તમારે આ મારા બોલવાથી ગુસ્સે થવું નહીં, મારામાં રોકડું પરખાવાની ખરાબ ટેવ પડીછ-દુઃખમાં ગીરફતાર બનેલા તમારા બાવાજી માટે તમને તે વખતે કંઈ પ્યાર નહીં છૂટયો યા કશી દયા નહીં આવી ! તમો જોયાં—”

“ જાંહગીરજી શેક, આ એ તારવાલો તાર લઈ આવ્યોજ, ” હીરો હરામી તારવાલા સિપાઈ સાથે ઓટલા ઉપર આવી કહેવા લાગ્યો અને નાનંબાઈની છાતીમાં કંઈ દુઃખ થઈ આવ્યું.

“ નાનંબાઈના નામનો છે ” તે તાર જોતાં સાથે દાદીબા ધામેથી બોલ્યા અને તે ઉમેડી દાદીબાએ નીચે પ્રમાણે વાંચ્યો.

“ લીમજીમાઈ ગઈ રાત્રે ત્રણ વાગે ગુબર્યા છે. ” “ કોણે તાર મોકલ્યો છે ? ” જાંહગીરજીએ અધીરાઈથી પૂછ્યું.

“ કોઈ કાવસજીએ મોકલ્યોજ ”

“ હં હં, આપણા કાવસજી કારભારી ! ”

દાદીબા તાર વાંચી દિલગીર દેખાયા અને નાનંબાઈએ હરણ દાર તેમની તરફ જોયા કીધું. જાંહગીરજીએ તે તાર લઈ પોતે વાંચ્યો અને “ અપેમ વોહ ” ના શ્રેષ્ઠ કલામો મનમાં પઢવા માંડયા.

“ દીકરી નાનં, અમો દિલગીર છીએ, ” પેસ્તનજીએ પોતાની દીકરીના માથા ઉપર હાથ મૂકી કહ્યું. “ જેવી તે દાદારની મરજી ! તે સાહેબના હુકમને તાબે થવું જોઈએ. ” નાનંબાઈએ રડવાનું શરૂ કર્યું અને પોતાનું મોં રમાલથી ઢાંક્યું.

“ નાનંબહેન, રડો ના. જે બનવાનું હશે તે બન્યું, ” દાદીબાએ જણાવ્યું “ પરવરદેગાર તમારો પાસથાન રહે. ” “ નાનંબહેન, બસ.

રડો ના. ઉઠો, હવે રડીને વિલાપ કરવામાં કંઈ સાર નથી.” જાહે-ગીજીએ નાજાંઆઈનો હાથ પકડી વહાલથી ચાંપ્યો અને કહ્યું, “તે સાહેબની જેવી મરજી !”

“ઓ ખુદા ! કેવો જીલમ ! મને સ્વપ્ને પણ ખખર નહીં હતી !” નાજાંઆઈ ગળગળિત થઈ હૈયાં ફાટ રડવા લાગી અને તેણીને સર્વ દિલાસો આપતાં ઉભાં. તેણીએ સુરત જવાને અને પોતાના વહાલા લીમના ધરે જવાને ઇચ્છ્યું, પણ પેસ્તનજી હઠીલા થયાં અને નાજાંને સુરત નહીં જ મોકલવાને તેમજે દરસ્ત ધાર્યું,

નાજાંઆઈના કેટલાક દિવસો વિલાપમાં જ પસાર થયા. કોમળી સાથે વાત કરવાને તેણીને ગમ્યું નહીં. તેણીની જીખ ઓછી થઈ અને ડંધ ઉડી ગઈ. કેટલાક દિવસો સુધી તેણીની આંખોમાંથી વારંવાર આંસુઓ ટપક ટપક પડતાં રહ્યાં. કવિના બોલોમાં કહીએ તો તેણીથી હવે

“વિયોગ ના રહેવાય, પ્યારનો વિયોગ ના રહેવાય
અંતરના પડદાઓ તૂટી, આંસુઓ ઉભરાય.”

પ્રકરજી ૩૪મું.

ભેદનો પડદો

લીમજીના મરજી પામ્યાને બે અડવાડિયાં થઈ ગયાં અને લીમ-જીની મિલકત અને તેમાં વીત્ર માટે અનેક અટકો ચાલી રહી. સુરત શહેરમાં સધળે ગપ ફેલાઈ ચુકી કે ખાનખસાદુર લીમજી પટેલ વીત્ર કર્યા વગર ગુજરી ગયા છે. લીમજીની મિલકતો અને લીમજીનો પૈસો કોણને હાથ જશે તે માટે લોક ચર્ચા ચાલી રહી. ગામ-ગપાટો ઉડી રહ્યો કે લીમજીના વિશ્વાસુ કારભારી વિકૂલને હરતક સધળું જશે, વળી અફવા ચાલુ રહી કે લીમજીની બહેન કોર્ટમાં પોતાનો દાવો રજુ કરશે અને પોતાના હકો માટે લડશે.

લીમજીનાં બહેન પીરોજબાઈ પોતાના એક પૂરા બાઈ માટે રશતમપુરે મધેનાં પોતાનાં ઘેરમાં શોક કરતાં રહ્યાં હતાં. એક શનિવારની બપોરે પોતાનાં સ્નેહી શીરીનબાઈ આગળ પોતાના આપદાદાની આગલી કીર્તિવત આબાદી માટે અને સદગુણી ચાલ-અલશુ માટે તેવશુ વખાણ કરતાં હતાં તેટલામાં એક હિંદુ સ્ત્રી

એક આઠ વર્ષના છોકરા સાથે તેમના ઘરના ઓટલા ઉપર દાખલ થઈ.

“શેઠાણી પીરોજ્યાબ છે કે ?” આ હિંદુ બાઈએ ઘરના ઉંઝરા આગળ ઉભા રહી પૂછ્યું.

“કેમ, શું કહેજે રે ?” પીરોજ્યાબના સહી શીરીનબાઈએ સવાલ કર્યો.

“મારે બાઈ પીરોજ્યાબ સાથે ખાનગી વાત કરવી છે ” તે હિંદુ બાઈએ ધીમે સારે કહ્યું. “મારે એમને મળવું છે, ” “ તમે કોણ છેઓ ?” આ હિંદુ બાઈ અને તેણીના છોકરા તરફ ટગર ટગર ટીક્યા પછી પીરોજ્યાબએ પૂછ્યું, “ હું જાતની હિંદુ છું—પણ ખરી રીતે તો આપની સગી છું.

“મરેરે મુઠ એ શું બકેછ ?” શીરીનબાઈ વચમાં બોલી ઉઠ્યાં “ રાંડ ! સગી શાની થઈ મુઠ જો ! રાંડ તો કોઈ ઘેના ધાંચીના કુટુંબમેની લાગેજ ખરી ! ”

“ શેઠાણી, આમ શીઝે ગરીબની ઠૂકા કરો છો !” તે હિંદુબાઈ દિલગીર ચહેરે બોલી “ દુઃખ ઉપર ડામ દેવા એના જેવું ધાતકીપણું કશું નથી. હું હવે તદ્દન નિરાધાર છું. બાઈ, હું ઉંચ કુળની છું, પણ હાલ ન્યાત બકાર પડી છું. હવે જીવતામાં કશો સાર નથી, આવી મારી દશા છે ત્યારે શીઝે મને ગાળો ભાંડો છો ? ”

“ અરે એવી હુતારીઓ ઘણી આવેજ ! ચાલ, નીકળ અહીંથી. રાંડ ડાકણ જેવી કાંઈથી આવી જો !” શીરીનબાઈ છછણી પડ્યાં અને ડોળા કદકાવી તેણીની તરફ જોતાં ઉભાં.

“ પણ તું કહેજે શું જો ? ” પીરોજ્યાબએ અંતે પૂછ્યું. “ હું પોતે પીરોજ્યાબ છું. ”

“ તમારા ભાઈના અકાળ મરણથી સંઘળે દિલગીરી ફેલાઈ છે અને હું તો બાપડી, તદ્દન નિરાધાર થઈ છું. લીમજી શેઠ આપનાજ બાઈ થાયને ? ”

“ શું ? મારા ભાઈના ગુજરવાથી તુંને શાની પિડા થઈ ? તું શાની ખોટા ઢોંગ કરતી અહીં આવીજ જો ? ”

“ નહીં, બાઈજી પીરોજ્યાબ, ખોટા ઢોંગ નથી. પરમેશ્વરના સમ બાઈને કહું છું કે હું કશી રીતે ઢોંગ કરતી નથી—મેં સઘળું ખોટું. મેં મારાં માત-પિતા ગુમાવ્યાં. મારાં સગાં—સ્નેહીઓ ત્યાગ કર્યાં; મારી ન્યાતને પડતી મેલી અને છેલ્લે મેં મારા ઘણાંને ખોલ્યા ! ”

“તારા ધણીને ખોલોછ તે જ દીવો લઇને શોધવા જ” શીરીન-
બાઈએ ટાલુકો મૂક્યો.

“બહેન તમે શીદને મારી મસ્કેરી કરો છો? એ મારો ધણી
હવે મને મળનાર નથી તે તો સ્વર્ગમાં સીધો ગયો છે. મને અને
આ છોકરાને એકલાં મેલી તે ચાલી ગયો છે.” તે હિંદુબાઈ આ
પ્રમાણે દિલગીરી સાથે બોલી અને પીરોજબાઈએ તેણીની તરફ
દયાથી જોવા માંડ્યું અને પછી પૂછ્યું:

“અમે દલગીર છીએ કે તું આવી કમનસીબ છે, પણ તું
કહેવા શું માંગેછ?”

“કાંઈજ નહીં—આપની મદદ મને જોઈએ છે.”

“હું એવી કાં લક્ષાપતિની ધણીયાણી છું કે તુંને મદદ કરું.
જા, બહેન તું ભૂલી પડેલી છે. કાંઈ શેડિયાને આં જાં કે તે તારી
કંઈ દાદ લે.” પીરોજબાઈએ જણાવ્યું.

“મને તો તમારી પાસેજ મદદ માંગવી છે, કારણ કા-કા-
કારણ—”

“કા-કા-કા શું કર્યા કરેછ? મુંઝ ધૂતારી કાંથી આવીછ જો?”
શીરીનબાઈ ફરડી-ચટકીને બોલ્યાં.

“બાઈ, તમે જરા મુંગા રહો અને મને એમની સાથે વાત
કરવા દો—હું તમારે ચરણે પડું છું. બાઈ, તમે મને ના સતાવો.”
કાકલુદી કરી પેલી હિંદુબાઈ બોલી. “બાઈજી કારણ એ છે કે ખરી
રીતે તો હું આપના બાઈ લીમજીની ગૈરી છું અને આ છોકરો
લીમજીનો પોતાનો છે.”

“શું? નીકળ અહીંથી રાંડ લુચ્ચી! બે શરમ નકટી! તુંને
બોલતાં કંઈ શરમ આવેછ?” પીરોજબાઈ ગુરસાથી બોલ્યા અને
શીરીનબાઈએ તેમને ટેકા આપ્યો: “મરેરે! એ રાંડ અહીં કાં ઘડો
પખોડવા આવીછ જો! રે—એ કમજાત, બહાર જ અહીંથી નહીતો
સીપાઇને બોલાકેંછ.”

“મારું કહેવું સાંભજો. બાઈજી હું કહું છું તે ધ્યાનથી સાંભજો.
ધન્ધર ખાતર, દયા ખાતર તમે મારું સાંભજો. આપના મરનાર બાઈનો
આ છોકરો છે, અને આ છોકરાનો મે જન્મ આપ્યો હતો.”

“એ બેશરમ નશ્ટ ઝોરતને બોલતાં શરમ પણ નહીં આવતી.”
શીરીનબાઈ બોલ્યા અને પીરોજબાઈ તે હિંદુ બાઈ સાથે આવેલા

છોકરા તરફ એકી નજરે જોતાં બેઠાં. ખરેખર આ છોકરાનો ચહેરો લીમણ પટેલના ચહેરાને મળતો આવતો હતો; તેની આંખો લીમણની આંખો જેવીજ માંજરી હતી; તેનું નાક લીમણના નાક જેવુંજ અભિયાળું હતું અને તેનો ખુદ દેખાવ લીમણના જેવોજ દીસતો હતો.

“શું ? તું એ બહુ ખરું કહેછ ?” પીરેજાબએ પૂછ્યું. “બાઈ, સત્ય માનજો કે આ છોકરો મારો છે અને તમારા બાઈનો છે. તમને આ છોકરાના રૂપ-રંગ ઉપરથી નથી માલુમ પડતું ?”

“મારી ખાત્રી કેમ થાય ? કોઈ તારા સાક્ષી છે ? શું એ મારા બાઈનો છોકરો ?”

“અરે એવી ધૂતારીઓ ઘણી આવીછ જો ! પીરેજાબ” શીરીનબાઈ બોલ્યાં.

“બાઈ, હું ધૂતારી નથી. મારો સાક્ષી પેલો બંદીખાને પડેલો વિકૂલ છે. એ મુવાએજ મને ફસાવી-લલચાવી ફસામાં નાંખી હતી ! જો કે મને મારાં માત-પિતા તથા સગાં સ્નેહી તરફથી ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે, પણ મારા પ્યારા લીમણ તરફથી મને ઘણું સુખ મળ્યું છે.”

“અરે રાંડ ચકાસી ગઈછ રે-જરા ચકાસી ગઈછ.” શીરીનબાઈએ વચમાં ટાકુકો પૂર્યો “મુંઝ પ્યારાને ફ્યારા કરી પીરેજાબ પાસ કંઈ ઓકાવા આવીછ શું ?”

“હું જો જુદું બોલતી હોઉં અને તમને ઠગવા આવી હોઉં તો આ નિર્દોષ બાળકને પૂછી જુવો કે મારા લીમણને એ ઓળખતો હતો કે ? લીમણ મારે ઘરે રોજ આવતા હતા કે ? બાઈજી, તમારે ગમે એવા સવાલો એને પૂછો અને તમને સંતોષકારક રીતે એ જવાબ આપી મારાં કહેવાને ટેકો આપશેજ.”

“અરે એ લુચ્ચાંઓ તો અગાઉથી ટાગડો ઘડીને આવી મુવેલાં રે ! પીરેજાબ. તમે બોળાં એ નહીં સમજો !” શીરીનબાઈએ જણાવ્યું. “અરે એને તો મુવાંઓએ પોપટ માફક હુશિયાર કીધો. હોશી ને ! એમ કદી બને કે ? ઓ વાય !-તમારા બહેરતી બધ કંઈ એવી રાંડ સાથ ફરે કે ?-મરેરે એ તો મુવો જમાનોજ એવો આયોજ. લુચ્ચાઈ, જુદાઈ ને દગલબાજીને લીધેજ આએ ધરતી ઉપર ધુમરો ચાલુ રહ્યોજ જો !-ચાલ, તું બહાર જરે ! લાવની, હું એ છોકરાને પહેલે બે ચાર સવાલ પૂછું કે પાપનો ઘડોજ બધો કુટી જશે.” આટલું બોલી શીરીનબાઈએ તે છોકરાને પોતાની આગળ બોલાવ્યો અને પછી કહ્યું. “એ છોકરા, તારી માએ તુંને બહુ શીખવીને બોલવા કહ્યું.”

કેની ? જો ખરું કહેજો નહીં તો આપ કોળાજ કાઢી નાંખીશ !”

છોકરો રડમસ ચહેરે ઉભો રહ્યો અને પીરોજબાઈએ જણાવ્યું
“શીરીન, તમે એને એમ ગમરાવો ના ની !”

“હા, બાએ શીખવ્યું છે ખરું.” તે છોકરો બોલ્યો.

“લેઓજી, બેયું ? મેં કહ્યું તે ખોટું ?” શીરીનબાઈ બોલી
ઉઠ્યાં “શું શીખવ્યું છે તે કહી દે, ચાલ, બોલ જલદી.”

“બાએ કહેલું કે તારાં ફાઈને ઘરે જવું છે, માટે ફાઈ જે
સવાલ પૂછે તેના બરાબર જવાબ આલજો અને કાલો થઈને વાત
કરજો ને સઘળું કહેજો.”

“સઘળું એટલે ?” શીરીનબાઈએ ખૂબ પાડી સવાલ કર્યો “તું
જે શીખવ્યું હોય તે બધું કેની ?”

“મને બાએ બીજું કંઈએ શીખવ્યું નથી.” તે છોકરાએ
હીંમતથી જવાબ આપ્યો.

“છોકરા, તેં લીમજી શેઠને જોયલા કે ?” પીરોજબાઈએ નરમાશથી
પૂછ્યું “તે તારા કોણ થાય ?”

“હાજી, ઘણીએ વેળા લીમજી તો મારા બાપા થાય.” “એવણુ
કેવા હતા ?” શીરીનબાઈએ બીજો સવાલ કર્યો.

“મારા જેવા.”

“તે તું કેમ જાણે કે લીમજી શેઠ તારા જેવા હતા ?”

“તે કોઈ કોઈ દી બાપા તખ્તા તરફ મને લઈને ઉભા રહેતા
અને કહેતા કે તું તદ્દન મારા જેવોજ છે. એમની છબી મારે ઘરે
છે; બાપાએ તે દિવસે મને એમની ઘડિયાલ આલી હતી” —તે
છોકરો બોલ્યો.

“બસ, બસ, જે પૂછીએ તેના જવાબ આપ. ખોટો લવારો
ના કર.” શીરીનબાઈએ દમ બરાવ્યો અને પછી પૂછ્યું, “લીમજી
શેઠ તારે ઘેર રોજ આવતાંતા કે ?”

“હા, રોજ આવતા. કોઈ દી નહોતા આવતા. ઘરે આવતા
મારે મારે માટે ખીસ્કીટ લાવતા, રમકડાં લાવતા, કોટ લાવતા, બુટ
લાવતા ને મને—”

“વાર, બસ મુગો રહે. તું રહેજી ક્યાં ?” પીરોજબાઈએ પ્રશ્ન
કર્યો.

“મારે ઘેર. મારી બા સાથ.”

“પણ તારું ઘેર ક્યાં છે ?” શીરીનબાઈએ પૂછ્યું.

“ હું નહીં જાણતો. ”

“ જા, તેરે તારી માયને બોલાવ હું પૂછી જોઉં. ” પીરોજખાનખાએ કહ્યું અને તે છોકરો પોતાની માને બોલાવી લાવ્યો.

“ તારું નામ શું ? બહેન, અને તું કાં રહેછ ? ”

“ મારું નામ રતનખાનખા અને હું આ મારા છોકરા સાથે વાંકી ખોરડી આગળ રહ્યું, મારી જાત નાગર બ્રાહ્મણની છે, પણ આજ નવ વર્ષ થયાં હું તો પારસણ થઈને રહીશું. સુરતની હું રહીશ નથી. મારું વતન અમદાવાદ છે. હવે મારું કાંઈ અંગે રહ્યું નથી. મારા લીમજીના મરણ પછી હું તદ્દન નિરાધાર બનીશું. અને તમારો આશરો શોધવા આવીશું. ”

“ વાઈ, હમણા તું જા, હું આવતી કાલે તુને જવાબ આપીશ. ” પીરોજખાનખા બોલ્યાં અને રતનખાનખા હિંદુ સ્ત્રી પોતાના છોકરા સાથે નમન કરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

“ મરેરે ! પીરોજ, તમારું દિલ કંઈ અજાબ જેવું છે. કાંઈ મુઠ્ઠા ધૂતારી જેવી છે તેને બી જાણ્યા-જાણ્યા વગર, કાલે આવજો કરીને કહીને તમે તો મદદ આપો છ. અરે સુરત શહેરમાં એવાં ધૂતારાં દગાખોર ધણું છે જો ! તે તમે કેમ વિસરી ગયાં ? ”

“ હા, શીરીન. તમે કહો છ તે બરાબર છે, પણ પેલા છોકરાનું મોંહનું જોયું કે ? છોકરો જાણે મારા બહેસ્તી બંધનો હોય કેની તેવોજ લાગતો તો. કંઈ અને તો લાગેજ કે મારા બંધ લીમ શંદામાં ફસ્યાબી હોય હું કાલે બધી બજાર મેળવું છ અને હમણાંજ એને માટે બધી બાતમી મેળવવા જાઉં છ. ”

“ જો જો, પીરોજ, યાદ રાખજો કે એ રાંડ નશ્ટ કોઈ ધૂતારીની કળશે હ ! ” શીરીનખાનખાએ આ પ્રમાણે બાર મૂકી જણાવ્યું અને ત્યાંથી પોતાને ઘેર જવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૩૫ મું. જુદીન સવાલ.

“ અરે બોદા ! શું મારા બાંધને ત્યાં છોકરો ! મુઠ્ઠા એ દગારાં તો નહીં હોય ? — પણ નહીં. બહેસ્તીના જીવેજન દોસ્ત કેપશર કાપડીઆએ આજે બપોરે કહ્યું તે ખરુંજ હશે. બેહસ્તીતે કાંઈ પારસીમાં જ્યુંજ નહી ? કેપશર તો કહેતો તો કે બેહસ્તીને તો ત્રણ રાખેલી ! અને બી એક બેવખત જરા વહેમ આવેલો ખરો. ”

મરેરે, શું જમાનો આપોછ ?— પણ એ લોક મુઝાં વચમાં આવીને મારા રૂપીયા હુઆડશે તો! કહેછ કે બેઠ્ઠીનું વીધજ નહી મળે તો પછી કોણ જાણે કેવું થશે? રાતના મારા પાહલી આવે ને જવન સાથે વાત તો કરી જોડ—ખરેખર એ મારા ભઈનાજ જેવો છોકરો લાગતો તો; હોશે. હોશે.—ખડું હોશે! છોકરો કેવો મળતો છે જો! જાણે એ ઘડી જોયાછ કહું ને જરા પેટમાં દાણું! લે, મારા પાહલી આવી લાગા.” ઉપર પ્રમાણે પીરોજખાઈ સંજ પડતાં વિચારોના વમળમાં વિંટળાઈ પોતાનાં બેળને તકલીફ આપતાં હતાં. તેટલાંમાં એમના પતિ મિ. પાહલનજી પાહલ આવી પહોંચ્યા અને બોલ્યા;

“કેમ પીલાં, હશે, યુ યંગ ફ્રેન્ક ગર્લ !”

“ મરેરે એ ચિનાની માફક ‘યંગ-ફ્રેંગ’ શું કરતા આયાજો !”

“ એ તો આજે મારા સાહેબ એપ્રીસમાંથી નીકળી પોતાની હાથની ધરતી સાથે ફરવા ગયા ત્યારે ગાડીમાં બેસતાં લાડે લાડે બોલ્યા તે તું લાડકાંને બી લાડ કરીને હું બોલાડીછ શું સમજી કે ? યુ માઈ ડાર્લિંગ ! આટલું કહી પાહલનજીએ પીરોજખાઈના ગાલ ઉપર વહાલથી તમાચો માર્યો.

“ બુઢાં થવા આયા તો બી એ તમારા ઢોંગ નહીં છોડતા કે ? હવે બાલ પાકીને સફેદ થવાબી આયા પણ જેવાને તેવાજ રહી ગયા જો ! પણ કયાં ચાલ્યા જો ? જરા અહીં બેસો, તમારી સાથ વાત કરવાની છે. ”

“ હો હો ! કંઈ ‘પોલિટિકલ સમજેકટ’ પર તકરાર ચલાવવાની છે શું ? કે તારાં ‘ કરટન લેકચર ’ માટે અગાઉથી દિવાચો સંભળાવવાની છે શું ? ”

“ મરેરે ! તમે જ્યારે એવું ગોટપીટ- સોટપીટ જેવું બોલોછ ત્યારે મને તો એવી ચીડ લાગે છે કે —”

“ કે કાચ્યો ને કાચ્યો તું મને બાઈ જાય ! અરે, વાડરે ! માઈ મરઘીના પીલાં !” એમ કહી પીરોજખાઈના બરડા ઉપર પાહલનજીએ લાડથી ફટકો લગાવ્યો.

“ એ એમ શું ગાંડાં-ધેલાં કાઢોછ જો ? સમજેની, હું જો બોલું તે જરા સમજેની.”

“ ચલ, બોલ, શું કહેછ ? દીકરા.”

“ મારા એહસ્તી બધી લીમણ — ”

“ વળી તું તારા ભાઇની વાત લાવી કે ? ખસ, તું જખરી પૈસાની લૂખી છે. એના પૈસાની આપણને શું જરૂર છે ? ખુદાએ આપણને હાથ-પગ આપ્યા છે તે મહેનત કરી કમાઇ ખાઇશું ને સંતોષી રહીશું તો ધણું છે. પૈસાને ક્યાં સેકા તાણ્યા કરેછ ? જોની, તારો ભાઇ કંઈ પોતાની સાથે ધનનો ઢગલો લઇ ગયો કે ? પૈસો એકઠો દીધો તે હવે શું કામનો ? એ પૈસો કોણ ખાશે ? કોઈ છે એનાં છોકરાં બોકરાં ? એ તો દાળવાટલો થઇ જવાને ને—”

“ હં ! પણ હું એનાં છોકરાં સારજ વાત કહેવા માંગુ છું. આપણે બધાં તો એમજ જણતાંતાં કે લીમણ પરણ્યો નથી એટલે કંઈ છોકરાં હોયજ ક્યાંથી ? પણ એ બહેસ્તીનો એક છોકરો છે તે આજે મને—”

“ શું ? કંઈ બબ્બો દીધો છ શું ? એ વળી શું વાત લાવીછ ? ચુલામાંથી એ છોકરો લાવી મુવો ! એ બકેછ શું તું ? ”

“ હારે હા ! પાહલી, એને તો કહે જ એ-ત્રણ બૈરીઓ રાખેલી, તે એક હિંદુ બૈરીને પેટનો એ છોકરો છે. કેવો મજનો છોકરો છે જો ! તે બૈરી ને છોકરો આજે મને મળવા આયાંતાં ને કંઈ મદદ માંગતાંતા તે મેં તો આજે પાછાં બોકલ્યાં ને કણું કે આવતી કાલે આવજો. ”

“ હં ! ડાહી દીકરી ! નહીં તો વળી જખરી ફસી મરતે. એ તો તુને સીસામાં ઉતારવા કોઈ આવી હશે. ઠીક થયું કે ટાઢાં પાણીએજ તે બી કાસગ કાઢી ! ” પાહલનજીએ હસીને જણાવ્યું.

“ નહીરે ! કોઈ ધૂતારી નહીં હતી રે ! ” પીરોજખાઈ બોલ્યાં, “ હું લીમણના દોસ્ત કેખશર કાપડીઆને ત્રણ વાગે મળી આવીને બધી ખાતમી મેળવી આવી તે બધું બોપાણું માલુમ પડ્યું. કમબખ્ત કેખશરએ બી છેક હમણા કમુલ કરીને લીમણ માટે જણાવ્યું. એ બધી વાત લાંબો વખતથી જણાતો હોવો જોઈએરે ! ”

“ અરે, તુંને એ કેખશરએ બેનાની હશે ખનારી ! ” પાહલનજી મુઝના આંકડા મરડતા બોલ્યા.

“ નહીં રે નહીં ! સાચી વાત છે રે ? મારો તો એવો જીવ થાયછ કે એ છોકરાને સદરો-કસ્તી પહેરાવી આપણા ધર્મમાં સેક ! ”

“ ચલ, ચલ, સીલી ગલે, એ શું કોઈસ્તાન લઈ આવી. મુંગી મર. એવી ગડબડ નહીં જોઈએ. લે, તું વળી જુનો કુથલો જગાડી નવી ગડબડ મચાવવા આવી કે? ચલ, નીકળ, મને એવો પતપતારો નહીં જોઈએ.”

“ નહીં સમજતા તો પિડા ઓછી! જરા સમજો તો યરાયર કહું બી. આપુને ક્યાં છોકરાં છે જે? વળી એને આપણો દીકરો. કરીને રાખશું તો નામતું નામ ને શોભાની શોભા! ”

“ અરે! એસ મુંગી મુંગી નહીં જોઈએ મને એવાં દીકરાં-દીકરી અને એવી નામના ને શોભા! જે વાત લાવીછ તે! ” પાહલનજીએ ગુસ્સામાં કહ્યું.

“ તમે ગમે તેમ ધારોની, પણ હું તો કાલે કાવસદારને બોલાવીને એ વિષે બધી વાત કરીને તેવનના હાથેજ સદરો પહેરાવવાની! ”

“ એ કેમ કંઈ મગજનાં મિજાંઝરાં ઢીંઝાં થયાછ શું? હં! કાતરું ધસી પડકું કે? જોની બેન્ગમા તડેલ-બડેલ પડી હોય તો સીમેન્ટ લગાડી ફાટ પૂરી નાંખું; હં!-જો વાત લાવીછ તે! ચલ, જા. બોણું કાઢ અને જમીને મુંગી મુંગી ગોંટછ મર ને હવે હવાઈ કિલ્લા બાંધવાના છોડી ચૂક. ” પાહલનજી આટલું કહી ત્યાંથી ચાલી ગયા અને પીરોજબાઈ ‘ ઉંઉંઉંઉં ’ કરી રડવા બેઠાં. આ ધણી-ધણીયાણીની તકરાર ભારી પડી ગઈ. બન્ને ભૂખ્યા સહ ગયાં અને સવારમાં વહેલાં ઉઠ્યાં. પીરોજબાઈનાં મનમાં અનેક તુરંગો ઉડી રહ્યા હતા. રાતનાં સુતી વેળા તેમણે નકકી ડરાવ કર્યો હતો કે લીમજીબધના કહેવાતા છોકરાને કંઈએ કરી સદરો-કુસ્તી પહેરાવીને પોતાના દીકરા તરીકે રાખવો.

પીરોજબાઈએ સહવારના આઠ વાગતામાં પોતાના પંથકી મોસેદ કાવસદારને બોલાવવા એક માણસને મોકલ્યો, પણ કાવસદારની નાદ. રસ્ત તખીયતને લીધે તેવણુ આવી શક્યા નહીં અને તેમને બાહોશ બજેલો ખેટો બહમન પીરોજબાઈને મળવા આવ્યો. મિ. બહમન મોખેદીનો ધધો કરતો નહોતો. પણ મુંબઈની જાણીની સરની મદ્રેસામાં અવસ્તા પેહેલવીનો સારો અભ્યાસ કીધેલો હોવાથી તે એક શુદ્ધ મોખેદને છાજતાં ધર્મ સંબંધી જ્ઞાનથી ભરપૂર હતો. અંગ્રેજી બાષાતું જ્ઞાન તેણે અચ્છી રીતે સંપાદન કર્યું હતું. પશ્ચિમ તરફના આગલા અને હાલના જમાનાના ફિલસૂફોની ચોપડીઓ વાંચી પોતાના

ચાનમાં તેણે સારો વધારો કર્યો હતો. તે સુરત શહેરનાં 'પબ્લિક વર્ક્સ ડીપાર્ટમેન્ટ'માં એક્સિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે કામ કરતો હતો. અને પોતાનો કુરસદનો વખત ધર્મ સંબંધી ચોપડીઓ વાંચવામાં અને ટૂંકા રેસાલા લખવામાં તે પસાર કરતો હતો. ટૂંકમાં, તેના બુદ્ધિ બાપની નૈશીના વખતમાં તે એક સારા ટેકા સમાન હતો.

મિ. બહમન પીરોજબાઈને ત્યાં આવી પહેંચતાં પીરોજબાઈએ આવકાર દઈ ખબર અંતર પૂછી અને થોટીક પળ પછી કહ્યું: ,,

બેની. દીકરા જીવે તારા, બહમન, તારા બાવાજી સાથે ખાનગી વાત કરવાની છે. પણ મરં તુંબી કાબેલ દસ્તુર બદો છે તે તુનેબી હું પૂછી બેઠ વાત કરી લઉં તો સારં.

હાજી, કેહો જે પૂછવું હોય તે પૂછો. હું મારી અકકલ પ્રમાણે જવાબ આપવાને તમારી ખીદમતમાં હાજર છું." મિ. બહમને સંબંધ-તાથી જણાવ્યું.

બેની. દીકરા. મારા બેહસ્તી બધ લીમજીમધ તો બિચારા ગુજ-રી ગયા ને તેવણે એક હિંદુ બૈરી રાખેલી તેના સાત એક વર્ષનો છોકરો છે તેને હું સદરો પહેરાવવા માંગું છું તે તારા બાવાજીના હાથે એ બચ્ચાં ને સદરો પહેરાવવામાં આવે તો હું ખુશી ને મારો ખોદા ખુશી; માટે બાવાજીને પૂછી બેઠ મારા બેહસ્તી લીમજીની હમસી ઉપર સદરો પહેરાવો તો ધણું મજેતું; એટલામાં એને બાબુવાતું તું શીખવી દેશે તો દીકરા, તુંબી સવામનો હાંમેરો હાંસત્ર કરશે."

"પણ પીરોજબાઈ હું પૂછું કે આએ છોકરો તમારા બેહસ્તી બાઈ લીમજીબાઈનોજ છે એમ તમે કેમ ખાતરી કરો છો?" મિ. બહમને સવાલ કર્યો.

"હા, હુંબી એમજ પૂછું છું. કોઈ પરખતના રખડતા બોયને પોતાના બધનો છોકરો ગણવો એ કંઈ વાંજબી કહેવાય નહીં. કેમ, દસ્તુરજી બોલ્યા નહીં?" પીરોજબાઈના ધણી પાહલનજીએ વચમાં ટાપસી પૂરી અને આ શબ્દો સાંભળી પીરોજબાઈ લાલચોળ બની ગયાં.

"પાહલનજી, મેં તમને કહ્યું તોબી તમારં અમસ્તું માયું કાંય ખાઈ જાઓછ? એક વખત કહ્યું કે એ ખરી વાત છે. છોકરો મારા બધનોજ છે તોબી પેમા ધાંચીની માફક પતપતારો કરાજ કરોછ:- હા, દીકરા બહમન ખરી વાત છે. છોકરો મારાં બેહસ્તી બધનોજ છે."

“દીક પીરોજમાય જરા મારું સાંભળશો? હું તો તદન નાદન છું, તમે તો મારાં માતાજી જેવાં છેઓ, પણ મુજ કમતરીનની સલાહ સાંભળશો?”

“હાં, દીકરા, કાંય નહીં?”

“ત્યારે સાંભળો. તમે એ જુની જુદીન જુમખેસમાં શા સાર પડવા માંગોછો? તમને માલુમ નથી કે આ ચર્ચા પારસીઓમાં ચરવાઇ છે અને તેનો શરૂઆત પણ આવી ગયો છે? જુદીન છોકરાની નવજોત કરવી એ ધણું ખોટું અને—”

“દીકરા, એમાં એટલું બધું ખોટું શું છે જો? મુંબઈમાં એવી કંઈએક નવજોત તો થઈ ગઈ. વળી આપણા સુરત શહેરમાં બે ત્રણ થઈ, કલકતે કોઈ દસ્તુરે એવા એક છોકરા ને સદરો પહેરાવેલો ને વળી પેલા મોટા નવાબશાહે પોતાની પનોતી દીકરીની નવજોત કરાવી. અરે એમાં શું જો? એમાં ખોટું શાનું જો? વસ્તી એમજ વધે તો, દીકરા આએ બધું—

“જા જા ગાંડી, એમ વસ્તી વધારવા આવી છ?” પાહલનજી વચમાં બોલી ઉઠ્યા.

“તમે પીરોજમાય જરા મારું સાંભળશો?” બહમને જણાવ્યું, “આવાં જુદીનીને આપણા પવિત્ર ધર્મમાં દાખલ કરવાં એ નીતિની રાહ ખોટું છે એટલું જ નહીં પણ પાહલનજી શેઠ સાયન્સને આધારે અને સાદી સમજ પ્રમાણે એ સવાલ તપાસીશું તો માલુમ પડશે કે હાલના વખતમાં આવા જુદીનીને આપણા ધર્મમાં દાખલ કરવાથી આપણે એક નેહરત ને ધાતકી બદ કામ કરીએ છીએ. તમે જાણતાં હશે કે યુરોપીઅન વિદ્વાનો અને ઓલમાઓ પણ કહે છે કે પારસીઓએ હાલ આ પગલું ભરવું નહીં જોઈએ, કારણકે આથી પારસી કોમમાં નાશગારક સડો પેવશ થશે જે સડો કોમના કારોબારને કોતરી ખાઈ જશે અને યાદ રાખજો કે પારસી કોમની ષડીનો દિવસ નજદીક આવતો જશે; અને હું કહું છું પીરોજમાય, કે જે લોકે મુંબઈની અનજુમને પસાર કીધેલા ડરાવ વિરુદ્ધ ખોટા પગલા ભરી એવા જુદીન બાળકોને સદરો પહેરાવવા માટે નીચ હીંમત કરે છે તે લોકો ખરેખર ધણું જ નાપસંદ અને ધીક્કારવા જોગ કામ કરે છે.”

“અરે મુઠ્ઠા અનજુમન શનજુમન! અનજુમનની કોણને પરવા છે જો?” પીરોજબાઈ ખીજાંબને બોલ્યા.

“નહી. નહી. પીરોજમાય. તમે બૂલો છો. ધણી વગરના ઢોર સુના. દરેક કોમને માથે સરદાર તો જોઈએ; અનનુમન તે જોઈએ અને અનનુમન તરફથી જે અટકલ પસંદ કરાવે પસાર થાય તેને માન આપવું જોઈએ. એક ટોળાતું બંધારણ જાળવવું અને તે ટોળાને અંકુસમા રાખવા માટે અનનુમનની જરૂર છે. જેમ એક બાહોશ સરદાર વગર લશકર લાઇલાજ અને નાહીમતવાન બની વીખરાઈ જાય છે તેમજ ટોળાના મુખી વગર ટોળું આડે રસ્તે જઈ ખરાબીના ખાડામાં પડે છે અને પોતાનો અંત જલદી લાવે છે.”

“તમે રાસ્ત કહો છો, દસ્તુરજી સાહેબ, પાહલનજી બોલ્યા; તમારા બોલ ધણા કીમતી છે.

“અરે શું જે બહમન તું ખરાબર સમજે નહી ને કંઈ ખોટી રીતે મને સમજાવવા આયો છ? મરું તારા બાવાજી સારા થાય ને મોકલજે હું એવન સાથ વાત કરશ. તું તારે જ બાવા.”

“મારા બાવાજી પણ મારા વિચારનેજ મળતા થવાના” બહમને જણાવ્યું એવણ કંઈ પેલા લેભાગુ લાલચુ મોખેદોની માફક પૈસાનો લોભ રાખતાજ નથી. તમે ગમે તો હજારો રૂપિયાની લાલચ બતાવશો, પણ મારા મુરબખીજ પોતાનું અંતકરણ વેચવાના નથીજ. યાદ રાખજો પીરોજમાય કે તમે કોઈ બીજા લોભી મોખેદ પાસે કદાચ જોઈએતું અધટોટ કામ કરાવશો તે ધણુંજ ખરાબ : લાગશે અને તમારા ખાનદાની નામને કાળી ટીલી ચોંટશે.”

“ચલ બા બહમન, સધાવ તું હમણા બા તું જ અને પછી તારી વાંચેજ કરવા આવ જો.” પીરોજમાઈએ જણાવ્યું.

“પીરોજ, ડોન્ટ બી આ સીલી ગર્લ?” પહલનજી ગુસ્સામાં બોલ્યા અને બહમન તરફ ફરીને પાહલનજીએ કહ્યું; “ચેક્યુ?” દસ્તુરજી, માફ કરજો. તમને તકલીફ પડીછ. તમારી શિખામણો માટે હું ઉપકાર માનું છ. આવજો દસ્તુરજી, સાહેબજી.” પાહલનજીએ પીરોજમાઈ તરફ ડોળા ધુરહી ટગર ટગર જોયા કર્યું અને જિન બહમન સલામ કરી ત્યાંથી ચાલી ગયા.

જેલમાં વિઠૂલ

જ્યારે લીમજીનાં બહેન પીરોજબાઈનું મન જુદીન ઝગડાની જાળમાં પડ્યું હતું ત્યારે લીમજીના “વિશ્વાયુ નોકર વિઠૂલનું” મન લીમજીના દોષતના હુંગર ઉપર ડોલતું હતું. સાબરમતી જેલમાં પડ્યો પડ્યો પણ વિઠૂલ અનેક પાપી વિચારો કરતો હતો. કેદખાનામાંથી ન્હાસી જઈ એક બેને ઝેર ખવાડી મારી નાખીને લીમજીની સવળી મીલકત હાથ કરવી એવા હવાઈ ખ્યાલોથી તેનું મન ભ્રમિત થયું હતું. કુતરાની પુછડી વાંકીતે વાકીજ; વિઠૂલના વિચારો પાપી તે પાપીજ. અંતઃકરણમાં પેઠેલા સડાને દુર કરવા ગમે એવી દવાઓ મેલો, પરંતુ તે દવા તેને દુર કરી શકવાની નથી. જેમ શેરડી પીળીને તેનો રસ લઈ બાકીનો કુચો ફેંકી દઈ શકીયે છીએ, જેમ ધુળમાંથી સોનું કાઢી લઈ ધુળ વેગળે નાંખી દઈએ છીએ તેમ મનુષ્યના અંતઃકરણમાંથી પાપી કીડા કાઢી નાંખી અંતઃકરણને છુદ્ડ પાડી ચોખ્ખુ કરી શકાતું હતે તોજ ભિતરના આ નાશકારક સડાને દુર કરી શકાતે.

એક સાંજે વિઠૂલનું મન અનેક વિચારોના વમજમાં વિંટળાયેલું હતું. તે ઘડીમાં હાથના ચાળા કરતો અને ઘડીમાં પગ અદાળી કંઈ બડબડતો. “હું જઈ ત્યારે ?—હું ન્હાસી જઈ—હા, લીમજી હા, લીમજી તો મરણ પામ્યો છે હવેજ હું ફરીશ. લીમજી શેઠની બહેન કાવત્રાં રચશે તો પણ એ રાંડનો ચોંટલો પકડી ઝેર નહિ પીવડાડે તો અમદાવાદી બચ્ચો હું નહિ. હા, આજ રાત્રે પેલી યુક્તિ પ્રમાણે અહીંથી ન્હાસી જઈશ કોઈ પકડી શકવાનું નથી. હું લીમજીની મિલકતનો ધણી થઈશ અને પછી સુરત શહેરનો શાહુકાર થઈ હું ફરીશ, ત્યારે હેંડ વિઠૂલ હેંડ, હીંમત પકડ અને આજ રાત્રે કેદખાનામાંથી બહાર નીકળ. —નીકળીશ, હું બહાર નીકળીશ તો ખરો ?” આ પ્રમાણે વિઠૂલ રાત્રે આડેક વાગ્યા પછી પોતાના મન સાથે બોલતો હતો. તેનો દેખાવ વિકાળ બની ગયો હતો; તેની આંખો લાલ થઈ ગઈ હતી. આ વખતે એક કેદી તેની આગલથી પસાર થઈ ગયો. આ કેદી પાછો ફર્યો અને તે વિઠૂલ આગલ આવી ઉભો.

“ કેમ વિઠૂલ, આજે નિંદ નહીં આવતી કે ? ” “ કોણ ” વિઠૂલે પૂછ્યું.

“ કેમ ઓળખતો નહીં ?—તારો મિત્ર ”

“ કોણ કાસમ કે ? ”

“ નહીં. કાસમ નહીં, કાસમનો સગો. ”

“ પણ તું અહીં કેમ આવ્યો ! પેલા બુદ્ધો જોશે તો ચામડી ઉખેડશે ને ! ”

“ છોને ઉખેડતો, ” પેલા કાસમના સગાએ જવાબ આપ્યો,
“ મને તારી સાથ વાત કરવી છે. ”

“ શું વાત કરવી છે ? વહાણમાં વાતો કરીશું. હમણા તો અહીંથી જા, નહીંતો પેલાઓ કંઈ શક લઈ જશે ” વિઠ્ઠલે કહ્યું.

“ શક શાનો ? તારો વિચાર મને ગમે છે, તું હમણા જે કામ પાર ઉતારવા ધારે છે તે કામ હું પણ કરવા માંગું છું. ”

“ હું તો કશુંએ કરવા માંગતો નથી. ”

વિઠ્ઠલે ધ્રુજતે અવાજે જણાવ્યું.

“ ના, ના, મને છેતરીશ મા, બે દિવસો થયા તું જે વિચાર કરે છે, તે મારા મનમાં પણ રમ્યા કરે છે. હું તને મદદ કરીશ—આજે આપણે ન્હાસી જઈએ. ”

“ શું ? તું ન્હાસી જવા ઇચ્છે છે ? બે કોઈ આવે છે.—ચલ જા, વહાણમાં આવજે અને—પણ એ તો ગયો, હા, રાતના દશ વાગ્યાનો ઘંટ થાય અને પેલા ઉંઘણસી તુરમંદમદનો પેહેરો રહે તે વેળા આપણે—”

“ હા હું હવે સમજ્યો. જીવને જોખમે પણ આપણે અહીંથી જઈશું. ”

“ તું જા, દશ વાગે અહીં આવીશ મા. ધરપીતાલ નજદીક દરવાજા આગળ મને મળજે. ” વિઠ્ઠલે કહ્યું.

“ હા ઠીક ” આટલું બોલી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

* * * *

બરાબર દશ વાગ્યાનો વખત થવા આવ્યો હતો. જેલમાં સઘળે શાંતિ પથરાઈ હતી, ચોક્કીદારો પોતાના પહેરા ઉપર ઉભા રહી તકેદારી રાખતા હતા. દશાઠ ટકોરા ઠોકાયા અને વિઠ્ઠલ છુપાતો

બરાતો જોલની હોસ્પિટલ નજદીક કંઈ શંકાં મારતો હતો. તે દિવાલ ઉપર ચઢવાની કોશીષ કરતો હતો; દર પળે આસપાસ તે પોતાની નજર ફેરવતો રહ્યો. માર-પાંચ પળો પછી તેને બીજો વિચાર સુઝ્યો. હોસ્પિટલના છાપરા ઉપર ચઢી એક ફટકો મારી પાસેના કમ્પાઉન્ડમાં પડે તો ત્યાંથી છટકી જવાનો લાગ ફાટે એમ ધારતો તે ઉભો. એકવાર ફરીથી તેણે ધુજતાં ધુજતાં આસપાસ નજર ફીધી અને ચાંબલા ઉપર ચઢવા માંડ્યું. અઘે ચાંબલે પુર્યો એટલામાં તેના બરડા ઉપર મજબૂત લાકડીનો ફટકો પડ્યો અને તે પથ્થરની જમીન ઉપર ટપકાયો. સીસોડીનો અવાજ થયો અને પહેરેગીરો તે તરફ દોડતા આવી પહોંચ્યા. વિઠ્ઠલને ફટકો મારનાર કોઈજ નહીં, પણ ઉંઘણુસી સિપાઈ નુરમહમદ પોતે હતો. સર્વ પહેરેગીરોએ વિઠ્ઠલને ઝાળખ્યો અને તેઓ તેને મારવા માંડ્યા તથા સિપાઈ નુરમહમદ કહેવા લાગ્યો:—

“ ફીક સપાટામાં આવ્યો. મારા પહેનામાંથી તે દિવસે એક કેદી છટકી જવા પામ્યો ત્યારથી આ બદમાસો એમજ શંકા રાખે છે કે હું પોત્યો છું. અને પહેરા ઉપર બરાબર ધ્યાન આપતો નથી. હા, બોલ, વિઠ્ઠલ એમજ કે? ” આમ કહી લાકડીનો બીજો એક ફટકો લગાવી નુરમહમદ વધુ જણાવ્યું “ એ રાત્રે આઠ વાગે જે કેદી તારી આગળ આવેલો તે કાસમ નહીં હો? કાસમનો સગોએ નહીં હો? પણ ઉંઘણુસી નુરમહમદ પોતે! લે ન્હાખી જા, જા દોડ જલદી કર,” આટલું બોલી નુરમહમદ સિપાઈએ વિઠ્ઠલના કાન ઉપર એક મુકકી લગાવી અને પછી સધળા વોર્ડરો તરફથી રાતના અગિયાર વાગે વિઠ્ઠલને ફૂંડીપાક જમવો પડ્યો.

બીજી સવારે જોલના જોલર આગળ વિઠ્ઠલ માટે રિપોર્ટ પહોંચાડવામાં આવ્યો અને વિઠ્ઠલને ઘટતી શિક્ષા ખમવી પડી. પાપ અને લુચ્ચાઈના સેતાનના પુનરી કોઈ વેળા ફાવી જાય છે અને થોડા દિવસો સુધી ક્ષણિક સુખ અને મજાહ ભોગવી લે છે અને પછી બ્યારે નસીખ દેવીના વિચિત્ર ફાંટાને તે શરણ થાય છે અને પાપ તથા લુચ્ચાઈનો બદલો ચક્રવર્તિ બાજુ સાથ તેણે લેવો પડે છે ત્યારે તેનું અંતઃકરણ તેને ડંખે છે અને આગલાં સુખના અને અવિધ્યના દુઃખના વિચારોથી તે અર્ધદિવાનો બની જાય છે. વિઠ્ઠલ પણ આજ રોજ એવીજ હાલતમાં પડ્યો હતો એટલામાં જોલર તરફથી તેણે બોલાવવામાં આવ્યો વળી શી પ્રકારની ગડબડ

હશે એવા ખ્યાલથી તે મનમાં બડબડવા લાગ્યો અને રસ્તામાં ગાંડા માફક ચાલવા મંડ્યો. જોલરની ખુરસી નજદીક આવતાને સાથ કુટણીએ પડ્યો અને બે હાથ જોડી ઉંચે ડોળા કરી બોલ્યો;

“છત્રપતિરાજ, માફ કરો. મને મારશો મા માફ કરો, અરે ભગવાન ! હવે સહાય થા ”

“ચૂપ બદમાસ, ચૂપ ?” વોડરે બૂમ પાડી અને જોલરે પોતાની ટેબલ ઉપરથી કાગળનાં હાથમાં લઈ વિઠ્ઠલને જણાવ્યું;

“ વિઠ્ઠલ આ તારે માટે વોરન્ટ આવ્યું છે. તું ખુની ઠર્યો છે. સમીનના કુંવર હોલના રખેવાલ ફ્રેન્ડને તે કુવામાં નખાવી દીધેલ એવી આ વોરન્ટથી ખબર મળી છે. આખરે પોલીસે તારું પોકળ ઉઘાડું પાડ્યું છે.” આમ કહી વિઠ્ઠલ આગળ તે વોરન્ટ વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું.

“હો ઇશ્વર ! આખરે પકડાયો. પાપનો ઘટો કુટ્યો ખરો ! હા, સાહેબ મેંજ આ પાપી કર્મ કરાવ્યું હતું. મને મારશો માં; હું સાચ્યું કહી દઇશ મને મારશોમાં.” વિઠ્ઠલે તુરત કમુલ કર્યું.

“ સિપાઇ લે જાઓ. એ કમખખતકુ લે જાઓ ” જોલર સાહેબે હુકમ કર્યો અને વિઠ્ઠલને પાછો કારપેટ વણવાના કામ ઉપર લઈ જવામાં આવ્યો. બીજી સવારથી વિઠ્ઠલ પોતાના પગના દુખારાની શ્રિયાદ કરતો બેઠો, ડેપુટી જોલર તપાસ અર્થે ત્યાં આવી લાગ્યા અને વિઠ્ઠલે ખુમો પાડી જણાવ્યું કે રાતથી તેના પગમાં વેદના ચતી હતી માટે જોલની હોસ્પિતાલમાં તેને મોકલી આપવો. તેના પગ સુઝી ગયો હતો અને પગમાં ચાંદુ પડ્યું હોય એમ દીસ્તું હતું. આખરે વિઠ્ઠલને હોસ્પિટાલમાં મોકલી આપવામાં આવ્યો. હોસ્પિટાલમાં તે ચાંદું સાફસુફ કરી મલમ લગાવવામાં આવ્યો, પણ ચાંદુ તો બીજે દિવસથી વધતુંજ ગયું; પરંતુ વહેવા લાગ્યું અને પગ વધારેને વધારે સુઝતો ગયો. ચોથે દિવસે જોલના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ડો. ડોયસન હોસ્પિટલમાં પોતાના હંમેશના રિવાજ મુજબ તપાસ કરવા આવ્યા કેટલાક દર્દીઓને તપાસવા પછી વિઠ્ઠલના ચાંદાં વિશે હોસ્પિટલ એસીસ્ટન્ટ તરફથી ડોક્ટર ડોયસને ખબર મેળવી વિઠ્ઠલનો પગ આ ચંચળ ડોક્ટરે ધ્યાનથી તપાસ્યો અને અચ્છા અચ્છા શબ્દો બોલી ડોક્ટર ન્યાંથી ચાલી ગયા.

બીજી રાત્રે આશરે દશ વાગે ડો. ડોબ્સન હોસ્પિટલમાં પાચ વોર્ડરો સાથે દાખલ થયા અને વિઠ્ઠલના બિઝાના આગળ ધસારા અંધ ગયા. વિઠ્ઠલ ઉંઘમાં પડ્યો હતો, તેના પગ હોસ્પિટલ એસીસ્ટન્ટે સ્થિત કર્યા અને ચાર વોર્ડરોએ વિઠ્ઠલના હાથ અને પગ મજબૂત પકડી રાખ્યા. ડો. ડોબ્સને ઝડપથી તેના પગ ઉપરનો પાટો છોડી નાખ્યો અને નસ્તરની મદદથી તે પગ ઉપરનો ધા ચીર્યો અને અંદરથી ત્રાંબાની સળીનો નાનો ટુકડો બહાર ખેંચી કાઢ્યો. ડો. ડોબ્સને અગાઉથીજ અટકળ કીધી હતી અને તે આખરે ખરી પડી. વિઠ્ઠલ સર્જ રીતે ખંદાઇમાં પકડો હતો. ફોજદારી કોર્ટમાં જવું પડે તે અગાઉ આ ઢોંગ અને તદ્દબીરમાં ચક્રચુર બન્યો હતો. પગને ચુંથીને ચાંદુ પાડી તેમાં રાતની વેળા ત્રાંબાની સળીનો ટુકડો તે મુક્યા કરતો અને દિવસે કાઢી નાંખતો જેથી કોહવાટ વધતો અને દવા લગાડવા છતાં પગ રૂઝવાને બદલે ખરાબ થતો હતો. ડો. ડોબ્સન આવા કેદીઓની યુક્તિથી સારી રીતે વાકેફ હતો અને તેથીજ રાત્રે વોર્ડરો સહીત અંદર આવી વિઠ્ઠલની લુચ્ચાઇ તેણે પકડી પાડી હતી.

બીજે દિવસથી વિઠ્ઠલની કમળપત્ની વળી શરૂ થઇ તેને પાછો સમ્પત કામે લગાડવામાં આવ્યો અને જેલના કાયદા પ્રમાણે તેને સમ્પત શિક્ષામાંથી પસાર થવું પડ્યું.

પ્રરણ ૩૭ મું.

આખરે આપવાત.

“હું ધારું છું કે આ લુચ્ચો વાણીઓ આપણને હંકારશે. બડો હડાવગીર લાગે છે ?” જેલર મિ. પેગ ડેપ્યુટી જેલર મિ. મેસમેન સાથે બીજે દિવસે અંગ્રેજીમાં વાત કરતા બેઠા. “સટકી જવામાં એ ફતેહમંદ નહીં નીવડ્યો. એ ઠીક થયું; નહીં તો વળી આપણને કંઈને કંઈ સાંભળવું પડતે ” મિ. મેસમેને જણાવ્યું.

“સાંભળવું પડતે એટલુંજ નહીં પણ પ્રેમોશનનો ત્રારો વખત નજદીક આવ્યો છે તે ચોખ્ખો રખડી જતો.” મિ. પેગ બોલ્યા “એની હીલચાલ પછવાડે પેલા સીખ વોર્ડરને તાંબો તો સાફ ? ”

“હવે એટલી બધી ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. મિ. મેસમેને ઉત્તર વાળ્યો “પરમ દિવસે એટલે શનિવારે તો એને સુરત મોકલી આપવાનો છે. ખુનના આરોપ માટે સોમવારે એને સુરત હાજર થવાનું છે.”

“આવા કમખખત કેદીઓ સાથે કામ લેવું મુશ્કેલી થઈ પડે છે.” જેલર પેગે જણાવ્યું.

“એમ છે તો ખરું. જેલોની એને વળી સીક પડવા માટે કેવી યુક્તિ રચી ? ડોઝસન સાહેબે ઠીક પકડી પાડ્યો ?”

“કમખખત આ કેદીઓ શા સાફ આવી લુચ્ચાઈ ચોરી અને ખુનો કરવામાં મોજ માનતા હશે ?” મિ. પેગે પુછ્યું.

“સાહેબ એઓ છે તો આપણી રાજી છે. દુન્યામાં એવા છે તેથી તો આપણું હોજરું બરાયછ.”

“અરે, પણ એ લોકો નહીં હને તો શું નોકરી કેડે મળતેજ નહીં ? અરે, કંઈ ધંધો વેપાર કરતેજ નહીં ? એ કમખખતોને લીધે આપણે કાલા પાણીમાં આવી પડ્યા હોઈએ એવું લાગે છે. આપણે બી કેદી જેવીજ છંદગી ગુજરીએ છીએ !”

“હા, એ તમારું કહેવું ખરું છે. હું તો જેલના કેદી તરીકેજ ગણાઉં છું. જ્યારે કોઈ બી શખ્સ મને યંગસે મળવા આવે છે ત્યારે મારો એકસ તેમને કહે છે “પપા તો જેલમાં છે !” મિ. મેસમેને હસીને કહ્યું અને મિં પેગ પણ ખડખડ હસી પડ્યા, અને બોલ્યા: “હા, પણ એ એમ નહીં કહે તો બીજું શું કહે ?—પણ મિં મેસમેન, હું જ્યારે એકાંતમાં બેસું છું ત્યારે હંમેશા વિચાર કરું છું કે ઇશ્વરે શા સાફ આવા માણસોને આ દુન્યામાં ઉત્પન્ન કર્યા હશે ?”

“બહા અને રાસ્ત માણસોને દુઃખ દેવા આવા ખૂરા શખ્સો પેદા થાય છે.” મેસમેને જણાવ્યું.

“પણ બહા અને રાસ્ત માણસોને દુઃખ આપવામાં પરમેશ્વરનો હેતુ શો ?”

“બહા અને રાસ્ત માણસોના સારા ગુણોની સંપ્ત પરિક્ષા કરવાનો હેતુ હોવો જોઈએ એમ હું માનું છું.” મેસમેને ખુલાસો કર્યો. “મનુષ્ય જ્યારે દુઃખ અને સંકટના વંટોળીઆમાંથી ધીરજ અને શાંતિ સાથે પસાર થાય ત્યારેજ તે મનુષ્ય કહેવાય.”

“ પણ હું પૂછવા માંગું છું ” પેગ બોલ્યા “ કે ખુદાએ આવી અસમાનતા શા સારૂ રાખી હશે ? કોઈ બક્ષો તો કોઈ ખુરો; કોઈ સાચ્યો તો કોઈ જુઠ્ઠો; કોઈ પાપી તો કોઈ સદ્ગુણી; કોઈ તવંગર તો કોઈ ગરીબ; કોઈ તનદુરસ્ત તો કોઈ આંધળો-લુન્નો-વળી આપણે જોઈએ છીએ કે બક્ષો પવિત્ર માણસ વણી વેળા દુઃખના દહાડના પસાર કરે છે જ્યારે બદમાસ પાપી માણસ સુખ-ચેનમાં અને પેસાની રેલ-ઢેલમાં ગડબડતો રહે છે, આ પ્રકારની અસમાનતા શા સારૂ રાખી હશે. આતો ઇશ્વરનો ગેરમનસાફ કહેવાય.”

“ના, ના મિ. પેગ, તે દયાલુ કીરતાર ગેરમનસાફી નથીજ. આ વિશે કેટલાકો એવો ખુલાસો આપશે કે આ અસમાનતા આગલા ભવની બલી યા ખરાબ જીંદગીનું પરિણામ છે,” ચંચળ મેસમેને જણાવ્યું.

“નહી, નહી, મિ. મેસમેન હું કર્મના કાયદાને યા શરી ફરીથી આવતાં અવતારની તર્ક હું માનતો નથી.”

“ જ્યારે તમે તે નથી માનતા ત્યારે આ અસમાનતાનો ખુલાસો બીજી રીતે આપી શકાશે “મિ મેસમેન બોલ્યા:-ધારો કે દુન્યામાં સઘળે સમાનતાજ હોય, ધારો કે દરેક મનુષ્ય સરખા હોય, ધારો કે આપણે સઘળા તવંગર યા ગરીબ, તનદુરસ્ત યા સીકલી બલા યા પાપી હોઈએ ધારો કે આપણે સર્વ ખેડુત યા ડોક્ટર હોઈએ, યા બધાજ અક્કલવંત યા મૂર્ખા હોઈએ તો પછી દુનિયા ચાલેજ કેવી રીતે ? તમોએ દુન્યાની કુદરતી પેદાયશોમાં સમાનતા જોઈ છે ? પહાડો અને ટેકરીઓ જુઓ, નદીઓ નિહાળો, રતુઓ તપાસો, પ્રાણીઓ જુઓ અને કેટલેક સમાનતા દેખાશે નહીજ સઘળે સમાનતાજ હોયતો સઘળું કેવું કંટાળો ઉપજાવે એવું થઈ પડે તેનો વિચાર કરો, આ અસમાનતા ઉપરથી તો ખુદાનું હકાપણ અને તેમનો ઇનસાફ જોઈ શકીએ છીએ.”

“ હા, આ ખુલાસો મને કંઈક-મિ, પેગ આગળ વધુ બોલે તેટલામાં તેમનો ચિશ વોર્ડર આવી લાગ્યો અને અને અમલદારોને સલામ કરી તે બોલ્યો “સાહેબ, જરા અંદર આવશો, પેન્નો હીદ મરવા પડ્યો છે.”

“ક્યો ? ક્યો ?” મિ. મેસમેને અધીરાઈથી સવાલ કર્યો.

“પેન્નો કે જતે મોટા સાહેબે લુચ્યાઈ મારે પકડ્યો હતો.” વોર્ડર જવાબ આપ્યો.

“એકાએક વળી એને શું થયું?” જલર પેગે પૂછ્યું. અને બંને અમલદારો અંદર જવાને ઉઠ્યા. તેઓ વિઠ્ઠલ આગલ આવી લાગ્યા. હોસ્પિટલ એસીસ્ટન્ટ વિઠ્ઠલની માવજત કરતો ત્યાં ઉભો હતો. વિઠ્ઠલનું મ્હોં અને જીભ સફેદ થઈ ગઈ હતી. તે બેકામ પડ્યો હતો; તેને ઝાડા થતા હતા; તેને વાણ આવતી હતી અને તે આમ તેમ તરડતો પડ્યો હતો.

“કેમ, ડોક્ટર, વળી એને એકાએક શું થયું હશે?” મ. પેગે પૂછ્યું.

“હું ધારું છું કે એને કોઈપણ પ્રકારનું ઝેર લીધું છે.” “પણ એ ઝેર મેળવીજ કેમ શકે?” મિ. પેગે સવાલ કર્યો.

“હા, એજ સવાલ છે. હોસ્પિટલમાંથી કંઈ દવા ચોરીને પીધી નહીં હોય?” ડેપુટી જલર મેસમેને શંકા દેખાડી પૂછ્યું.

“હીક, આપણે સાહેબને ખબર આપીયે.” મિ. પેગે કહ્યું. ટેલિફોનથી ડૉ. ડોબ્સનને ખબર આપવામાં આવી. આસરે સાતએક મિનિટમાં ડૉ. ડોબ્સન આવી પહોંચ્યા. ડૉ. ડોબ્સને તુરત વિઠ્ઠલની નાડ તપાસી; આ પછે વિઠ્ઠલને ખુબ નેશમાં તાણ આવવા લાગી. તેનો અહેસાસ તદ્દન શીકો થઈ ગયો અને તે હવે પોતાની પાપી જીંદગીની છેલ્લી ઘડીઓ પસાર કરતો પડ્યો. ડૉ. ડોબ્સને અતુમાન કર્યું કે સબમ્યુરિયેટ મેર્ક્યુરિયલ (Submuriate of mercury) અથવા મર્ક્યુરિની કોઈ ખીજ ઝેરી મેળવણી તેણે લીધી હોવી જોઈએ, અને અટકળ કરી જણાવ્યું. કે ખુનના કેસમાંથી છટકી જવા સારું તેણે આપઘાત કીધેલો હોવો જોઈએ.

થોડીક પળમાં વિઠ્ઠલે પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો. ડૉ. ડોબ્સન પોતાની ઓફીસ તરફ ચાલ્યા અને તુરત મેસર્સ પેગ અને મેસમેનને તથા ચીફ વોર્ડર અને હોસ્પિટલ એસીસ્ટન્ટને બોલાવી મંગાવ્યા અને આ કેસ ઝેર કેમ મેળવી શક્યો તે વિષે બારીક તપાસ ચલાવવા લાગ્યા.

* * * *

“પીરોજ, એ પછાડા હવે છોડી દે; એમાં કંઈજ સાર નથી. લોકોમાં હસી થશે એટલુંજ નહીં પણ મને અને તને શહેરમાં ફરવાનું પણ ભારી પડી જશે.” મિ. પાહલનજી પાટક પોતાના ઘણીઆણી પીરોજખાઈને આતવારની સવારે ચાક-નાસ્તો કરી રહ્યા પછી સમજવતા બેઠા હતા.

“ત્યારે એ છોકરાને સદરો કુસ્તી નહીંજ પહેરાવીયે? મારા બાઇનો દીકરો અને તેનેજ તમે આવી રીતે હીણાછ?” પીરોજબાઈ કળકલાટ કરી બોલ્યા.

“જો પીલાં, એમ ગડબડ ના કર; મારું માન. એમાં કંઈજ ફાયદો નથી. વગર ફેકટની આપણા બે વચ્ચે પડ્યાતી થશે હં?”

“જોવ, હવે મારું તો સાંભળો. આપણને એકું છોકરું બી નથી. અને એ છોકરાને સદરો પહેરાવી આપણે આપણાં બચ્ચાં તરીકે રાખીશું તો ધણું સારું?” પીરોજબાઈએ જણાવ્યું.

“શું! ચલ, ચલ, ગાંડી; પરવરદેગારે આપણને બચ્ચાની નવાજેશ નથી કીધી તેથી શું થયું?” પાહલનજીજીરા તપી જઈને બોલ્યા “જો તને બચ્ચાનોજ અભખરો હોય તો મારા મોટાબાઈ રક્ષતમના નાના બેટા જાલને દીકરો કરી લઈએ. હું બાઈ રક્ષતમ સાથે વાત કરી જોવશ. શું સમજ કે!”

“પણ ત્યારે એ મારા બાઇનો છોકરો તમને પસંદજ નથી કે? આ એ તો તમને તમારાતુંજ લાગે?” પીરોજબાઈએ ગુસ્સા સાથે ટકોરમાં કહ્યું.

“જો, પીલાં, મારું માનીને તારો એ વિચાર છોડી દે, એ છોકરાને આપણે કંઈપણ બીજી મદદ આપીશું.” પહાલનજીએ સમજાવીને કહ્યું. “ત્યારે તો તમારી મરજી બા; તમેને ખુશી પડે તેમ કરો” આખરે પીરોજબાઈ પોતાના પતિના હુકમને તાબે થઈ.

“ચલ, હવે કેવી ડાહ્યા લાગેછ? ” લે પેત્રો છોકરો ન્યુસપેપર લાવ્યો તે લઈ લે. પાહલનજી એ કહ્યું અને પીરોજબાઈ “દેશી મિત્ર” પત્ર લઈ ટેબલ ઉપર મૂક્યું. કલાક એક પછી પાહલનજી આ પત્ર વાંચવામાં મસ્ગુલ બની ગયા અને પીરોજ પોતાતું સીવવાતું કામ લઈને બેઠાં. થોડીક કોલમો વાંચવા પછી એક શ્કરા ઉપર પાહલનજીની નજર પડી તેમણે તે પહેલે વાંચ્યો અને એક વાર ફરીથી તે વાંચ્યો આ શ્કરો નીચે પ્રમાણે હતા:—

એક હીંદુ કેદીનો આપઘાત.

“ગયે બ્રેસ્પતવારે અમદાવાદની સાબરમતી જોલમાં વિઠ્ઠલ નામના એક હીંદુ કેદીએ ઝેર ખાઈ આપઘાત કર્યો છે. આ વિઠ્ઠલ

અત્રેના મરહુમ જાણીતા વેપારી કુખા. બા. લીમજીભાઈ કુંવરજી પટેલનો વિશ્વાસ નોકર હતો અને મરનાર શેઠ લીમજીભાઈને આડે રસ્તે દોરવનાર તેમનો તે દુષ્ટ દોસ્ત હતો.

આ કેદીને એક ભલી મુસલમાન સ્ત્રીની લાજ લૂટવા માટે શિક્ષા થઈ હતી અને તેને સાબરમતી જેલમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. જ્યાંથી ન્હાસી જવાને અને જેલના ઉપરીઓને સતાવવાને અનેક યુક્તિઓ રચી હતી જેમાં તે ફાવ્યો નહોતો. મરોલી ગામમાં અગાઉ કીધેલા એક ખુન માટે થોડા દિવસમાં એની તપાસ અત્રેની કોર્ટમાં ચાલનાર હતી. આ તપાસ પછી થનારી શિક્ષાની બહુકથી આ કેદીએ વોર્ડરને લાંચ આપી છૂપી રીતે ઝેર મેળવ્યું હતું, અને તે ખાધ પોતાનું મોત આણ્યું હતું એમ તપાસ ઉપરથી જણાયું છે.”

“તે પીરોજ આએ વાંચું, ને સાંભળ, ” ઉપલો ફકરો બે વેળા વાંચી રહ્યા પછી પાહલનજી બોલ્યા અને પછી તે ફકરો મોટે સદે વાંચી સંભળાવ્યો.

“મરેરે, એ મુવો લાગતો તો જાણે સોદાગરનો દીકરો ! પણ કમખખત ચંડાળજી હોવો જોઈએ. એ મુવાએ ત્યારે મારા બેહસ્તી બધને બગાડ્યા ! એની સોખતમાંજ બેહસ્તી ફસેલા પીરોજએ પોતાનું મત જણાવ્યું.”

“પીલાં મરનાર પાહલ કંઈ વધુ બેલીએ નહીં તેનું કીધેલું તેણે બોગવ્યું, હવે મુવેલાંની પાછળ નિંદા કરવામાં સાર નહીં.”

“હા એ બરાબર છે; હું ધારું કે એજ ચંડાળે પેલી હીંદુ બાઈ સાથેનો સંબંધ કરાવ્યો હોશે જો !”

“હા, એમ હોય તેમાં કશું ખોટું નહીં !” પાલનજીએ જણાવ્યું, “પણ જે બિના આપણે બરાબર જાણીએ નહીં તે વિષે વધુ બોલવું નકામું છે. હવે જો વહાલી, પેલા છોકરા વિષેનો વિચાર દુર કરજો હાં ! એ છોકરાને આપણે કંઈક મદદ આપતા રહીયું આપણા પાક ધર્મમાં લઈ એને આપણા ઘેરમાં રાખી આપણા બેટા તરીકે ગણવાને હું દરસ્ત ધારતો નથી”.

“હીક, હીક, પાહલી, તમે જેમ કહો છો તેમ હું ચાલીશ ” પીરોજજાઈએ પોતાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાને કખૂલાત આપી, અને વધુ જણાવ્યું, “ત્યારે તમારા રસ્તમના છોકરા જાલને જાલદીથી આપણો બેટો કરી દઈએ તો સારું ! તમે રૂશીને મળી વાત કરી જોજોની !”

“ વહાલી, તને હોકરાની એટલી બધી ઉતાવળ અને એટલો બધો અભખરો શાને? આપણને હોકરાં નથી તે આપણું નસોય !”

“ નહીં. નહીં. તમેજ કહેતા ” તા કે જલને આપણો દીકરો કરશું તેથી હું તો તમારું પાછું ધ્યાન ખેંચું છ. ”

“ હા, પીરોજ. તું તારે બેફીકર રહે. હું રશતમ સાથ વાત કરી એજ ગોઠવણ કરશ; તું એ વિષે જરાએ ચિંતા ના કર. ”

પ્રકરણ ૩૮ મું.

નવી દોસ્તી.

“ મહોબત પ્યારા. આજઃબે મહિના થઈ ગયા તો પણ આપણું આમ્રએ પોતાના ઘણી લીમણ શેઠમાટેનો શોક જરાએ ઠમી કર્યો નથી. ” ઝોહરા પોતાના ભવિષ્યના ભરથાર મહોબત સાથ પેસ્તન-જીના બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં હમેશ મુજબ સાંજને છોડે વાત કરતી બેઠી હતી.

“ હા, પણ તેમાં આપણે શું કરીયે ?” મહોબત બોલ્યો, “ એમ શોક કરશે તો એમના લીમણ પછા આવશે શું ? પણ એવનને લીધે આપણા લગનની ઢીલ થયા કરે હતી ?”

“ હા, એમ છે તો ખરું. ” ઝોહરા બોલો “ પણ હવે તો, ઝોહરા પ્યારી, ઢીલ કરવાની કશી જરૂર નથી. હું કાજીબને મળી આવ્યોછ. ” મહોબતે જણાવ્યું. “ અને બે મહિનામાં તો આપણે શાદીના ગાંઠથી નેહાયું. ”

“ વહાલા, પછી આપણું રહેવાનું ક્યાં કરશે ?” ઝોહરાએ સવાલ કર્યો.

“ અરે ગામમાં એક ઘેર બાડે લઈશું અને પછી-જો મુંગી રહે, પેત્રો હગમી સામેથી આવેછ. ”

“ વળી ક્યાંયમાં હાડકું નડ્યું. !” ઝોહરા દિલગીર થઈ બેઠી.

“ હો હો ! વળી આશુક માયુકતું જોડું સાથે કે ?! ” હીરા હરામી આ બન્નેની આગળ આવતાં ને સાથ બોલ્યો.

“ હા; કેમ શું કહે છે ?” મહોબતે પૂછ્યું.

“ અરે તમે બન્ને સુખી સુખ્યારાં રહો અને સત્તર દીકરા અને સાત દીકરીના માખાપ થાવો એજ મારે કહેવાનું ” હીરાએ હસીને કહ્યું અને મહોબત તથા ઝોહરા આ સાંભળી હસ્યાં.

“હીરા, તું ગમતી છે તેમ જરા ગાડો પછુ છે હં !” મહોબતે જણાવ્યું.

“કેમ બા, ગાડો કેમ ? તમે ખાટે બલી દુવાઓ દીધી તેથી કે ? જોયું ! ઉપકાર માનવાને બદલે આવો સરપાવ !”

“હા, પણ હીરાજી, એવી ગાંડી-ધેલી દુવા કાંય ઇચ્છવાની ? અમને એટલા બધા દીકરા દીકરી જોઈએજ નહીં !” ઝાહરા વચમાં બોલી.

“ચાલ ચુકું ! મને લાગેછ કે ત્યારે તો અત્યારથીજ મહોબત તમારે નામનાં છાજ્યાં લેશે !,” હીરાએ કહ્યું.

“ચુપ, ચુપ ! બેવકુફ ખોટો પતપતારો ના કર !” મહોબતે જરા ગુસ્સામાં જણાવ્યું.

“લ્યો, જોયું ! બલાંની દુન્યાજ નથી. વળી વકીલ ચઢને તારી તરફથી, બે-ચાર બોલ બોલવા લાગ્યો તો તું તો : “ચુપ-ચુપ ને ચુપ કરવા બેઠોછ.” હીરા હસ્તાં હસ્તાં બોલ્યો અને પછી તેણે પૂછ્યું, “પછુ વાર, હવે લગ્ન ક્યારે કરોછ અને મને જરદા-બીરિયાન ક્યારે ખવરાવોછ ?”

“હવે ચંદ્રોજમાં તૈયારીઓજ થશે. તારું કેમ પાકી જાયછ ?” મહોબત બોલ્યો “અત્યારથી દાંતણુ ખરોખર કરી દાંત ખુબ ઘસી રાખજો !”

“હો, હો ! મહોબત, તું તો ઝાહરાની દોસ્તીથી બોલવામાં જરા ચાલાક બની ગયો !” હીરાએ ડોકું ધુણાવી કહ્યું, “પછુ જા, મહોબત, તું આવી રીતે છુટ લઇ ઝાહરા સાથે વાત કર્યા કરેછ તે ભરૂચના પેલા શેઠ દાદીયાને પસંદ નથી હં કે ? તે દિવસે નાનખાઈ જાહંગીરજી અને પેસ્તનજી શેઠ સાથે વાત કરતા હતા કે મોહબત અને ઝોરાના લગ્ન કરાવી આપો તો સારું !”

“હં ! એમ ? દીક હીરાજી, હું બધું સમજુંછ” ઝાહરા બોલી હતી. “એવન શેઠની ખાટી-મીઠી નજર ક્યાં છે તે હું પણ જાણુંછ, એ તો એમ કહીને પોતાની ચોક્કસ વાતનો ખુલાસો લેવા માંગ્યો હશે.”

“અરે નહીરે ! ખાટી-મીઠી નજર શાની ? એવણુ શું તમારી સાથે ખસેણે બરણે કે ? જાઓજ. ઝાહરા જાણ, ખાંડ ખાવોછ ખાંડ !” હીરા મસ્કેરી કરી બોલ્યો, અને ઝાહરાએ જરા તપી જઈને જણાવ્યું. “ઓ ! હું શું કહેવા માંચુંછ અને હીરાજી કોણ જાણે શું સમજેછ ?”

“હા, હું તો બા તમારા બોલવા ઉપરથી એમ સમજું છું કે દાદીયા શેઠની ખાટી મીઠી નજર તમારા ઉપર છે.”

“ હટ ! બેવકુફ ! તું કંઈજ અક્ષત ધરાવતો નથી. ” મહોબતે ગુસ્સામાં કહ્યું.

“ જોયું કે એ ગાંડુ-ધેણું બોલેછ તે ? ” ઝોહરા ગમરાતી બોલી “ હું તો એમ કહેવા માંગુ છું કે દાદીયા શેઠ નાનાંબાઈ સાથે લગ્ન કરવાને કદાચ વિચાર રાખતા હોય એવ મેં જણાવ્યું. ”

“ બેવો, ફેરવી તોલતાં કંઈ વાર લાગેછ ? ” હીરાએ સવાલ કરી ડાહ્યો મૂક્યો. “ હા, હા, ઝોહરાબાઈ, તમે આંખે તોપ તો નંખરવન બહાર કાઢીછ હં ! ”

“ એટલે ?-એ કોણુ જાણે શું બધી મરેછ ? ” ઝોહરા ચીડાઈને બોલી.

“ ઝોહરા, આમ ચીડાઈ ના જા; ” મહોબત બોલ્યો, “ એ તો ગાંડો મુવોછ તે કંઈ ને કંઈ બકશે. હીરા, હા, બા, હા, એ જુહું કહેછ. તારે કંઈ કહેવુંછ ? ” મહોબતે ટૂંકમાં પતાવવા આ પ્રમાણે છેલ્લે ઉમેરી કહ્યું.

“ હા, મારે એટલુંજ કહેવાનું કે તમો પારકા શોષાની નિંદા કરો એ ઠીક નહીં. દાદીયા શેઠને એ વિષે વાત કરી તમારી બપ્પર લેવરાવવી જોઈએ. ” હીરાએ દમામમાંજ જણાવ્યું. “ અને દાદીયા શેઠ કાલે અહીં રહેવા આવનારજ છે, એટલે આ બધા નામે હીરાજી ઉર્ફે હરામી જરૂર બા જરૂર દાદીયા શેઠને આ બધી તમારી વાતો કહેશે અને ફર કહેશે. ”

“ અરે જરે છોકરી ! અમે તારી ધમકીથી ડરી જઈશું કે ? ” મહોબતે પૂછ્યું.

“ અરે તું પોતે ડરે નહી તો હું તને દણી નાખીશ દણી ! ” હીરા હરામીએ જણાવ્યું. “ હવે ચૂપ બેસ. મારા પ્રતાપે તો હકીમ બન્યો, પૈસે ટકે જરા સુખી થયો અને ગુલરૂખસાર પરી તું મેળવી શક્યો અને હવે મારી સામેજ થાય છ કે ? ઉભો તો રહે, તારો ઘાટ ઘડુંછ. ”

“ બસ, બસ, હવે બાપુ, તારી પતરાજી છોડ, અને જવા દેની પંચાતી. એમ જરા જરામાં ગુસ્સે થશે તો કેમ પાલવશે ? ” મહોબતે સમજાવીને કહ્યું. “ ચાલ, હવે દાદીયા શેઠ કાલે આવનાર છે એટલે આપણને છે તડકો ! વળી આઠ આઠ આના આપી જશે ખરા ! ” “ ત્યારે તો દોસ્ત મમત ! ” હીરાએ ડાહ્યા થઈ

ટકોરમાં જણાવ્યું. “ હા, આપણને આંડ ‘આનાની ગમત અને ઝોડરા કહેછ તે જો ખરું હોય તો દાદીયા શેડનેમી ગમત !”

“ હવે જે હશે તે ચંદ્રોજમાં જણાશે. ” ઝોડરા બોલી “ તમે જોતોની કે માડું બોલેલું ખરું પડેછ કે નહીં. ”

“ હવે જોયું ! રહેવા દેતી તારું નવુંમી પાણું ! ચાલ્યા, હીરા, જમાવાનો વખત થયા આવ્યોછ અને પેસ્તનજી શેડ તારી રાહ જોતા હશે ” મહોત્તમે જણાવ્યું અને તેઓ ત્રણે બંગલા તરફ ચાલ્યાં.

x

x

x

x

પરોણાઓની ધમાત્ર કોણુને વડાણી નથી ? ઘરે પરોણાઓ આવે છે ત્યારે ઘર કેવું વાજતું ગાજતું ખુશ ખુશાલ બની રહે છે ? પોતાને ત્યાં પરોણા આવનાર છે એમ જાણી કંજુસોતું દિલ બગી જાગીને ખાક બને છે અને તેમનું મન કિતાર થઈ જાય છે, પથ કિટાર દિલના સખસો ભર્યાં પરોણાઓની પધરામણીની કાગને ડોળે રાહ જુએ છે અને ખુશાલીમાં દિવસો પસાર થયે એવા ખ્યાલમાં તેઓ લીન બની જાય છે.

પેસ્તનજીને ત્યાં દાદીયા લસ્કરી નાતાલની રમ ભોગવવા માટે આવનાર હતા અને તેથી આજે ઘરમાં સહવારથી ગડબડ ચાલી રહી હતી અને ખુશાલી પથરાઈ રહી હતી. જાંઘગીરજી બજાર ખરીદવા જવાની તૈયારી કરતા હતા, પેસ્તનજી શેડ હીરા હરામીને ઘર સારસુર રખાવવાને હુકમ કરતા હતા અને નાજાંબાઈ આજેજ એ મહિના પછી કાંઈક ખુશ ચહેરે આમ તેમ કરતાં દીસ્તાં હતાં. બપોરના પોણે વાગે દાદીયા લસ્કરી બહુચથી આવી પડોંચ્યા જેમને ઘરમાંનાં સર્વેએ સારો આવકાર આપ્યો. સર્વની ખેરઆરીપત પૂછ્યા પછી દાદીયા સર્વ સાથ અહીં તહીંની વાતો કરવા મંડ્યાં.

દાદીયાની પધરામણીથી અને ગડબડ-સડબડથી ઘેર ગાજી રહ્યું. ચાર દિવસો તો પાણીના રેલા માફક પસાર થઈ ગયા. દાદીયા નવી નવી વાર્તાથી અને જ્ઞાનને લગતી સમજણથી સર્વના મનને આનંદ આપતા રહ્યા. આ ચાર દિવસોમાં દાદીયાની સંગતથી નાજાંબાઈની દિલગીરી દુર થતી દેખાઈ અને તેઓ બંને વચ્ચે દોસ્તીનો માંડ મજબૂત બનતો ગયો.

પ્રકરણ ૩૯ થું

સીઓનો વેરી

દાદીબાની પધરામણીથી અને મધુર વાતાથી નાનંગબાઈ ખુશી થયાં હોય એમ જણાતાં હતાં, પણ એમના મનમાં એકજ વિચાર દેહવા કરતો હતો અને દર પળે પોતાના મનને તેવજુ એકજ સવાલ પૂછતાં રહેતાં હતાં; “ હવે ‘મારું’ શું થશે ? ” એક બપોરે ઉપલા વિચારના વમળમાં વિંટલાયલાં બેઠાં હતાં તેટલામાં ઝોહરા નાનંગબાઈના ઓરડામાં આવી પહોંચી, અને આરાતને સાથ ઝોહરાએ સવાલ કર્યો: “ બાઈજી, આપ શું કરોજ ? ”

“ કંઈ નહીં, ઝોહરા, દર્જચિર ઉપર લેટીને આંખે જરા વાંચુંજ. ”

“ બાઈજી, તમેએ સાંભળ્યુંજ કે એક પૈસાદાર મુસલમાન રાજ-કોટથી આવીને આપણા ગામમાં વસ્યોજ ? ”

“ હં ! તે તું શું કહેવા માંગેજ ? ”

“ અરે કોઈ તદ્દન વિચિત્ર દિવાનો લાગેજ. લોકો કહેજ કે એની પાસે પૈસો ઘણો છે. ” ઝોહરાએ જણાવ્યું. “ પણ ૫૦-૫૫ વર્ષનો બુદ્ધો લઘ્વો થયોજ તોયે હજી પરખ્યો નથી. અને જો કોઈપણ બૈરો બુલે-ચુકે નજર પડેજ તો તુરત પોતાનું મોંદું ફેરવી નાંખેજ. બેરાંએને ધિક્કારનાર કોઈ પાગલ લાગેજ ! ”

“ કમબખ્ત એમ કાંય એની આઈ-બાઈના સીનાં સેરવતો હોશે ? ” નાનંગબાઈએ પુછ્યું.

“ કોણ જાણે એને એ કંઈ જાતનું માંડાપણું લાગુજ ? જ્યાં-રેખી એ ઘેરમાંથી બહાર નીકળેજ ત્યારે ગામનું બધું લોક એને જોવા ઉભું રહેજ ! કહેજ કે ફક્ત એકજ દિવસ-આઠ દિવસમાં ફક્ત એકજ દિવસ ઘેરમાંથી બહાર નીકળેજ ! પૈસા તો પુષ્કળ છે, પણ ઘેરમાં નથી મરદ નોકર-ચાકર ! પોતાના હાથેજ પકાવીને ખાયજ ! ”

“ કોઈ અજબ પ્રકારનું પ્રાણી ! ” નાનંગબાઈ બોલ્યાં.

“ બાઈજી, એને ઘેર તો એવું સરસ શણગારું છે કે બોલવે વાત નહીં, ” ઝોહરાએ જણાવ્યું.

“ હં ! પણ એ બધું જોઈ કોણ આવ્યું ? અંકજેશ્વરની વળા ગપ તો નહીં હોય ? ”

“ નહીં રે, બાપજી, ખરી વાત છે. વળી ગપ જ્ઞાતી ? એના આડોશીપાડોશીઓએ જોયું હશે તેથીજ બજારમાં એને માટે બધી વ્યવસ્થા ચાલે છે કેની ? ”

“ કેટલો વખત થયો એ આપણા શહેરમાં આવ્યો ? ” નાનંગ-બાપજીએ સવાલ કર્યો.

“ કહે છે કે ચારેક મહિના થયા આવ્યો. ” જોહરાએ જણાવ્યું અને બારણા ઉપર ટકોરા ચોકાયા.

“ કોણ ? ” જોહરાએ પૂછ્યું.

“ અરે એ તો હું ખેજન, બાપસાહેબ; કોઈ બધરાં સુરતથી તમને મળવા આયા. ”

“ દીક, ખેજનજી, આમલા હોલમાં એવનને ખેસાડો. હું હમણા આવુ. ” આમ કહી નાનંગબાપજીએ પોતાના વાળ સરખા કર્યા અને ત્રણ ચાર મિનિટમાં તેવણ હોલમાં આવી બેઠાં.

“ આવોજી ” નાનંગબાપજીએ નમન કરી આ બાપને આવકાર દીધો. નવાં આવેલાં બાપ ગુપચુપ બેસી રહ્યાં અને નાનંગમાથે સવાલ કર્યો. તમે કોણજી ? ”

“ જી, તમે મને નહીં ઓળખતા ? હું સુરતવાલા લીમજીભાઈની બહેન પીરોજબાઈ ! ”

નાનંગબાપજી સહેજ ચોખ્ખાં અને તેમનો ચહેરો કંઈક ગમગીત બની ગયો.

“ નહીંજી, હું તમને નહીં ઓળખતી ’ તી. વાઈ, મરે, આજ્યાં તો બહે પધાર્યાં ”

“ જોની દીકરી, તમારા લીમજીનું વીલ બહાર પડ્યું ત્યારેજ મેં તો તમારે માટે જાણ્યું જો ! વીલમાં કંઈ ચારેક બધરાંનાંજ નામ છે, તેમાં કોઈ મુંઝ રેતનબાઈ બી છે ! ”

નાનંગબાપજી આ સાંભળતાં સાથ વધુ દિલગીર બન્યાં; તેમના મનમાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો અને પીરોજબાઈએ આગલ બોલવાનું ચાલું કીધું:—“ દીકરી, તમારે માટે તો પેલો કુંવર હૈંલ અને આસપાસની બધી જગ્યા તથા ત્રીસ હજાર રૂપિયાની લોનો બાણ્ડુ રાખેલી છે. તમને એ વિષેની ખબર પણ નહીં હશે ? મને ચાર દિવસ થયાજ ખબર મળી કે તમારી ઉપર બેહસ્તીના મરણને દહાડે કાવ-રુજી કારભારીએ તારબી કીધેલો, પણ તમે સુરત આયાંબી નહીં. ”

“ મારી ને બાવાજીની તબીયત બરાબર નહીં હતી તેથી મુરત આવવાને બન્યું નહીંજી.—વીલ વિષેની મને કશી ખબર પડી નથી-જી. ” નાનંગબાઈએ ગુંગળાતે અવાજે જવાબ આપ્યો.

“ બેહસ્તી બાઈએ મારા નામ ઉપર પણ સારી રકમ બાબુએ રાખીજી. દીકરી, હું તો તુંને ચેતવવા અહીં આવેલી કે કુંવર-હોલ તું વેચી નાંખે તો સાઈ ! ગામના લોકોના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં તો જીવત-ડાકણની વસ્તી વધી ગઈજી અને કેટલોક વખત થયો બેહસ્તી બાઈ લીમ પણ ત્યાં આકર્ષણ દહાડે એકજ વખત જઈને પાછા ફરતા ” હતા. અરે, કુંવર-હોલની અકેકી વાતજ આપણને હેતુતાવી નાંખે !

નાનંગબાઈએ આ બધું ગુપત્યુપ સાંભળ્યું. નાનંગબાઈ પોતે ત્યાં પોતાના નોકરો સહીત રહેલાં હતાં તે વિષેની પીરોજબાઈને જરા-એ ખબર હશેજ નહીં એમ વિચાર કરતાં નાનંગબાઈ ખેતી રહ્યાં અને કુંવર હોલ વિષે એક પણ બોલ નહીં બોલવાને તેમણે વિચાર કર્યો. તોયે તેમણે આ સવાલ તો પૂછી જોયો કે કુંવર હોલ ક્યાં આવેલો હતો અને પછી નાનંગબાઈએ જણાવ્યું;

“ પીરોજબાઈમાય, હું હાલ તો કશો વિચાર કરી શકતી નથી. મારા મુરખજીને પૂછીનેજ હું કામ કરશ. ”

“ મફ. તમારા બાવાજી અહીંજ છે કે ? ” “ હાજી, જરા પોઢી ગયાજી. ચાહેને ટાઈમે ઉડશે કે હું તમારી જાળખાણુ કરાવશ. ”

આશરે ચારેક વાગે પીરોજબાઈનો મેલાપ પેસ્તનજી શેઠ સાથે થયો. આશરે પા એક કલાકમાં લીમજીબાઈ વિષેની અનેક સારી વાતો તેમના બહેને મીડું મરચું ભભરાવીને પૂરી કીધી તથા લીમજીબાઈના વીલ વિષેની હકીકતો ટૂંકમાં જણાવી અને પોતે તે સાંજેજ પાછાં મુરત જવા માટે ઉપડી જશે એવી ખાએશ તેવણે દેખાડી.

*

*

*

મિ. દાદીયા સિવાય ધરમાંના સર્વ પીરોજબાઈની મુલાકાતની મગડમગડમાં પડ્યાં હતાં જ્યારે બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં મહોબત ઝાહર હીરાજી અને બેજન વચ્ચે વાદવિવાદ ચાલી રહ્યો હતો.

“ અરે એ તો કેાજ જબરો અશીષી કાતર્યા ગેપ લાગેજી. એ દાઉદખાને તો બાયડાં જોઈનેજ પેટમાં આડા અવળાં ચામજી ! ” હીરા હરામી સર્વને કહેતો ઉભો.

"તદન પાગલ દીસેછ પાગલ!" મેહબત બોલ્યો.

"મેં તો બા એવું સાંભળ્યું કે કોઈ બૈરં એની આગલ જવાની હીંમતજ નથી કરતું. તે દહાડે એલી ધાંચણ એનાં નામના છાજ્યા લેતી આંગણામાં ખૂસો પાડતીંતી પણ આખરે થાકીને ત્યાંથી તે ચાલીજ ગઈ." બેજને ઉમેયું.

"અરે એ તો રાજકોટના કોઈ મેડ હાકિસમાંથી નહાસી આપોછ રે!" હીરાએ જણાવ્યું, "કોણ બૈરંની માએ સુંડ ખાધોજ કે એ બૈરાં-ધિકાર ગાંડા આગલ હીંમતથી જઈ શકે!"

"એવો તે કોણ અફસાતુન આવી મુવેછ! ઝોહરાએ સવાલ કર્યો.

"હેવો ઝોહરા, તમારી હીંમત હોય તો ૨૬૫ પાંચ મિનિટજ એના ઘેરમાં જઈ આવો." બેજન બોલ્યો.

"લાવો, હું હીંમતથી એના ઘેરમાં જઈશ," ઝોહરાએ જણાવ્યું "કોઈ સરત બકોછ?"

"અરે ગઈ, ગઈ, રહેવા દેતી." મહોબત જે મુગો મુગો સાંભળતો હતો તે હવે બોલી ઉડ્યો.

"હું સરત બકું છ કે તમે જઈ શકશોજ નહીં, ઝોહરાબાઈ" હીરાએ બાર ચૂકીને કહ્યું. "જે તમે ઝોહરાના ઘરમાં જઈ પાંચ દસ મિનિટ બેસી એની સાથે વાત કરી આવો તો મારો અડધો પગાર તમને આપી દઉં."

"કયુલ" ઝોહરાએ તુરત જણાવ્યું.

"અને જાહું ખાઈને પાછા ફરો તો?" હીરાએ સવાલ કર્યો.

"આ મારી રૂપાની બંગડી મારે વેચી તમે સર્વેને મિઠાઈ ખવડાવવી." ઝોહરાએ કહ્યું "આવતી કાલે બપોરે પરવારીને આપણે સર્વ એના ઘેર. આગલ જઈશું હું એના ઘેરમાં સડસડાટ ચાલી જઈશ અને તમે દૂર બહાર ઉભા રહીને તમાસો જોજો."

"અરે રહેવા દે મરની! ઝોહરા, હવે એ તારી સાથજ વાત કરવાને બેસી રહ્યો હશે!" મહોબતે ધમકાવીને કહ્યું અને ઝોહરાએ ફરી વિનંતી કરી જણાવ્યું કે આ સરત તેણી છતશે માટે તેણીને આ કામ કરવા માટે મહોબતે પરવાનગી આપવી.

વેરીની મુલાકાત.

ખીજે દીરસે બરાબર બે વાગે ઝેડરા, મહેંગત, હીરા. હરામી અને બેબનજી ને ટોગી પેલા ગૈરાં-ધિક્કારનાર દાઉદખાંના મકાન તરફ જવા ઉપડી.

“ સમજો, તમે બધા અહીંજ ઉભા રહો, ” દાઉદખાંના ઘર આગળ પહોંચ્યા પછી ઝેડરા બોલી, “ અને અહીંથી જોવા કરો કે હું સડસડાટ એના ઘરમાં ચાલી જઈશ કે નહીં, અને એને ત્યાં આ ડ્રેસો મૂકી આવી ત્યાંથી કંઈને કંઈ નિશાની લાઉં કે નહીં. ”

“ હા, બા, હા, અમે અહીંજ ઉભા રહીશું. દાઉદખાં તરફથી દેશુ-મદેશુ પડે તો પિડા ! માટે અહીંજ ઉભા રહેવામાં સાર છે. ” હીરાએ જણાવ્યું અને ઝેડરા હીમત સાથે દાઉદખાંના મકાનના આટલા ઉપર ચઢી દરવાજે નજરે અળગો હતો તે તેણીએ ઉઘાડ્યો, તેણી થોડીક પળ થોભી અને અંદર દાખલ થઈ. આરડામાં કોઈ દીરતું ન હોતું; નોકર ચાકરની મદદ વિના પણ તેનું ઘેર સ્વચ્છ અને દેખાવડું લાગતું હતું. તેણી આરડામાંની ગોળ ટેબલ આગલ ગઈ, એટલામાં પાસેના આરડાના ઉંચરા ઉપરથી દાઉદખાં ટગર ટગર ટીકતો બોલે; પછી મોંઢ ફેરવી તે ગંભીર ચહેરે બોલ્યો;

“ તમે કોણ છો ! મને સમજ નહીં પડતી કે તમે અહીં આવીને શું કરો છો ? ”

“ એ તો ફ-ફ-ફ-ફકત મરતને ખાતર ? ” ઝેડરાએ ગભરાયેલે ચહેરે ઉત્તર વાળ્યો.

“ શું ! સરત ? શાની સરત ? ” દાઉદખાંએ મોટે સાદે પૂછ્યું.

“ હા, સરત; લોકો કહે છે કે તમારા ઘેરમાં કોઈ ગૈર દાખલ થવાની હીમત કરી લાગતું નથી. કારણ-કારણ-ફ-”

“ શું ત્યારે તમે અહીં આવવાને હીમત કરી ? ” દાઉદખાંએ મોટે સાદે ખૂબ પાડી પૂછ્યું.

“ હા, તે માટે તમારી હું માફી માંગું છું, પણ હું નહીં ધારતી કે તમે હમેશના ગૈરાં-ધિક્કારનાર હશો. ”

દાઉદખાંએ તેણીની તરફ એકીટસે જોયા ક્યું અને કશો જવાબ આપ્યો નહીં. ઝોહરાએ હોંમત રાખી ફરીથી સવાલ પૂછવાની એમણી દેખાડી: “ શું કોઈ પણ દીવસે ત્યારે તમો બેરાંને—”

ઝોહરા આગલ જોલે ને અગાઉ દાઉદખાંએ ગુસ્સામાં પૂછ્યું: “ બસ, તમો મને આવા સવાલો પૂછનાર કોણ ? ”

“ મને માફ કરજો, શેઠ, પણ મને જણાવશો કે તમો આ પ્રમાણે બેરાંઓને શા સાર ધિક્કારો છો ? ”

“ શું હું તમને જવાબ આપવાને બધાયેરો છું ? ” “ નહીંજ; પણ મુજ જેવી બલી અજાણને તમો નહીં કહો ? ” ઝોહરાએ કાકલુદી બર્મા અવાજે પૂછ્યું. દાઉદખાંએ તેણીના ચહેરા તરફ યોડીક પણ જોયું. તે તેણીના ચહેરા ઉપર મોહીત થઈ. આ સવાલથી પીગળ્યો હોય એમ જણાયો; તે પછી બોલ્યો: “ એક ઝોરવને હું એક વેળા ચાહતો હતો તે કારણુને લીધેજ હું હવે ઝોરવ-ગતને ધિક્કારવા લાગ્યો છું. ”

“ તમો શું એમ ધારો છો કે બધી ઝોરવો તમો જ ઝોરવને ચાહતા હતા તેના જેવીજ હશે ? ” ઝોહરાએ સવાલ કર્યો અને ઉમેર્યું: “ એક એવી ઝોરવને લીધે બધી ઝોરવોને ધિક્કારવી એ કંઈ ન્યાય કહેવાય નહીં. ”

“ કાંય નહીં ? ” દાઉદખા પોકારી ઉઠ્યો. “ તમો જો કે વદન અજાણ્યા છો, તોયે હમણાં મને માફ દિલ જોલીને બોલવા દો એટલે મારી તરફ તમારી પણ દિલસોઝી ખેંચાશે. જે ઝોરવને હું ખરા અંતઃકરણથી ચાહતો હતો અને જેણીની સાથે મારી સગાઈ થઈ હતી તે ઝોરવે મને લગ્નની આઠ દિવસ અગાઉ ધિક્કાર્યો અને મને જાણ્યું એક દસેલી એક માતખર મરદ સાથે તેણી પરણી ગઈ. જ્યારે મેં તેણીના પરણવા અગાઉ ફરીથી અરજ કરી તેણીને સમજાવી, ત્યારે મારી મસ્કેરી કરી, મારી તરફ ખડ-ખડ હસવા મંડી, આ કારણુને લીધેજ મેં ઝોરવ ગતને ધિક્કારવાને શરૂ કર્યું એમાં મેં ખોટું શું ક્યું ? ”

“ ખચ્ચીવ તમારે માટે હું દિલગીર છું. ઓ ખોદા ! પણ આટલી નજીવી બાબત માટે તમો આવું દુઃખ વેઠો છો ? ” ઝોહરાએ અજબ થઈ કહ્યું.

“ શું ? નજીવી બાબત ? એ બાબતને ? લીધે મારે મનથી જીંદગી અકારી છે,—ઝોરવ જુદી છે, ઝોરવ ગત ઠગારી છે, ઝોરવ નીચ છે, ઝોરવ ગત લુચ્ચી છે.”

“ નહીં. નહીં. શેઠ દાઉદખાં આપ બૂલો છે. એક જુઠ્ઠી, લુચ્ચી, ઠગારી ઓરતને લીધે તમે સર્વ ઓરતને ધિક્કરી આવી જાંદમી ગુજારો છો એ તમારી પોતાની જાંદમીની ધૂનધાણી કરવા બરાબર છે. ”

“ ત્યારે તમે મને શું કરવા કહો છો ? ” દાઉદખાંએ પૂછ્યું, “ બીજી એવીજ ઠગારી સાથ નાટકના ખેલ પાછા શરૂ કરું ? ”

“ ફક્ત પ્યાર ઉપરાંત જાંદમીમાં બીજું કંઈ જોવાનું અને કરવાનું છે. ”

“ શું ? મારી આ મોટી ઉમરમાં કું હવે શું કરી શકું ? દાઉદખાં વધી જમને બોલ્યો, “ પત્થર સાથે માથું ફાડું ? ”

“ નહીં, નહીં, શેઠ, ગુસ્સે થશો નહીં. માથું ફાડવાની કશી જરૂર નથી. આપ પાસે પૈસો છે તેથી તેના સહઉપયોગ કરી ગરીબોનું બહું કરો—પરમાર્થ કરો. ” ઝોહરા બોલી.

“ તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજીશું પણ હવે જાંદમી મને આકારી છે. ખચ્ચીપ આ જાંદમી નકામી છે. દરેક શહેરમાં બે વર્ષ પસાર કરી હું ” એ એકાંતમાં શાંતિથી જાંદમી ગુજારું એજ બહેતર છે.

થોડીક પગો સુધી બંને ગુપચુપ ઉભાં રહ્યાં અને પછી ઝોહરા બોલી. “ મારે હવે જવું જોઈએ. હું તો ફક્ત એક સરતને ખાતરજ અહીં આવી છું અને તમે સાથ વાત કરવાને નસીબવંત બની છું. ”

“ ઠીક ! સાહેબજી ! ” દાઉદખાં બોલ્યો. “ ઉપનંદ થયો, —વગેરે અને કંઈક વિચાર કરતાં શિખવ્યો છે. ”

ઝોહરા ઉતાવળે પમલે બહાર નીકળી અને દાઉદખાં તેણીને ટગર ટગર જોતો ઉભો. મહોબત, હીરા અને બેજનજી ઝોહરાની રાહ જોતાં ઉભાં હતાં અને તેણીની હાંમત માટે વખાણ કરતાં હતાં તેટલામાં ઝોહરા તેઓ આગળ આવી પહોંચી અને બોલી:—

“ હીરાજી, તમે સરવ હાર્યાં હું તો જમ આવી અને ઓરત ધિક્કારનાર દાઉદખાંની ટેબલ ઉપરથી આ નાની ‘સેશટી-પીન’ ઉચ્છેદી લાવી. ”

“ કાણને ખબર કે આજે પીન એ ચકડોલને ત્યાંથીજ તમે ઉપાડી લાવ્યાં ? ” હીરાએ જણાવ્યું, “ નાનખાઈની પીન તમે સાથે નહીં લાવેલાં હોય તેની શી ખાતરી ? ”

“ બસ, બસ, હીરા, ” બેજનજી બોલ્યો, “ હવે મુંગો મુંગો કબૂલ કર કે તું સરવ હારી ગયો. ” હીરા ચૂપજ રહ્યો અને તેણે સર્વ ત્યાંથી દૂર કરવા મંડ્યાં. રસ્તામાં ઝોહરાએ દાઉદખાં સાથની

પોતાની વાતચીત કહી સંભળાવી અને ઉમેયું કે આ ઓરત-ધિકાર નાર દાઉદખાને તેણી સુધારી શકે ખરી!

* * *
જેવી ઓહરા દાઉદખાના ઘરમાંથી બહાર નીકળી કે દાઉદખાં પોતાના મન સાથે બડબડવા મંડ્યો:—

“કેવી ખુશસુરત છોકરી! કેવી સ્વાણી કેવી મીઠી ઝખાનવાઢી ઓરત! અરર-પણ ઓરત વિષે કશો વિચાર મારે કરવો નહીં એવી મારી ખાધા છે. ત્યારે શા સાફ એ છોકરીનો વિચાર મારે કરવો જોમએ ? હવે ઘરડે ઘડપણ અખજાને-અરે અભાગણી બલાને-મળે વળયું એ તો બનેજ નહીં-બેશક, આ છોકરીએ મારું મન ચોયું! ત્યારે શું એની સાથે પરણું ? પણ એ છે કાણ ?-એ ક્યાંની છે અને ક્યાં રહે છે તે તો મેં કશું પૂછ્યું જ નહીં ! ઓહ ! તેણી ખાછી આવે તો કેવું સાફ ! પણ સખર આએ પંચાવનમે વર્ષે જવાન છોડી સાથે પરણવું એ શું ઘેલાપણું નહીં કહેવાય ?-આ છોકરીએ આખરે મને આ ઘડપણમાં લલચાવ્યો.-પણ કોઈ શિરસ્તાએએ તેણીને કદાચ મારી આગલ મોકલી બી હેય ! આજે ત્રીસ વર્ષ પછી શાંત મને જેનાં સાથે વાત કરી હોય તો આ છોકરી સાથેજ મેં વાતો કરી છે !-બેશક, પેસાને હું શું કરું ? જીંદગી આ પ્રમાણે ગુજારવી એ મુખર્ષિજ છે.-પરેખર આ સુંદર છોડીએ મને કંઈક શિખવ્યું છે. અરે ! એ છોકરી પાછા આવે તો મારા ઘેરમાંજ રાખું-મારી પરજોતર તરીકે નહીં, પણ મારી આગ્યશાળી સલાહકાર બેટી તરીકે રાખું,-હવે મારું છે કાણ ? આ છોકરીએ તો મને અર્ધ-ગાંઠે બનાવી દીધો છે ! એ છોડી ખચ્ચીત ડાહી છે, એને મારી બેટીજ કરી લઉં તો સાફ ! પણ એ ખાછી અહીં આવે ત્યારે કંઈ વાત કરી જોડાંની !-યા અદલા ! કેવી સમજુ, મધુરી, ને સ્વાણી છોકરી !-ઓહ ! અરે મારી જીંદગીમાં એવી કોઈજ મળી નહીં ! અફસોસ !-અરે એ છોકરી ખાછી અહીં આવે તો કેવું સાફ ! યા પરવર ! તેણીને પાછી અહીં મોકલી આપ.”

દિવસનો ખાહીનો વખત બડબડામાં જ પસાર થયો; દાઉદખાનું મન તેણીના વિચારોમાંજ વલ્લીન થઈ ગયું અને રાત્રે સ્વપ્નામાં પણ ઓહરાના મધુર ચહેરા તેની આગળ હમો રહી કંઈ કહેતો હોય એમ દાઉદખાને લાગ્યું. જે સવાલો તેણીને તે પૂછ્યા હચ્છતો હતો તે તેણે સ્વપ્નામાંજ ઓહરાને પૂછી લીધા અને તેણીને વિષે કંઈકેક ખુલાસો મેળવ્યો હોય એવા ખ્યાલમાં લિન થયેલો તે સહવારમાં જાગૃત થઈ તેણીના વિચારમાંજ પાછો ગુંથઈ ગયો.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

અણધારેલી આફત.

અંકલેશ્વરમાં પેસ્તનજી શેઠની પરોણાગાત ચાખવા માટે હવે બે દિવસોજ દાદીબાને રહેવાનું હતું. જનેવારીની ત્રીજી તારીખથી તેમની ઓફીસ ઉધડનાર હતી, અને તારીખ ખીજીએ તો દાદીબા પોતાને ગામ બરચ પાછા જનાર હતા. છેલ્લા દિવસોમાં નાનંબાઈ અને દાદીબાની દોસ્તીમાં વધારો થતો ગયો અને આ દોસ્તીએ કંઈક પ્યારનું રૂપ પકડ્યું હોય એમ સર્વને લાગ્યું.

ડીસેમ્બરની ૩૧મી તારીખનો તે દિવસ હવે જ્યારે સાંજના વરન્ડા ઉપર નાનંબાઈ દાદીબા સાથે વાતો કરતાં બેઠાં હતા.

“ શું ? ત્યારે તમે પરમ દિવસે ઉપડી જશો ? હવે બે-ત્રણ દિવસો વધુ રજા નહીં લઈ શકો ? દાદીબા ” નાનંબાઈએ પૂછ્યું.

“ નહીં, નાનંબાઈ, તેમ બની શકે એમ નથી, — જોકે મને અહીંથી જવા ગમતું નથી, તોયે ‘ડ્યુટી’ ઉપર જવા સિવાય છુટકો નથી. ”

“ તમે જેવા દલેક્ટર એક-બે દહાડા ઘેરનાં ચર્ખા મારી જાય તો કોણ પૂછે છે ? ”

“ પૂછનાર તો કોઈ નથી. પણ નાનં—નાનંબાઈ, ફરજ શું છે તે હું સારો પેઠે સમજતો હોવાથી આવું પગલું હું કદી ભડે નહીં. અહીં તો કોઈ પૂછનાર નહીં હોય, પણ પેલો સર્વગાની ખુદા પૂછનાર બેઠો છે તે શું ? ”

“ હા, ખરી વાત છે. દાદીબા તમારી સંગતમાં ખન્ધીત મને મળ્યું સારું જ્ઞાન મળ્યું છે અને વળી ગમત પણ પડી છે. ” નાનંબાઈએ જણાવ્યું.

“ થોડું યુ ! નાનંબાઈ, પણ મારે જણાવવું જોઈએ કે તમારી સોળતમાં મને સોદવાઈ ગયું છે. ”

“ જ્યારે તમે એમ માનેછો કે સ્ત્રીની સોળતમાં તમને કંઈક પણ લાભ જણાય છે ત્યારે આટલી મોટી ઉમર સુધી તમે કુંવારા શા સારું રહ્યા છો ? દાદીબા. ” નાનંબાઈે હસીને સવાલ કર્યો.

“ તમારો સવાલ નાનં, — નાનંબાઈ કંઈક વિચિત્ર છે, ” દાદીબાએ જણાવ્યું અને પછી મુંઝમાં હસીને પૂછ્યું, “ પણ તમે કેમ ધાયું કે કુંવારી જીંદગી તજીને હવે પરણેલી જીંદગીમાં દાખલ થવાને હું હાલ વિચાર કરતો નહીં હોઈશું ? ”

“ હવે તે વિચાર તમે કદાચ કરવા હશે. પણ હું પૂછું કે તે વિચાર તમેએ પાંચ-સાત વર્ષો અગાઉ કેમ નહીં કર્યો હશે ? ”

નાનંગ્યાઇએ ફરીથી સવાલો કર્યા. “આટલી મોટી ઉમર સુધી ચોખવાની શી જરૂર?”

“નાનંગ્યાઈ, હું તે વેળા જાણીતા અંગ્રેજ રાજ બર્નેર્સ ત્રીજાના વજીર લોર્ડ ગ્રેનવીલના મતને મળતો હતો. તેનું મત શું હતું તે તમો જાણતાં નહીં હશે? હો, ત્યારે સાંભળો:—તે કહેતો હતો કે એક પરસ્પર કુતરાંની પુછડી સાથે બાંધેલા પતરાંના એક દાખડા જેવી હોય છે; કુતરાની પુછડીએ બાંધેલા પતરાના ડબ્બાથી જેમ તે કુતરું બડકે છે અને ગડબડ કરી મેલે છે તેમ એક મરદ એક સ્ત્રી સાથે શાદીના ગાંઠથી બાંધાઈને હમેશા ચમકતો અને ગમ-રાતો રહે છે; પણ નાનંગ્યાઈ, ધર્મધર્મને મારા વિચારો ફર્યા છે અને હવે હું માતું છું કે એક બલી સાચી મહારદાર પોતાના પતિને શિરસ્તા સમાન કામ લાગે છે.”

“હો હો? ત્યારે તમો તો આવા બેહુદા વિચારો ધરાવતા હતા કે?”

“હા, એમ હતું ખરું!” દાદીબા બોલ્યા “પણ હવે એ વિચારો બદલાઈ ગયા છે અને માંડું દિલ—”

દાદીબા વધુ બોલે તેટલામાં જાંહગીરજી વરન્ડા ઉપર આવી પહોંચ્યા અને દાદીબાએ કહ્યું: “પધારો જાંહગીરજી—કેમ બળરે જઈ આવ્યા કે જી?”

“હાજી” જાંહગીરજીએ ટુંકમાં જવાબ આપ્યો અને દિવાળ્ય-તીનો વખત થયેલો હોવાથી તેઓ ડગલો પાતલુન કાઢી પોતાના હમેશના રિવાજ પ્રમાણે બાંધગી કરવા બેઠા. અને દાદીબા તથા નાનંગ્યાઈ થોડીક પણ સુધી વરન્ડા ઉપર ખુશ ગોફતેગોમાં રોકા-ચલા રહ્યાં.

આશરે આઠ વાગે સર્વ જમવાના ઓરડામાં દાખલ થયાં અને ટેબલ ઉપર મૂકેલી સર્વવાણીઓને ઈન્સાફ આપતાં અને આનંદી વાતચીતમાં વખત પસાર કરતાં તેઓ બેઠાં. ખાણ પછી વાતોના સપાટા અને તડાકા ચાલુજ રહ્યા અને આશરે દસ વાગે સર્વ ચોતપોતાને બિછાને નિંદ્રા લેવા માટે ગયાં.

x

x

x

+

રાતના બારેક વાગ્યા હશે અને પેસ્તનજી શેઠની ઉંઘમાં ખલલ થઈ. તેઓ જાગૃત થયા અને પેટમાં ચુંક આવવાની ફરિયાદ કરતા રહ્યા. તેમની તખીઅત બગડવા માંડી અને ઝાડા થવા લાગ્યા, અને ત્યાર પછી ઉલટી શરૂ થઈ. પેસ્તનજીની સારવાર કરવા માટે સર્વ ઉઠ્યાં અને ડોક્ટરને બોલાવવા હજી જાંહગીરજી જાય. તેટલામાં

દાદીબાની તખીઅત પણ આવીજ રીતે બગડી અને નાજબાઈએ પણ પેટમાં ચુંક થવાની ફરિયાદ શરૂ કરી. ડોક્ટર સોલોમને આવી ત્રણે દર્દીઓને તપાસ્યાં અને જાહેર કર્યું કે કોલેરાથી તેઓ પટકાયાં હતાં. આ બધા ડોક્ટરે ત્રણેની સારવાર ખંતથી શરૂ કરવા માંડી અને જાંગીરજી તથા હીરો આ રોગનાં સપાટામાં સપડાયા હોય એમ જણાયું. ડોક્ટર સોલોમને પોતાના મિત્ર ડોક્ટર મહેતાને તુરત ખોલાવ્યા અને બંને ડોક્ટરો આ પાંચે દર્દીઓ માટે ઉપાયો કરતા ખડે પગે ઉભા.

અંકસોસ ! આ શો સંતાપ ! રાત્રીની શરૂઆતમાં કોઈને ખ્યાલ નહીં હતો કે આ છવસેણુ રોગ તેઓ સર્વ ઉપર ગલખો કરશે. સવારના પહોરમાં પેસ્તનજીની તથા દાદીબાની તખીઅત વધુ બગડતી ચાલી; તુરત ભરૂચ તાર કરવામાં આવ્યો અને દાદીબાનાં સગાં વહાલાંઓ ભરૂચના વડા ડોક્ટર જેક્સન સાથે બાર વાગ્યામાં આવી પહોંચ્યા. પેસ્તનજીને આંકરાં આવવા માંડ્યાં, તેવનની આંખો ખેસી ગયેલી લાગી અને શરીરની ચામડી વાદળી રંગની થવા માંડી. દાદીબાની તખીઅતે પણ એજ પ્રમાણે ગંભીરરૂપ પકડ્યું; બંને દર્દીઓને ગરમ પાણીની બાટલીઓ પગે, જાંઘે અને બગલમાં મૂકવામાં આવી; વળી ડૉ. જેક્સને “હાઇપર ટોનિક મોલ્ટ્યુશન ઓફ સોલ્ટ” નાં “હન્જેક્શનો” આપવા માંડ્યાં, પણ સવળું બ્યર્થ ! ઇશ્વર-ઇચ્છા પ્રમાણ છે; બ્યારે પરવર દેગારની ઇચ્છાથી આયુષ્યની દોરી તુટી જાય ત્યારે બાહોશ ડોક્ટરોની સર્વ યુક્તિઓ અને કોશીશો મિથ્યા બને તથા તેમનું વૈદક જ્ઞાન અશક્ત અને અરૂઢ થાય તેમાં નવાઈ શી ?

જે ઘરમાં એક દિવસ અગાઉ આનંદ બ્યાપી રહ્યો હતો તે ઘરમાં આફત અને શોકનાં પગલાં આવી પહોંચ્યા. સાંજ પડતાં બુજરોગ પેસ્તનજીએ પોતાનો પ્રાણ છોડ્યો, અને રચાણા ચંચળ દાદીબા બીજી સવારે આ કાળી દુન્યા છોડી ગયા. અંકસોસ ! જાંગીરજીની માંદગી ધાસ્તીથી મોકળી નહોતી. ડોક્ટરોની અથાગ મહેનત અને ખૂંતીલી માવજત છતાં બીજો દિવસે બાર વાગે બધા બોળા જાંગીરજી પોતાનો પ્રાણ તે કીરતારને સોંપ્યો. જીંદગી ! કેવી અનિશ્ચિત ! કેટલી અસ્થિર !

આખું અંકલેશ્વર ગામ શોકથી ખિન્ન થઈ ગયું હતું. અને કાળજી કંપે એવો વિલાપ પેસ્તનજીને બંગલે ફેલાઈ રહ્યો હતો. ભરૂચથી વધુ નસેસાલરો અને ખાંધીઆઓની મદદ માંગી આ ત્રણે બધા ગ્રહસ્થાની લાસેને એકજ દિવસ, અવલમંજલ પહોંચાડવામાં

આવી હતી; મલા કલેક્ટર દાદીયાના અકાળ મરણથી ભર્યમાં પણ રૂદનનો કલાહોલ થઈ રહ્યો હતો; ભર્ય, કહેરે પોતાનો વિદાન, માયાળુ અને દિલસોજ કલેક્ટર સદાનો ગુમાવ્યો હતો.

નાન્યાબાઈની અને હીરાની તખીયત બે કે વધુ બગડી હતી, તેણે ડોક્ટરો દીંમત હારી ગયા નહોતા. અનેક ઉપાયો તેઓએ કામે લગાડ્યા અને આખરે તેઓની મહેનતને તે કૃપાળુ બાપની મદદથી જશ મળ્યો ખરો. અન્ને મોતના ડાચ માથી બકાર સદીસ-લામત નીકળ્યાં હતાં, પણ હાલ તેઓ આ દુઃખદાયક આશ્વતથી વાકેફગાર નહોતાં. બીજે દિવસે નાન્યાબાઈએ સવારમાં ડોક્ટરને સવાલ કર્યો:—

“ હવે હું સારી પામે છુંની ? ડોક્ટર, મારા બાવાજી અને મારા-દાદીયા-જાંહગીરજી સારા થયા કેની ? ”

“ હા, બધા સારી પેડે છે, ” ડોક્ટરે ટૂંકમાં જવાબ આપ્યો.

“ બિચારા દાદીયાને તો આજે નોકરીએ જવાનું હતું ” નાન્યાબાઈ ધીમેથી બોલ્યાં.

“ હં ! ખચ્ચીત જવાનું હતું ! ” ડોક્ટરે ટૂંકમાં પતાવ્યું.

“ ડોક્ટર, હજી મને પાણીની તરસ વણી લાગેજી. ” “હીક જરા પાણી આપીશું તમે શાંત થઈને જરા પેદી જાઓ. ” ડોક્ટરે જણાવ્યું.

“ હા, પણ ઉંઘ આવતી નથી, ” નાન્યાબાઈ બોલ્યાં.

“ મેં હમણાં દવા આપીજી, એટલે ઉંઘ આવી જશે. જરા તમે શાંત સુવો. ” ડોક્ટરે સમજાવીને કહ્યું.

“ ઉંઘ આવે ત્યારે કેની ? ” નાન્યાબાઈ બટબટ્યાં અને જમણી બાજુએ કોર મરડી સુતાં.

પ્રકરણ ૪૨ મું

જાદુઈ અસર.

“ અકસોસ ! મહોબત વદાલા, આજે કેવી આશત ” ! બીજે દિવસે સાંજે જોદરા પોતાના બવિખના ભરથાર મહોબતખા સાથે બગ્ગર તરફથી ઘરે પાછી ફરતી હતી ત્યારે કહેવા લાગી. “ ખુદા કરેને હવે નાન્યાબાઈ સારાં થાય તો ખસ ! ”

“ હા, અદલા પાકની મહેરબાનીથી એઓ બચે હો સારું ! હાય ! મારો મદદગાર ખેરબાદ તો ગયો ! ઘણુંજ બોટું થયું ! જાંહગીરજીને મેં મારી દવા આપવા કહી પણ તેમણે તો તે નહીંજ લીધી,

આટલું હી મહોળતે પોતાનું કપાળ કુટ્યું અને તેની આંખોમાંથી તેના ગાલો ઉપર આંસુઓ પડવા લાગ્યાં.

“ વહાલા, હવે રડીને માહેતમ કરવામાં કંઈ સાર નથી ” જોહરા દિલાસો દેતી બોલી, “ જે થવાનું હતું તે થયું ! આપણું કમનસીબ ! ”

“ અરે મારે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહીં હતો કે આવી ઓચિંતી અફેત આવી પડશે. ખેર, નાન્યાબાઈ અને હીરો સારાં થાય તો બસ ! હીરાના મામાજી અહીં આવ્યાછ તેવણુ તો હાંશળા-શાંશળા બની ગયાછ. યુદ્ધ જલદીથી બંનેને આરામ કરે !—પણ હવે કરશું શું ? આપણી આશાઓ તો બંગ થઈ, આપણો મદદગાર તો સદાનો ગયો ! આ શો સીતમ ! ”

“ યુદ્ધ છે ! મહોળત જરા હીંમત રાખ ! કંઈ સારુંજ થશે. ” જોહરા બોલી, “ વાર, તં હીરાજીને તારી દવા આપી કે ? ”

“ હા, સતારના પુડીકો આપી છે તો ખરો ! અદલા પાકની મહેરથી હીરો સારો થાય તો સારું ! ”

“ મહોળત, ગામમાં કાગળિયાનાં કેસો રોજના થાય છે. યુદ્ધનો આ શો કાપ છે ? અને લાગેછ કે તે રાત્રે સઘળાંઓએ મચ્છી ને ખાધી હતી તે ખરાય હોતી જોઈએ. ”

“ હા, હું પણ એમ માંડું, પણ ડોક્ટરો કહેછ કે પાણીને લીધે આ રોગ ફેલાયો હતો. ”

“ હોય, ડોક્ટરનું કહેવું કદાચ ખરું હોય ” જોહરાએ જણાવ્યું અને પછી તેણી મોટેથી બોલી; “ જો, જો, મહોળત, પેદો ઓરત-ધિકકાઈ દાઉદખાં ચાલ્યો ! ”

“ ક્યાં છે ? ” મહોળતે અધીરાઈથી સવાલ કર્યો.

“ આએ શું પેદો સામેથી લાલ હુપેટો પહેરીને જાયછ તે ! ”

“ હા, હા, જોયો. પણ એ ઘેરમાથી બહાર ચાંદરાને નીકળે છ શું ? ”

“ કોણ જાણે ! પણ લાવ, જરા જઈને યુદ્ધ સાથ પાછી વાત કરી આવું. ” જોહરા બોલી.

“ અરે, એને મરવા દેતી ! તુને એ ઘેલા સાથે કેમ ટકટક કરવા ગમેછ ? ”

“ અહીં, નહીં, એ ઘેલો નથી. મહોળત. ” આમ કહી તેણી ઝડપી પગલે દાઉદખાં આગલ ગઈ; દાઉદખાં કંઈક વિચારોના વમળમાં વિંટલાયેલો ચાલતો હતો અને આમતેમ ડોકું ફેરવીને જોતો હતો. જોહરાને જોતા સાથેજ ચક્રિત થઈ ઉભો અને પછી બેઠો. “ હો ! હો ! હું તમારી શોધમાંજ રહું છું. આજે અદલાએ એકાએક મેલાપ

કરાવ્યો. તમારું નામ અને ઠેકાણું પૂછતાં હું બુલી ગયો હતો. તમારું નામ શું ? બાઈ. "

"મારું નામ ઝોહરા અને મારું રહેવાનું ઠેકાણું મહોબતખાં હકીમને ત્યાં—પેલા પારસી શેઠા તે દિવસે મરણ પામ્યા તેમના બંગલા આગલ. " ઝોહરાએ જવાબ આપ્યો.

"હું ઇચ્છુ છું કે હું તમારી સંગતમાં રહું ! " પેલો આરત-ધિકારનાર દાઉદખાં બોલ્યો, "તમે ક્યાણાં છો, તમે ચાલાક છો અને તમેએ તમારી મધૂર વાણીથી મારા મક્કમ વિચારો ફેરવ્યા છે. " "હું ખુશી છું કે તમારી સાથની મારી વાતચીતથી તમે ઉપર ઠંઠક સારી અસર થઈ છે. "

"બીબી ઝોહરા, હું કેવું ઇચ્છુ છું કે તમને મારે ત્યાં રાખું !—મારી બેટી તરીકે તમને રાખું. મારું જે કાંઈ છે તે તમને સોંપી દઉં. હવે મારું કોઈ રહ્યું નથી,—હા, આએ પૈસો છે, પણ હવે કાણુ ખાનાર છે ? આદમી પૈસાનો દાસ છે; પૈસાનું હવે શું કરીશ ? અને—

"સખાવત કરો; ગરીબોને બેસાવ કરો " ઝોહરા તુરત બોલી ઉઠી.

"એ તો ઠીક, પણ બીબી ઝોહરા તમારું માઆપ છે ? " "નહીં, હું માઆપ વિનાની થઈ છું, પણ મને આશરો આપી રાખનાર મહોબતખાં હકીમ છે. "

"ત્યારે તમે મારે ત્યાં નહીં પધારો ? તમારી મીઠી બોલીથી અને તમારી સલાહથી મારી ઉપર જનદુષ્ટ અસર થઈ છે. તમે છેલ્લાં મળ્યાં ત્યારથી મારી રાત દિવસ અલ્લાપાક આગલ ચેવી દૂવા છે, કે હું તમને મારી બેટી કરવાને બાગ્યશાળી થાઉં. "

"એમ નહીં બને, શેઠ. " ઝોહરા બોલી. " કેમ નહીં બને ? " દાઉદખાંએ સવાલ કર્યો.

"હું જવાન છોડી એમલી તમારે ત્યાં રહી શકું નહીં " "કાંય નહીં ? " બુઢા દાઉદખાંએ પાછો સવાલ પૂછ્યો. "હું મહોબતખાં સાથે થોડા વખતમાં શાદી કરનાર છું "

"હો, હો ! ત્યારે તો ક્યાણું મારું ! દાઉદખાં ખુશી થઈ બોલ્યો. "તમારા ખાવિંદને પણ મારે ત્યાં હું રાખીશ.—મારો ઘર—જમાઈ બનાવીશ. લેવો, બેટી ઝોહરા, તમારા લગ્નનો સમયો ખર્ચ હું મારે ઉઠાવીશ. "

"નહીં, નહીં, એમ નહીં બને. મારા મહોબતને હું પૂછું પછી આવત " "

“તે ક્યાં છે ? બેટી ઝોહરા, મને તેની આગલ લઈ જવો. હું તેને સધળી વાત કરી સમજાવું. ”

“ હા પણ હમારા જલદીથી અમારાં લગ્ન થઈ શકે નહીં. ” ઝોહરા બોલી, “ કારણ કે અમે અંન્નેના બલાખેરખાહો બેહેસ્તનશીન થયા છે. ”

“ હું તમારો બીજો ખેરખાહ હાલ જીવતો છું. બેટી ઝોહરા તમે મને તમારા બિવિધ ના ખાવીંદ સાથ મેલાપ તો કરાવો. ” દાકિદખાંએ ખરા બાવથા વિનંતી કરી.

“ હા, બા ખુશીથી. આવો, તેવણ અહીં નજદીકનાં પછવાડે ઉભા રહ્યા છે. ”

ઝોહરા અને દાકિદખાં પાછાં ફર્યા અને મહોબતખાં જ્યાં ઉભો હતો ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચ્યાં.

“ શેઠ દાકિદખાં રાજકોટ વાલા માટે મેં હીનજી સાથ સરત બધી હતી તેવણ અહીં આવ્યા છે. ” ઝોહરાએ મહોબતને જણાવ્યું.

દાકિદખાંએ શેઠ હેન્ડ કરવા પોનામે હાથ લગાવ્યો, પણ મહોબત કંઈક વિચાર માંજ ઉભો. આખરે બંનેએ હાથ સાથ હાથ મેળવ્યો અને દાકિદખાં બોલ્યો;

“ હું ખુશી છું કે તમે આવી બલી, સ્થાણી ચંચળ આવતો તમારી ધણિયાણી કરવાને બાગ્યશાળી થયા છો. ”

“ હજી તેણી મારી ધણિયાણી કહી શકાય નહીં.—શાદીના પવિત્ર ગાંઠથી અમે નોડાયાં નથી. ” મહોબતે લુલ સંધારી જણાવ્યું.

“ હીક; પણ હવે ટૂંક વખતમાં નોડાશે. ઝોહરાને મારી બેટી કરવા ઇચ્છું છું અને મારું સધળું જે છે તે એના નામ ઉપર કરવા મોણું છું. ”

“ શા સારું ? અમે કંઈ નાંગા-ભુખ્યાં નથી. ” મહોબતે કહ્યું.

“ શા સારું પૂછો છો ? મને વર્ષો પછી સારી સલાહ આપવા જે બલી ઝોરતે મહેનત લીધી તેના ઉપકારમાં ! તેણીની પાંચ દશ પળની સોબતથી મારા ઘાટકી વિચારો દૂર થયા છે અને તેણીએ મારા સ્વભાવ જાદુઈ અસર કરી છે.—હું ઝોહરાને મારી બેટી ગણું છું એટલુંજ નહીં, પણ મારે માટે ખુદા તરફથી આપેલા ફિરરવા તરફકે માનું છું. તમે મારી અરજ નહીં સાંભળો ? ”

“ હું હમણા કશો જવાબ આપી શકતો નથી, વધુ વિચાર કરી ઝોહરા સાથ હું તમને કહેવરાવીશ. હાલ તો સલામ ! ” આટલું કહી મહોબતખાંએ ચાલવા માંડ્યું અને ઝોહરા બુદ્ધ.

દાઉદખાને નમન કરી તેના કાનમાં કંઈ કહી મહોબતની પૂઠે ચાલી. દાઉદખાં બંન્નેને એક ટસે નિહાળતો થોડી પણ ઉભો અને પછી પોતાના ઘર વરફ ફર્યો.

" જો હું તને સાફ કહું છું, ઝોહરા, " મહોબત થોડોક રસ્તો કાપ્યા પછી બોલ્યો, " કે એ જુદા સાથ વેક્ષાં-ગાંડાં કાઢનાના છોડી દે. એ તો તદ્દન ઉલ્લુ લાગે છે. "

" નહીં, નહીં, મહોબત તમો જુઓ છો. " ઝોહરા બોલી. " એ ઉલ્લુ નથી. મારું માત્રી એની ઇચ્છા પુરી પાડવા લો; જોઈએ તો ખરાં કે એ બાપણા નામ ઉપર સત્તણું કરેછ કે અમરથો ખેડું ડોલ લાલેછ. "

" છટ.-પૈસાની પુંગરી દીસેછ. " મહોબતે વિરસ્તાર સાથ જણાવ્યું,

" પણ વહાલા, આ દુ-યામાં પૈસાનું જુણુ કાણુ નથી ? પૈસો સૌને વફાલો છે, પણ હું પૂછું કે તમો આ સાર આ જુદા માટે—

" જો, ઝોહરા તારે ગમે તે કર. એની બેટી આ, એની મા થા, એની દાદી આ,—ગમે તે બેટી થા.—પને વાધો નથી. મહોબતે આખરે ચીકાકને જણાવ્યું, " તું એ ગાંડા સાથ ગાંડો થઈને ખુશી થા.—ચલ, હવે બહાર ચાલ, મોડું થયું છે. નાજાંબાઈ અને હીરાની તબીવતની કંઈ ખબર તો લખએ. "

પ્રકરણ ૪૩ મું

લલાં કામમાં ઢીલ નહીં.

જુદાની મહેરથી એ વજુ દિવસો પછી નાજાંબાઈની જીવલેણ માંદગી દૂર થઇ; હીરા પણ ટટાર થઇ ઘેરમાં ફરફર કરવા લાગ્યો. ચણુ બ્યારે અણધારેલી આફતની ખબર મળી ત્યારે તેઓની દિલગીરીનો મુખ્યત્વે કરીને નાજાંબાઈની દિલગીરીનો પાર રહ્યો નહીં. નાજાંબાઈને મનથી તેણીના ઉપર દુઃખના ઝાડો ઉગ્યા હતાં; તેણીને જાંદગી અકારી થઇ પડી હતી અને કેટલાક દિવસો સુધી તેણીના હૈયામાં ગમગીનીની હોળી સળગી રહી હતી; તેણીને કોઈ દિલાસો દેનાર હતું નહીં, ફક્ત તેણીની માનીતી દાસી ઝોહરા હરપળે તેણીનું દુઃખ વિમરાવવાને પ્રયત્ન કરતી. ઉલ્લી માંદગી પછી હીરા ઢીલોઢય થયો હતો અને આ કારણને લીધે એના મામા પોતાને ગામ તવડી હવા ફેર માટે તેને લઇ ગયા. બેઝન પોતાના બધા શેઠો યુગાવવાથી બેચેન અને બેહોશ બન્યો હતો.

મહોત્તર શોધ્યાં નિરાશ થઇ ગયો હતો તોયે પોતાનાં લગ્ન જ-
લદીયાં થાય એવા વિચારના વમળમાં ગુંથાઇ રહ્યો હતો.

મહોત્તર એક દિવસે સવારે પેસ્તનજી શેઠના બંગલાના
કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બહાર નીકળતો હતો તેટલામાં તેને દાઉદખાં મળ્યો.
દાઉદખાંએ સલામ કરી અને મહોત્તરે દાઉદખાં તરફ ટગર ટગર
નેત્ર સલામ કરવા માટે હાથ ઉંચક્યો.

“ મહોત્તર મિયા, આપે કંઈ નક્કી વિચાર કર્યો ? ” દાઉદખાંએ
સવાલ પૂછ્યો.

“ શાનો વિચાર ? ”

“ બેટી જોડરા સાથે તમે શાદી જલદી કરો અને તમારી
શાદીનો મધજો ખર્ચ હું આપું તો તે લેવા માટે તમે ખુશી થાવો
એ વિષેનો વિચાર ! ”

“ હું અજબ થાઉં છું કે તમે જવા એક બેગાના શખ્સ
અમે માટે આટલી બધી કાળજી શા સાર રાખતા હશે ? ” મહોત્તરે
કંઈક ગરમ થઇને પૂછ્યું.

“ મને તમે માટે કાળજી નથી.—મને મારી બેટી માટે કાળજી
છે. તમને મેં અગાઉ જણાવ્યું હતું તેમ આવી બલી રૂડી છોકરીએ
પાંચ દશ મિનિટમાં મને કંઈ રૂડું શીખવ્યું છે તો મારે આ
ઉપકાર શું બૂધી જવો જોઈએ ? એ છોકરી મારો દિરસ્તો છે એ
મારી બેટી છે. એ બલી બેટીને ખાતર હું પૈસો ખર્ચવા માંગું છું.
મારું બીજું કાણ છે ? તમે એની સાથે પરણીને મારો પૈસો વાપ-
રશો તોયે મને ફીકર નથી. ” દાઉદખાંએ ખરી લાગણી સાથે જણા-
વ્યું અને મહોત્તર બોલ્યો. “ ફીક આપ અહીં ઉભા રહો. હું પાંચેક
મિનિટમાં પાછો આવી તમને જવાબ આપુ છું. ” મહોત્તર આમ
કહી બંગલા તરફ પાછો ચાલ્યો અને જોડરા સાથે ખાનગીમાં
કંઈક વાત કરી તે કમ્પાર્ટમેન્ટ બહાર જોડરા સાથે પાછો ફર્યો. જોડરાને
જોઈ દાઉદખાં ખુશી થયો અને જોડરા નમન કરીને દાઉદખાં આગળ
ઉભી રહી.

“ બેટી—તમે મહોત્તર મિયાને સમજાવો અને મારો અરજ
કબૂલ કરો એવી મારી ખાદેશ છે. ” દાઉદખાં બોલ્યો.

“ મેં જણા સમજાવ્યા છે અને એમનું કહેવું એવું છે કે આપણે
કોઇને માથે શા સાર પડવું જોઈએ ? ખુદાએ હાથ—પગ આપ્યા છે
તો આપણે આપણા હાથે કમાઈ ખાવું એમ એવજી જણાવે છે,—
પણ મારા આમલથી એવણે હવે વિચાર ફેરવ્યો છે. ”

“ હું ખુશી છું કે મહોત્તરમિયાએ વિચાર ફેરવ્યો છે. જોવ હવે
મારું કોઈ નથી. બેટી, ખુદાએજ તમને મારી આગળ મોકલી મને

મારા એકાંત વાસમાંથી બચાવ્યો છે. ગામે ગામ હવે ફરવાનો મારો ધરાદો નથી, તમે પરણીને બંને મારે ઘરેજ મારી સાથે રહો; મારી આંખે જીંદગીથી તો હું હવે કંટાળી ગયો છું. તમે બંને સાથે મારે ઘેર રહેશો તો મારો બેચેની પણ દૂર થશે.

“ હીક, મુરખી, તમારો અરજ કબૂલ કરીશું. ” ઝોહરા બોલી.

“ હું ધણો ખુશી ! હવે શાદી માટે દિવસ નક્કી કરો તો સારું ! ”

“ આવતી ચાંદરાતે જુમાનો દિવસ છે માટે તે દિવસ નક્કી રાખીશું. હજુ તો સોળ દિવસ છે. ”

મહોબતે જણાવ્યું.

“ હું ત્યારે મારા ઘેરમાં સાફ-સુફ કરાવી તમારે માટે બે ચોરડા જુદા રખાવીશ. ઝોહરા, જે કંઈ તમને ખર્ચ થાય તે મારી પાસેથીજ લેવાનો; કપડાંનો ખર્ચ હુંજ આપીશ અને તમારે મનપસંદ કપડાં ખરીદવાં. ” બુદ્ધા દાઉદખાંએ ખરાં આંતઃકરણથી કહ્યું. “ મહોબતમિયાં, —તમારાં કપડાં પણ મારે પસંદથીજ ખરીદવાનાં; લગ્નનો બીજો ખર્ચ પણ હુંજ આપીશ. તમે બંને મારે ત્યાં આવતા જુમેરાતને દહાડે આવો તો સારું, એટલે આપણે બધું નક્કી કરીએ. ”

“ મહેરબાની ” ઝોહરા બોલી. “ અમે જરૂર આવીશું. ” ત્યારે હું રજા લઉં છું. તમે જરૂર પતારજો. ” અંત કહી દાઉદખાંએ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

“ વહાલા મહોબત, આપણો એક ખેરખાહ શુભ થયો, પણ શુકે બુદ્ધાના કે તે પાક પરવરે બીજો ખેરખાહ મોકલો આપ્યોછ. ” ઝોહરા દાઉદખાંના ગયા પછી મહોબતને કહેતા લાગી. “ હવે દાઉદખાંએ કહ્યુંછ તેમ જુમેરાતને રાજ કપડાં ખરીદી લાવીએ. ”

“ હા. એ તો હીક; પણ બાઇજી નાન્યાઇને હવે આપણા લગ્ન વિષેની વાતથી વાકેફ કરવાં જોઇએ. ” મહોબતે જણાવ્યું.

“ આજે બાઇજી આગલ એ વાત છેડીશ અને સમજાવીને બધું કહીશ. બચારા બાઇજી કદાચ દિલ્લગીર થશે. ”

“ હવે બાઇજી મને નોકરીમાં ચાલુ રાખશે કે કેમ તે સવાલ છે ” મહોબત બેઠ્યો, “ હીરાને તો કદાચ પેદા ઉપર રાખશે, કારણકે પેદાનું થોડું ધણું કામ એ તો હવે જાણેછ, એટલે એને તો અહીં રાખશેજ, પણ હવે મારું શું ? ”

એ બધા વિચારો કરીનેજ, મેં દાઉદખાને અરજ કબૂલ કરવા તમને સમજાવ્યા છ” ઝોહરાએ કહ્યું. “ ખુદા મદદ કરશે; તમે બે ફીકર રહો, ”

“ ઠીક ત્યારે પરવર ઉપરજ બરાસો રાખીશું. ચાલ. હું જરા ચોટે જમ આપું છ. તું બાઈજીને જરૂર આજ બધી વાત કહેજે.” આમ કહી મહોબત ત્યાંથી ચાલતો થયો અને ઝોહરા બંગલામાં પાછી ગઈ.

નાનખાઇ સવારમાં બંગ્લી પૂરી કરી કંઈક વિચારમાં હતો જ્યારે ઝોહરાએ પોતાના લગ્નની વાત છેડી, વળી બેરા-ધિકારનાર દાઉદખાં તરફથી જે અરજ થઇ હતી તે વિષે તેણીએ નાનખાઇને જણાવ્યું અને તેમને ખાત્રી આપી કે તેણી જે કે હવેથી દાઉદખાને ત્યાં મહોબત સાથે રહેશે તેણે કિસ્મતમાં એક વેળા તેણી પોતાના આયુર શેઠાણીને મળવા આવ્યા વિના રહેશે નહીંજ. ઝોહરાની કઠીકત સાંભળતાં નાનખાઇનાં આંખોમાં આસુઓ આવ્યાં અને તેઓ કશું વધુ બોલી શક્યાં નહીં, તેણે નાનખાઇએ ઝોહરાને બહાર દુવા કચ્છી જણાવ્યું;

“ ઝોહરા, તું પરણીને સુખી રહે ! તુંને કંઈ પણ જોઇતું હોય તો મને જણાવજે, શરમાતી ના.”

* * * *

“ શું ? અકસ્માત ? શાનો અકસ્માત ? દાઉદખાં મિયાંને શાનો અકસ્માત નડ્યો ? ” ઝોહરા ગભરાયેલે ચહેરે ખીજે રવિચારે આશ્ચર્ય નવ વાગે સવાલો કરતી ઉભી રહી અને એ જને નીચેલો ખુલાસો કર્યો.

“ હા, દાઉદખાંમિયાં સ્ટેશન એનજીનની અડફટમાં આવી ગયાછ. સુરત જમારે માટે કપડાં લેવાં ગયાંવા, તે આવતી વેળા સ્ટેશન ઉપર આજે અકસ્માત નડ્યોછ. ટૂંકે રસ્તેથી આવવા સાર લાઇન ઉપર ચાલતાંતા તેવામાં ખાલી એનજીન આવી લાગ્યું અને તેની અડફટમાં આવી ગયા. મને મહોબત હમણાજ એમને વિષે કહીને સ્ટેશન ઉપર દોડી ગયાછ.”

“ અહો ખુદા ! કેવો ગજબ ! ” ઝોહરા દુઃખી થઇ બોલી; થોડીક પળો સુધી તેણી કશું બોલી શકી નહી, પણ પછી તેણીએ જણાવ્યું. “ હું ખી સ્ટેશન પર જઈ તો સારું ! ”

ખુદા દાઉદખાને સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર લાવવામાં આવ્યો હતો. તે બેભાન થઇ પડ્યો હતો. તેના પગો અડધા કપાઇ ગયા હતા અને તેમાંથી બોહી ખુબ વહેતું હતું, મહોબત તેની સારવાર કરતો ઉભો હતો અને તેને ઘરે લઇ જવા માટે ડોળીનો બંદોબસ્ત તેણે કર્યો હતો અને ડોળી આવી લાગે તેટલામાં ડોક્ટર અને ઝોહરા

ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. ઝોહર દાઉદખાં નજદીક જઇને કંઇક બોલી; દાઉદ-ખાંએ તુરત આંખો ઉઘાડી અને બોલવાની જમ તેમ કોશીશ કીધી:—

“ બેટી-ઝોહરા-તમો-તમો-અહીં આવ્યાં- છો શું નશીય ? —મહોબતમિયા-મહોબતમિયાં ક્યાં છે ? બેટી,—હું તો હવે-હવે મરી જઇશ. હા-હું— ”

“ નહીં, મુરખી, તમો હીંમત હારો ના. કંઇ નથી. હુશિયાર ડોક્ટર આવ્યાછ તેથી હમણાજ સારા થશો. ” ઝોહરાએ તુરત દિલાસો આપી જણાવ્યું.

“ નહીં-નહીં,—હવે આવી-આવી બન્યું ! બેટી-તારી=શાદી થઇ ગઇ હતે તો કે-કેવું બહેતર-બેર, તું કરતી ના-બેટી, મારાં મજવામાંથી ચાવીઓ-ચાવીઓ કાઢી લે. હવે-જ છે તે બધું તાર ! લઇ-લઇલે, ચાવીઓ, લઇ લે, બેટી. ” ઝોહરાએ હળવે-થી દાઉદખાંના મજવામાં હાથ નાંખી ચાવીનાં ઝુમખો કાઢી લીધો અને દાઉદખાંએ પાછું ધીમે સાદે બોલવા માંડ્યું:—“ બેટી, હવે-હવે જલદી શાદી કરી લેજે-તું ને મહોબત સુખી રહો એટલે બસ-ઝોહરા બેટી, મને મરતી વેળા એજ-એજ દિલાસો છે કે તું-તું બેટી તરફથી હું-કંઇક રહું શીખ્યો.—મને પાછી કાંઈ પીવાવશો ? ”

ડોક્ટરે દવા સાથ પાછી બેળીને દાઉદખાંને પીવા આપ્યું અને ચોડીક પછ પછી ડોળી આવી પહોંચી. ડોક્ટરે જણાવ્યું કે પગો કાપી નંઆવ્યા વિના છૂટકો નહોતો અને તે તાડીદે કાપવામાં આવે તો સારું. ડોળીમાં નાંખી દાઉદખાંને ઘેર લઇ જવામાં આવ્યો અને બીજા બે ડોક્ટરોની સલાહ લેવામાં આવી, પણ તે વેળા દાઉદખાંની તબીબત વધુ બગડતી ગઇ અને આશરે ચાર કલાકમાં તો દાઉદખાં આ કાની દુન્યા છોડી ગયો.

દાઉદખાંના પૈસાથી મહોબત અને ઝોહરાએ મરણ પછીની સઘળી ક્રિયાઓ કરાવી અને એક સુંદર કબર બંધાવી તે ઉપર ઘટનો લેખ કોતરાવાનો પકડો વિચાર તેઓએ કર્યો. ઝોહરાની દિલગીરી મહોબતની દિલગીરી કરતાં વધુ દીરતી હતી, તેણે તેણી હીંમત રાખી ધરતું સર્વ કામકાજ કરતી હતી, લગ્નનો નક્કી કીધેલો દિવસ આંદરાત અને શુક્રવારનો હતો, પણ આ માઠા બનાવને લીધે ઝોહરા વધુ દિવસો થોભી જવા ઇચ્છતી હતી, પરંતુ મહોબત માનતો હતો કે “ વધારે વિલંબ વિધવાકારી ” હોય છે અને તે કારણસર બધાં કામમાં વધુ દીવ્ર થવી નહીં જોઇએ. મહોબતે ઝોહરાને આ કારણને લીધે અનેક વેળા આજીજ કરી અને આખરે તેની અરજને શરણ થઇ નક્કી કીધેલા દિવસેજ ઝોહરા મહોબત સાથે કશી પણ ધામધુમ વગર લગ્નના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈ ગઇ.

કુંવર હોલમાં ભુતખાનું.

“ અહોહો! હીરાજી, આવો, આવો; તમે અહીં ક્યાંથી ? ”
 બીખાભાઈની સચીનીન ધર્મશાળાના ઝોટલા ઉપર કાવસજી કાર-
 બારી ખેડો હતો, તેટલામાં હીરા હરામીને પોતાની તરફ આવતો
 જોઈ કાવસજીએ સવાલ કર્યો.

“ જરા કામ સાર અહીં આવ્યોજી. ” હીરાએ જણાવ્યું અને
 પછી પૂછ્યું “ કાવસજી, તમે હવે અહીંજ રહોજ કે ? ”

“ હા, મારા બીખાભાઈ ગુજરી ગયા પછી તો હું અહીંજ
 છું ને હવે આએ ધર્મશાળા ને તાડીનું પંડું ચલાવુંજી. હીરાજી,
 તમે અંકલેશ્વરથીજ આવ્યા કે ? ખીચારા જાંદગીરજી શેઠ ગુજરી
 મયા તે ઘણું ખોટું થયું. બહેસ્ત ખિચારાને ! ”

“ હા, મારા હકમાં તો ઘણુંજ ખોટું થયુંજી. હવે ખિચારા
 નાજાંબાઈ છે અને બધો પંસો એવનને મળ્યોજી. મને તો હજી
 ત્યાંજ નોકરીએ રાખ્યોજી અને નાજાંબાઈએ અહીં કુંવર-હોલની
 તપાસ કરવા મને મોકલ્યો છે. કહેજ કે કુંવર-હોલમાં તો ભુત-પણી-
 દની વસ્તી વધી ગઈજી, તેથી બે દિવસ થયા તપાસ કરવા હું અહીં
 આવ્યોજી. ”

“ વળી ભુત-પણી ક્યાંથી કુટી નીકળ્યા જો ! અરે ગામ
 ગપાટા, હીરા, બા, એ તો ગામ-ગપાટા હશે ! અગાઉની એમજ
 ખોલાતું 'તું.' ”

“ નહીં, નહીં, કાવસજી, મનેજી ભુત માટે કંઈ શક લાગેજી
 અને તેથીજ તમને આજે હું અહીં મળવા આવ્યોજી. જોવની, ગઈ
 રાતે હું ત્યાં પલંગ ઉપર સુતેલો અને સહવારનાં ઉઠાને જોઉંજી તો
 મારાં દિલમાં સદરે-સેગોજી નહીં ! ”

“ અરે શું બકેજી ? હીરા, ” કાવસે પૂછ્યું. “ હરે હા, ખી
 વાત. મને તદન નયો કરવામાં આવેલો; પછી સહવારનાં અહીં તહીં
 ચોધતાં સદરો, સેગો ને કસ્તી ટેબલની નીચે બીંદી કરીને મૂકેલાં
 મળી આવ્યાં ! ”

“ અરે ભેલાં મનીખ, તું ને ગરમી ઘણી લાગી હશે તેથી અથા
 તું બખ્ખાની ઝુમમાં હશે તેથી તે પોતેજ ઉંઘમાં ને ઉંઘમાં બધાં
 કપડાં કાઢી નાંખ્યાં હશે. ”

“ નહીરે, કાવસજી બા, ગઈ રાતે બબ્બાને તો અડકેલોજ નહી, અને હું કપડાં કાઢી નાખું તેનો તો શુદ્ધલો હું રાખું ! ”

“ ત્યારે કોઈ અંદર આવ્યું હશે અને તુંને ખાલી બીહધરાવવા કોઈ રમત કરી ગયું હશે. ”

“ નહીં રે ! આવે કોણુ જો ? હું જોરડાનાં બારણાં બંધ કરીને સુતેલો; સહવારનાં બારણાં પણ મેંજ ઉંઘાડ્યાં ! ”

“ છટ, હું મારું નહીં, નાનખાઈ અહીં રહી ગયેલાં, ત્યારે તો એવું કંઈ નહીં હતું ? ”

“ બાઈજી નાનખાઈ અહીં રહી ગયાં હશે, પણ હવે તો બાઈજી કુંવર-હોલ વેચી નાંખવાનો વિચાર કરેજ અને અંદરોજમાં જો વેચી નાંખશે ખરાં ? પેલો ત્યાંનો દુધરો કહેજ કે કોઈ કોઈ રાતે તો એવા મોટા અવાજ થાયજ અને પછી કોઈ એવું મોટે સાદે રડેજ કે આપણે ગભરાઈને મરી જઈએ. ”

“ અરે એ તો એનો ધખારો હશે. ધખારો ! હીરા, તું આજે અહીં રહેવાનો છે કે ? જો રહેવાનો હોય તો આજે રાતે હું સાથે સુવા આવું અને જીત-ડાકણના ફાડ્યાં કરી ખાઈ જઈ ? ”

“ હું તો બીજા બે દિવસો રહેવાનો છું. હા, આજે રાતે તમે જરૂર આવો અને એ શું છે તે આપણે તપાસીએ તો ખરા, આજે રાતે આપણે ત્યાં સાથેજ જમીશું. ”

“ ઠીક, સાંજના છ વાગેથી હું ત્યાં આવીશ, વાર, પણ મહોબત કેમ છે ? ”

“ હો ! મહોબત તો હવે ષરણીને પરચારી ગયો ! જોહરા બાઈ સાથે એનાં લગ્ન થઈ ગયાં અને હવે તો એ બપકામાંજ રહે છે ! બૂડો એ નસીબવંત ! ”

“ ચાલો, એ સુખી થયો તે ખુશીની વાત ! પછી એની બધી ખત કરજો, ચાલ, અંદર આવ અને તાડી તો ચાખ, હીરાજી. ”

હીરાએ અંદર જઈ થોડીક તાડી પીધી અને પછી ટકા ચઢાવીને આમ-ગપાટા ચલાવ્યા અને કાવસે પણ મીઠું મરચું બભરાવીને પોતાની ડફાસ હાંકી.

આશરે અડધા કલાક પછી હીરાએ કાવસજીની રજા લઈ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. અને જતાં જતાં કુંવર હોલમાં સાંજે જરૂર પધારવા તેણે કાવસને ફરી અરજ કીધી.

કાવસજી સાંજે બરાબર સાડા છ વાગે કુંવર હોલ તરફ આવી પહોંચ્યો. હીરાએ આવકાર આપી કાવસજી સાથે ખુશમિનજમાં સાંજનો વખત પસાર કર્યો. રાતનાં સુતરાં ખાણું માટે હીરાએ

ગોઠવણ કરાવી હતી. આશરે આઠ વાગે બંને જમવા બેઠા. જમી રહ્યા પછી ભુત-ડાકણની વાતો ચાલી રહી. કાવસે મક્કમ વિચાર કર્યો હતો કે રાત્રે સુવું નહીં અને કંઈ પણ રીતે ભુત-ડાકણના પરાક્રમે બેવાં. હીરાએ પણ કાવસની હીમત ઉપર મદાર બાંધી તેજ નિશ્ચય કર્યો. હાથમાં હરીકેન લેન્ટર્ન અને જાડી ડાંગ લઈ બંને દશ વાગ્યા સુધી આમતેમ ધરતા રહ્યા. દુબરો ચોકીવાન પોતાનાં કુટુંબ સાથે ગુપ-ચુપ સુઈ ગયો હતો. અને સઘળે ચુપકીદી પંથરાઈ રહી હતી. આશરે બારેક વાગ્યાનો વખત થયો અને કમ્પાઉન્ડમાંથી રડવાનો કોણનો સાદ આવ્યો. હીરા આ સાંભળી સહેજ ચોકચો અને કાવસે ઘોઘાદી સાદે ખૂસ પાડી: “ચૂપ! કોણ રડે છે?” થોડીક પળ રડવાનો સાદ બંધ પડ્યો અને ફરી મોટે સાદે રડવાનું શરૂ થયું.

“કમબખ્તી?” હીરા બોલ્યો, “કેવો ભયંકર અવાજ ? કાવસજી, ભુત જેવું કંઈ છે ખરું ?

“અરે નહીર, કોઈ મુંઝ ઢાંગ કરતો હશે. ચાલ, હીમત રાખ અને આપણે કમ્પાઉન્ડમાં જઈએ.” કાવસે જણાવ્યું. કમ્પાઉન્ડમાં જે તરફથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ તેઓ બંને લાકડી અને બત્તી સાથે ગયા. રડવાનો અવાજ બંધ થયો, અને તેઓએ સહેદ પૂછી જેવા ફિક્કા વાળ વગરના માણસનો ઉંચો હાકિંજર જેવો આકાર દીડો. “ઓ ખોદા!” હીરા બડબડ્યો અને યથા આદર વહરયાના કલામો બણી ગયો. તે આકાર ગુમ થઈ ગયો અને પાછો રડવાનો સાદ આવ્યો. કાવસે ગલીચ શબ્દોમાં સરસ્વતી બણવા માંડી અને અવાજ વધુ અને વધુ ભયંકર બનતો ગયો. ઝાડો તરફ ન્યાયી અવાજ આવતો હતો ત્યાં કાવસે જવા માંડ્યું અને હીરા પછીને બહારજ ઉભો થોડીક પળો પછી કાવસે “બાપરે” એમ ખૂસ પાડી નેશથી દોડવા માંડ્યું, તે ગાંડા મનુષ્ય માફક લાકડી આમ તેમ ફેરવતો ખૂસ નેશમાં અજબ ઝડપથી દોડ્યો. એના હાથમાંનું શનસ પડી ગયું; તે ધુજતો અને ફાફતો બંગલાના ઓટલા ઉપર નેશબેર ધસી આવ્યો અને લાંબો થઈ પડ્યો. હીરા ગમરાટમાં “કાવસજી, કાવસજી” એમ ખૂસો પાડતો રહ્યો, પણ કાવસ તરફથી કશો જવાબ મળ્યો નહીં. હીરાની છાતી ધમક-ધમક થતી હતી. કેટલીકવાર સૂધી બત્તી આમતેમ ફેરવી તે ઉભો. પણ અંધારામાં તેને કશું દીસ્યું નહીં. આખરે ચાકીને બંગલા તરફ તે ચાલ્યો. બત્તીના ઉજસથી તેને બંગલાના ઓટલા ઉપર મનુષ્યનો આકાર દીડો; તે આ બેઈ વળી ગમરાથો અને તેણે પાછો ખૂસો પાડી “કાવસજી! કાવસજી! તમે ક્યાં છો, કાવસજી?”

“ અડી ! અડી ! હીરા અડી આવ.” ગમરાયને સાહે કાવસે જેમ તેમ ખૂમ પાડી જણાવ્યું.

કાવસ આગળ હીરા ગયો અને કાવસ બોલ્યો: “હીરા.—ખચ્ચીત ભુત જેવું કંઈ છે ખરું ! મારી છાતી હજી ધુજેજી, મારી ગરદન જખરી દુખેજી. જરા ગતી અડી લાવી જોની કે એ ગરદન ઉપર શું થયુંછ ?”

હીરાએ ફાનસની મદદથી ગરદન જોડને જણાવ્યું.

“ અરરરર ! બાપરે ! આજે ગરદન ઉપર તો કાંઈના મજાનુત પાંચ આંગળાં પડયાંછ. ”

“ હા, એ નાપાકે મારી ગરદન પકડી ખરી ને મેં છૂટી જઈ જોશથી દોડવા માડયું. હીરા ખચ્ચીત કોઈ ભુત છે. મારાં આખાં દિલમાં હજી કંપારી છૂટેજી જરા અડી બેરડો કંઈ હશે કે ? ”

“ નહીં કાવસજીમા એવું તો અડી કંઈ નથી. ”

“ ત્યારે જરા પાણી તો લાવ, મારો જીવ ધુજે છે. ” હીરા પાણી લાવ્યો અને કાવસ થોડું પાણી પીને બોલ્યો:—

“હીરા, તું ખી કાંતે અહીંથી જતો રહે અને બાકજી નાનખ-ખાકને એ વેચી નાંખવાંજ કહે ! ખરેખર એ તો ભુતખાતું થયુંજ ! હું તો જરાએ માનતો તો નહીં, પણ હવે તો ખાત્રી થઈજી. સાઈ થયું કે એને કંઈ થોડક ખાધી એટલે હું છટકી ગયો, નહીં તો મારો ખુરદોજ થતે ! પહેલે મને અહીંના ફેંજીની પહેરેગીરના જેવો આકાર લાગ્યો, પછી તો આકાર ઢિંચા હાડપિંજર જેવો થઈ ગયો, પણ મારા બાપ ! મને ગળચીમાંથી તો એવો પકડ્યો કે—હજી છાતીમાં ધ્રુમકારા થાયજી-હું તો સમજ્યો કે મુરો છુટો !—હીરા, ભુતો સાથે ચેડાં કાઢવામાં સાર નહીં એ મેં આજે જાતે અનુભવ્યું હું ! મને લાગેજી કે ફેંજીને કુંવામાં નાંખીને ખુદ કરવામાં આવેલું તેથી એ કદાચ ભુત થયો હોય ! ”

“ ખુદા ખેર કરે ! હવે રાત જલદી પસાર થાય તો સાઈ ! ”

“ હીરાએ જણાવ્યું “ ચાલો કાવસજી, હવે મુંગા મુંગા સુત્ર જઈએ. ”

તેઓ બંને સુવાના ઝોરડામાં ગયા અને જેવા સુવા માટે પલંગ ઉપર સેટવા કે રડવાનો સાદ પાછો શરૂ થયો, અને કાવસ ઝમ-કીને ઉભો થયો.

“ કાવસજી, હવે મરવા દો ? રડી રડીને થાકશે ત્યારે પોતાની મેજે ઘેટઈ મરશે ! ” હીરાએ કહ્યું.

“અરે એ રડયા કરશે તો ઉંઘ કેમ આવશે? પેલો દુખરો રાતના કેમ મુંગો-મુંગો નિરાંતે ઉંઘાતો હોશે?” કાવસે સવાશે કપા, “એ લોકોને સાંભળતાં સાંભળતાં ઘોંટાછ રહેવાની ટેવ પડી ગયેલીરે!” હીરાએ કહ્યું:

થોડીક પળો બંને મુંગા બેઠા અને પા એક કલાક પછી કુંવર હોલના આગલા દરવાજા ઉપર જોતથી કોઇ હથોડા મારતું હોય એવા અવાજો નીકળ્યા.

“હવે મુંગા-મુંગા પડી રહેવામાં સાર છે.” કાવસે જણાવ્યું. “હા, કાવસજી બા, પડયા પડયા અપેમ વોહુ બળયા કરો કે જીત ઠાકણુ ન્હાસી જાય. જીતોથી દોઢ કોષ દૂરજ રહેવું સાઈ! એ કમખખત પલીકોના સમાગમથી કંઈ ફાઈડો નહી.”

આશરે દશેક મીનીટ સુધી અવાજો સાંભળ્યા પછી ચાર પાંચ મીનીટ સમજી શાંત માલુમ પડ્યું અને પછી બે ચાર વેળા કોમનો ખડ-ખડ રીતે હસવાનો સાદ સાંભળ્યો.

આશરે ત્રણ વાગ્યાને વખત થયો હતો, પણ બંનેને ઉંઘ આવતી ન હોતી. આખરે ચાર વાગ્યા પછી તેઓ ઉંઘમાં પડ્યાં અને સવારના સાત વાગ્યા તોયે ઉઠ્યા નહી, અને જ્યારે કાવસ પોતે જાગ્યો ત્યારે તેણે પોતાની અચરતી વચ્ચે પોતાના દિલમાંનો સદરા કુસ્તી જતો રહેલો હોઠો! હીરાને પણ તેવીજ હાલતમાં ઉઘતો જોઈ કાવસે તેને જગાડયો; પછી રાતના બનાવો માટે વાતો કરી. તેઓ ખુબ હસ્યા અને ટેબલ નીચેજ બંનેના સદરા-કુસ્તી પડેલા તેઓએ જોયાં. છેવટે કાવસે કહ્યું:—“બા હીરા, મુંગો મુંગો આજેજ અંકલેશ્વર આવી જ, અને નાજાંબાઈને આજે જીતખાનાની સમજ આપ. બાપ મારા? હું હવે તો એક બી રાત અહીં રહું નહીં! ચાલ, હીરા, હું તો મારે જઈ છ.”

“જરા થોભોની, ચાહે-નાસ્તો લઈને જવોની” હીરાએ અરજ કરી કહ્યું.

“નહી. બા હીરા. હજી મારી છાતીમાં ધુજરાં છટે છે, અને માથું ચક્રમચ થઈ ગયું છે? હું તો ધર્મશાળામાં જઈને જરા બેવડો લેવશ તો કંઈ જીવ કર પડશે.” આમ કહી કાવસજીએ ધર્મશાળા તરફ જવા માડ્યું.

નવી લાલચ.

હીરા તેજ દિવસે અંકલેશ્વર પાછો ફર્યો અને મહોત્સવે નીચલી ચીઠ્ઠી તેને પહોંચાડી.

બુધવાર તા. ૫ મી.

“ મી. હીરાજી,

તમે એક બે દિવસનાં તપાસ કરી અહીં આવી લાગશે. મારે ત્યાંની હકીકતો મારી ઉપર નીચે સરનામે લખી મોકલજો. મને આજે અગત્યના કામ સાર મુંબઈ જવું પડ્યું છે. તમે પેઢી ઉપરનું કામકાજ સુનીમને તપાસવા કહેજો. તમે આવતા રવિવારે મુંબઈ જરૂર આવજો અને અંગલાની તપાસ રાખવા બેજનને કહેજો. હાલ એજ ! માફ સરનામું:—સી વ્યુ (વેલા, ચોપાટી,

મુંબઈ.

લા. નાજાંબાઈ. ”

મજકુર ચીઠ્ઠી વાંચી હીરા નાજાંબાઈ ઉપર પત્ર લખવા મેઠો તેટલામાં બેજન આવી પહોંચ્યો.

“ કેમ હીરા શું ખબર ? એ તું તવડી શાનો જઈ આવ્યો ? ” બેજનને પૂછ્યું.

“ અરે બા, ગયો તવડી ને આવ્યો રવડી ! ”

“ કેમ, કેમ શું થયું ને ? ”

અરે શું કહું જો ! મામા ને મમ્મ તો મળ્યાજ નહીં ને તેમને બદલે છુત મામા મળ્યા ! ” હીરાએ હસીને કહ્યું.

“ એટલે ? ”

“ એટલે એમ કે મામાને મમ્મ તો નવસારી ગયેલાં. હું જાણું કે બીજે દહાડે એઓ આવશે તે તવડીમાંજ થાઓ પણ આવ્યાં નહીં. હું નવસારી ગયો ત્યારે એ લોકો તવડી આવ્યાં ! ” હીરાએ ખોટું અડાવી જણાવ્યું કારણ કે બેજન આગલ નાજાંબાઈની ખાનગી વાતો કરવાની હીરાને મનાઈ હતી. “ ચાલતો ચાલતો તવડી પાછો જવાનો વિચાર કરી લંબરાવારમાંથી હું આવતો’તો અને પાકી-ટમાં કેટલા પૈસા છે તે જોતો જોતો ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં ચાલ-તો’તો તેટલામાં હું સહેજ અડી પડ્યો. હું સમજ્યો સામેથી કોઈ પારસી બૈરાં પાણીનું બેડું લઈને આવતાં’તા તેમને હું અડડ્યો તેથી હું તુરત બોલ્યો:—

“મારૂં કર્મજી, માટે ધ્યાન—” અને હું જેકંઈ તો ઢેડની ખોલો ગાયને હું અડી પડેશો! પછી ધીમે ધીમે ચાલતો અને પાકીટ તપાસતો આગલ વધ્યો કે હું કોઈને ફરીથી અડડ્યો. અને લાગ્યું કે પેલા અજ્ઞાન ગાયને ફરીથી અડી હશે તેથી ચીડાઈને બોલ્યો:—“કેમ, રાંડ! મારો પીઝો નહીં છોડતી કે?” અને એ મારા બાપ! હું ફરીને જેકંઈ તો કોઈ ગોત્રણ અનાજની ગુચ્છ માથાં ઉપર લઈને જતીતી તેને હું અડી પડેશો—બેજન આ સાંભળી ખુબ હસ્યો અને હીરાએ આગલ બોલવા માંડ્યું, “આએ ગોલણે તો ગુચ્છ નાંખી દઈને અને સાલપામરી એવી તો ચીડાડી કે અને તો બોંય બારીજ પડી ગઈ! અરે બેજન બા, હું તો જીવ લઈને ત્યાંથી દોડતો દોડતો નવસારીના સ્ટેશન ઉપર આવ્યો અને ટ્રેનનો વખત પણ થયેશો હવે તો ટીકીટ કરાવીને અંતરેશ્વરજી પાસે આવ્યો.”

“ઓત્તારી! તુને તો કોઈ ડાકણ મળી!” આમ કહી બેજને ટરી હસવા માંડ્યું અને પૂછ્યું “તે તું હવે કાગળ પેનસીલ લઈને તારા મામા ઉપર આજે તારું દારતાન લખવા બેઠો છે કે?”

“નહીરે; હું તો બાઈજી નાજાંબાઈ ઉપર કાગળ લખુ છું. “તે બાઈજી ક્યાં ગયાં છે તે તુંને ખબર છે કે?”

“હા, મુંબઈ સયાં છે તે ખબર છે,” “કોણ જાણે એ પેરી શું કરવાની છે? એક વેળા તો લુચ્ચાઓની સોબતમાં ઠોકડ ખાઈને ખસ્તાઈ અને હવે કોણ જાણે એ ક્યા ચુલ્લામાં જઈને પડશે?”

“એટલે? બેજનબા, આજે બાઈજી માટે એમ કેમ બોલો છો વાર?” હીરાએ સવાલ કર્યો.

“હીરા, તું શું જાણે? એ તારાં બાઈનો નાટક તો જોવા જોવો હતા; એની ચાલને લીધે બહેસ્તી બુદ્ધાઈને લઈને ખરાબ લાગ્યું તું.”

“કેમ બેજનબા, જેવું નીમક ખાવો છે તેની જ બદગોષ્ટ કરો છો કે?”

“હીરાબાઈ, એમા બદગોષ્ટ શાની? ગાંડાને ગાંડો કહેવો ને લુચ્ચાને લુચ્ચો કહેવો એમાં બદગોષ્ટ શાની જો? ખરું કહેવામાં ખાપ શાતું?”

“બેજનબા, બાઈજી કંઈ ગાંડો થવા ના લુચ્ચાઈ કરવા મુંબઈ ગયાં નથી. એ તો મુંબઈમાં સોલીસીટરની સલાહ લઈ બધી એવજની મિલકત માટે બદોખસ્ત કરવા ગયા છે.”

“સોલીસીટર-ફોલીસીટર રહેવા દે. ૨૪, દાળમાં કંપક કાણ છે! કોઈ હવે પૂછનાર પરછનાર નથી એટલે કોઈ મુંબઈનો હેલ છબીલો એ રંગી કાદશે રે!”

“હું નહીં માતું.” હીરાએ સહેજ તપો જમી કહ્યું.

“તું નહીં માને તો કાણ તુંને માનવા કહે છે? એ અધુ આપોઆપ જણાશે” બેજને જણાવ્યું અને ટેલિગ્રાફ પીઓન બેજન-જીને નામનો તાર લઈ આવ્યો. “એ મારે નામનો શાનો તાર? ક્યાંથી આવ્યો હશે? કાણે કર્યો હશે?” એમ બડબડતો બડબડતો બેજન બંગલા બહાર નીકળ્યો અને સ્ટેશન ઉપર જઈ હિંદુ ટીકીટ કલેક્ટર પાસે તે તાર વંચાવ્યો. તાર વાચીને તે હીંદુએ તરજુમો કરી જણાવ્યું અને બેજન શકેડડ્યો:—

“તારું અત્યાપાત થાય તારું!—હીરાજીને મુંબઈ જલદી મોકલવાનો તેને માટે પથ તાર’ મારા હોથ-કોથ ઉડી ગયા’તાને!” આ પછી બેજને બંગલે જઈ હીરાના હાથમાં તાર આપી જણાવ્યું: “લેઓ તમારાં બાઈજનોજ તાર છે. બાઈ લખેછ કે હીરાજી અંકલેશ્વર આવ્યા હોય તો આજે રાતો રાત જલદીથી મુંબઈ મોકલો. ચાલ; ત્યારે હીરાજી, ગાંસડા પોટલા બાધ ને આજે રાતે ઉપડી જ; જોજો, મુંબઈમાં જુલો નહીં પડ.”

“એટલું અધુ તે શું કામ હશે કે આજનો આજ મને મુંબઈ બોલાવેછ?” હીરાએ પૂછ્યું.

“કંઈ કામ હશે ત્યારેજ તાર કરી નાંખ્યોની? એ તાર જોઈને મારા તો હોથ-કોથ એકદમ ઉડી ગયા! હવે નાનુંબાઈ પર કાગલ બાગલ લખવાતું માંડી વાળ, કારણકે આવતી કાલે તું પોતે જાતે મુંબઈ જઈને ઉભો રહેશે” આમ કહી બેજને હીરા આગલથી જવા માંડ્યું અને તે મન સાથે બોલ્યો:—“એ કાણ જાણે શું કાળાં-ધોળાં કરતી ફરેછ? રખેને વળી શસી પડીને આડે રસ્તે જાય ને ખાનદાનની આબરૂના કાંકરા કરે!”

ગ્રાન્ડરોડનાં સ્ટેશન ઉપર બીજી સવારે હીરા આવી પહોંચ્યો અને વિક્ટોરીઆ બાડે કરી ચોપાટી તરફ લઈ જવા રેલમાં ને રેલમાં વિક્ટોરીયાવાલાને તેણે હુકમ કર્યો. હીરા અગાઉ એ વેળા મર્ફીમ પેસ્તનજી શેઠ સાથે મુંબઈમાં ફક્ત એક-બે દિવસજ રહેલો હતો અને તેથી તે શહેરના રસ્તાથી તદન અજાણ્યો હતો, તેણે તે મુંબઈનો જુનો કાગડો હોય એવું ડોળ ધાલી ગાડીમાં દમામમાંજ બેઠો.

“સીવ્યુ વિલા” આગળ ગાડી આવી પહોંચી અને તેણે માડીમાંથી તુરત ઉતરીને બાહુ ચુકરી આપ્યું. તે બંગલાના ઝોટલા ઉપર ચઢે તેટલામાં નાનંગાઈ બહાર આવ્યાં અને તેણીએ હીરાને આવકાર આપી પૂછ્યું:-

“કેમ હીરાજી, તાર કેટલા વાગતે મળ્યો? “ જી, સાંજનો પાંચ વાગે મળ્યોજી. ”

“ તમે ત્યારે અંકલેશ્વર આવી લાગ્યા હશે. ”

“ હાજી, હું કાલે બપોર પછી આવી લાગેલો. બાઈજી, કુંવર હોલમાં તો જીતખાતુંજ થયુંજ. એમાં કશી સહરાડધાત નથીજી. મારી સાથે આપણા પેલા કાવસજી કારભારી પણ એક રાત રહેલા, અને બાઈજી, તે અમારી રાત ખરાબમાં ખરાબ પસાર થઈજી. જીતે કાવસજીના હાડકાં ખોખરાં કરી નાંખ્યાં અને કાવસજી તો બિચારો હીલોદય થઈ ગયો. બિચારાનું મોત આવતુંજ બાકી રહી ગયું ને !”

“ હવે એતો હીક છે, પછી આપણે બધી વાત કરીશું. તમે નાહી ઘોષ નાસ્તો કરી જરા મારાં કામ સારું અગિયાર વાગે જઈ આવો. ”

હીરાએ પોતાના બાઈના હુકમ પ્રમાણે ‘ નાહી ઘોષને ’ નાસ્તો કર્યો અને તે બાગમાં અહીં તહીં ફરતો રહ્યો કે નાનંગાઈએ તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું:-

“ જોવ, હીરાજી, તમે મારું ખાનગી કામ કરોજી અને બહુ ખાનગી રાખોજી તેથીજ એકસ કામ સારું અહીં મેં તમને બોલાવ્યાજી. જોવ, “ જામે જમશેદની ઓશીસ જે એલાર્ડ પીઅર આગલ આવીજ ત્યાં જઈને ન. દિલ્લી જાહેર ખચર આપનાર ધણી કોણ છે તે તપાસ કરો. ”

“ હાજી ” હીરાએ તુરત ઉતર વાળ્યો. “ હીક, ત્યારે તમે હમણાજ જાઓ અને ન. દિલ્લી જાહેર ખચર કોણ તરફથી આવીજ તેનું નામ—નિશાન લઈ આવો. મને કાલેજ ખચર મળીજ કે જામેલાલાએ આવી જાહેર ખચર વાલાંઓના નામે સદંતર ખાનગીમાંજ રાખેજ, પણ કોઈ કલાઈને લાંચ આપી કદાચ તે મેજવી શકાય એમ છે. લેઓ, આએ દશ રૂપિઆની પાંચ નોટો છે તે તમારી પાસે રાખે; જેથી ખચ થાય તે કરજો અને કંઈપણ કરી જાહેર ખચર આપનારનું નામ નિશાન લઈ આવો અને પછી

તેમની ઓફીસ અને તેમનો બંગલો બરાબર જોઈ આવો. વિડેટારી-આમાં જ જોને ને બપોરનું કાઈ હોટેલમાં ખાઈ લેજો. ”

“હાજી, હું જઈને ખબર—પણ મને કોઈ ઓફીસ અંદર જવાનું નહીં દેશે તો ? ”

“ત્યારે રૂપિયા તમને આપ્યા છે તે શું કરવા ? એનો ઉપયોગ કરી બરાબર ખબર લઈ આવો ત્યારે તમારી હુશિયારી જાણું. મને એ નામ-નિશાન જોઈએ છેજી, માટે કંઈપણ કરીને તે લઈ આવો. ”

“વાઈજી, હું બનતી કોશીશ લઈ આવીશ. હું તૈયાર થઈને જાઉંછી. ” હીરાએ જણાવ્યું.

હીરા તૈયાર થયો; માળી વિડેટારીઆ ખોલાવી લાવ્યો કે તેમાં બેસીને હીરા કુચ કરી ગયો, અને નાનખાઈએ ટેબલ ઉપર પડેલું જામે જમસેદ ઉપાડી નીચલી જાહેરખબર બે ત્રણ વેળા વાંચી:

“એક બીજાવર પારસી ગ્રહસ્થ ઉમર વર્ષ ૩૨ જેઓ વેપારમાં મહીને રૂપિયા બેથી અઢી હજાર કમાય છે તે એક તવંગર રંગ-ચલાં પારસી બાલુ સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાવા ઇચ્છે છે. વેપારમાં પોતાનું અડધું નાણું રોકી શકે એવાં ઉદાર અને ખુબસુરત બાલુ-એજ ખાનગીમાં લખવું. ન. દેડને અરજી કરે. ”

એક વેળા ફરીથી આ જાહેરખબર વાંચી નાનખાઈ મનસાથે બડબડવા લાગ્યાં:-

“અહા ! રંગાયલો ! ૩૨ વર્ષનો—મારે લાયકનો છે—પણ અરે જોદા ! એ વળી મને શું સૂઝ પડેછ ?—ખુદા કરેને કોઈ સારો મળી જાય તો સારું કે પછી સુખ-એનમાં દહાડા પસાર કરું પણ મારું નશીબજી કોણ જાણે કેવું બન્યું છે ? તે દિવસે મારો ટપકો દેખડા-વ્યો તે ઉપરથી તો સારું જાણાયછ કે હવે પછીથી મને સુખ મળશેજી પણ સુખી થવાની હતે તો માયજી મારાં શું કામ જલદી મરી જતે ! ખરેખર મારું કેવું કફોડું નસીબ ! હવે પૈસો તો ધણો છે, પણ સુખ ક્યાં છે ! હું જેથી આશાના કિલ્લા બાંધુંછ તે બધા પાનાના કાર્ડ માફક જલદીથી તૂટી પડેછ ?—અરે જોદા ? ! પૈસાને ક્યાં સેકો તાણું ?—લીમ ગયા; સગાં-વહાલાં હતાં તે બી ચાલી ગયા ? બસ, દુઃખને દુઃખ !—આએ કોઈ બસો સારો મળી જાય તો આએ બધાં દુખો પછી સુખો મળશે—પણ હીરા બરાબર ખબર લાવશે કે ? જો એકલ ખબર મળે તો આજેજી એને મળું.

બાવાજીને શુન્યતા ને તો વર્ષ બી પુરું થયું નથી ! હવે એમજ દહાડા પસાર તો થાય નહીં--સુખ દુઃખનો સાથી મારે તો કરવો જોઈએ; મને કોણ જાણે એ શું પરણવાનું છેલાપણું લાગું છું ?-પણ એમ એખલી રહીને મારી તનદસ્તીનું નખખોદ વાળું તેના કરતાં પરણું તેજ સાડું ! ઓ દાદર ! કંઈ મદદ આપ ! કોઈ બહેન સારો ભરથાર હાથ લાગે એમ કર ! ”

પ્રકરણ ૪૬ સું

નવી મુલાકાત.

કુદરતની કરામત કંઈ ઓર છે. ‘ઝોડમ’ અને ‘ધવનાં વખત-થીજ એક્કસ ઉમરે પુગ્યા પછી ખુદાઈ નિયમને તાબે થઈ એક જવાન છોકરો પોતાની સુખ દુઃખની બાગીચેણ શોધવાને તૈયાર થાય છે; તેમજ ઉમરે પુગેલી એક છોકરી પોતાને માટે એક સાચો સલાહકાર સાથી મળવવાને તલપી રહે છે, પણ નસીબ દેવી પોતાનું ધારેલું કાર્ય કરી કોઈને જીંદગીભર ખુશી અને સુખી કરે છે તો કોઈને ગમગીન અને દુઃખી બનાવે છે. નાનું બાળ કર્મ સંજોગે પુરાંજોની સંગતમાં રસી થોડો વખત સુખ ભોગવી હાલ દુઃખના દહાડા પસાર કરતી હતી, પણ પરણતવું સુખ ફરીથી મેળવવાની આશામાં હાલ વિચારોમાં મશગુલ બની હતી.

હીરાને સોંપેલું કામ હીરા ન કરે એમ કશું ન હોતું; તે જોટલો તોશની હતો તેટલો ચાલાક હતો અને નાનુંબાઈએ સોંપેલું કામ તે પાર ઉતારી શક્યો હતો. તેણે સાંજ સૂધીમાં ખબર મેળવી હતી કે જાહેરખબર આપનાર ગ્રહસ્થ કોઈ મિ. જલ કોમીસેરીયટ હતા અને તે દાદરના સ્ટેશન નજદીક રહેતા હતા. કોટમાં કર્ટમ હાઉસ ઉપર એક નાની ઝોશીસ રાખી વિલાયતી માલ આયાત કરવાનો ધંધો કરતા હતા. આટલી ટૂંક ખબરજ નાનુંબાઈને પુરતી હતી અને તેણી તે મેળવવાને આતુર ચહેરે રાહ જોતી બેઠી હતી. હીરાએ સાંજે સાડા પાંચ વાગે જેવી ખબર આપી કે નાનુંબાઈ ઝડપમાં તૈયાર થઈ હીરા સાથે બંગલેથી નીસર્યાં.

“ હીરાજી, હું ધારું કે મિ. જલ એમને બંગલે મળશે ખરા. નાનુંબાઈ બંગલામાંથી બહાર નીકળતાં બોલ્યાં ” આલો, વિક-

ટેરીઆવાલાને કહો કે આન્ટરૌડ સ્ટેશન ઉપર લઇ જાય ત્યાંથી આપણે ટ્રેનમાં બેઠશું. તમે બંગલો તો બરાબર જોયોછની?"

"હાજી, - ચાલ બાઈ, આન્ટરૌડ સ્ટેશન તરફ લે." હીરાએ વિકટોરીઆમાં બેસતાં જણાવ્યું. પછી નાનંબાઈએ હીરાને અનેક સવાલો પૂછ્યા અને હીરાએ તેના જવાબો ખુશમિનજથી આપ્યા.

"હીરાજી, મિ. જલલનો બંગલો મોટો છે કે નાનો?" "હા, બહારથી તો મોટો દેખાય છે, પણ બધો ફરોને મેં જોયો નથી."

"મિ. જલલ દાદી રાખેછ કે?"

"નહીજી; પણ જરા બકરાના જેવી નાની દાદી રાખેછ ખરા!"

"એવણુ હીંગણા છે કે હંચા?"

"હા, લાગેછ તેા હાટ જેવા!" જાત્ર માટે સર્ટીફિકેટ આપી હીરાએ નક્કીથી જણાવ્યું "એમના ઘેરમાં કોઈ હવું કે?"

"હા, હું તો અંદર ગયેલો નહીં ને મેં કાઢને ત્યાં જોયલા નહીં. મેં તો એમના બંગલા આગલ હબેલા શીરંગી બોયને પુછ્યું કે આએ ઉમા તેજ જલભાઈ શેઠ કે અને મેં તો એમને કંઈ પણ સવાલો પુછવાની હીંમત કીધીજ નહીંજી."

"તમે ત્યારે જરાએ વાતચિત કીધીજ નહીં! એવનની ઓફીસ તમે જોઈ કે?"

"હાજી, પહેલ્લે તો હું કોટમાં એમની કસ્ટમસ હાઉસ રોડ ઉપરની ઓફીસમાંજ ગયેલો ત્યાં એક હિંદુએ મને જણાવ્યું કે શેઠ તો બપોરે બાર વાગે આવી ત્રણ વાગે ચાલી જાય છે." "ઓફીસમાં ઘણા ક્લાર્ક હશે?"

"હા, તે મેં કંઈ ઘણા ત્યાં જોયા નહીં, પણ ખુરસીઓ ટેબલો ને ચોપડીઓ તો ઘણી હતી."

મિ. જલલ ત્યારે હમણા બંગલો મળશે ખરા કે?"

"હાજી, પેલો બોય કહેતો'તો કે શેઠ આજે શરવા બરવા જાય નહીં." હીરાએ જણાવ્યું.

"સ્ટેશનથી બંગલો કેટલો દૂર છે?"

"થોડોજ દૂર; જરા ચાલવું પડશેજી. વિક્ટોરીઆ મળશે તો બેસી જઈશું."

“ હીક, ત્યારે તમે બંગલા બહાર વિડેટોરીઆમાં જોસી રહેજો. કું પંદર-વીસ મિનિટમાં એમની સાથે વાત કરીને આવશ. ” નાનંગ્યાઈએ કહ્યું અને હીરાએ “ વાઈ” કહી જવાબ આપ્યો,

ચોડીક પણ તેઓ બંને ચૂપ થઈ બેઠાં અને પછી આન્ટરોડ સ્ટેશન આગળ ઉતર્યા આશરે પાંચ મિનિટમાં ટ્રેન આવી લાગનાર હતી. તેઓ પ્લેટફોર્મ ઉપર દાખલ થયાં અને ટ્રેન આવતાને સાથે જોઈ કલાસના કમ્પાર્ટમેન્ટમાં તેઓ બેઠાં. હીરાએ નાનંગ્યાઈને દરેક સ્ટેશને કંઈ ને કંઈ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તેઓ જ્યારે દાદર આવી પહોંચ્યાં ત્યારે સ્ટેશન બહાર નીકળી હીરા એક વિડેટોરીઆવાલા સાથે પકળુ કરવા ઉભો. નાનંગ્યાઈને રકઝક જરાયે પસંદ ન હોવાથી તેણીએ ચુપ-ચુપ વિડેટોરીઆમાં બેઠક લીધી અને હીરાને રકઝક કરતાં અટકાવ્યો. તેઓ મિ. જલ કોમીમેરી યટના બંગલે સાંજને છોડે આવી લાગ્યાં અને નાનંગ્યાઈ બંગલા તરફ દુબી જતી છાતી સાથે પરખારાં ચાલ્યાં.

“ મિ. જલ શેઠ છે ? ” નાનંગ્યાઈએ ઓટલા ઉપર ઉભેલા ફીરંગીને પૂછ્યું.

“ હા છે. ” આમ કહી તે અંદર ઝડપી પગલે ગયો અને નાનંગ્યાઈ ઓટલા ઉપરજ ઉભાં રહ્યાં. મિ. જલ આશરે ત્રણ-ચાર મિનિટમાં બહાર આવ્યા અને નાનંગ્યાઈને આવકાર આપી ડોઈંગરૂમમાં લઈ ગયા અને સોફા તરફ હાથ કરી જલે નાનંગ્યાઈને બેસવા જણાવ્યું.

જલ ઉંચો, કદાવર ખુબસુરત દીરતો હતો. તેનો ચહેરો રંગે ગોરો હતો અને તેની આંખો માંજરી હતી. તેનો દ્રેશ ટાપટીપથી મોકળો ન હતો; તેના જમણા હાથની આંગળી ઉપર હીરા જડીત વિંટીઓ હતી, અને સોનાનો છોડો તેના કમરપટા સાથે લટકેલો જણાતો હતો; તેના ‘ટાઈ’ શંકડા મરન રંગનો હતો અને તેને હીરાજડીત પીન વળગેલી હતી.

જેવાં નાનંગ્યાઈ બેઠાં કે સામી ખુરસી ઉપર જલે બેઠક લીધી અને નાનંગ્યાઈ તરફ ટગર ટગર જોઈને પૂછ્યું; “ કેમ છ, કંઈ રીકવેસ્ટ ?-આપનું નામ શું ? ” “: છ, -માઈ નામ નાનંગ, આપની જાહેરખબર મેં વાંચીછ. ”

“ હં ? કઈ જાહેરખબર ? બીઝનેસને અર્થે અને તો ઘણી “ એડવર્ટાઈઝમેન્ટ ” આપવી પડેછ. ” બહેલી બગત થઈ જલે જણાવ્યું.

“ છ, પેપરમાં આવેલી તમારી શાદીને લગતી. ” “ ઓ યસ વેલ. તેનું શું ? ”

"હા, હું એમ પૂછવા માંગુ છ કે આપ શાનો ધંધો કરો છ ?"

"મારું ખીઝનેસ યુરોપના વેપારીઓ સાથે છે. યુરોપથી દરેક જાતનો માલ મંગાડું અને ખુદાની મહેરથી ખીઝનેસ ઠીક ચાલે છે. મારો માટે પ્રમાણીકપણું છે તેથીજ હું હવે ધીમે ધીમે ખીઝનેસ વધારતો જાઉં છ."

"ઠીક મિ. જલ. તમારી મહેરખબરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હું આશરે ત્રીસ હજાર રૂપિયા રોકી શકીશ."

"વેલ ત્યારે તમે રંડાયલા છો ?"

"હાજી. અને તેથીજ આપને મળવા આવી છ. " "થેંક યુ ? હું ખચ્ચીત ધણો ખુશી છું.—અને તમને જોતાને સાથજ મારી પસંદગી તમે ઉપર ઉતરી છ એમ જણાવવાને હું જરાએ આંચકી આતો નથી. " "હું પણ તમને જોઈને રાજી છું. પણ હું તમારા ખાનદાન વિષે થોડુંક જાણવા માંગું છ " નાનખાઈએ કહ્યું "યસ, વેરી ગુડ ! મારા ફાધરનું નામ તો મુંબઈ ઇલાકામાં જણીતું છે. અમે પૈસે ટકે સુખી છીએ તે તો સૌ કોઈ જાણે છે. અમારા બે બંગલાં લેનોલીમાં છે, બે ધારવારમાં છે અને એક ગણેશખીંડ તરફ છે. મારા પપાએ સખાવત કરી ગણેશખીંડમાં તો નામજ કાઢ્યું છે. હવે ત્યારે મોરનાં ઇંડાને ચીતારવાની કંઈ જરૂર છે." જલે હસીને જણાવ્યું.

"નહીજી. મારે તમારે માટે વધુ પુછવાની જરૂર નથી. જો તમે મને પસંદ કરતા હોય તો પછી—

"હં ! પણ તમે કઈ ફીમીલીનાં છો તે તો કશું જણાવ્યું નહીં ?" જલ વચ્ચે ખોલી ઉઠ્યો.

"હા, હું અંકજેશ્વરના પેરતનજીની દીકરી ચાઉં છ ને હું પહેલે સુરતના ખાનખહાદુર લીમજી પટેલ સાથે પરણેલી,"—નાનખાઈ આગલ બોલે તેટલાં તેણીની આંખો બીની થઈ ગઈ.

"હં હં ! તમારા બાવાજીને તો ઓળખ્યા ! વાફ, તમારાં માયજી-બાવાજી હયાત છે કે ?"

"હા, બન્ને ગુજરી ગયાં છ; હું ખચ્ચીત કમનસીબ છું."

"મારાં મધર અને ફાધરથી ગુજરી ગયાં છ અને મારી બહે-ખરતન ધણીયાણીને ગુજરવાને આજે પાંચ વર્ષ થયાં—" જલે દિલગીર થઈ પોતાના મ્હોં ઉપર રમાલ ફેરવતાં ધીમે સાદે જણાવ્યું.

"મધ-ગુજરી હુખી ચાલ કરવામાં, મિ. જલ, કશો સાર નથી." નાનખાઈે કહ્યું.

"વાફ, તમારાં બધર-સીસ્ટર છે કે ?"

“ નહીંજી, હું એક પૂરીજ છું. ”

“ જોવ, નાજાં-હું પૈસાનો લોભી નથી. પૈસાની તો મને જરાએ પરવાહ નથી. મને એક સારી, બહી, નેક અને શાંત મહોરદાર મજા એવી મારી ઇચ્છા છે અને તમે દરેક સારા ગુણુ ધરાવેજી એમ મેં થોડીક પળની તમારી વાત ઉપરથી જોઇ લીધુંજી. મેં તમને કહ્યું તેમ ‘ આઇ ડોન્ટ કેર ફોર મની, ’—હું કોઈનાથી પૈસા પર તાગડ-મિત્રા કરવા માંગતો નથી.—પણ હાલના મારાં બીજાનેસમાં આશરે પચ્ચીસ-ત્રીસ હજાર રોકવાની જરૂર છે, તેથીજ ફક્ત આએ પૈસા અને તમારી પાસે લેવા પડશે. પણ એ પૈસા હું ઘણું કે એ વર્ષમાં તો હું તમને પાછા આપી શકીશ. વેલ, ત્યારે તમારો વિચાર હોયતો આપણે એ—ત્રણ દિવસ પછી કંઈ નક્કી કરાવ કરીયે. ”

“ હાજી, તમે જેમ કહો તેમ. ” નાજાંએ પોતાના બવિધના બીજા બરથારને ખુશી કરવા જણાવ્યું.

“ તમે હાલ ક્યાં રહોજી ? ”

“ જી, ચોપાટી, સી વ્યુ વિલામાં. ”

“ ઠીક, ત્યારે તમે પાંચ દશ મિનિટ એસશે તો હું તૈયાર થઈને તમને બંગલે મૂકવા આવીશ. મારી મોટર રિપેર થવા મધ્યજી નથી હું બાડેની ટેક્સિ મંગાડુંજી તેમા જઈશું અને વધુ વાત કરશું. ”

“ વાહજી. થેંક યુ ! ” નાજાંએ કહ્યું અને જલ્દી કપડાં પહેરવા બીજા ઓરડામાં ગયો. નાજાંઆઇ ઓટલા ઉપર ગઈ અને હોરાજીને હસારતથી બોલાવીને તેણીએ બંગલે એખલાં જવા તેને ફરમવ્યું.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

ફિરેસ્તાના વેશમાં શૈતાન.

હાલથી ટેક્સિમાં ઉપડેલું આ નવું યનારું જોડું મહામુશ્કેલી તરફ ફરીને ચોપાટી સીવ્યુવિલા આગળ આવી પહોંચ્યું હતું. આખે રસ્તે મીઠી વાતોમાં તેઓ બન્ને મસ્તુલ થયાં હતાં અને મુંબઈની મોહીનીને ભગતી અનેક બાબદો ઉપર તેઓએ નકામા ટાહેલાં કર્યાં હતાં. નાજાંઆઇને એમના બંગલા આગળ ઉતારી જલ્દી હાલ તરફ ખુશાલીમાં ગરક થયેલો પાછો ફર્યો હતો. આ મુલાકાત પછી બીજા ત્રણ દિવસોની દર સાંજે તેઓ બન્ને બાડેની મોટરમાં સાથે ફરતાં

હાં અને પુશ ગોફતેગોમાં સાંજનો વખત પસાર કરવાને નસીબવંત નીવડ્યાં. હવે લમ માટેનો નકકી દિવસ ઠરાવવાનું બાકી રહ્યું હતું રમ્મને નાનંગબાઇ એક-એ બંગલા વેચી ત્રીસ હજાર રૂપિયા લમ પછી જલને આપવા તૈયાર થઇ હતી.

ત્રીજે દિવસે રાત્રે સાડા સાત વાગે જલ સાથે ફરીને નાનંગ-બાઇ બંગલે પાછી આવી લાગી કે આશરે પાંચલાકમાં નાનંગબાઇના મહંમ માતાજી પીરોજબાઇના ખાસ મિત્ર—મહેરબાઇ મોદી, જેઓ કેટલાક વર્ષો થયાં મુમઇમાં રહેતાં હતાં તેઓ નાનંગબાઇને મળવા આવ્યાં.

"કેમ, મહેરબાઇ, હમણા રાતે અહીં આવવાની કંઈ જરૂર પડી ?" મહેરબાઇ પુરસી ઉપર બેઠા પછી નાનંગએ પૂછ્યું.

"હા, દીકરા, જરૂર પડી તેથીજ હું આવીછ. તું દીકરાને કદાચ માફ કહેવું ગમશે નહીં, પણ તારાં બહેસ્તન માયની યાદને ખાતર મેં મારી ફરજ સમજીછ અને તુંને ચેતવવા આવીછ."

"હા, તમારે જે કંઈ કહેવું હોય તે બોલોજ. હું મનમાં જરા ઝોણું લાવીશ નહીં." નાનંગએ કહ્યું.

"દીકરી, એ તં શું કરવા માંડ્યુંછ ? પેલા મુરા જમસુ ઝેરખાઉ સાથે આજે ત્રણ ત્રણ દિવસો થયા છડે ચોક મોટર-કારમાં તું ફરતી ફરેછ ! તું એ લકડાંને ઝોળખેછ કે ?"

"કાણુ ? મહેરબાઇ, જમસુ ઝેરખાઉ ? હું તો કોઇને ઝોળખતી નથી ?"

"શુ ? દીકરી, આજે હમણાજ તું એ શરીફ બદમાસ સાથે ફરોને આવી અને તેને ઝોળખતીજ નથી ? વાહરે ! એ શું ઢેગ લગાવ્યાછ ?"

"હમણાં હું જે ગદસ્થ સાથે ફરીને આવી તેમનું નામ તો મિ. જલ કોમી સરીયે છે. જલ મોટા વેપારી છે અને એમની સાથે હવે થોડા દહાડામાં હું બીજવર પરણી જનાર છું." નાનંગએ હાંમતથી જણાવ્યું.

"ઓ માયરે ! દીકરી નાનંગ, તું શું બોલે છે ? તું ખરેખર કહેછ કે મસ્કેરી કરેછ ?—એ મુરા કોરગા સાથે તું લગ્ન કરનાર છે ? એ કસરવેજ બદમાસ પોશાગીરે તુંને પણ સીસામાં ઉતારી શું ? એ કમળખેને તો બાર હાથના ચીમડાં ને તેર હાથનાં ખીચાલી વાતો કરી ધણાંને ઠગ્યાછ તેનું તને ખાન છે કે ?"

“મહેરાંભાઈ, તમે બુધતા હશે; મારી માથ જે અદરથ ફરેછ તે હુઆ પોસાગીર હોય એમ એક પળ પશુ હું માની શકું નહીં. તમે કદાચ એમના જેવાજ બીજા કોઈ માટે બુદ્ધ થાથ આધી હશે.”

“નહીરે ! દીકરી, શું એ જમસુને હું નહીં ઓળખતી કે ?”

“પશુ એમનું નામ જમસુ નથી.” નાજાંબાઈએ બાર ચૂકીને જણાવ્યું અને પછી પૂછ્યું. “વાર, એવસુ કયાં રહેછ ?”

“કોણ મળે હમણા એ સુવે કયાં રહેછ ? એનું કંઈ ઠર ને કેમલું છે ? ને એ કોરગો સતરગો નામ રાખી ફરેછ તે તને કયાં ખબર છે ? પુનામાં તો જાંહગીર બાટલીવાળા તરીકે ઓળખાતો’ તો ને વળી કહેછ કે જોની વાડીઆ તરીકે નવસારીમાં કંઈ કંઈ કારસ્તાનો કરી આવ્યોછ અને મુંબઈમાં તો કેટલીક છોકરીઓનાં મળાં ફારિયાંછ !”

“મહેરાં માસી, તમે એવણને ફરીથી બરાબર જુઓ અને પછી આંખે અધું દારતાન કહી સંભળાવો તો સારું !” નાજાંબાઈએ કંઈક તિસ્કારથી જણાવ્યું.

“જો, દીકરો, મેં એને તારી સાથે બે દિવસ લાગત જોયેછ અને ફરીથી એનું મોંહનું જોવાને હું ગળજ નથી.” મહેરાંબાઈએ પણ ચુસ્તમાં કહ્યું, “તું એની બાપી જાંહગીની કેફાયત જાણે તોજ એનાથી તું સો ગાઉ દૂર નાહશે. દીકરી, તારું ખાનદાન કેવું અને એ રેંજ-પેંજ બદમાસનું કુટુંબ કેવું ?”

“વાર, તે હકીકત બધી શું છે તે જણાવેલી.” નાજાં બોલી.

“જો દીકરી, હું તે બધું તુંને કહેવાજ આવીછ અને તે વિષે એતવવા આવીછ—અને હું ઉમેદ રાખુંછ કે તું સ્થાણી બેટી એના પંજમાં ફસે નહીં તો રાઈ ! એના બાપને હું ઓળખતી’તી. એનો બાપ ફરામ મારફતીઓ મુંબે બધાનાં મળાં શંસનારી હતો અને બાપ તેવા બેટા તેમ એ જમસુ પણ બાપના જેવાજ—પણકે માર આશ્ચર્ય વધે તેવો બદમાસ બોડો છે. દીકરી એ નાનો હતો ત્યારથીજ એતવાડીમાં ગરીબ બેકોને ત્રાહે ત્રાહે પોકરાવતો’ તો, કોઈના ખુટ ચોરતો તો, કોઈના બટન તપરાવતો, કોઈ સાથે મારા મારી કરી પૈસા કઢાવતો, તો કોઈની સાથે ફાગળનો કળપો કરી તેને ગાળો દેતો અને—

“પણ મહેરાં માય, જેઓ નાની ઉમરમાં એવા હોયછ તેઓ ચોટા થઇને સૂપરી જાયછ !” નાજાંએ તાપસો પૂરી.

“ અરે સુરો જે સૂધરતો ! તું જરા બરાબર સમજ અને પછી બધું બોલજો ” મહેરબાદજી બજાવ્યું, “ એના બાપ મરી ગયા પછી તો કમબખ્ત સૂધરવાને બદલે વધારે બગડ્યો. મુવાએ પોતાની સગી માયને કંઈ કમી દુઃખ દીધું ? ધાક-ધમકી આપી તે બીચારી પાસે પૈસા દઢાવી દઢાવીને આખા વરખી કીધી ને ચેતે બધું પચાવી પડ્યો ! જે એના માય કંઈ નહીં આપે તો ઝેર ખાવાની ધમકી ધડી ધડા આપ્યા કરે તેથીજ બધાંએએ એનું નામ જમસુ ઝેરખાક આપ્યું. આખરે બિચારી એની માય એનું દુઃખ જોઈ જોઈને મરી ગઈ અને એને તો કોરગાનું કામ શરૂ થયું. મુવાએ ચોપાટી ઉપર ફરતી નિર્દોષ છોકરીએને સલાવવા માંડી, પણ એક દઢાડો એક પારસીએ એવો તો મેથીપાક જમાડ્યો કે ચોપાટીનું નામજ વિસરી ગયો, પણ પછી રકુલે જતી છોકરીએ સાથે એડાં કાઢવા લાગ્યો અને એક દઢાડો પેલીસના હાથમાં સપડાયો કે મુવો નાઠો પુને ! અને પુનામાં તો હજી કીધી. પૈસા બિચારા કાવસજી કરાકાને ઠગી ગયો. તેએની છોકરીએ સાથે છૂટથી વર્તયો, અને વેપાર કરવા માટે દશ હજાર રૂપિયા એકાવીને પછો નહાસી ગયો અને બે વર્ષ પછી નવસારીમાં જઈને અમારા મોદી ખાનદાનના બે બાઈએને છેતર્યા. પછી મુંબઈના કોઈ પટેલની મા-બાપ વમરની છોકરી સાથે પરણ્યો અને તેના બાપનો પૈસો ભેવાની મક્કદથી બિચારીને અનેક રીતે દુઃખ દીધું. પૈસો હજમ કીધો તો કીધો પણ મુવાએ આરસનીક નામનું ઝેર દરરોજ આપી આપીને બિચારીનું તે મોત લાવ્યો. એ કાણે તો એવાં એવાં કામો કરીને પાપના પોટલાં બાંધ્યાં છે પોટલાં !-”

“ પટેલની છોકરી ? ” નાનંએ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ પૂછ્યું અને નાનં બવા ચઢાવી કંઈક વમાસણમાં પડી હોય એમ બજાવ્યું.

“ હા, દીકરી, પટેલનીજ છોકરી. હવે પૈસો પચારીને બેઠોછ અને મુવો હજી કંઈને કંઈ ફેલ કરી બધાને ધુતવાજ માંગેછ. ” મહેરબાદજી કહ્યું.

“ મહેરાંમાસી, એવલે મને કહ્યું હતું કે પેરવનજી પટેલની છોકરી સાથે પરણેલા હતા અને તે બિચારી વર્ષ એકમાં મુજરી મઈતી અને તેણીના મરણથી એઓ ઉપર કંઈ ને કંઈ વિટંબણા પડ્યાં હતાં. ”

“ બે, ત્યારે એ કમબખ્ત નકટાએ તુને એ વિષે વાકેફ કીધી

ખરી; પોલીસમાં એની તપાસ ચાલેલી તે બી તુંને કહ્યું છું ? એ કાફરે તો કાંકરાની મદદ રૂપિયા ખર્ચ્યાં, તેથી હુયી મુતો, નહીં તો મુતો ક્યે દહાડેનો ત્રણ લાકડે ચઢી ગયો હશે !”

“પથ અને આ ચાર દિવસોમાં એવનની ચાલ-ચલણ ઉપરથી એવું કશું લાગ્યું નહીં.” નાનું ગંભીરાક્રમી બોલી.

“તે ક્યાંથી લાગે ?—હાલો ચણો વાગે ધણો. મુતો એવું મીઠું મીઠું બોલનારો છે અને એવા ચેનચાળા કરી વાત કરનારો છે કે અંગજીને તો એ આંજીબ નાંખે. બહારથી તો જાણે સચ્ચાઇ અને સભ્યતાની મુર્તિ અને અંદરખાનેથી તો કમઅપ્ત બદમાસનો બદમાસ ને કાફરનો કાફર !” મહેરબાદતું કયાની લોહી ઉઠલી અરમ થયું અને તેઓએ ગુસ્સામાંજ બોલવાનું ચાલુ રાખ્યું, “તુંને જે હું કહું છું તે ખોટુંજ લાગતું હોય તો દીકરી, કાલે તારા હાથેજ વધુ ખબર બરાબર કાઢી લેજે ને પછીજ તારી ખાત્રી થશે. કોઇ ચાર-પાંચ સારાં માણસોને પૂછી જોજે.”

“નહીંજી, મહેરાંમાઇ. કોઇ બીજાને પૂછવાની જરૂર નથી. હું તમારા બોલો ઉપર તો બરાસો રાખું છું,—પથ હું એમ ધારું છું કે એવનના જોવાજ કોઇ બીજાજ હોય અને તેને માટે તમેએ કંઈ જુલજાપ ખાધને કહ્યું હોય ! અને તે કારણને લીધે તમેએ સલાહ આપી છે. તે છતાં હું ખબર કાઢીશજી. તમારી ચેતવણી માટે હું ખચ્ચીત આભારી છું.”

“દીકરી, એમાં આભાર માનવાનું કશું નથી. મારી તો ફરજ હતી ને તે મેં બજાવી છે. ચાલ. ત્યારે હું જાઉં છું. સાહેબજી ! તું દીકરી સંભાળીને ચાલે એટલે બસ. બની શકે તો મારે બંગલે કાલે આવજે.”

“હાજી, બનશે તે જરૂર હું આવીશ. જરા સોડા-આઇસ કંઈ લેશો ?” મહેરબાઇ ઉઠ્યાં ત્યારે નાનુંએ અરજ કીધી અને થોડીક પળમાં બન્ને સાથેનો સોડા ગ્લાસમાં નાંખીને નાનુંએ મહેરબાઇને આપ્યો જે પીધા પછી મહેરબાઇ બંગલા બહાર નીકળી પોતાને બંગલે જવા સાર પોતાની ગાડીમાં બેઠાં.

જુની ઓળખ.

મહેરબાઈ મોડીના ગયા પછી ઉછાછકો નાનું અનેક વિચિત્ર વિચારોનાં વનખમાં ગોથાં ખાતી અને પોતાના નમીય માટે બગાડો કરતી બેઠી; તેણીએ આશ્વાની જે મોટી ઇમારત બાંધી હતી તે એક વાર ફરીથી તેણીના બોલો પ્રમાણે રમવાના પાનાના બનાવેલા મહેલ માફક એકદમ તુટી પડેલી તેણીને દેખાઈ. આખી રાત તેણી બેચેન અને અમિત રહી; તેણીને ઉંઘ આવી નહીં અને તેણીનાં બેજાં ઉપર વધુ અને વધુ વિચારોનો બોજો પડતો રહ્યો; જમણી બાજુ-એથી ડાબી બાજુએ અને ડાબી તરફથી જમણી તરફ એમ પડખાં બદલતાં પાછલી રાત્રે આશ્વરે ચાર વાગતે તેણીએ નિદ્રા દેવીનું સેવન કરવા માંડ્યું, પણ છ વાગ્યામાં તો તેણીની આંખો પાછી ખુલ્લી ગઈ. મજબુત અને મક્કમ મનસુઆથી મસ્ત બનેલું તેણીનું મસ્તક માયા-ળુ મહેરબાઈ મોડીની ચેતવણીને લીધે સવારમાં ડામાડાળ બન્યું. તેણીના આગલા દુઃખી દિવસો પાછા યાદ આવ્યા અને દુઃખી સંસારમાંથી છટી જવા સાફ થોડો થોડો પળે આપઘાત કરવાના વિચારોએ તેણીના મન ઉપર ગલબો કર્યો. આશ્વરે દશ વાગે તેણી અનેક પ્રકારના વિચારો કરતી ઇંજીયેર ઉપર બેઠી હતી તેટલામાં હીરાજી આવી લાગ્યો અને બેઠ્યો:—

“બાઈજી, હમણાજ બેજનનું કાગજ આવ્યુંછ તેમાં જણાવેછ કે આપણા કાવસજી કારબારી સમીનમાં ચુગરી ગયાના સમાચાર આવ્યાછ.”

“અરરર ! ધણું ખોટું થયું ! એકાએક બિચારાને શું થયું હશે ? કાવસજી તો પીસ્ટન જેવા હતા.” નાનુંબાઈએ ગંભીર ચહેરે જણાવ્યું.

“બાઈજી, મેં આપને તે દિવસે કહ્યું તેમ જીવતથી હેખતાઈ ગયો તો, મને તો તે રાતેજ લાગ્યું કે કુંવર હોલના જીતે એને સખત પટ કર્યો’તો. બિચારો હેખતજ આઈ ગયો’તો અને ખીજે દહાડેજ લોહ-પોઈ થઈ થઈ ગયેલો લાગતો’તો.”

“મારા કામ સાફ બિચારાએ વગર ફાગટનો જીવ ખોલ્યો નથી કું ધણી દીલગીર છું; પણ જેવી ખુદાની મરજી !”

“ધણું સાફ માણસ ! બિચારો પારસીઓ માટે તો જીવ આપતો’તો.” હીરાજી જણાવ્યું. અને નાનુંબાઈ ચુપ બેઠાં. થોડીક પળ પછી હીરાજી પૂછ્યું.

“બાપજી, બીજો ઠેકાણો મુંબઈમાં મને નોકરી મળે તો મને રજા આપશો ?”

“તમને કોણ નોકરી આપશે !” નાનંબાપજી સવાલ કર્યો, “તમે કંઈ શીખેલા તો નથી એટલે મુંબઈમાં નોકરી મેળવવાનું કંઈ સહેલું કામ છે ?”

“બાપજી, એ તો હવે હું કંઈપી હુન્નર શીખીને નોકરી મેળવશ.”

“પણ હુન્નર શીખવશે કોણ ?” નાનંબાપજી ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“જી, કોઈ મીલમાં કંઈ ફીટર—ખીટરનું કામ કોઈ શીખવે ત્યારેજ તો ! મેં કાલે સાંભળ્યું કે પેલા નવસારીના તાતાવાલાઓની મીલમાં કામ શીખવે છે ને ઉપરથી પૈસાપી આપેછ.”

“પણ તે તો થોડું-ધણું અંગ્રેજી જાણતા હોયછ તેઓનેજ રાખેછ. તમે તો કંઈપી અંગ્રેજી જાણતા નથી.”

“બાપજી, મુંબઈમાં રહીને હું હવે અંગ્રેજીના હથ-ખાર બોલો શીખ્યોછ !” હીરાએ હસીને જણાવ્યું. “પણ તેથી કંઈ તમને નોકરી મળી જશે કે ?”

“બાપજી, હું કંઈ કોશીશ કરશ તો મુંબઈમાં કદાચ નોકરી મળી જશે.”

“ઠીક તમારું બહું થતું હોય તો મને કંઈ વાંધો નથી; તમે સુખેથી જાઓ.” નાનંબાપ આટલું બોલી ઇઝીએર ઉપરથી ઉઠ્યાં અને ઝડપમાં બીજા ઝોરડા તરફ ચાલી ગયાં. થોડીક પળ સુધી ગુપચુપ ઉભા રહ્યા પછી હીરા કપડા પહેરી નાનંબાપની રજા લઈ અંગલેથી બહાર નીકળ્યો.

નાનંબાપની હેલ્લાં ચાર દિવસોની ગડબડ અને ખટપટ વિશે હીરા કંઈ કંઈ અટકળો બાંધતો હતો અને અંકલેશ્વરથી ઉપડ્યો તે દિવસે બેજને જે બોલો બોલી નાનંબાપ માટે સંકા દેખાડી હતી તે સંકાના વિચારમાં બાજ સવારથી તે લીન થયો હતો. નાનંબાપની નોકરી છોડી હવે મુંબઈમાં હુન્નર શીખી નોકરી કરવા તે તૈયાર થયો હતો; નોકરી મેળવવાની મક્કસદથી તે બાજે બપોરના કેટલા લતા તરફ ફરતો રહ્યો. પૂછપરછ કરી પહેલે તાતાવાલા શેઠની કેટની ઝોશીસમાં તે હાંમતથી ગયો, પણ તેની નાશીવાસી વચ્ચે તેને જણાવવામાં આવ્યું કે મીલમાં જ્યાં બાપી નહોતી. આમથી તેમ તે બીજી બે-ત્રણ ઝોશીસમાં નોકરી માટે

પૂછવા ગયો અને ત્યાંથી પણ નકારમાં જવાળ મળવાથી તે બંગલે પાછા ફરવાની મક્કસદે દ્રામમાં બેઠો. જેવો તે બેઠો કે તેની પાસે બીજા જરથોસ્તી ગ્રંથસ્થે જગ્યા લીધી અને તેની તરફ ટગર ટગર ન્તેચા કહ્યું. હીરાએ ગીરગામની ટીકોટ કરાવી અને પેલા પારસી ગ્રંથસ્થે પૂછ્યું. "તમે સુખમનાજ રહીશ છો કે ?"

"નહીજી" હીરાએ હુંકમાં પતાવ્યું અને તે પારસી તરફ ગભરાયેલે ચહેરે ન્તેચું.

"તમે ખંડાળાના રહીશ હશે."

"નહીજી." હીરાએ ફરીથી ગભરાઇને જવાળ આપ્યો.

"ખંડાળામાં તમારા બાવાના ખેતરમાંના ટર્ફ-ખતકોની ચકાણી થઇ ગઇતી તે તમને યાદ છે કે ? તે પછી તમે ન્હાસી ગયા હતા તે ખબર છે કે ?"

"જી, મને કશી ખબર નથી," હીરાએ ખોટું કહ્યું.

"તમને ખબર નથી ? ઉમા રહો, મારા સાહેબ, તમને પોલીસના હાથમાંજ સોંપીજી, તમે ગીરગામ ઉતરવાના છેઓની ?"

"હાજી, પણ—પણ"—હીરા ગભરાયો અને ખોલ્યો. "તે બાબતને તો વર્ષ ઉપર થઇ ગયું ને શેઠ,—વગર ફાગટનો મને કાંઈ સતાવોજ ?"

"તમને ખબર છે કે આજે તમારા કાકાને ટર્ફ-ખતક માટે રૂપિયા આપવા પડ્યાંતા તે ?" પોતાની છાતીએ હાથ કરી પેલા ગ્રંથસ્થે પૂછ્યું.

"હોશી.—લેઓની, તમે જે રૂપિયા આપ્યા હોય તે હું ભરી દેવા-તૈયાર છું."

"પણ તમારું નામ શું ?"

"જી, હીરાજી."

"હીરાજી કેવા ?"

"જેવા જેવજ તેવા !" હીરાએ ગુસ્સે થઇ નફટાઇથી જવાળ આપ્યો, અને પેલા જરથોસ્તીએ ડોળા કકડાવીને સવાલ કર્યો.

"કેમ સીધો જવાળ નહોં આપી શકતો કે ?"

"મારું આખું નામ લઇને તમે શું કરવા માંગોજ ? શેઠ, "

હીરાએ પૂછ્યું. "હું તમને રૂપિયા ભરી દઉં તો પછી મારું નામ લેવાના કંઈ જરૂર છે ?"

“ ઠીક ત્યારે કાઢો પાંચ રૂપિયા.” પેલા પારસીએ જણાવ્યું.

“ શેઠ, હું ગરીબ માણસ છું ને નોકરીની શોધમાં ફરજ ને આજે રખડી રખડીને યાત્રી ગયો તોયે કેઠે નોકરી મળી નહીં અને તેને બદલે એક વર્ષ ઉપર કીધેલી મસ્તીની સજા ભોગવવી પડે એ મારાં કર્મનીજ કહાણી તો ! ” “ તમારું બાપણ મારે સાંભળવું નથી.” પેલા અહરથે કહ્યું, “રૂપિયા લાવો, પછી બીજી વાત.”

“ શેઠ હું ગરીબ માણસ છું તે છતાં તમારા રૂપિયા આપવા તૈયાર છું.” આમ કહી હીરાએ મજવામાં હાથ નાંખી રૂપિયા પાંચ આ કાઢી તે પારસી અહરથને આપ્યા અને તે જરથોસ્તીએ હીરાને નીચલા સવાત્રો પૂછ્યા: “ વેલ, તમે ક્યાં રહો છ ? ” નોકરી કરવા માંગો છ ? કંઈ શીખેલા છેઓ કે ? ”

“ નહીં છ, હું કંઈ શીખેલો તો નથી. પણ કંઈ ફીટર-ટર-નરનું કામ શીખવા માંગુ છ. હું હમણા તો ચોપાટી મારાં અંકલે-શરનાં શેઠાણી સાથે રહું છ.” હીરાએ કહ્યું.

“તે તમારું સગું-વહાણું મુખમાં કોઈ નથી ?” “ નહીં છ, આપ કેઠે નોકરી રખાવો તો તમારો ઉપકાર કદી ત્રિસરીશ નહીં.” હીરાએ કાલાવાલા કરી જણાવ્યું.

“ઠીક, તમે મોટાકાર હાંકવાનું કામ શીખશો ?” “હા છ એવું તો હું ખુશીથી શીખીશ.”

“વેલ, ત્યારે આવતી કાલે સવારના આઠ વાગે મારી ઓફીસે મળજો, આમ કહી પોતાનો કાર્ડ કાઢી તે ઉપર ‘મુજરાવીમાં નીચે પ્રમાણે નામ અને ઠેકાણું લખા તો કાર્ડ હીરાને આપ્યો.

“વિકટોરીઆ ઓટોમોબાઇલ કંપની, લીમીટેડ.

હયઝ રોડ, મુંબઈ

એન-ટસ, મેસર્સ ફીનસાઈ ટુઆશ એન્ડ સન્સ”

ચોડોક પળ પછી હીરાને સલામ કરી તે અહરથ દ્રામસાંથી હિતરી પડ્યા.

બીજે દિવસે સવારના બરાબર આઠ વાગે હીરા હયઝ રોડ તરફ બધ લાગ્યો અને પૂછતાં પૂછતાં વિકટોરીઆ ઓટોમોબાઇલ કંપનીની ઓફીસ આમળ આવી પહોંચ્યો. તે ઝડપી પગલે અંદર દાખલ થયો. મધ્યકાલે હીરાને મળેલા અહરથ પુરસી ઉપર અંદરથી બેઠા હતા. હીરાએ તે અહરથને જોઈ સલામ કીધી અને પેલા જરથોસ્તીએ કહ્યું:—

“આવો, હીરાજ, અહીં બેસો.”

"કેમ તમે શોધરતું કામ શીખશો ?" થોડીક પળે પેલા અહરથે પૂછ્યું.

"તે સાહેબ કેવું કામ ?" હીરાએ પૂછ્યું.

"મોટરકાર હાંકવાનું !"

"હાજી, તે તો હું શીખશહી." "હીક, ત્યારે તમારો કોટ કાઢો અને આજે મારા ફોરમેન મિ. ફરેરા સાથે કામે લાગો, જોવ, જલદી કામ શીખી જશો તો તમને રૂપિયા ૪૦-૪૫ના પગારે રખાવી દઈશ. ધ્યાન આપીને શીખશો તો તમનેજ શરૂદો છે."

"હાજી; હું ધ્યાન આપીને શીખશહી. આપે મારી ઉપર ધણીજ ઉપકાર કર્યોહી. મારો ગુનાહ માફ કરી આપ શેઠ ત્યાં દેખાડી અને ધણી શીખવોહી તે મારે ખચ્ચીત આપનો આભારી છું." હીરાએ અગાઉથી મોઢે કીધેલાં વાક્યો નર્મતા દેખાડી બોલ્યો, અને પછી મિ. ફરેરા સાથે હીરા કામે વળગ્યો. હીરાએ ખાંત અને ઉલટગી કામ ઉપર લક્ષ આપી આખો દિવસ કામ કર્યું અને સાંજના ઘરે જતી વેળા પેલા જરથેસ્તરીને હીરા સલામ કરવા ગયો. આ અહરથે મિત્રીનશાહ કુબાસના વડા બેટા મિ. ફરેડન કુબાશ હતા અને આ કંપનીનું કામ પોતે પોતાના બાહ્યો સાથે ચલાવતા હતા.

"કેમ કંઈ શીખ્યા કે ?" મિ. ફરેડન કુબાશે હીરાને પૂછ્યું.

"હાજી," હીરાએ ટુંકમાં જવાબ આપ્યો.

"જોવ, જે કંઈ નવું શીખ્યો તે ફરેરાજ ઘરે જઈને ચોપડીમાં લખી લેવો. મોટર-કારના દરેક ભાગના નામો શીખ્યો અને તે લખી લેવો અને તમારા હાથે બધું કામ કરતા રહો, વાઈ તમારા માયાજી બાવાજી છે કે ?

"નહીજી હું તો માય-આપ વગરનો છું."

"ત્યારે ખડાળે કેમ ઉતરી પડયા હતા ?"

"હા, હું અંકલેશ્વરના પેસ્ટનજી શેઠ સાથે નોકર તરીકે ત્યાં આવેલો."

"તમે તો અહીં તમારાં શેઠાણી સાથે રહોહી ?"

"હાજી." હીરાએ જણાવ્યું.

"હીક,-લેવો, આજે તમારા રૂપિયા પાંચ જે તમારી પાસેથી મઠ કાલે મેં માગેલા તે પાછાં લેવો. તમે તે આપવાની મરજી દેખાડી એજ ધણુંજ છે. જોવ, એવી મરતી કરવાનું અહીં હોડી દેજો, નહી તો પસ્તાશો. હીક હવે જાઓ; સીધા ઘરે જાજો." મિ. ફરેડને હીરાને સલાહ આપી અને ઘરે જવા જણાવ્યું.

સપ્તકતી મોટર-કાર.

હીરા સાંજે ખુશી થતો બંગલે પાછો ફર્યો અને માળાએ એક બંધ પરખીડિયું હીરાને આપ્યું અને તે ઉબેડી દશ રૂપિયાની છ નોટો બેઠને દાંઘ થયો; પછી તેણે તે પરખીડિયાની ચીઠ્ઠી નીચે પ્રમાણે વાંચી:—

“મી. હીરાજી,

આજે અહીંથી બદારગામ મારે જવું પડ્યું છે; તમે આજે રાત્રે અહીં જમી લેજો અને આવતી કાલથી તમે તમારો બંદોબસ્ત કરી લેજો. આ સાથે બાકીના દિવસોનો તમારો પગાર રૂ. ૧૦ અને મારી તરફથી બક્ષિસ તરીકેના રૂ. ૫૦ મુકયા છે તે તપાસી લેશો. તમારે ગમે ત્યાં મુજબમાં દુબર શીખવા રહેજો અથવા તો તમારે ગામ પાછા જાવો, તમને જેમ ઠીક લાગે તેમ કરજો. માળા કાલથી બંગલો બંધ કરશે અને બોલ પણ્ય અને ગામ જશે માટે તમે આવતી કાલથી તમારો બંદોબસ્ત બરૂંદ કરી લેજો.

“લી. નાનંબાઈ”

હીરાએ ઉપલી ચીઠ્ઠી બે વેળા વાંચી તેની ખુશાલી હવામાં ઉડી ગઈ અને પછી તે બડબડ્યો:—

“કાણુ જાણે એ બાકીજીને શું થયું છે?— કાણુ જાણે ક્યાં ગયાં હશે? હવે હું ક્યાં જઈ? ચોખ્ખો રખડાવી માર્ગો બધા મળીને રૂ. ૬૦ મળ્યા છે એટલું ઠીક છે.—એક બે મહિના તો ખેંચી ચલાશે. ખુદા કરે ને મોટર ગ્રાઇન્ડરનું કંઈ શીખી જઈ તો સારું!”

આ ચીઠ્ઠી વાંચ્યાથી હીરાની શૂખ ઉડી ગઈ; તેણે ખાવાની તૈયારી કરી, પણ્ય ખાવાને કશું ગમ્યું નહોતું. તે બેચેન અને ખાવરો બન્યો અને આખી રાત્રસુધી અનેક વિચારો કરી તેણે પોતાનાં બેળાંનું ફક્કી કરી નાખ્યું. તે સવારમાં વહેલો ઉઠી પોતાને કામે જવા ઉપડ્યો જ્યારે તે પોતાની સાથે પોતાની ટ્રન્ક લેતો ગયો.

કામ શીખવા માટેની તેની ઉલટ અને ખંત વખાણવા લાયક હતી. બપોરનાં શૂખે પેટે પણ્ય તે મહેનત કરતો પોતાનાં કામે વળગી જ રહ્યો “રાત્રે જમવું ક્યાં અને રહેવું ક્યાં” એ સવાલ તેના મગજમાં બપોર પછી રમ્યા કર્યો; અને આખરે તે મિ. ફરેડન

દુખાચ આગલ હીંમત રાખીને સાંજે ગયો અને તેણે પોતાની સધળી હકીકત તેમને જણાવી. ફરેદુન એક દયાળુ અને પરમાર્થી ઇચે ઇચ જરથોસ્તી હતા. હીરાની સધળી હકીકત સાંભળ્યા પછી ફરેદુને તેને દિલાસો આપી જણાવ્યું કે તેવણ પોતાને ત્યાં તેને માટેનો બંદા-ખસ્ત કરી શકશે. દિલાસો મળતાંજ હીરાની દિલગીરી ખુશાલીમાં ફેરવાઇ ગઇ, કારણકે તેની ચિંતા હવે દૂર થઇ હતી. રાત્રે તે ફરેદુને સાથ તેમની મોટરમાં બેસી તેમને બંગલે ગયો અને આનંદમાં રાત પસાર કરી શક્યો. બીજો દિવસથી તે વધુ અને વધુ ઉત્સાહી બની શીખવા ઉપર લક્ષ આપતો રહ્યો. આશરે પંદર દિવસો સુધી ધ્યાન આપી ઉલટ સાથ ખરી મહેનત કીધી અને તેનું ફળ ને મેળવી શક્યો: મિ. ફરેદુને તેનો પગાર રૂ. ૧૫ માંડ્યો અને હીરાના ઉમંગમાં વધારો થતો રહ્યો. તે જલદીથી કામ શીખ્યો અને નીજે મહિનેથી ફરેદુને મેજર્સ જ્યોર્જ એન્ડ વુડીનાની કંપની ને આડેથી ટેકિસ અને મોટર ફેરવવાનો ધંધો કરતો હતો તેમને ત્યાં તેમની Bom 264 વાલી મોટરકારના હાંકનાર તરીકે રૂ. ૪૦ના પગારે હીરાને રખાવ્યો. મુંબઇના રસ્તાઓની માહિતીની અવિ ધણી જરૂર હોવાથી મિ. ફરેદુને ચાર પાંચ દિવસો સુધી હીરાને મુંબઇમાં સ્થળે ફેરવ્યો. હીરા પોતાના નવા શેડોને પ્રમાણિકપણથી અતોષકારક કામ દેખાડતો રહ્યો. પાંચ-છ મહિનામાં તો હીરા મુંબઇના સધળા રસ્તાઓનો કીડો થઇ ગયો અને પોતાના હસમુખા સ્વભાવથી સર્વ હિતાશીને ખુશ કરતો રહ્યો.

હવે તે દર મહિને પોતાના મામા ઉપર ફક્ત-પાર રૂપિયા મોકલવાને શક્તિવાન થયો અને ગ્રાન્ડરોડ પાર્કિંગવાલા રોડ તરફનાં એક ઘેરનો ઝોરડો બાડે રાખીને પોતાનો ખર્ચ ચલાવતો રહ્યો. ધણી વેળા અંગ્રેજ ઉતાડેલા સાથ કામ પકવું હોવાથી દરરોજ નવા નવા અંગ્રેજ બોલો અને વાક્યો શીખવા માટે હીરાએ ખંતથી મહેનત કરવા માંડી. આખરે તે " બગીચાલા-ઇંગ્લીશ " પણ બોલતાં શીખ્યો અને શોધરના કામમાં વધુ કુચળ બન્યો.

*

*

*

*

તાજ મહેલ હોટેલની નજદીક હીરા પોતાની મોટર સાથ એક જાનિવારની સાંજે ઉભો હતો. તે વેળા તાજ મહેલ હોટેલમાંથી બહાર નીકળતા બે યુરોપીઅન ટ્રેસમાં સજ થયેલા અહર્યોએ તેની મોટર-કાર માટે ધસારત કરી તેને બોલાવ્યો અને તેણે નજદીક હીરા મોટર-કાર લઇ ગયો. તેણે માટે ફરવાને ઉંઘાડી હીરા ઉભો

અને તેઓ ખતે અંદર બેઠા, તથા તેઓમાંના ઉંચ અંદરથી “ જેડી-બજાર ડોક્ટર રટ્ટીટ ” તરફ લઇ જવા હીરાને ફરમાવ્યું.

હીરાએ મોટર હાંકવા માંડી અને પેલાજ અંદરથી ફરી જણાવ્યું, “ ગીરગામકે રસ્તે લો. ” હુકમ મુજબ ગીરગામને રસ્તે ચડતે નળ-બજાર તરફ હીરાએ મોટર હાંકી અને મોટર ડોક્ટર રટ્ટીટમાં આવી પહોંચી. આ મહોલ્લાના એક મોટા ધર આગલ મોટર-કાર થોભાવવા પેલાજ અંદરથી જણાવ્યું અને મોટરમાંથી ઉતરતી વેળા આ ખતે અંદરથી વચ્ચે ઉર્દુ બાપામાં બોલા-ચાલી થતી હીરાએ સાંભળી. હીરા થોડીક પગ ચૂપ ઉભો રહ્યો, પણ પછી પોતાના બાકાં માટે માંગણી કરી કહ્યું;

“ હમકું દેર લગતા હય, સામ. જલદી દો અને પેલા ઉંચા અંદરથી પાંચ રૂપિયાની નોટ હીરાના હાથમાં આપતાં પૂછ્યું:—“ આછસે શોફર કલ સમેરમે ” મોટર લાવજે ? ”

“ હા, સામ. ” હીરાએ જણાવ્યું.

“ અરછા કલ નવ બજે લાઓ. ”

હીરા બીજી સવારે વેળાસર ત્યાં મોટર લાવ્યો અને ખતે અંદરથી ઝકપમાં આવીને મોટર-કારમાં બેઠા. ‘ પેલા ઉંચા અંદરથી “ બુલેશ્વર, શરોફ બજાર ” તરફ લઇ જવા ફરમાવ્યું. મોટર-કાર રંગારી મહોલ્લામાં આવી પહોંચી કે દોઢ બે મુસલમાનોએ લાંબા હાથો કરી આ મોટર થોભાવવા જણાવ્યું, ‘ પણ હીરાએ તેઓની કશી દરકાર કરી નહીં અને આગળ ચલાવ્યું; પરંતુ પેલાજ અંદરથી હીરાને મોટર-કાર એકેદમ થોભાવવા આગ્રહ કરી. મોટર થોભાડવામાં આવી અને આ અંદરથી તથા મુસલમાનો વચ્ચે વાતચિત ચાલુ થઇ જે હીરાએ ગુપ-ચુપ સાંભળવા દીધી.

બે મુસલમાનોમાંના એકે કહ્યું:—“ સિદ્દીન એ તારી રીત અમને પસંદ નથી. ”

“ પસંદ હોય કે નહીં હોમ, તોયે હું તો જે રીતે ચાહું છું તેજ રીતે ચાલવાનો. ” પેલા ઉંચા અંદરથી કહ્યું.

“ બે દિવસમાં તે, અમારો ભાગ આપવા કહ્યો તો તેના આજે ચાર દિવસ થઇ ગયા. ”

“ ચારના ચોદ કેમ નહીં થાય ? ” પેલાએ જવાબ આપ્યો, “ એ કામ કંઇ ખાવાતું છે. હમણા હું અને બેરેટ પાછા જમણેજ અને એ વેચતાં જે કાંઇ આવશે તેમાંથી હું ભાગ પાડીને તાકીદે આપી દઇશ. અચ્છા, ઉતાવળ કરવામાં કંઇ સાર નથી. ”

“અમને આજ સાંજ સુધીમાં મળે તો ઠીક.” બીજા મુસ-લમાને કહ્યું, “અને સાંજ સુધીમાં નહીં વેચાય તો એમાંનાં બાએ પડતાં મોતી અમને આપી દે કે અમે પછી જોઇ લઇશું.”

“જોવ, હું તમને કહું છું કે ઉતાવળની કશી જરૂર નથી. તમને તે મળશેજ પછી શી ફોકર છે? બની શકશે તો સાંજ સુધીમાં નિકાલ કરી નાંખીશ, માટે હાલ તો સાહેબજી ! વેલ,—શેઠર, માડી ચલાઓ.”

મોટર-કાર શરોદ્ધ બજારમાં આવીને ઉભી અને એક ઝવેરીની દુકાનની પાસેનાં ઘરમાં તેઓ બન્ને દાખલ થયા. કાર આશરે પોણે દલાક ઉભી રહી અને હીરા તેઓની રાહ જોતા અને તેઓ માટે અનેક વિચિત્ર અટકળો કરતો ઉભો રહ્યો. તેઓ આખરે દુકાનની બહાર નીકળ્યા અને પેલો ઉંચો ગ્રંથસ્થ ગાડીમાં બેસી વેળા બડબડતો બોલ્યો:—“તમે બધાઓને ઉતાવળ લાગી છે ને અહીં તો મોતીના જોઇએ તેટલા રૂપિયા મળી શકતા નથી. સુરતવાલા અમદુલની તો હવે કમ્પ્યુટીજ આવી છે. આજે જો પાછો એ લેવા આવશે તો હું અચ્ચીત તકરાર કરીશ અને દેખાડી આપીશ કે એના કરતાં વધુ સાત પાણીએ ધાયેલો હું ચોખ્ખો ઠગ છું.”

“હવે, સૈદ્ધ—હં, સેમ્યુઅલ, બધા સાથે તકરાર કરવામાં કંઈ સાર નથી, આપણે રમી નહીં જઇએ તેની સંભાળ લેવાની છે” પેલા ગ્રંથસ્થે જણાવ્યું અને મોટર-કાર ચલાવવામાં આવી; આ પછી તેઓ બંને ગુમગુમ કરતા રહ્યા, પણ હીરા ઉપલાં વાક્યો સિવાય બીજું કશું વધુ સમજી શક્યો નહીં; અને તેઓને ડોકટર સ્ટ્રીટમાં ઉતારતી વેળા હીરાને વરદો મળી કે બપોરે એ વાગે મોટર પાછો લાવવો.

હીરા ખાલી કાર પાછી ફરવાં કે ફડે મારકેટ તરફ જઇ ત્યાં ઉભી રાખતો હતો. તેટલામાં હીરાના ખેરખાહ મિ. ફરેડન દુઆશ સામેથી મોટર-કારમાં આવતા જણાયા. જુએ દિવસે મૂલાકાત થયેલી હોવાથી ફરેડને ખેરખાહીઅત પૂછ્યા પછી તેનું કામ કેમ ચાલે છે તે વિષે જણવા માંગ્યું, આજે સવારથી કેટલું કમાયો તે સવાલ પૂછતાં હીરાએ પોતાના બે શકમંદ ઉતાર્યો વિષેની સધળી હકીકત કહી જે ખ્યાનથી લાંબળા પછી ફરેડન બોલ્યા:

“વેલ, હીરાજી, હું તમારો જગ્યાએ હોઉં તો પોલીસને

જે વિષેની તુરત ખબર આપું. એક જાહેરી તનીકેની તમારી ફરજ છે કે આના શકમંદ હોને પકડાવવા જોઈએ. વેલ, પોલીસ કંઈ લણી દૂર નથી, ત્યાં જઈને છનસ્પેક્ટરને ખબર આપો ” આ પ્રમાણે જણાવી ફરેદન પોતાની મોટર હાંકારી ગયા.

મિ. ફરેદનની સલાહ પ્રમાણે મોટર-કાર ખાતુએ લઈ હીરો પોલીસ હેડ ક્વાર્ટર્સમાં દાખલ થયો, અને તેણે વડા છનસ્પેક્ટરને મળવા માંગ્યું. હીરો “ બગીચાલા ઈંગ્લીશ ” લણી અમ્મી રીતે બોલતો હતો; તેણે ત્યાં ખુરસો ઉપર બેઠેલા અમલદારને આ શકમંદ ઉત્તરોની હકીકત અંગ્રેજીમાં જણાવી. સધળી જિના સાંભળ્યા પછી છનસ્પેક્ટર મિ. કોટીએ પૂછ્યું. “ મિ. શોફર, આ બંને રંગ-રૂપમાં કેવા છે તેનું કંઈ વર્ણન આપશો ? ”

“ જો સૈકુદીન ઉર્ફે સેમ્યુઅલ તરીકે ઓળખાય છે તે ઉચો અને કદાવર છે. તેના ચહેરા ઉપર સહીયેડનાં ચાર પાંચ ચાઠાં છે અને ધડના રંગનો છે. બીજો ટીંમણો છે અને ટૂંકી ગરદનવાલો છે. આ જોરો છે જેને બેરેટના નામે સૈકુદીન ઓળખાવતો હતો ”

‘ હીક પહેલો તો બદમાશ ઉઠાવગીર સૈકુદીન હોવો જોઈએ. વાહ, તમે હમણાં મને ત્યાં લઈ જશો ? જોવ, મારી સાથે જે સાદા પોશાકવાલા સિપાઇઓ ફું લઉં છું; અને ફું પશુ સાદા પોશાકમાં સજ થઈને આવું છું; એક બે મિનિટ થોભો. ” મિ. કોટીએ જણાવ્યું અને પાંચ સાત મિનિટમાં મિ. કોટી પોતાના સિપાઇઓ સાથે મોટર-કારમાં બેઠો અને હીરો પોતાના મન સાથે બઠબડ્યો. “ વગર આધાની મોરચી તે એવું નામ ! એ ક્યાં વગર ફાગળનો ફસી મુવો ! ! ”

“ મિ. શોફર, કંઈ નહીં, રખીડ મમે તો વધારો. તમે અમને તે ધર આગલ ઉતારી દૂર મોટર લઈ જઈને ઉભી રાખજો. ” મોટર કાર પાયધુણી ઉપર આવ્યા પછી મિ. કોટીએ સુચવ્યું.

ઝડપમાં તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને મિ. કોટી પોતાના સિપાઇઓ સાથે મોટરમાંથી ઉતર્યા. ન.ચે બેઠેલા બુઢા વહોરાજને “ સેમ્યુઅલ સાગ ” કયા મજલા ઉપર રહે છે તે વિષે મિ. કોટીએ પૂછ્યું અને તે બરાબર જવાબ આપે તે અગાઉ તેઓ સડસડાટ ત્રીજે માળે ચઢી ગયા.

બોરડાના દરવાજા ખુલ્લા હતા અને સેમ્યુઅલ તથા બેરેટ

વચ્ચે તકરાર ચાલતી હતી. મિ. કાટી ત્રીજો માળના દાદરે ચઢી એકદમ અટકી ગયા અને તેઓ શી રજાક કરતા હતા તે સાંભળતા ઉભા તેઓની તકરાર ઉપરથી એમનો શક વધુ મળ્યું. “શયેઃ આથી પોતાના સિપાઇઓ સાથે મિ. કાટી એકદમ ઝારડામાં ધર્યા. સૈન્યબલ ઉર્ફે સૈકુદીને ન્દાસવાને પ્રયત્ન કર્યો અને મિ. કાટીએ તેને આંટી મારી જમીનદોસ્ત કીધો. સૈકુદીન જમીન ઉપરથી હાલે તે અગાઉ મિ. કાટીએ પોતાની રીવોલ્વર તેના ઉપર ટાંકી. સિપાઇઓમાંના એકે બેરેટને મળ્યોમાંથી સાલુવ પકડ્યો અને પીગ્ગ સિપાઇએ તુરત સૈકુદીનનાં હાથમાં બેડી થોકી દીધી કે મિ. કાટી બોલ્યા:—સૈકુ-પીછુ સપાટેમે આયા. આ મોતી ક્યાં રખા હય ? નિકાલો; જલદી બોલો.” સૈકુએ કશો ઉત્તર વાળ્યો નહીં અને સિપાઇમાંના એકે કહ્યું:—“માન, એ તો બદમાસ બદરદીન હય, ગયે બરસ અમદાવાદકી ચોરીકે લીયે સજા ખાયા, આઈ હય!”

“પિછાનતા; સખકુ પીચાનતા!” મિ. કાટીએ જણાવ્યું. સૈકુ અને બદરદીન કશું બોલી શક્યાજ નહીં અને મિ. કાટીએ આખા ઝોરડાની ઝડતી લેવા માંડી; આશરે પંદરેક મિનિટ પછી એક નાનો “કેશ બોક્ષ” પિછાનામાં લપટેલો મળી આવ્યો જે મિ. કાટીએ ઉઘાડ્યો અને પછી તે બોલ્યો “સુરતવાલા મોતીકા બડા વેપારીકો ચોરીકા પત્તા લગા! અચ્છા, લે ચલો.” આમ કહી તેઓને નચે ઉતાર્યા અને મિ. કાટીએ મોટરકાર બોલાવી; તુરત પંચ બોલાવી પંચનામુ લખાવામાં આવ્યું. હીરાને જોષ આ અન્ને બદમાસો ચકિત લઈ ડોળા ધુરકતા ઉભા; તેઓને મોટરમાં બેસાડવામાં આવ્યા અને મિ. કાટીએ અંગ્રેજી માં હીરાને જણાવ્યું—

“આઈ સે, મિ. શેફર, હું તમને સુખારકબાદી આપું છું. આ મોતીની મોટી ચેરીનો પત્તો મેળવી આપનાર માટે રૂ. ૧૦,૦૦૦નું ધનામ છે જે તમને મળશે ખરું!”

પ્રકરણ ૫૦મું.

“લક્ષ્મિ, રીએલી લક્ષ્મિ.”

હીરા તે રાત્રે ઘરે આવ્યો ત્યારે પતેતીના દિવસ જેવી ખુશાલી તેને લાગી; તેની છાતી હર્ષયા પુલાઈ ગયેલી હતી અને તે પોતે આનંદમાં ગરક થયેલો જણાતો હતો. મિ. ફરેદુન દુબાશની સલાહ

પ્રમાણે ચાલવાથી તે દશ દબાર રૂપિયાનું ધનામ મેળવવાને બાબત જાણી થયો હતો; આ ખુશ ખાલ તેના મનમાં મળ્યુત બમી રહ્યો અને તે ગત્રે બરાબર ઉંઘી શક્યો પણ નહીં. :ખીજે: દિવસથીજ પોલીસ સ્ટેશન ઉપર અને કોર્ટમાં કેટલાક દિવસો સુધી તેને જવું પડતું, જોઈ તેના કામ ઉપર હીરો લક્ષ આપી શકતો નહતો.

સુરત શહેરના મોતીના હીંદુ વેપારીનાં ત્રણ લાખ રૂપિયાના મોતીની ચોરીનેા પતો હવે પોલીસને બરાબર મળ્યો હતો અને આરે ચોરો પકડાયા હતા. વીસેક દિવસમાં તેઓનો ગુનાહ ન્યાય મંદીરે પુનવાર ચવાથી તેઓ સર્વને સખ્ત ક્ષિક્ષા થઇ હતી અને હીરાને પટવું ધનામ મળ્યું હતું. આ દિવસથી હીરાના બ્રહ્મ બદલાયા હોય એમ લાગ્યું અને નસીબદેવી એના ઉપર પ્રસન્ન થઇ કંઈ ને કંઈ રીતે તેને ખુશી કરતી હોય એમ માલુમ પડ્યું. હવેથી મિ. ફરેડુને તે પોતાના પિતા તરીકે ચાહતાં શિખ્યો અને તેમનું ફરમાન તે દર પળે માથે ચઢાવવાને તલપી રહેતો. જોવાં ધનામનેા કેમ ઉપયોગ કરવો તે જાણવા માટે મિ. ફરેડુન દુબાશની સલાહ તેણે અનેક વેળા લીધી. ફરેડુને તે રૂપિયા એન્કમાં મુકવાની સલાહ આપી અને તે પ્રમાણે તેણે એન્કમાં રૂપિયા મુક્યા.

આ ખુશ બનાવને આશરે ૭ મહિના થઇ ગયા અને હીરો મોટર-કાર હાંકવાના કામમાં વધુ અને વધુ પ્રવીણ થયો. Born 264 વાલી મોટર-કારે તેને સારું ધનામ અપાવ્યું હતું તેથી તે મોટર-કારને શુભ શુકનની ગણતો હતો અને તે ફેરવીને પોતાના રોડોની કમાણી વધારી આપવાને તે વધુ ઉત્કટ ધરાવતો રહ્યો. તે એક દિવસ તે કાગ્ના સમારકામમાં મશગુલ બન્યો હતો તેટલામાં મિ. ફરેડુન દુબાશ આવી પહોંચ્યા.

“કેમ હીરાજી, કેમ ચાલેજી? વળી કાંઈ તમારા સપાટામાં આવ્યું કે?” ફરેડુને પૂછ્યું.

“નહીં સાહેબ, એમ પડી-પડી તે કંઈ મળે? એ મારી કાર “લકિક” તો છે, એટલે કોઇ દહાડો કંઈ પાછું લાવે ખરી?”

“વેલ, તમેા હાલ ટ્રાન્ડરોડ તરફજ રહોજ કે?”

“હાજી,” હીરાજીે ટુંકમાં કહ્યું.

“આવાનું તો હોટેલમાંજ રાખ્યુંજની!”

“હાજી.”

“તમારાં શેઠાણીનો પછી કંઈ પતો મળ્યો કે”

“ નહીંજ કંઈ રથું જન્મ્યાનું નથી. મેં અંકલેશ્વર પશુ ત્રણ કામળો લખી પૂછાવ્યું 'તું', પણ ત્યાંથીથી લખેજ કે કુકલો ખખર મળી નથી. બાઇજનાં માયજનાં ઝાળખાણવાલાં મહેરબાઇ મોદીને પણ હું જે વખત પૂછી આવેલો અને તેવણ ગિચારાં પણ શેઠાણી વિષે કશું જાણતાં નથી. કોખ જાણે જીવતાં છે કે અનેક દુઃખે પડવાથી આપણાં કરો મરી મયાંજ તે કંઈ મોલુમ પડતું નથી. ”

“ ઠીક, બાઇ જીવતાં હશે તો કોઇ દહાડો પતો મળશે ખરો ! પણ જોવ, મિ. હીરાજી, આજે હું તમને ખાસ મળવા આવ્યોજ તેનું કારણ એજ કે તાતાવાલાઓ સાકચીમાં આવ્યાં. એન્ડ સ્ટીલ કંપની કાઢેજ તેના ઓર્ડિનરી અને ડીફર્ડ શેરામાં તમારા ચાર-પાંચ હજાર રૂપિયા રોકો તો સાફ છે. પાછલથી એમાં તમને ફાયદો છે—તમે ૫૦ શેરા ઓર્ડિનરી લેઓ અને પાંચ ડીફર્ડ શેરા લેઓ. ”

“ આપ જેવી સલાહ આપશો તે પ્રમાણે ચાલવાને રાજી છુંજી. હું તો એમાં કંઈ સમજતો નથી. આપે મારી મરજી પૂછવી નહીંજ. આપ મારા મુરબી છો એટલે જો કંઈ આપ કરશો તે મારાં બક્ષાં માટેજ કરશો એવી મને ખાતરી છેજી. ” હીરાજીે કહ્યું.

“ ઠીક, ત્યારે હું તમારે નામે એટલા શેરા લઉંશ. ”

“ હાજી, ખુશીથી લેજો. જેમ આપની ફીનેક નજરમાં આવે તેમ કરજોજી,—પણ મુરબી મારે એક વાત આપને પૂછવીજી. ”

“ હં ! બોલો, શું કહેવાનું છે ? ”

“ સાહેબ, હું સાથે સાથે હવે કંઈ વેપાર કરું તો સાફ ! ”

“ નહીં, હીરાજી, તમે હાલ આજે નોકરીજ કરો. તમે જર વખતે તો કહો છો કે તમારી મોટર-કાર નસીબવાંતી છે અને તેને તમે હાલ છોડવાના નથી. ” ફરેદુને જણાવ્યું.

“ હાજી તે ‘લક્ષ્મી’ છે. ” હીરા હસીને બોલ્યો. “ મારી મોટરની નોકરી કરવાનું કામ હમણા હું છોડશ નહીંજ, પણ સાથે કંઈ વેપાર કરું તો ઠીક, ”

“ કેમ લોભી, વધારે થયા કે ? વેપાર કરવાનું કંઈ ખાવાનું કામ નથી, હીરાજી હાલ જરા ધોરજ ધરો. વધુ રકમ એકઠી થાય પછી ખુશીથી વેપારમાં ઝીપલાવજો. ”

“આપ જો રસ્તો દેખાડશો તે રસ્તો લઇશ. ” હીરાજીે જણાવ્યું.

“ ઠીક, ત્યારે તમારે માટે હું દાલ શેરો લખજી. સાહેબજી ! ” ફરેફરેને કહ્યું અને પોતાની કારમાં બેસી તુરત હંકારવા માંડ્યું અને હીરો પાછો પોતાને કામે વળગ્યો. રીપેર-કામ તે લગભગ પૂર્ણ કરવા આવ્યો હતો અને ફીટર સાથે વાત કરતો ઉભો હતો તેટલામાં એક ફીટર મહેતાજી હીરાને મળવા આવ્યો.

“ આપનું નામ હીરાજી ! ” પેત્રા દીંદુએ પૂછ્યું.

“ કેમ, શું કામ છે ? ” હીરાએ ડોળા ચઢાવી “સવાલ કર્યો. “ આજે કાર્ડ મારા શેઠજી સુરજી નારાયણજીએ મોકલાવ્યો છે અને આપને બંગલે બોલાવ્યા છે. આપ મારી સાથે હમણાં ત્યાં પધારો તો શેઠ ખુશી થશે. ”

“ પણ કામ શું છે ? ” હીરાએ ફરી પૂછ્યું. “ તે મને ખબર નથી. ” પેત્રા દિંદુએ કહ્યું.

“ તમારા શેઠ ક્યાં રહેછ ? ”

“ મહામાર હીલ ઉપર. ”

“ તમારા શેઠને કોઈ શોફર-બોફર નોંધ્યો છે શું ? ” હીરાએ પૂછ્યું.

“ તે મને ખબર નથી. ”

“ કંઈ અગત્યનું કામ છે ? ”

“ તે હું કશું જાણતો નથી; એટલું જ કે શેઠજી આપને મળવા ખુશી છે. ”

“ શું માથું ફાડવા માગેછ ? ” હીરાએ સહેજ તપી બંધને કહ્યું. “ હું કદાચ કોઈ બીજી નોકરીએ દાલ જોડાવાનો નથી. જાઓ, તમારા શેઠજીને કહે કે મારી મરજી દાલ બીજી કેટલે શોફર તરીકે રહેવાની નથી. ”

“ પણ આપ શેઠને મળી જાઓ અને પછી શેઠ સાથેજ વાત કરો તો ઠીક. ”

“ જોવ બા. મને મારો વખત ફાજલ નથી; જમીને બાર વાગે તો મારે વરદી છે ત્યાં જવાનું છે. ”

“ હજી તો દશ વાગવાના છે, માટે આપ મારી ગાડીમાં આવશો તો સાડા દશમાં પાછા અત્રે ફરી શકશો. ”

“ ઠીક ઉભા રહો. ” હીરા બોલ્યો અને પછી બડખડ્યોઃ “ આજે ઢેડનો ખાધો કોઈ જબરો ચીખાવલો મળેાછ ! ”

પંદરેક મિનિટમાં હીરા પેલા હીંદુ સાથે ગાડીમાં બેસી મલ-
બાર હોલ ઉપરના કુશાદે ખંગલામાં આવી પહોંચ્યા જ્યાં લક્ષ્મણપતિ
શેઠ સુરજ નારાયણજી રહેતા હતા. સુરજ શેઠ મુખપના સુતર-કાપડના
મોટા વેપારી તરીકે જાણીતા હતા. આ શેઠ જેટલા કરકસરીયા
હતા તેટલાજ ઉદાર દિલના હતા. વળી ગરીબોની દાઝ હેરે ધરી
તેઓનું મહું કરવાને હમેશા તેઓ આતુર હતા. જુદાવસ્થામાં
તેઓ પૈસે ટકે આખાદ બની અમન-ચમનમાં વખત પસાર કરતા
હતા. બીજી ધણીયાણીનાં પેટ શેઠની પદમાં વર્ષની ઉંમરે એક પૂરા
બેટો જન્મ પામ્યો હતો અને તે બાળક-બેટો દાલ દશ વર્ષની
વયનો થયો હતો. આ બેટા પ્રત્યે તેમને ધણો આદર હતો અને તેને
હેત અને લાડથીજ ઉછેરવામાં આવ્યો હતો. શેઠ સુરજ દેખાવે
અમની વય કરતાં નહાના હીરતા હતા અને બોલવા ચાલવામાં
સભ્ય જણાતા હતા. કહી ચેર ઉપર બેટી તેઓ “ મુખ્ય સમાચાર ”
વાંચતા હતા, તે વેળા હીરા પેલા હીંદુ સાથે ખંગલાના આટલા
ઉપર દાખલ થયો, અને પેલા હીંદુ મહેતાજીએ ખચર આપી કે
હીરાજી શેઠ આવી પહોંચ્યા હતા. હીરાને જોઈ શેઠ સુરજએ
વર્તમાન પત્ર બાજુએ મેલી દીધું અને પછી તેઓ બોલ્યા:-

“ પધારો, હીરાજી શેઠ, પધારો, બેસો, ભાઈ, ખુરસી ઉપર
બેસો તમને હોંટ આનંદ ! ”

હીરાએ કશો ઉતર વાળ્યો નહીં અને તે ગુપચુપ ગાદીવાલી
ખુરસી ઉપર બેઠો.

“ આપ ભાઈને જોઈને હું ધણો ખુશી છું. ” સુરજ શેઠે કહ્યું
“ આપને અત્રે બોલાવવાનાં મારી મતલબ આપ જણાવતા હશે.
આપનો જેટલો ઉપકાર હું માનું એટલો થોડો છે. ” હીરાએ ટમર
ટગર સુરજ શેઠ તરફ જોયા કહ્યું અને પછી તે મન સાથે
બડબડ્યો; “ એ ડોકરો ચસ્કી ગયેલો છે શું ! એ ઉપકાર જાનો
માનતો હશે ! ”

“ આપે પરમ દિવસે મારા એક પૂરા પ્યારા ચિરંજીવીનો કાંમતી
જન બચાવ્યો છે તે માટે મારા મુખે આભાર દર્શાવવા મેં આપને
બોલાવ્યા છે. ”

“ પરમ દિવસે બુદ્ધેશ્વર નજદીક જે અઠસ્માત થતો બચી ગયો
તે વિષે આપ કહેતા હશે, પણ તેનાં મેં કયું મહાભારતકામ કયું
નથી; મેં તો એક સારા શોદર તરીકે મારો ફરજ બજાવી છે. ”
હીરાએ અદબવાળી જણાવ્યું.

“મારો ઘોડાવાલો અને મારા મુનીમ કહે છે કે આપે સમયસ-
ચક્તા વાપરી આપણી મોટર-કાર ઝડપથી બાજુમાં નહીં લીધી હતે.
અને તે થોભાવી આપે મોટરમાંથી ઉતરીને ઘોડાને ઝડપમાં પકડ્યો
નહી હતે તો બચાંકર પરિણામ જોવા હું પામતે.”

“હા, શેઠ, આપનો ઘોડો તોફાની બન્યો હતો એ વાત ખરી
અને જોશમાં જતી મારી મોટર સાથે અફડાઈ કંઈ નુકસાન કરતે
ખરો !”

“પાંચ દસ હજારનું નુકસાન થતે તેની મને શીકર નહોતી.”
સુરજી શેઠ ટૂંટત બોલી ઉઠ્યા. ‘મારો એક પૂરો બેટો ઇશ્વર કૃપાથી
અને આપની મદદથી બચવા પામ્યો છે એ માટે હું પરમેશ્વરનો
આભાર માનું છું.’ આમ જણાવી શેઠ સુરજીએ મહેતાજીને હુકમ
કર્યો; “મહેતાજી, નાના શેઠ લાલજીબાઈને બોલાવો.”

થોડીક પળમાં શેઠ સુરજીનો છોકરો લાલજી હાથમાં નાની ખંડક
લછ દોડતો આવી લાગ્યો અને હીરાને ત્યાં બેઠેલા જોશ તે શરમાઈ-
મયો અને બોલ્યો:-

“બાપા, એજ હતા; તે દિવસે ઘોડાને એ બાઈએ પકડ્યો
હતો !”

“હીં, ત્યારે લાલજીબાઈ, શેઠને હાથ જોડી નમસ્કાર કરો,”
તામેદાર બેટાએ પોતાના પિતાની આજ્ઞા પાળી અને સુરજી શેઠ
હીરાને પૂછ્યું;

“આપનું નામ તથા આપના પિતાનું નામ શું ?”

“હીરાજી કાવજી ” હીરાએ પોતાનું નામ જણાવ્યું અને
સુરજી શેઠ ઇઝીચેર ઉપરથી ઉઠી ટેબલ નજીક જઈ કંઈ લખ્યું
અને પછી તે બોલ્યો;

“શેઠ હીરાજી આ એક બેઝો તમારે લાપક કર્યું નથી. મારી
તરફથી રૂ. ૭૦૦૧ નો મુબદ્દ બેઝો આ એક છે તેનું સીકારણો..”

હીરા તાજુબ લઈ ખુશાલીમાં લીન બન્યો અને તે મહારાનો
બોલ્યો:-“શેઠજી, મેં—મેં કર્યું એવું કામ કર્યું નથી કે—ખાટલી
મોટી રકમને લાપક હું થાઉં. તમારી મહેર મહેરબાની માટે ઉપકાર
માનું છું.”

“ નહીં હીરાજી શેઠ, ઉપકાર તો મારે માનવો જોઈએ. આપે મારા હાડકા ચિરંજીવનું રક્ષણ કરવાને બનતું કયું, છે હા ઇન્કુ છું કે આપ જેવા બધા અને હીંમતવાન જવાનને મારે ત્યાં નોકરીએ રાખું. આપને આપની નોકરી પસંદ છે ! ”

“હા, શેઠજી પસંદ છે. એ નોકરીએ મને અગાઉ પણ રૂપિયા દશ હજારનું ઇનામ અપાવ્યું હતું.” હીરાએ જણાવ્યું.

“ હો હો ! ખુશીની વાત. આપ લાપકને લાયક ઇનામ મળવું જ જોઈએ, પણ સાંભળો, હીરાજી શેઠ, આપને કંઈ પણ પ્રકારની મદદ જોઈતી હોય તો ચરમાશો નહીં. ”

“ વાર, શેઠજી, હું ધણો ખુશી છું કે આપ જેવા મોટા શેઠ સુજ જેવા ગરીબ ઉપર આટલી બધી મહેરબાની દેખાડો છો, હું હવે રજા બધશ. શેઠ, મને મોડું થાયછ; હું આપનો ફરીથી અભાર માનુંને જવાની રજા બહુ છું, સાહેબજી ! ” આમ કહી હીરાએ સર્વને સલામ કરી જવા મોડયું અને સુરજી શેઠ બોલ્યા:

“ મહેતાજી શેઠ હીરાજીને આપણી ગાડીમાંજ મોકલો. અમર-સિંહ ગાડીવાલાને કહો કે શેઠને પહોંચાડી તાકીદે પાછો ફરે. ”

ઉતાવળે હીરા ગાડીમાં બેઠો અને નીચલા અંગ્રેજી બોલો મનમાં બડબડ્યો:—“ બક્ષિ, રીઅલી બક્ષિ ! ” (Lucky, really lucky !)

પ્રકરણ ૫૧ મું.

“ હીરા ”નો હોમી.”

નસીબ દેવીનાં નખરાં કંઈ ઝોર છે, જ્યારે તેણી પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે એક પળમાં તેણી રડતાને હસાવે છે અને રંકને રાય બનાવે છે. જ્યારે તેણી રૂઠે છે ત્યારે અમીરને ફકીર બનાવે છે અને સુખીને દુઃખી કરે છે. જેના ઉપર ખુદાની મહેરબાની હોય છે તેના ઉપર નસીબ દેવી તરફથી શપ્ત સોનાના અને હીરા મોતીનાં કુસોના વરસાદ એકાએક વરસતો રહે છે,

કવિએ કહ્યું છે તે સત્ય છે:—

“ તમઘીર આડું પાંદડું, પળમાં પલટાઈ જાય,
પ્રભુ ઇન્છાથી જંક પણ રાજ્યપદે પૂજાય.”

Bom. 264 વાલી મોટર-કારે હીરાનું નસીય ખરેખર ફેરવ્યું હતું. શુભ ચોષ્ઠીએ ખંડાળામાં મિ. શ્રેફન સાથે હીરાને આકસ્મિક ઝોળખ થઇ અને તે ઝોળખ અઢ્ય સંજોગ વચ્ચે પાછી સજીવન થઇ. ફરેફન દુઆ સાથની ઝોળખ અને સંગતથી હીરાની ચઢતીનું સાર્થક થયું. ફરેફનની મદદથી તે આગલ વધતો રહ્યો અને તેમની સલાહ પ્રમાણે ચાલવાથી તે સુખી અને આખાદ બનતો ગયો. આખાદી છતાં મોટર-કાર હાંકવાની નોકરી તેણે છોડી નહીં. બીજા પાંચ વર્ષ સુધી તેની જીંદગી સુખ અને આનંદમાં પસાર થઇ, પણ બહુવા ઝોગ બનાવો યા ફરફથી તે નિરાળી રહી. આ મુદત દરમ્યાન ફરેફન દુઆશ હીરાના એક ખરા મિત્ર અને સાચા સલાહકાર તરીકે માયા-મહેરબાની દેખાડતા રહ્યા અને તેને સારે રસ્તે દોરવતા રહ્યા.

હીરાના ચહેરામાં હવે ફેફર થયો હતો જે કે બાકી આંખમાં તો કશો સુધારો થયો ન હોતો; તેનું શરીર અઢ્યુત અને કદાવર બન્યું હતું અને તે વધુ ચપળ અને ચલાક થયો હતો. ઇ. સ. ૧૯૧૨ના નાતાલના દિવસે હતા જે વેળા હીરાએ વેપારમાં ઝીપલાવવા અને ‘શોફર’ની નોકરી છોડી દેવા બાજુ ઇચ્છ્યું. જે-તથુ વેળા તે મિ. ફરેફનને મળ્યો અને કયા વેપારમાં ઝીપલાવતું સલાહકારક કામ પડશે તે વિશે વિચાર ચલાવવા લાગ્યો. ફરેફન દુઆશની સલાહથી આખરે ઇ. સ. ૧૯૧૩ના જાનવારી માસથી હીરાએ કાલસાના વેપારમાં ઝીપવ્યું અને ફરેફનનો લાગમ હીરાને ધણો કામે લાગ્યો. તેમની એક ચોટીથીજ હીરાનું કામ ફતેદ સાથ પાર ઉતારી શકાતું હતું. પાંચ છ મહિનામાં હીરાની આવક કુદકે અને જુસકે વધતી ગઇ અને ધરાકોનું લીસ્ટ ભેવડું થતું ચાલ્યું. ૧૯૧૪માં કમાવાનો વખત હતો અને હીરાએ તેનો લાભ સારી રીતે લીધો હતો. હવે હીરાની વેપારી આંખો વધુ અને વધુ ખુલતી રહી અને તે આલાકી ખંત અને ઉદ્યોગથી દરેક કાનમાં ફતેદ મેળવતો થયો. ૧૯૧૪નું સાત અઢ્યીત હીરાં માટે અગવશાળી હતું અને આ વર્ષના છેલ્લા મહિના તો હીરાની નવી તીજેરી ભરપૂર કરનારા હતા. હીરાની કમાણી આસરે અડધો લાખ ગણાઇ હતી અને તે મિ. શ્રેફનની મદદને ધણે ભાગે આભારી હતી. હીરા માટે ૧૯૧૫નું સાલ પણ તેટલુંજ બલકે તેથી વધુ શુભ અને આખાદ હતું. પરેલ ખાતે જમીન ખરીદી એક સારો ખંડો હીરાએ ખંધાવ્યો હતો અને પોતાનાં મેઈમ માતાજી વીલરબાઈના નામ ઉપરથી તે ખંડલાનું નામ “વીલર વીલા” આપ્યું હતું. હવે તે પોતાના ખુબરોગ મામા માકાદાર સાથે પરેલ વીલર વિલામાં રહેતો હતો; હીરાના મમજી સાર સાર વર્ષ અગાઉ બહેસ્તનશીન થયા પછી મોખેદ માકાદાર

મુંબઈ આવીને પોતાના એક વેળાના તોફાની પણ ભાગ્યશાળી બાણેજ સાથે રહ્યા હતા. આ વર્ષની આખેરીએ મિ. ફરેડને હીરા માટે સુખ દુઃખની બાગીએણી શોધી કાઢી હતી; ફરેડનના બાઈ એરચસાહની એક પૂરી ખેટી પરીન સાથે ગોઠવવાને તેમનો વિચાર હતો. અને હીરા તેણી સાથે પરણવાને ખુશી હતો, પરંતુ એના મામાજી માકાદારએ વાંધો ઉઠાવી હીરાને સમજાવ્યો હતો કે જાહેદીનની છોકરી સાથે તે નહીં પરણે અને એક અયોરનાનની છોકરી સાથેજ શાદીના ગાંઠથી જોડાય તો ધણું સારું. કેટલાક દિવસોની તકરાર અને મુઝવણ પછી હીરાને એના મામાની પરવાનગી મળી અને મહિના-આની ખટપટ પછી હીરા પંદરણી સરજાતમાં પરીનજાતુ સાથે ધામ-ધુમથી પરણી ગયો. પરીનજાતુને "હીરાજી" નામ પસંદ પડ્યું નહોતું જેથી લગ્નના ખીજે દિવસથીજ તેણીએ હીરાતું નામ હોમી પાડ્યું. ખુશની મહેતથી અને સુખ-સંપમાં દિવસો પસાર કરતાં રહ્યાં અને દિન પર દિન હોમીની આખાદી વધતી ગઈ.

* * * * *
" નહીં, પરીન વડાજી, હું એ કમળખત કાવત્રાંખાજ વોહરા કાદરમીયાથી ડરવાનો નથી, જે કે એ મારાં કામમાં અનેક અડચણો નાખેછ અને મારાં ધરાકોને ઉંડું-ચતું સમજાવી પોતાની કાદયરિને કાલસો મારો ધરાકોમાં આપવા માટે અનેક યુક્તિઓ કરેછ. " લગ્ન પછીના આશરે આઠેક મહિના પહીં ગયા પછી એક શનિવારે રાત્રે દહાંચેર ઉપર પહોંને હોમી ઉઢે હીરાજી પોતાની પ્યારી મહોરદાર પરીનને જણાવતો ખેઠો હતો. " જે દહાડેથી મારી ચઢતી થઈછ તે દિવસથી એનાથી જોધ શકાતું નથી; એનાં આંગમાં અદેખાછને આતસ જળી રહેછ. મુરખખી ફરેડને મને બે-ત્રણ વખત ચેતાવ્યો તો, 'થણુ, જે મને થંડી લાગેછ, જરા પ્લે-કેટ ઓઢાડ, ડીઅર. "

" ડીઅર હોમી, બે ત્રણ દિવસો થયા એ વોહરાજીને નામનાજ વિચાર કર્યા કરોછ તેથીજ તમારી હેલ્થ ખગડેછ. જોવ, મારું માનો તમો હવે જરા ગરમ દુધ કે કોકો લઈને પોઢી જવો. એ 'રાસકચતું' નામજ ખાણી મૂકો. " પરીને સમજાવીને કહ્યું.

" મેંજ કુલ કીધીનાં ? ગયા શનિવારે સાંજે મેં એને ત્યાં કાશી પીધા પછીજ મારો જીવ ખગડવા લાગોછ. હું જાણુંછ કે આજી કમ-ખખત-મારો મુદ્દય ધઈને ફરેછ-તે છતાં એના આંસમાં મેં કાશી પીધી ! એ મેં જીલજ કીધી. "

" તમો ડીઅર એ વિચારજ કાઢી નાંખો " પરીને આજુજ કરી કહ્યું. " ચાલો, હોમી ડીઅર, હમણા જરા દુધ લઈને પોઢી જવો. અપારે દરવા રમતા ઉઠજો. "

“ શું ઉઠું ને !—મારું માથું સપ્ન દુઃખેછ-કમ્મરમા તો બળરું દુઃખ થાયછ. —જો, ડીઅઅઅર, ટેલિફોન ફરી-ડોક્ટર મહેતાને બોલાવ ને મુરખખીજીને પણ ખબર આપ. હું પલંગપર જમીને પડુંછ. મામાજીને કંઈ જાણાવતી ના, —એવણુ તો—હવે પોઠી ગયા હશે. ”

પરીન બેચેન બની; તેણીએ ત્રણેક ઠેકાણે ટેલીફોન કરી હોમીની તખીયતની ખબર પહોંચાડી. આશ્ચર્ય દશ વાગ્યા પછી હોમીની તખીયત વધુ બગડી ડોક્ટર મહેતા આવી લાગ્યા; મિ. ફરેદુન તેમજ હોમીના સસરા મિ. એરમયથાહ પણ હોમીને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ડોક્ટરે હોમીને તપાસીને દવા મોકલી આપી. દવા લીધા છતાં કશો ફાયદો જણાયો નહી, અને હોમીની આખી રાત તદ્દન બેચેની અને વાસવીસમાંજ પસાર થઇ. બીજે દિવસે ડો. મહેતા ફરીથી આવીને તપાસી ગયા; હોમીની હાલત વધુ અને વધુ બગડતી ગઇ. ત્રીજે દિવસથી જાણીતા ડોક્ટરો ગીટર અને નેક્સનની સલાહ લેવામાં આવી. આ ડોક્ટરોનાં મત પ્રમાણે હોમી “ ટાઇફોઇડ ફીવર ” વી પટકાયો હતો. ડોક્ટરની તપાસ પછી હોમીનાં નાકમાંથી લોહી વહેતું રહ્યું. બીજે દિવસે “ રેશ ” નાં ચીહનો દેખાવા લાગ્યાં અને સાંજ પછીથી હોમીએ લવારો કરવા માંડ્યો; આવી હાલત હોવાથી ખનતી વાકાદે નર્સ રાખી આંપતી સારવાર કરવા ડોક્ટરે ફરમાવ્યું અને તેજ દિવસે મીસ આર્પ નામની નર્સને રાકવામાં આવી.

પ્રકરણ પરમું.

પૈસા માટે દુગો.

“ વેલ, મિ. ફરેદુન, હું ઇચ્છું છું કે રાતને માટે પણ એક જુદી નર્સ રાખો તો ઠીક. ” ડોક્ટર નેક્સન જે ડો. મહેતા સાથે હોમીની તપાસ અર્થે આવ્યો હતો તેણે બીજે દિવસે હોમીના કામ સસરા મિ. ફરેદુન દુખાસને અગ્રિયમાં જણાવ્યું, અને ફરેદુને જવાબ આપ્યો.

“ હાજી, આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશું. ” “ હું ધારૂંછ કે મીલીસ પર્સી જેણી કોલાગા સ્ટેશન નજદીક રહેછ તેણીને બોલાવશો તો તેણી સારી આવજત કરી શકશે.—જો હાલ તેણીના હાથમાં કેસ નહીં હશે તો તેણી જરૂર આવશે. ”

“ આપ સાહેબજી તેણી માટેનો બંદોબસ્ત કરો આપો તો મહેરબાની. ” ફરેદુને અરજ કરી જણાવ્યું.

“ ઠીક, ત્યારે હું ટેલિફોન કરી પૂછાવી જોઈશ. ” ડોક્ટરે કહ્યું.—“ વેલ, અહીં ટેલિફોન તો છે. જરા નંબર ૪૦૪૩ માંગોની. ”

ફરેદુને નંબર માંગ્યું અને તે નંબરનું જોડણુ થતાંજ “ હલો ! હુ આર યુ ? ” નો ઉત્તર મળ્યો.

"હલો, તમે નર્સ મીસીસ પર્સી છો ?" ફરેડને અગ્રેજીમાં પૂછ્યું.

"હા, શું કહો છો ? તમે કોણ ?"

"ડૉ. જેક્સન તમે સાથ વાત કરવા માંગે છો." ફરેડને કહ્યું અને પૂછ્યું. "મહેરબાની કરી એક બે મિનિટ યોગ્યશો. ?"

પછી રીસીવર બાજુએ રાખી મિ. ફરેડન બોલ્યા; "ડૉક્ટર, મીસીસ પર્સી પોતે અગ્વ્યાંજ; આપ વાત કરશો. ?"

ડૉક્ટરે વાત કરવા માંડી અને મીસીસ પર્સીએ સાંજે સાત વાગે મિ. હોમીને ત્યાં વીસર વિલામાં હાજર રહેવાને વચન આપ્યું.

નર્સ મીસીસ પર્સી બરાબર વેખતસર આવી પહોંચી અને નર્સ મીસ શાર્પ પોતાની 'ડ્યુટી' ઉપરથી ફરેગ થઈ. હોમીની હાલત ધાસ્તીથી મોકલી નહોતી જેથી નર્સ મીસીસ પર્સી ઉલટ અને ખંતથી હોમીની સારવાર માટે આખી રાત જાગૃત રહી. એક ખરો નર્સને હાજરતા ગુણો મીસીસ પર્સી ધસવતી હતી અને દદોએ તરફ હેત અને માયાળુ લાગણી દેખાડી સારવાર કરવામાં તેણી પોતાનું તન અને મન હંમેશા રોકતી હતી.

બીજે દિવસથી હોમીની તબીયતમાં કંઈક સારો સુધારો થતો જણાયો. સાંજ પડતાં શીવર જે વધતી હતી તે આ દિવસથી થોડી ચોછી માલૂમ પડી, અને ડૉક્ટર જેક્સન જ્યારે પાછા તપાસવા આવ્યા ત્યારે હોમીની હાલત સુધરતી જોઈ ખુશ થયા. બે દિવસો સુધી સુધારાના ચિહ્નો દેખાયા, પણ ચોથે દિવસે હોમીની તબીયતમાં એકાએક પાછો ખિગાડો થયો; આ બનાવથી બહી નર્સ મીસીસ પર્સી દિલગીર થઈ અને પોતાની જહેમતનું સારું ફળ નહીં મળવાને લીધે તેણી નિરાશ બની. ડૉ. ગીલ્ડર અને ડૉ. જેક્સનને ફરીથી બોલાવવામાં આવ્યા. જે વેળા નર્સ મીસીસ પર્સી પણ હાજર હતી. ડૉક્ટરોએ તપાસ કર્યા પછી થોડીક પળ તેઓએ મસલત ચલાવી અને ડૉ. જેક્સને 'પ્રીસ્ક્રીપ્શન' લખવા માંડ્યું.

મને લાગે છે કે કેમ બગડતો જાય છે; મને સમજ નહીં પડતી કે એકાએક આવો ખિગાડો કેમ થશે !" ડૉ. જેક્સને હોમી માટેનું 'પ્રીસ્ક્રીપ્શન' લખ્યા પછી નર્સ મીસીસ પર્સી અને મીસ શાર્પને જણાવ્યું.

"રાતથીજ બેચેની વધી છે." મીસીસ પર્સીએ કહ્યું. રાત્ર રાત્રે બે ગોળાઓ લે છે તે ગોળાઓ પણ લાંબી હતી."

"નહીં, મને તો બપોરથીજ સહેજ ખિગાડો જણાયો હતો." મીસ શાર્પ ધ્રુજતે અવાજે બોલી, "મેં સાંજે મિ. ફરેડનને તે વિષેનો પ્રસારો કીધો હતો."

"હોક, આજે દવા પદ્ધતી છે. દર ત્રણ કલાકે દવા આપવી જોઈએ, મીસ શાર્પ, આજે ટેમ્પરેચર દર બે કલાકે લેતાં રહેજો."

“હા, સહન, હું ચોક્કસ રહીશ.”

“મીસીસ પર્સી, તમે રાતનાં મને ટેલિફોનથી હકીકત જણાવશો.” ડૉ. જૅકસને પોતાની મોટરકારમાં બેસતી વેળા જણાવ્યું.

* * * * *

“હા, હું કહું છું કે મીસ શાર્પને એકદમ રમ આવવી જોઈએ. આજે ધડીએ તે ચાલી જમ તો સારું” મિ. ફ્રેડન હોમીના ધબ્બી-વાળી પીનને ત્રીજે દિવસે બપોરે લાલચેળ થઇ કહેવા લાગ્યા. “મને જે ખબર મળી છે તે ખોટી નથી. કાલેજ મીસીસ પર્સીએ કંઈક સ્કે દેખાડ્યો હતો અને આજે એ પાછા વહોરાજી કાદરમિયાનાં બહા મુનીમ મોતીલાલે જે વાત મને કીધી છે તેથી તો હું અહીં તુરત પાછો આવ્યો છું. એ બદમાસને—”

“કાકાજી, જરા સ્વંત થઇને વાત કરો. મને કંઈ સમજ પડતી નથી” પરીન બોલી.

“એ વહોરાજીનાંજ કારસ્તાન છે. એ પાપીરી આંખમાં હોમી ખૂંચ્યો છે. વેપ રની હરિકાઇમાં એનાથી દેખી સ્કેવું નથી. હોમીએ પોતાની મીઠી જાન અને ઇમાનદારીયો એના બધાં ધરાકો હાથ કીધાં છે તેવું એ હવે વેર ભેજ. ગઇ રાત્રે મીસ શાર્પ એને અંગલે ગઇ હતી અને ત્યાંથી રૂપિયા ૧૦૦૦) લઇ આવી છે. આ રૂપિયાને ખાતર એ કમખખત નર્સે મારા હોમીને વધુ અને વધુ સીક પાડવાનું માથે લીધું છે.”

“આ! ખરેખર?” પરીનજાનુ ચોંકીને બોલી હતી. “અરે ત્યારે એને હમણાંને હમણા કાઢી મૂકો. કાકાજી, એને ગરદન મારો.”

“એને કાઢી મૂકવા કરતાં પોલીસના હાથનાં આપવાનો વિચાર હું ક્યારનો કરું છું. તારા બાવાજીને હમણા મળું છું અને એ ડાકજીનો ઘાટ બહું છે.”

“પણ કાકાજી, એ ખટરાહ આપણે હમણાં કયાં કરીશું!” પરીન બોલી.

“હા, હોમીની આવી ધારતી બરેલી હાથવ વખતે એ પીડામાં પડી સ્કેમ એમ નથીજ. કાલે મીસીસ પર્સી કહેતી હતી કે મીસ શાર્પ હોમીને ક્યા બરાબર આપતી નથી અને ચીડબા કરે છે એમ હોમી તે હહાડે રાતના ઉંઘમાં બડમડતો હતો. એ સ્કે હવે ખરો પડ્યો છે. હું હમણાં મીસીસ પર્સીને ટેલિફોન કરી બોલાવું છું અને આજે કારસ્તાનની કુતરીને હમણાંજ અહીંથી ચાલી જવા કહું છું. ડોક્ટર જૅકસનને પાછા બોલાવવા જોઈશે અને આજે બધી હકીકત કહેવી પડશે.”

"હાજી; કાકાજી, તમારી નેક નબરમાં જેમ લાગે તેમ કરોજી. ખુદ મારા હોમીને જલદી આરામ કરે તો બસ!"

"દોકરી, તું હોમીના મામાજીને એ વિષે કંઈ હમણા કહેતી ના, બિચરા વગર ફોગટના ધુજી રહેશે."

"નહીજી, એવાને એ બધું હમણા શું કહું જો?" થરીને જણાવ્યું, અને મિ. ફ્રેડન ગુરસામાં હોમીના ઓરડામાં દાખલ થયા. ધિક્કારની નબરથી મીસ શાર્પ તરફ જોઈ પાછા બહાર નીકળ્યા, ડુંછળ રૂમમાં આવીને પાછા બેઠા અને ધરમાંના નોકરને ફરમાવ્યું કે મીસ શાર્પને હોમી શેઠના ઓરડામાંથી ધસારત કરી બોલાવી લાવવી.

જેવી મીસ શાર્પ આવી પહોંચી કે ડાળા પુરકાવી ફ્રેડને અંગ્રેજીમાં જણાવ્યું.

"તમારી નોકરી અમને જોઈતી નથી, માટે આજે પછે તમે એકદમ આ બંગલો છોડી જાઓ. ધિક્કાર પડ્યો તમારાજેવી બદમાશ નસો ઉપર!"

"હું અબળ થાઉં કે તમે શું બકોછ? મને લાગેછ કે તમારાં મનની રચત બગાળે નથી. તમે કેવા બોલો બોલો છો!" મીસ શાર્પે ઠડે કહેજો કહ્યું.

"વેલ, મીસ શાર્પ. તમે તમારું ડહાપણ વધુ નહીં વાપરો તેટલું સારું! તમે આ પછે એકદમ આ બંગલો છોડી જાઓ, નહીં તો હું તમને પોલીસના હાથમાં સોંપીશ."

"મને તમારી નોકરીની દૃશી પરવા નથી, પણ તમે શા સાર આટલું બધું બોલો છો?"

"હું તમે સાચ વધુ વાત કરવા ઇચ્છતો નથી." મિ. ફ્રેડન તપી જઈ બોલ્યા.

"હું પણ તમે સાચ વાત કરવાને ઇચ્છતી નથી. લેઓ, હું ચાલી. મારો પગાર ચુકવી આપો." મીસ શાર્પે નફટાઈથી જણાવ્યું.

પગાર વિષે રૂઢ રહેશે. તમે હમણા એકદમ ચાલીજાઓ."

"બાલ રાષ્ટ્ર!" બોલ બોલી મીસ શાર્પ ટાપી પહેરીને ધસારાખંધ ગુરસામાં બંગલાની બહાર ચાલી ગઈ.

પરજી પડ્યું.

“ સૌ સાડે જેનું સેવટ સાડે ”

નર્સ મીસ શાર્પને હાંકી કાઢવામાં ફરેફરેને ડહાપણુ વાપર્યું હતું. વહોરાજી કાદરમિયાં હોમીનો વેપારમાં હરીફ હતો અને તે હોમીને વેપારમાં નુકસાન પહોંચાડવાને અનેક યુક્તિઓ રચતો હતો. તે દિવસે હોમીને કોફી પીવરાવી હતી તેમાં પણુ કંઈક દગો રખેલો હતો એવો હોમીને શક મયો હતો. જ્યારે કાદરમિયાને હોમીની માંદગી વિષે ખબર પડી ત્યારે નર્સ મીસ શાર્પને લાંચ આપી તેણે હોમીની જાંદગીને કંઈપણ પ્રકારે નુકસાન પહોંચે એવી રીતે આચાર કરી હતી અને તેણીએ પૈસાના લોભને ખાતર પોતાની ફિરેસ્તાઈ ફરજે વિસરી જઈ પાપી કામ કર્યું હતું. આ કારણને લીધે જ હોમીની તબીયત એકાએક ખગડી હતી. જે બલા અને લાયક મુનીમ મોતીલાલે વખતસર ફરેફરેને આ છુપી ખાતમી આપી ન હોતે તો ખચ્ચીત હોમીની જાંદગીનો અંત જલદી આવતે, પણ જ્યાં ખુદાની મહેર હોય ત્યાં પાપીઓ કેમ ફાવી શકે ? ડોક્ટરોને તેજ દિવસે પાછા બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને તેઓને આ બનાવથી વાકેફ કરવામાં આવ્યા હતા. નર્સ મીસ શાર્પની વર્તણૂક વિષે જાણી ડૉ. જેકશન ગુસ્સાથી લાલ-પીળા થઈ ગયા હતા, પણ પોતાના દર્દીને જલદીથી સારો કરવાની મૂળ મકસદને લીધે તેઓ તેણીને માટે કશા પગલાં તુરત ભરી શક્યા નહીં હતા. નર્સ મીસીસ પર્સને આ નર્સની ચાલ-ચલણુ માટે શક મયો હતો અને જ્યારે તેણીએ મીસ શાર્પની પાપી અને લોભી વાત વિષે જાણ્યું ત્યારે તેણી તેણીના નામ ઉપર ફિટકાર નાંખતી રહી તથા હોમીની માવજત કરવાને તેણીએ તન અને મનથી રાત-દિવસ જહેમત ખેંચી. આ બનાવ બન્યારે પાંચ દિવસો વહી ગયા કે તે ફિરતારની કૃપાથી હોમીનો તબીયતમાં પાછો સુધારો થતો જણાયો, અને દિન પર દિન સુધારો ચાલુ રહ્યો. બીજા બે દિવસો પછી હોમીની બચતીત માંદગી દૂર થઈ હોમી એમ માલુમ પડ્યું. હોમી હવે પાછો બધાંને આગખવા લાગ્યો અને ધીમે સાદે વાતો પણ કરવા માંડ્યો, આ વેળા નર્સ મીસીસ પર્સ તરફ તે વારંવાર ઐઠીટસે જોતો રહેતો અને મીસીસ પર્સ તેની તરફ દયાળુ લાગણી દેખાડી સારવાર કરવામાં જરાએ પછાત પડતી નહોતી. બીજા સાત દિવસો પસાર થયા અને હોમી હવે બિઝાનામાં ઉઠતો ખેસતો થયો.

“ પપીન, પેલી નર્સ ક્યાં છે ? ” હોમીએ પોતાનાં ધણીયાણી પરીનને મીસીસ પર્સની હાજરીમાં તે સોમવારની બપોરે પૂછ્યું.

“ તે તો કેટલા દિવસ થયા બહીથી ચાલી ગઈ અને આજે

વિચારાં મીસીસ પર્સીએ રાવ અને દિવસ તમારી સારી ખરદાસ્ત લીધીછ. " પરીન બોલી.

" મારી વરદયા એમનો ઉપકાર માંગ. " હોમીએ ફરમાવ્યું.

" મેં તો ઘણી વખત ઉપકાર માંગ્યોછ. તમે જાતે આજે ઉપકાર માનો " પરીને જણાવ્યું.

" ઠીક, હું હમણા અંગ્રેજીમાં કહુંછ. " એમ કહી મીસીસ પર્સી વરંદ ટગર ટગર જોયા કર્યું અને પછી હોમી અંગ્રેજીમાં બોલ્યો. " નસ, હું ખચ્ચીતે તમારો આભારી છું. મારા વાઇફના જણાવ્યા પ્રમાણે તમે મારે ખાતર ઘણી મહેનત લીધીછ. "

" એમાં આભાર શાનો ? " મીસીસ પર્સીએ હસીને જણાવ્યું. "

મને મારી મહેનતના પૈમા મળ્યા છે અને ખીજા મળશેજ.

" પણ—મીસીસ પર્સી, મેં વસુને અગાઉ કોઇ જગ્યાએ જોયાં હોય એમ મને લાગેછ. "

" હશે, અગાઉ મને જોઇ હતો; તમારો ચહેરો અગાઉ મેં જોયો હોય એમ મન પણ લાગેછ. "

" હોમી ડીઅર, મીસીસ પર્સીની ખચ્ચીત હું આભારી છું. " પરીન બાત અંગ્રેજીમાં બોલી, " એક સાચ્ચી અને બલી નસ તરીકે તેણીએ ઘણું સાફ કામ બજાવ્યુંછ, પેલી નસ તો એક બદમાસ હુચ્ચી ફારવ હતી. "

" મીસીસ હોમી, મેં મારી ફરજ બજાવવા સિવાય ખીજું કશું કર્યું નથી. " મીસીસ પર્સી આ વાક્ય અંગ્રેજીમાં બોલ્યા પછી તુરત શુજરાતીમાં બોલી; " હીરાજી, તમે મને હજી નથી આગળની શક્યા એજ મારી અજાયબી છે ! " હોમી સહેજ ટટાર થઇ અચંબા સાથે બોલી ઉઠ્યોઃ— " કાણ ? તમે બાઇજી નાંજબાઇ ! એા હું કેવો ખુશી ! "

" હા; "

" બાઇજી, મારાં કેવાં સારાં નસીબ કે તમને વર્ષો પછી પણ હું બેટી શક્યોછ. " હોમીએ જણાવ્યું અને પરીન આ બંનેની વાત સાંભળતી દંમ થઇને વિચારમાં બેઠી. મીસીસ પર્સી—ઉર્ફ નાંજબાઇએ આગલ બોલવા માડ્યુંઃ—

" હીરાજી, તમે આજે ધાસ્તી બરેલી માંદગીમાંથી ફારેમ થયા તેથી હું ઘણી ખુશી છું. તમે ખુદની મહેરથી ચાર-પૈસે સુખી થયોછ એમ આવજ લગભગ એક વર્ષ થયું હું જાણીને ખુશી થઇ હતી. તમને બે-ત્રણ વેળા તમારાં પરીન સાથે મોટરમાં ફરતા મેં જોયા હતા. "

" શું ત્યારે બાઇજી, તમે મુંબઇમાંજ રહેલાં હતાં ? " હોમીએ ઉર્ફ હીરાજીએ પૂછ્યું.

“હેલ્લુ એક વર્ષ થયું જ હું અહીં આવી છ અને ડો. જેકમનની બક્ષામણી તમને અચાનક પાછી મળવાને હું બાગ્યજાણી થઇ છ મારા મન ઉપર કાબુ રાખી તમને આટલા દિવસો બોલાવ્યા નહીં અને તમે! મને નહીં જાણખી કહો એવી મેં કાળજી રાખી, પણ આખરે મને બોલવાની ફરજ પડી.”

“પણ,—બાપજી, આજે નર્સનો ધંધો આપ કરો છ એમ જાણી હું તો ખચ્ચીત દલગીર છું. આપ પેસે આખાદ છતાં આવી જંગલમાં પડવાનું કંઈ કારણ ?”

“હીરાજી,—હું જુલો,—તમારાં ધણીયાણીને હીરાજી નામ પસંદ નહીં હશે તેથી જ તમે હોમીનાં નામે જાણખાવો છો. મિ. હોમી, નર્સના ધંધામાં રોકાવાથી મારે વખત ઠીક પસાર થાય છે.”

“તે રાતે તમારી ચીઠ્ઠી મળ્યા પછી મેં મુંબઈમાં આપ બાપજીની કેટલી બધી તપાસ કીધી, પણ ફાકટ ! બાપ મહેરબાન મોઢીએ પણ તમારે માટે ધણી ખખર દેઢાવી.” હોમીએ જણાવ્યું.

“મિ. હોમી, હું મુંબઈમાં હતી જ નહીં એટલે મારે પતો મળે જ કેમ ?”

“સુરત અંકલેશ્વર, ખંડાળે, મરોલી વિગેરે દરેક ઠેકાણે મેં કામજો સખ્યાં પણ તમે બાપજીની કંઈ ખખર મળી નહીં.”

“વેલ, હોમી, તમેજો ધણી વાત કીધી છ જરા હમણા રેસ્ટ લેવો અને પછી હું મારી સખણી હકીકત જણાવજ. હાલ આ દવા લઈ જરા પોઢી જાઓ.”

“બાપજી, હું ધણો કસમીંદો છું કે મારા જેવા કમતરીનની સારવાર તમે બાપજીને કરવી પડી છે. બાપજી, આપે એ ધંધો કાંઈ લીધો હશે વાર ?”

“એ ધંધો લેવા માટે અને દુઃખીઓનાં દુઃખો ટાળી મારા દુઃખો જાણાં કરવાને મને કુદરતી બસારત થઈ જે વિષેની બધી વાત ખપેર પછી હું કહીશ. તમે હાલ આ દવાનો ભાગ પીને હમણા સુઈ ઉઠો.”

હોમીએ ખુશીથી દવાનો ભાગ પીધો અને પછી પરીન અને મીસીસ પર્સી—ઉર્ફે નાનજાબ ખીન જોરડામાં જઈ ખુશ ચુક-તેજોમાં મસ્તુલ બન્યાં, જ્યારે હોમી ખપેરના આશરે કલાક એક સુધને પાછો ઉઠ્યો. નાનજાબ જે વેળા હોમીના જોરડામાં ડોકું કરી જોઈ આવ્યાં હતાં; હોમી જાગૃત થયો કે તેણે પરીન અને નાનજાબને બોલાવવા માટે પલંગ આગલ મૂક્યો ‘એલ’ વગાડ્યો. નાનજાબ ટુરત ત્યાં આવ્યાં અને પરીન પણ એ-ત્રણ મિનિટમાં આવી પહોંચી.

“જરા મરમાગરમ ચાહે પીવરાવો તો સારું !—અને પછી બાપજી, તમે આટલાં વર્ષો સુધી ક્યાં હતાં તે જણાવો તો—” હોમી આગલ બોલે તે અગાઉ નાનજાબએ કહ્યું.— “મિ. હોમી, તમે

ઉતાવળા ના ગાઓ, લેઓ, ચાહેતું કપ તૈયાર છે તે પીરો અને હું મારી હકીકત જણાડુંછ. " હોમીએ મ્હા પીધા પછી નાનંગાઇએ નીચલી હકીકત કહી સંભળાવી.—

" મિ. હોમી, અંકલેશ્વરયાં તમને તાર કરીને બોલાવ્યા ત્યારે કંઈ અજબ પ્રકારની મારી ઉમેદો હતી, પણ તે બધી હવામાં ઉડી ગઇ. પેલા મિ. બલ કેમીસરીયેટ માટે તમને પાસ કરવા મોકલેલા, જેઓ સાથે હું લગ્ન કરવા ઇચ્છતી હતી. તેઓ તે ઇચ્છા જાણરા ઉઠાવગીર ઇમ મદયા. તેઓ સાથે હું ચાહીના ગાંઠથી નિરાશ જને પણ બહેસ્ત બિચારાં મહેરબાઇ મોહીને મારાં બહાં ખાય જેવાં યુવરોગ મહેરબાઇએ મને સવખતે એ મુંજી ડગારા યાટે ચેતરી; બીજો દિવસથી હું ધણી નાસીપાસ થઇ ગઇ અને મેં મહેરબાઇ આગલ સોમંદ લીધા કે એ પગલું હું ભરીશ નહીં. મોર પગલું ઉઠાછલું હતું જેની મને શુદ્ધિ પછો આવી. તમને કદાચ ખબર નહીં હશે કે મારા પહેલી સોમતને લીધે હું ફક્ત પડી હતી અને હું ધણી પરતાઇ હતી; મને ધણાં દુખો બેઠાં પડ્યાં હતાં એટલે બીજાં દુખોમાંથી ખચાવવા માટે તે દાદારને સૂતી વેળા બહુ ગણીને મેં અરજ કીધી. સવારનાં ઉઠતાં ને સાથે મેં મક્કમ વિચાર કીધો કે મુંબઇ એકદમ છોડી જવું અને પેસેટકો બાબુએ રાખી દુન્યાની સઘળી લાલચો તજ દઇ મારે કંઈ બહાં કામમાં પડવું. હોમી, તે દિવસે તમારે માટે ચીઠ્ઠી સુકી હું ક્યાં ચાલી ગઇ તેની તમને ખબર પડી નહીંજ હશે. હું તેજ રીતે અમદાવાદ ઉપડી ગઇ અને ત્યાંની ધર્મકાળામાં ઉતારો લીધા પછી ત્રીજો દિવસે એકાએક કરાંચી જવાનો મેં વિચાર કીધો. મારાં સારાં નસીબે મને ટ્રેનમાં એક યુવરોગ અંગ્રેજ મીશનરી બાબુ-મીસીસ કીંગ નામની બલીબાઇ-સાથ યોગબાધ થઇ. હું કરાંચી શા સારૂ જતી હતી અને કરાંચીમાં ક્યાં ઉતરવાની હતી એવા મતલબો તેણીએ પૂછ્યા અને મારાં ખુલ્લાં દિલથી મેં મારી જીંદગીની અધો હકીકત બાંગી દુટી અંગ્રેજી ભાષામાં જણાવી. આ બલી અને રચાણી બાઇની દિલસોઝી મારી તરફ ખંચાઇ અને કરાંચી સ્ટેશન આવે તે અગાઉ મને પોતાને જંગલે રહેવા અરજ કીધી. મેં પણ જોયું કે અંગ્રજીયા શહેરમાં જઈને અઠવાનાં કરતાં આ બલી બાઇનું ઘેર દીકરો થઇ પડશે, તેથી તેણીને ત્યાં રહેવા માટે મેં કબુલ્યું. બે-ત્રણ દિવસો રહેવા પછી નવરોગ ધધો શિખવા મીસીસ કીંગે મને સૂચવ્યું અને મને પણ વદતી ખસારવ થઇ કે મારે આ ધધો શીખવે. એ બલી બાઇની મદદથી હું ત્યાંની યુરોપીઅન જેનર્લ હોસ્પિટલમાં (શિખાઉ નર્સ) તરીકે રહી. પછી તે દિવસથી મેં પારસો ટ્રેસ તજ દીધો જે કે સદો કરતી તે હંમેશા રાખ્યો અને હજી પણ હું રાખુંછ.

નર્સ તરીકે રહેવા અગાઉ આ બહી બાતુની સલાહથી મારું નામ મીસીસ લીમ્બ પટેલ પણ મેં ફેરવી નાંખી મીસીસ એલ. પર્સિ રાખ્યું; કેટલીક મુશ્કેલીઓ પછી લડાઈના વખતમાં હું એક અન્હી નર્સ તરીકે સારું કામ કરવા લાગી અને અગ્રેજી ધણું સારી રીતે બોલતાં શીખી.—”

“બાપુજી, શાબાશ! હું પણ અગ્રેજી દવે સારી રીતે શીખ્યોછ. ” હોળી વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો અને નવજન્મ્યાઈએ આગમ બોલવાનું ચાલુ રાખ્યું:—“હા, મને તમારાં પરીને તમારે લગતી બધી લોકીકત આડધા કલાક અગાઉ કહીજી જે જાણી હું ખુશી થઈછ.— હા, હું એક નર્સ તરીકે નાનાકીત થઈ. મારી બહી મીસીસ કીંગનાં મીશનરી ફ્રેન્ડો જેઓ સુરતમાં હતાં તેઓની મદદથી કુંવર-હોલ, અંકલેશ્વરને બંગલો વિગેરે મિલકતો મેં વેચાવી અને તે બધા માણસોએજ પેઠી વિગેરે બંધ કરાવવાનું કામ પાર ઉતાર્યું. જે નાણું આવતું ગયું તે બેન્કમાં હું મૂકતી ગઈ. બ્યાજમાંથી અને પગારમાંથી હું ધણી સારો રીતે મારું ગુજરાન ચલાવતી રહી અને ગરીબોને મારેથી બની શકતી દૂધી મદદ આપતી રહી. આ ધંધો મને ધણોજ ખર્ચો લાગ્યો અને એ ધંધામાં મારું દુઃખ હું સદંતર વિસરી ગઈ. બહેસ્ત મારાં મહેરબાદ મોઢીને ! મને વધુ દુઃખોમાંથી ખરેખર બચાવી ! બહી મીસીસ કીંગનું ખુદા બહુ કરે ! એ જાનુએ અને ખચ્ચીત ધણી મદદ કીધી અને સારો રસ્તો દેખાડ્યો; સારી નર્સ તરીકે કરાં ચોમાં નામ કાઢવા પછી ગયા ૧૯૧૭ના વર્ષમાં મેં જાન્યુકનું મુંબઈ રહેવાનું પસંદ કર્યું.”

“તમે બાપુજી એક વર્ષ થયું મુંબઈમાં આવ્યા હો પણ મને જરાએ ખબર મળી નહીં” હોમી બોલ્યો, “પણ ખેર, બાપુજી બેહરતો કાવસ કારબારી કહે તેમ “સૌ સારું જેવું સેવટ સારું” !”

“મુંબઈ શહેર કંઈ નાનું-સુતું છે કે તમને ઝટ ને પટ ખબર મળી શકે ? હવે સાથ તમે વર્ષો પછી પાછો મેલાપ થયોછ તેથી હું ખુશી છું, અને તમને આવા સુખી ને આનંદ થયેલા જોઈ મને બેવડી ખુશાલી લાગેછ. વળી આજે ધારતીબરી માંદગીમાંથી તમે મોકળા થયા, જેમાં ખુદાની મહેરથી મારી નાચીઝ મદદ તમને મળી—”

“ખચ્ચીત હું તમારો ધણોજ આભારી છું. જીંદગી સુધી તમારો અને તમારા મુરખી વહાલાંઓનો હિપકાર જીવણ નહીંજ.” હોમીએ ઉતાવળે વચમાં જણાવ્યું, “એ મુરખીઓની અને મારા

૨૯૬=====“ સંગ તેવો રંગ. ”=====

બધા મુરખી ફરેદુનની સોગતમાં રહેવાથી અને તેઓની માયા-મહેરમાની મળવાથી હું આજે આપાદ હાલતે પહોંચ્યો છું.

“ તમને સુખી અને આપાદ હાલતમાં જોઈને હું ધણી જ ખુશી થયો છું. ” નાનંગાઈ બોલી અને પછી તેણીએ પૂછ્યું “ વાહ, હોમી ઝોહરા એના મહોબત સાથે અંકેશ્વરજી છે કે ? જોઈને ત્યાં છે કે ? ”

“ હાથ, એઓ ત્યાં જ છે. બે વખત એઓ મુંબઈ આવ્યાં ત્યારે મારે ત્યાં જ ઉતરેલાં. ઝોહરાને ત્યાં બે બેટાની બેટ થયો અને બંને સુખમાં રહ્યાં. જોઈને અંકેશ્વરમાં જ છે. ”

“ ઝોહરા માટે જાણીને હું ધણી ખુશી છું. ” નાનંગાઈએ જણાવ્યું, “ આસો, હોમી, હવે માથું દુખવાનું મારે મોકુફ કરવું જોઈએ; ખીંચ વેળા વધુ વાતો કરીશું. ”

* * * *

એક અઢવાડિયા પછી હોમી ફરતો હરતો થયો અને ખીજા ચાર દિવસો પછી—અહુરમઝ્દ રોજે સગાં રતેલીઓમાં મિહાઈ પહેંચરામાં આવી; મુંબઈના દરેક આવશ્યકભરોમાં દશ-દશ રૂપિયાનું સુખક ચઢાવવામાં આવ્યું અને હોમીનાં સગાં-વહાલાંઓમાં ખુશાલી છવાઈ રહી, અને આ ખુશાલીમાં નાનંગાઈએ પણ ભાગ લીધો. મિ. ફરેદુન, ડોક્ટર જકસન વિગેરે ઝોહરાઓએ મીસીસ પર્સી—કેફે નાનંગાઈ વિષેની સર્વ હકીકત જાણી ત્યારે તેઓની અન્યખી અને આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. નર્સ મીસ શાર્પ અને વહોરાજી કાદરમીયા માટે હાયદેસર પગલાં બાંધવાનો મિ. ફરેદુન વિચાર કરતા હતા પણ નાનંગાઈની સલાહથી તેઓએ તે દામ ઉપરથી હાથ ઉઠાવ્યો હતો. અહુરમઝ્દ રોજના શુભ દિવસે જ હોમીએ નાનંગાઈને નર્સના ધંધામાંથી શરેજ થવાને તથા પોતાને બંગલે રહેવાને હાથ જોડી વિનંતી કરી; કંઈક આત્માની પછો નાનંગાઈએ તેની અરજ સ્વીકારવાને કબુલ કર્યું અને તેજ દિવસથી નાનંગાઈ હોમીના બંગલે આવી વસ્યા.

નાનંગાઈ હાલ હોમી સાથે વોલર વિલામાં બહી સખાવતી અને પવિત્ર જીંદગી ગુજારતાં રહ્યા છે. હોરાજીની અદેખાઈ અને હરિદાઈ છતાં હોમીની કમાણી પરવર દેગારની મહેરમાનીથી વધતી ચાલી છે અને હાલ એવું સંભળાય છે કે હોમીને ત્યાં અંદરોબમાં એક બાળકની નવાજેશ થશે.

સમાપ્ત.

Reliable Firm
in Bombay.

ALLABUX

Tele.-Address
'CAMPKITS'
Telephone 2148

SOMJEE DOSSA.

High Class Furniture Manufacturer

ALLABUX BUILDING.

No. 29-33, Chukla Street—BOMBAY.

ફરનીચર ખરીદવું હોય તો

૭૦ વર્ષની અમારી અનુભવી અને

આગ્રેવાન મથકની

જરૂર મુલાકાત લેશો.

અલાખજી સોમજી દોસા

અલાખજી બિલ્ડીંગ ૨૯, ૩૩, ચક્લા સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

પારસીઓના લગનના પતનું માંગો તેવું ઉમદા ટકાઉ ફરનીચર તૈયાર મળશે યા હુંક મુદતમાં બનાવી આપીશું.

લેસ્ટ ફેશનનું વેલાતથી મંગાવેલું તેમજ સીંગાપોરની બનાવટનું, નેટરનું, તથા સુસાફરીને લગતું, દરેકે દરેક ફરનીચર, તથા પીતલના ને લોખંડના ઉમદા સુંદર પલંગો, અગ્રીની દરેક પ્રકારની બાબા ગાડીઓ મળશે.

અમારે ત્યાં મહેલો, વાડી, બંગલા, ઘરો, ઝોફીસો, દુકાનો કલગ્રો, વગેરે માટેના પુષ્કળ ઓરડરો ચાલુ આવે છે. તમોને જોઈતાં નવાઢીઝાઈનનું ઉમદા ફરનીચર અમારે ત્યાંથી મળશે. અમારા સોફામની એક મુલાકાત જરૂર લેજો. તમો માંગો તેવું ફરનીચર મેળવી શકશો.

બેન્ટ-વુડનું માંગો તેવું ફરનીચર તૈયાર છે. સ્પ્રીંગની તારની મેટરેસીસ માંગો તેવી મોબુદ છે.

બહાર જવા અગાઉ સર્વથી પહેલા અમારા પ્રસિદ્ધ મથકની એક મુલાકાત લેશો, તો તમોને દરેક રીતે પુરતો સંતોષ મળશે.

કેટલોગ માટે અરજ	એકવાર તમો	ખાત્રીપુર્વક માલ-
કયાંથી મફત	જાતે અનુભવ	વાજબી લાવો-
મોકલીશું.	લેજો.	અડછતો મફત.

અજમાયશ દાખલ માત્ર ૧ ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરજો.

“કલીડીયન્સ” થી આયોનીક કાર્મસી.

હીવર ડ્રાઇસ—દરેક જાતના વાવ ઉપર અકસીર રૂ. ૧-૦-૦

હીવર સોલ્યુશન—કબજાખાત દૂર કરવાને રેચક રૂ. ૧-૪-૦

જર્મીસાઈડ—જંતુ વીશનાશક, ચેપીરામ અટકાવનાર ૦-૧૦-૦

કફ પીલ્સ—ઉધરસ અટકાવનારી તથા શ્વેતીની ગોળીઓ ૦-૮-૦

દરાજનો મલમ—દરાજ માટે અકસીર ૦-૪-૦

ગજરેલ હેર ઓઇલ—વાળતું ઉત્તમ તેલ ૦-૧૨-૦

કોલન-વોટર—ફર્ટ ક્વોલીટી, ૩ ઓંસ નકરી રૂ. ૧-૦-૦

ખીલીઅનટાઇન—વાળ વધારવા માટે અકસીર સુવાસીક. ૦-૧૪-૦

“નીઓ થાઇમોલીન”—દાંત મોઢું વીગેરે સાફ રાખવાની તથા

કોગળા કરવાની દવા. આના ૦-૧૪-૦

દાંત મંજન-ઓકસીજન વાયુથી દાંતને કોહતા અટકાવનાર, નાની

આના ૦-૪-૦ મોટી આના ૦-૬-૦

[નમુના તથા સાહિત્ય મફત,] સ્ટેન્ડર્ડ કેમીકલ વર્ક્સ—

પ્રો. અને ડીરેક્ટર મ. જે. ગજજર

નં. ૧૦૪ કાવસજી પટેલ સ્ટ્રીટ, હાંગકાંગ બેંક સામે કોટ—મુંબઈ.

એરથશા એન્ડ કંપની.

ઇલેક્ટ્રીકલ અને મીકેનીકલ ઇજનેરો અને કંટ્રાક્ટરો.

“કેશવબામ” પ્રીનસેસ સીટ—મુંબઈ.

વીજળીને લગતું મર્વ કામ, જેવું કે, જાતી, પંખા; પંપ, ડાયનામો, મોટર, ટેલીફોન, તેમજ ઓઇલ અને સ્ટીમ એન્જીનો, આટાની અને તેલની ચક્રીઓ વગેરે કંટ્રાક્ટથી કરી આપવામાં આવશે. વીજળીને લગતા દરેક સામાન અમારે ત્યાંથી મળશે. વીજળી અને મીકેનીકલને લગતું કોઇપણ કામ કીશાયતે બરોસેદાર દુસ્ત કરી આપવામાં આવશે. તમારે ત્યાંની વીજળીક શીટીંગ્સનો નીભાવ કીશાયતે કરી આપવામાં આવશે. વીજળી અને મીકેનીકલને લગતા કામની આંકણી કરવાની અને સલાહ આપવાનું કોઇ પણ દામ લેવામાં આવશે નહિ. એક મુલાકાત લેશો ?

SAJAN & CO.

FOR

ROOFING WHITE GLAZED FLOORING MARBLE

TILES

Suppliers to.

Government, Public Works Department and Native States.

Telegraphic Address—“SAJAN CO.”—BOMBAY

Tamarind Lane, Fort—BOMBAY.

ડૉ. ઇ. પી. એન્ડ સન્સની જગપ્રસિદ્ધ દવાઓ.

પીવા

માટે

તેમજ

વેજીટેબલ

પેન-સ્ટૉપર

રજીસ્ટર્ડ

માલીસ

કરવા

માટે

ઉલટી, ઝાડો, કોલેરા, પ્લેગ, અતેસાર, સંગ્રહણી, મરડો, બદલબી, ખાંસી, દમ, હાંફણ, સળેખમ, પેટમાં થતો દુખારો, માથાનો દુખારો, સંધીવા, હાડકાંની કળતર, તેમજ શરીરનાં બીજા સેંકડો દરદોનો નાશ કરવાને આજે દવા ઘર ઉપયોગી થઇ પડી છે. કિ. શીશી ૧નો રૂપીઓ એક.

“યુનિયન” એન્યુમિક્સચર. (રજીસ્ટર્ડ)

હિંદુસ્થાન દેશમાં ફાટી નીકળેલા તાપનાં ધુરા રોગ ઉપર આ દવાએ ધણીજ નાદુષ્ટ અસર કરી છે.

“યુનિયન” એન્યુમિક્સચર—મેલેરીયા, ઇન્ફલ્યુએન્ઝા, ન્યુમોનીયા તેમજ બીજા કોઇપણ જાતના તાપ ઉપર અસર કરવાને સુકથું નથી; અને તેજ કારણને લીધે હજારો દરદીઓએ એ દવાની મદદ લઇ સંતોષ મેળવ્યો છે—કિંમત શીશી ૧ના આના બાર.

એકલા બનાવનાર—ડૉ. એદલજી પેસ્તનજી એન્ડ સન્સ, ઇસાક ખીલ્ડીંગ, ગ્રાજ મંદીરની સામે, સેન્ટ્રલસ્ટ્રીટ રોડ, (મુ'મુ ૪.)

બગડેલા લોહીને શુદ્ધ કરનાર.

ડા० વામન ગોપાળનો આયોડાઇડ

સાર્સાપરિલા.

લોહી એ મનુષ્યનું જીવન છે, તે બગડ્યું હોય તો અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. તેને માટે આ સાર્સાપરિલાવિના બીજા એક દવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા પીવાથી ઉપદંશ એટલે ગરમી અને તેના વડે થતા બચકર વિકારો દુર થાય છે. લગભગ સાઠ વરસથી હજારો દરદીઓ આ સાર્સાપરિલાથી સારા થયાં છે.

અનુભવથી ખાતરી થશે.

અનેક પ્રદર્શનોમાંથી સોના રૂપાના ચાંદો વગેરેનાં ઇનામો મળેલાં છે.

(કિંમત એક પાટલીનો રૂ. ૧૧ (પેસ્ટેજ અર્થ સાત આના.)

આ સાર્સાપરિલા મુ'મુ ૪ તેમજ હિંદમાં દરેક નાના મોટા શહેરોમાં સઘળા દવા વેચનારાઓ તથા બીજાઓ પાસેથી મળશે. જથ્થાબંધ ખરીદનારાઓને કમીશન મળશે. નીચલે ટેકાણે લખો. ચાર પાટલી વી. પી. થી મંગાવનારને કિંમત રૂ. ૪-૧૩-૦ પેસ્ટેજ અર્થ સહિત.

બનાવનાર માલેક—

ડૉ. ગૌતમરામ કેશવજી અને સન-ઠાકુદ્દાર, મુ'મુ ૪.

જ્યારે કામ પડે ત્યારે

મનહર હીરાના નેકલેસો-બ્રેસલેટો-વીંટીઓ-એરીંગ્સ
બુચીસ-પેનડ-ન્ટસ-ચાર્મ્સ-પીન્સ વગેરે તથા ઝવેરાતના
વિવિધ રકમના દાગીનાઓ, તથા છુટક હીરા, મોતી, પાના
માણેક, શની, નવરત્નો વગેરે ખાસ જોવા લેવા ને ઓરડર
આપવા માટે અમારી પ્રસિદ્ધ દુકાને પધારશો.

સુરજમલ લલ્લુભાઈની કું

નં, ૫૨૭-૨૯ કાલ્યાદેવીરોડ, મુંબઈ. અને ૧૪ મેગલ સ્ટ્રીટ, રંગુન.

ધીવિક્ટોરીઆ મોટર વર્ક્સ અને ગરાજ

લરોસેદાર રીપેર તથા રંગ-વારનીશતું અને બોડી
બીલ્ડીંગતું કામ કરનારાઓ વગેરે, તમારી મોટરના કોઈપણ
કામ માટે અમારું જાણીતું મથક યાદ રાખજો.

ટ્રામ ટરમીનસ આગળ ગીરગામ-મુંબઈ.

પેટરોલ-લુબ્રીકેટીંગ તથા દરેક પ્રકારનો મોટરને લગતો
સામાન વેચનારાઓ વગેરે.

THE KALKADEVI SHORTHAND TYPEWRITING INSTITUTION.

Established 1898.

Effective coaching & excellent results every year

The only successful therefore the best
special arrangements for Parsi & Hindu ladies.

SUBJECTS TAUGHT:—

Book-keeping & Accountancy
and all Commercial subjects; Shorthand, Typewriting
students prepared for the recognized

—London Examinations—

Testimonials from member of Parliament
& other Europeans

Particulars and the Highest Bonafide Press
and other opinions from

Gopaldas Laldas

MANAGING PROPRIETOR.

Princess Street Corner, Kalbadevi Road-Bombay.

દરેક કોમ માટે વાંચવા લાયક--

દરેક કુટુંબમાં વંચાવવા લાયક.

૨૨—અનુપમ વાર્તાનું પુસ્તક.

ઈરાનીયન નાઈટ્સ.

“ઈરેખીયન નાઈટ્સ” ની ૩ઠી મુજબ સારી ને અક્ષરપસંદ ઉમદાં વાર્તાઓ, પ્રસિદ્ધ લેખક મી. મા. એ. વાસ્ત્રાની બહુતી કલમે લખાયેલી છે. ૧૫૬ સફાઓ-પાક્કી બાંધણી, ઉંચા ગ્લેઝ કાગળો, સારી છપામણીથી ચાલુ સમયમાં ૩. ૨૫ થાય, —પણ કશાબી વધારા વગર માત્ર ૩. ૧૫ (પોસ્ટેજ વગેરેનો ખર્ચ માફ) “જ્ઞાન વર્ધકના નવા ગ્રાહકોને મફત મળશે” આજે મંગાવી લેજો.

જ્ઞાનવર્ધક ઓફીસ.

કાંતા બિલ્ડીંગ, કાલબાદેવી રોડ, —મુંબઈ.

તથા બહુતા ચોપડીઓ વેચનારા પાસેથી મળશે.

કેમપણ રીતની સલાહ માટે જરૂર અમેને પુછજો.
અમા તમારી અનેક મહેનત બચાવીશું.

તમારા કુટુંબમાં-ને મિત્રોમાં, બેટ આપવા લાયક ને
ઓળખાણ પીછાણવાળા વગેરેને માટે અમારૂં

અપ-ટુ-ટેડ સંગ્રહસ્થાન તમારે માટે મોજુદ છે.

ખાનુખાના-ખરદોના-ખાળકોના-સોના રૂપાના-દરેક કદના, દરેકને
પાલવે તેવી કીમતના, મોઝી તેવી હીઝાઇનના ધરીયાતો, વોટીઓ,
ભાકેટો, ચાર્મસ, બ્રોચો, સાડીનીપીનો વગેરે વગેરેના નવો સ્ટોક
આવતોજ રહે છે, માટે સર અવસરે તમોને જોઇતી જરૂરી ચીજો
માટે અમારૂં નામ ને મઠક જરૂર માદ રાખજો.

કાંગા પ્રધર્સ.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ
ધામીતલાવ
મુંબઇ.

મેસર્સ ઈ. અને બ. સુખદલાલાની સાંભે,

"SPORTS By Appointment to **HOUSE"**

H. E. The Governor of Bombay.

Just Unpacked Every Requisite For

SPALDINGS

WELL-KNOWN

JEFFRIES Gold medal

"ZIGOMAR"

Rackets and

TENNIS, CRICKET,

"TOURNAMENT"

HOCKEY, MINURO,

SLAZENGERS:—

BADMINTON,

"L. Z. Racket

CROQUET, NETS,

"DEMON" "ALLIES"

FOOT-BALL,

"RENSHAW"

GYMNASTIC,

F. A. DAVIS

INDOOR-GAME,

"HEAXAGON"

DRAUGHTMEN.

RACKET "IDA'S"

PING PONG,

Racket Rs. 12

CHESSMEN.

K. IDA & Co. Telegraphic Address—
'Idastores...BOMBAY'

Direct Importers of Games Sporting & Athletic Goods
(Price List Free.) Kalbadevi Road; Bombay.

મુંબઈના પ્ર

મી. કે. ન.

પાંડે એન્ડ કુ

આપેલો છે

“ઉપલી કુ. કેટલું
મુંગે મોહડે કરતી રહે,
પરભારી મંગાવે છે તેય
માલ વેચી શકે છે, તે
ચોપડીઓ, અઠવાડીક અંગ્રે
સીનેમાના ફોટાઓ, હરેક
નવા વર્ષ, ગુડફ્રાઈડે, બરઠડે,
લાયકના જાણીતાં મેકરોના કાડે
જાતોની સ્ટેશનરી, બીયાંઓ તથા
ચીજો આ સાહસીક કુ. નં. ૧૯
દ્વારકાદાસ બિલ્ડીંગ મધ્યે જે
સમય થયો શરૂ કરી છે. તેઓ ન
વાજબી જથ્થાબંધ ભાવે પૂરો પાડે
કુ. માટે અમે પુરતું ધાર્યું છે
વાંચકવર્ગ, આ ખાતાને ચોરડ
નહી. તાઈપ રાઈટીંગનું કામ અ
કરી આપીએ છીએ,—માટે નિ
રાખશો.”

મિનોરહેર ર. પાં

કુંપનીના મુ

મિનોરહેર-દ્વારકાદાસ બિલ્ડીંગ હોન'બી

પાલશીવાળાનું ઘર જુની પોલીસ

સાધુ.

૧૨મી લીનાના.

૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪.

મારીજાથી તપાસી જોયો છે
ઉચ્ચી જાતનો છે અને સારા
એમાં છે.

નિલો છે. શીજ બહુ વળે છે,
આમડી માટે પુરતો લાચક છે.

૧, આઈ. એમ. એસ.

ગવરમેંટ એનેલાઇઝર.

જોતા વાંચનાર સમજી શકશે કે
નિશ્ચય દને નો સાત વરસ ઉપર
ખચર છે કે ગોદરેજ પેતાના

વાં વરસથી મહેનત કરે છે રસા-
સાતાના સાથુ સઉમાં ઉત્તમ હોવાથી

યજી હોવાથી ઉતાવળે ખચરમાં નહીં
ખચરે ગોદરેજ મહેનત ચાલુ રાખી

છે તે એવી ખાત્રી થવાથી કે એટલા
મનમાં જુગજુ આવે છે અને તથા
રૂપીએ વેચાય છે.

ત્યાં નહીં જોવી હોય છે, ત્યાં સાથુ મોટે
તાંત્રા દેશમાં મારાં દોરોની થરખી ખોલે
ખચરથી તેજ સાથે મેલનીને આખણુને બદલે

ચરખી વપરાય છે તે મોટે ભાગે રોગવાળા
એવી મરેલાં દોરની ચરખી ત્યાં શકુ
રની કોમતે વેચવા માટે સાથુમાં ખાંડ,

જેની ચીજો ભેગવામાં આવે છે.
ફિતે નામે વેચાતા યુરોપીયન સાથુઓમાં
૧૫ ગયા છે તેઓ જાણે છે કે એકજ

આ દેશમાં આવે છે તે માલમાં મોટો
ખીજો માલ બનાવનારાઓ દીંદુરતાન
મનાવે છે એ ઘણા વેપારીઓ જાણે છે.

વાં કોઇ પણ જાતનો જરાએ ભેજ ન
ન સાથુઓથી બહુ વધી જાય છે.
નના કેટલાક દુકાનદારોએ જોયા છે અને

મેલીથી લગભગ મેવડી કીંમતે ત્યાં જોવી
પાય છે.
ફરીટ, લાચખલા, મુંબઈ.
સાથુ સથળે ઠેકાણે વેચાય છે.

